

Latvijas
Biozinātņu un
tehnoloģiju
universitāte

Zinātniskā pētījuma

**Pievienotās vērtības nodokļa samazinātās likmes 5% apmērā
ieviešana olām, svaigai gaļai, piena pamatproduktiem un
svaigām zivīm un tās efektivitātes vērtējums**

projekta atskaite

Līgums Nr. ....

Projekta vadītājs: .....

Dr.oec. Aleksejs Nīpers

2023. gada marts

SATURS

IEVADS	4
1. PIEREDZES APKOPOJUMS PAR PVN PĀRTIKAI ES VALSTĪS	5
1.1. KOPSAVILKUMS PAR PVN LIKMĒM UN TO IZMAIŅĀM ES DALĪBVALSTĪS	5
1.2. VALSTU MOTIVĀCIJA PVN PĀRTIKAI SAMAZINĀŠANAI	17
2. PVN PĀRTIKAI LOMA ES VALSTU BUDŽETU IEŅĒMUMOS UN IZDEVUMOS	20
2.1. PVN PĀRTIKAI NOZĪME ES VALSTU BUDŽETU IEŅĒMUMOS	20
2.1.1. <i>Kopējais nodokļu slogs</i>	20
2.1.2. <i>Nodokļi par precēm un pakalpojumiem, t.sk. PVN</i>	23
2.1.3. <i>Ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļi</i>	26
2.1.4. <i>Īpašuma nodokļi</i>	28
2.1.5. <i>PVN pārtikai budžetu ieņēmumos</i>	30
2.2. PVN PĀRTIKAI LOMA PUBLISKAJOS IZDEVUMOS ES VALSTĪS	31
2.3. PVN PĀRTIKAI UN IENĀKUMU NEVIENLĪDZĪBA	33
3. PĀRTIKAS CENAS	36
3.1. PĀRTIKAS CENAS ES VALSTĪS	36
3.2. PĀRTIKAS CENU SADĀRDZINĀJUMS 2022. GADĀ	38
3.3. PĀRTIKAS CENU IETEKME UZ INFLĀCIJU	42
4. PVN PĀRTIKAI SOCIĀLĀ IETEKME LATVIJĀ	45
4.1. PĀRTIKAS PATĒRIŅŠ DAŽĀDĀS SOCIĀLAJĀS GRUPĀS	45
4.2. PVN PĀRTIKAI NODOKĻA SLOGS MĀJSAIMNIECĪBĀM	47
4.3. PĀRTIKAS PIETIEKAMĪBA SOCIĀLI MAZĀK AIZSARGĀTO IEDZĪVOTĀJU GRUPĀ	48
4.3.1. <i>Pārtikas grozs</i>	48
4.3.2. <i>Pārtikas groza izmaksas Latvijā</i>	50
4.3.3. <i>Pārtikas groza un reālā patēriņa salīdzinājums</i>	51
5. ZINĀTNISKĀS LITERATŪRAS ANALĪZE PAR PVN SAMAZINĀTĀS LIKMES PIEMĒROŠANAS IETEKMI	53
5.1. SAMAZINĀTĀS PVN LIKMES KĀ PĀRDALES MEHĀNISMS	53
5.2. PVN C-EFEKTIVĪTĀTE	56
5.3. PVN PĀRNESE UZ CENĀM	57
5.4. PVN SAMAZINĀTO LIKMJU LOMA KLIMATA, VIDES UN VESELĪGA DZĪVESVEIDA MĒRĶU SASNIEGŠANĀ	62
6. APRĒĶINI PAR PVN SAMAZINĀŠANAS IETEKMI PĀRTIKAS PAMATPRODUKTIEM LATVIJĀ	68
6.1. MODEĻA APRĀKSTS	68
6.1.1. <i>Vispārējie aspekti</i>	68
6.1.2. <i>Pievienotās vērtības nodokļa vispārējā ietekme</i>	69
6.1.3. <i>Pētījumā lietotais modelis</i>	70
6.2. DATI APRĒĶINU VEIKŠANAI	75
6.2.1. <i>Produktu grupas</i>	75
6.2.2. <i>Pieprasījuma elastības novērtējums</i>	75
6.2.3. <i>Konkurence preču piedāvājumā</i>	78
6.2.4. <i>Piedāvājuma elastības novērtējums</i>	79
6.2.5. <i>Patēriņa un cenu izmaiņu prognoze bāzes scenārijam</i>	80
6.2.6. <i>PVN nemaksātāju īpatsvars izdevumos</i>	81
6.2.7. <i>Modeļa parametru aprēķini</i>	81
6.3. APRĒĶINU REZULTĀTI.....	82
6.3.1. <i>Atsevišķu pārtikas produktu grupas</i>	83
6.3.2. <i>Ietekme uz sociāli mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem</i>	87
6.4. IETEKME UZ RAŽOŠANU UN RAŽOTĀJU KONKURĒTSPĒJU	88
7. IETEKME UZ REALIZĀCIJU BEZ PVN UN ĒNU EKONOMIKU	90
8. NODOKĻU POLITIKAS ALTERNATĪVAS	96
8.1. PVN STANDARTA LIKMES PALIELINĀŠANA	97

8.2.	NODOKĻU IEVIEŠANA NEVESELĪGIEM PĀRTIKAS PRODUKTIEM	97
8.3.	NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA NODOKĻA IEŅĒMUMU PALIELINĀŠANA.....	99
9.	SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS	103
	IZMANTOTĀ LITERATŪRA	106
	PIELIKUMI	111
1.	PIELIKUMS: PRODUKTU SARAKSTI UN NEDĒĻAS NORMAS DAŽĀDĀM VECUMA GRUPĀM	112
2.	PIELIKUMS: NODOKĻU POLITIKAS ALTERNATĪVAS.....	117

Ievads

Diskusijas par PVN samazinātās likmes piemērošanu pārtikas produktiem notiek kopš pašreizējās nodokļu sistēmas izveides. Lai gan citu valstu pieredzes analīze norāda, ka PVN samazinātās likmes daudzās valstīs tiek piemērotas ar mērķi atbalstīt mazāk nodrošinātās iedzīvotāju grupas, veicināt uzņēmējdarbību un mazināt inflāciju, Latvija ilgstoši ir bijusi viena no nedaudzajām Eiropas valstīm, kas PVN likmju samazinājumu pārtikai neievieša.

Pētījuma mērķis ir novērtēt PVN likmes samazināšanas dažādām pārtikas produktu grupām (svaigai gaļai, piena pamatproduktiem, svaigām zivīm, olām) ietekmi uz cenām, patēriņu, ražošanu un ražotāju konkurētspēju, valsts budžetu un ēnu ekonomiku, kā arī novērtēt PVN likmes samazināšanas dažādām pārtikas produktu grupām sociālo ietekmi un modelēt samazinātās PVN likmes ieviešanas pārtikas produktiem scenārijus ar iespējami mazāku negatīvo ietekmi uz kopējiem valsts budžeta ieņēmumiem. Pētījuma rezultāti veido bāzi zinātniski pamatotai lēmuma pieņemšanai par PVN likmes samazināšanu, vai arī idejas noraidīšanai. Analīze tiek veikta, izvērtējot kopējo situāciju, līdzsvaroti analizējot uzņēmēju, sabiedrības un valsts ieguvumus un zaudējumus no PVN likmes samazināšanas pārtikas produktiem.

Pētījuma pirmajā nodaļā ir apkopota informācija par ES dalībvalstu pieredzi PVN piemērošanā pārtikas produktiem, un apskatīta motivācija PVN likmju diferencēšanai pirmās nepieciešamības precēm un veiktie secinājumi par šo lēmumu ieviešanas efektivitāti.

Otrajā nodaļā ir veikta budžeta nodokļu ieņēmumu daļas īpatsvara un struktūras analīze ES dalībvalstīs un Latvijā, lai izdarītu secinājumus par izplatītākajām valsts funkciju finansēšanas modeļu praksēm ES dalībvalstīs, un salīdzinātu tās ar Latvijas modeli, identificējot galvenās. Analīzes gaitā uzsvars likts uz PVN pārtikas produktiem nodokļu ieņēmumu lomu valsts budžeta ieņēmumu daļas finansēšanā.

Pētījuma trešajā nodaļā ir apkopoti un analizēti dati par pārtikas cenu tendencēm un noteikta pārtikas produktu grupas ietekme uz inflāciju Latvijā, izmantojot ES saskaņotā patēriņa cenu indeksa metodoloģiju.

Ceturtajā nodaļā ir novērtēta pārtikas izdevumu nozīme Latvijas iedzīvotāju patēriņa struktūrā, aktualizējot veselīga uztura prasībām atbilstošā pārtikas groza novērtējumu, un aprēķināts PVN pārtikai slogs dažādās mājsaimniecību kvintīļu grupās.

Piektajā nodaļā apkopoti PVN ietekmes teorētiskie aspekti, akcentējot pētījuma kontekstā svarīgus jautājumus par PVN kā ienākumu pārdales instrumentu, likmju un atvieglojumu nozīmi PVN efektivitātes nodrošināšanā, PVN likmju izmaiņu pārseni uz produkcijas cenām, un PVN lomu ar klimatu, vides aizsardzību un veselīgu dzīvesveidu saistītu mērķu sasniegšanā.

Sestajā nodaļā veikti aprēķini par PVN likmes samazināšanas ietekmi dažādās pārtikas pamatproduktu grupās, izmantojot speciāli PVN ietekmes novērtēšanai pārtikas sektorā izstrādātu modeli. Modeļa ietvaros noteikta PVN likmes samazināšanas ietekme uz cenām, pārdošanas apjomu, patērētāju izdevumiem, komersantu apgrozījumu un peļņu un budžeta ieņēmumiem, kā arī noteikta ietekme mazāk nodrošināto mājsaimniecību grupās.

Septītajā nodaļā novērtēta PVN likmes samazināšanas pārtikas pamatproduktiem ietekme uz produkcijas realizāciju bez PVN un ēnu ekonomiku.

Astotajā nodaļā, pamatojoties uz Latvijas nodokļu sistēmas novērtējumu un dažādu institūciju ekspertu ieteikumiem nodokļu sistēmas ienākumu pārdales un vienlīdzības nodrošināšanas funkciju uzlabošanai, ir piedāvātas nodokļu politikas alternatīvas PVN pārtikas pamatproduktiem nodokļu sloga pārlikšanai.

Pētījuma noslēgumā ir apkopoti secinājumi un sniegtas rekomendācijas politikas veidotājiem.

1. Pieredzes apkopojums par PVN pārtikai ES valstīs

1.1. Kopsavilkums par PVN likmēm un to izmaiņām ES dalībvalstīs

Šajā sadaļā ir apkopota informācija par PVN standarta likmēm un PVN likmēm pārtikas produktiem ES dalībvalstīs. Atšķirīga ir ar nodokli apliekamo produktu bāze un arī pārtikas produktu grupām ES valstīs tiek piemērotas dažādas PVN likmes. Tāpēc ir izveidots īss kopsavilkums par PVN likmēm pārtikas produktiem ES dalībvalstīs un kopsavilkuma tabula, kas atspoguļo PVN likmju atšķirības.

Austrija

PVN standarta likme ir 20%, bet samazinātā PVN likme ir 10%¹, kas tiek piemērota pārtikai, restorānu un viesnīcu pakalpojumiem, izņemot bezalkoholiskajiem dzērieniem un ūdens piegādēm². PVN standarta likme Austrijā nav mainīta no 1995. gada un arī pārtikai tā ir bijusi nemainīga – 10%.

Beļģija

PVN standarta likme ir 21%, bet pārtikai tiek izmantotas divas samazinātās PVN likmes – 6% un 12%. Galvenajiem pārtikas produktiem – gaļai, zivīm, piena produktiem, dārzeņiem, augļiem, eļļai, graudaugiem, ūdenim u.c. tiek piemērota PVN 6% likme, bet margarīnam – PVN 12% likme. PVN standarta likme tiek piemērota omāriem, ikriem un līdzīgiem pārtikas produktiem, kas tiek uzskatīti par luksusa precēm.

PVN 21% standarta likme ir spēkā no 1996. gada 1. janvāra, kad tika noteiktas arī divas samazinātās PVN likmes - 6% un 12%.

Bulgārija

PVN standarta likme ir 20% un ir ieviesta viena samazinātā PVN likme – 9%, kas tiek piemērota bērnu un zīdaiņu pārtikai, restorānu un ēdināšanas pakalpojumiem, ieskaitot ēdienu līdzņemšanai (līdz 31.12.2022.)³. 2022. gada jūlijā, lai samazinātu strauji pieaugošo inflāciju, tika pieņemts lēmums līdz 2023. gada 1. jūlijam samazināt PVN likmi maizei uz 0%⁴.

Pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem Bulgārijā piemēro 20% PVN standarta likmi. Samazinātā PVN likme tika ieviesta no 2007. gada 1. janvāra, kad valsts iestājās ES.

Čehija

PVN standarta likme ir 21%. Valstī ir divas samazinātās PVN likmes – 15% un 10%⁵. Pārtikas produktiem tiek piemērota samazinātā 15% PVN likme, bet samazinātā PVN 10% likme – daļai zīdaiņu pārtikas, daļai bezglutēna pārtikas, mākslīgajiem un papildu ēdināšanas maisījumiem zīdaiņiem un mazu bērnu pārtikai.

No 2008. gada PVN likme pārtikas produktiem Čehijā ir tikusi būtiski palielināta. Sākotnēji tā bija 5%, 2008. gadā to palielināja līdz 9%, bet 2010. gadā – līdz 10%. 2012. gadā sekoja PVN samazinātās likmes paaugstināšana uz 14% un, nākamajā – 2013. gadā, PVN likme pārtikas produktiem tika vēlreiz palielināta – uz 15%.

Arī PVN standarta likme ir palielināta divas reizes – 2010. gadā līdz 19%, un 2013. gadā – līdz 21%.

Dānija

PVN standarta likme ir 25%, kas ir viena no augstākajām ES. PVN standarta likme tiek piemērota gandrīz visiem produktiem un pakalpojumiem, tajā skaitā pārtikas produktiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem. Standarta PVN likme Dānijā nav mainīta kopš 1992. gada.

¹ <https://www.globalvatcompliance.com/vat-rates-in-austria/> *27.07.2022

² <https://polishtax.com/austrian-vat-rates/> *27.07.2022

³ <https://home.kpmg/us/en/home/insights/2022/01/tnf-bulgaria-reduced-vat-rate-extended-2022.html> *27.07.2022

⁴ <https://www.vatcalc.com/bulgaria/bulgaria-cuts-vat-on-heating-and-bread-to-combat-15-6-inflation/> *09.12.2022

⁵ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-235> PVN likums *09.12.2022

Francija

PVN standarta likme⁶ ir 20% un ir ieviestas divas samazinātās PVN likmes – 2,1% un 5,5%, kas tiek piemērotas pārtikas produktiem atkarībā no to veida. Samazināto PVN 2,1% likmi piemēro mājlopu, kuri ir paredzēti izmantošanai pārtikā, un kurus iegādājas fiziskas personas (tajā skaitā lauksaimnieki), tirdzniecībai. Pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem galvenokārt tiek piemērota 5,5%⁷ PVN likme, izņemot konfektes, šokolādes produktus, kaviāru un margarīnu, kam piemēro 20% PVN standarta likmi.

No 1991. gada Francijā ir bijušas divas samazinātās PVN likmes 2,1% un 5,5%, un standarta PVN likme 18,6%, kas 1995. gadā tika paaugstināta uz 20,6%, bet 2000. gadā samazināta uz 19,6%. 2014. gadā PVN standarta likme tika palielināta uz 20%.

Griekija

PVN standarta likme ir 24%. Samazinātā PVN 13%⁸ likme tiek piemērota svaigai pārtikai, tajā skaitā zivīm, pienam un piena produktiem, gaļai, moluskiem, olām, medum un citur neminētiem dzīvnieku izcelsmes produktiem, dārzeņiem, augļiem, graudaugiem (kvieši, manna, rudzi, mieži, kukurūza, rīsi un citi graudaugi), miltu un cietes produktiem, sēklām un riekstiem, garšvielām, olīveļļai un tās produktiem, saulespuķu eļļai, sojas eļļai, citām dzīvnieku izcelsmes taukvielām, cukuram, kakao, etiķim un tā produktiem, bezalkoholiskajiem dzērieniem, un no 2019. gada arī tādiem pārtikas produktiem kā eļļai, kafijai un cukuram. PVN standarta likme 24% tiek piemērota kaviāram⁹, žņņšņam, tonkas pupiņām un kaņepēm.

Lai samazinātu 2008. gada finanšu krīzes ietekmi uz valsts budžetu, PVN likmes Griekijā tika vairākkārtīgi paaugstinātas. 2010. gada martā PVN likmes tika paaugstinātas no 4,5%, 9% un 19% attiecīgi uz 5%, 10% un 21%. Pēc tam, 2010. gada jūlijā, PVN likmes vēlreiz tika palielinātas jau uz 5,5%, 11% un 23%. Bet pusgadu vēlāk, 2011. gada 1. janvārī, samazinātās likmes tika atkal paaugstinātas uz 6,5% un 13%, bet standarta likme palika nemainīga – 23% līdz 2016. gadam, kad arī tā tika paaugstināta uz 24%.

Horvātija

PVN standarta likme ir 25% un ir ieviestas divas samazinātās PVN likmes – 5% un 13%, kas galvenokārt tiek piemērotas pārtikas produktiem, izņemot dzeramo ūdeni pudelēs. Samazinātā 5% PVN likme tiek piemērota atsevišķiem pārtikas pamatproduktiem, piemēram, maizei, pienam, izņemot rūgušpienu, jogurtu, kefīru, šokolādes pienu un citus piena produktus^{10,11}.

Lai samazinātu inflāciju, no 2022. gada 1. aprīļa Horvātija ir noteikusi 5% samazinātu PVN likmi tiem produktiem, kam iepriekš tika piemērota 13% samazinātā PVN likme, ieskaitot augļus, dārzeņus, olas, zivis, eļļu, bērnu pārtiku, gaļu u.c. Sviestam un margarīnam likme tika samazināta no 25% uz 5%¹². Samazinātā PVN 13% likme tiek piemērota gataviem ēdieniem piegādei, kas atrodas atbilstošā iepakojumā. PVN standarta likme 25% apmērā tiek piemērota baltajam cukuram no niedrēm vai bietēm kristāliskā veidā, rūgušpienam, jogurtam, kefīram, šokolādes pienam un citiem piena produktiem, un citām iepriekš neminētām pārtikas precēm.

Standarta PVN likme Horvātijā 2012. gadā tika palielināta no 23% uz 25%, samazinātās PVN likmes 5% un 10% apmērā tika noteiktas no 2013. gada, jo no 2006. gada tās bija 0% un 10%. Savukārt 2014. gadā 10% samazinātā PVN likme tika palielināta uz 13%. Samazinātā PVN 5% likme šajā laika periodā tika piemērota maizei un piena produktiem, 13% – eļļai un līdzīgiem produktiem, bet no 2019. gada 1. janvāra samazinātā 13% PVN likme tiek piemērota arī gaļai, augļiem, eļļai, dārzeņiem un olām. No 2022. gada 1. aprīļa PVN likme tika samazināta uz 5% arī gaļai, augļiem, eļļai, dārzeņiem un olām.

⁶ <https://www.demarches.interieur.gouv.fr/professionnels/application-differents-taux-tva#:~:text=Le%20taux%20des%20produits%20alimentaires%20vendus%20est%20de%2010%20%25.> *09.09.2022

⁷ <https://www.vatupdate.com/2021/04/21/vat-rates-in-france/> *02.09.2022

⁸ [https://taxsummaries.pwc.com/greece/corporate/other-taxes#:~:text=Value%2Dadded%20tax%20\(VAT\),explicitly%20enumerated%20in%20the%20law.](https://taxsummaries.pwc.com/greece/corporate/other-taxes#:~:text=Value%2Dadded%20tax%20(VAT),explicitly%20enumerated%20in%20the%20law.) *02.09.2022

⁹ <https://www.aade.gr/anakoinoseis/parartima-iii-n-28592000> *09.12.2022

¹⁰ <https://www.tmf-group.com/en/services/companies/accounting-tax/vat/country-profile/croatia/#:~:text=The%20standard%20VAT%20rate%20in,foodstuffs%2C%20books%20and%20medical%20equipment.> *09.09.2022

¹¹ <https://www.avalara.com/vatlive/en/country-guides/europe/croatia/croatia-vat-rates.html> *09.09.2022

¹² https://www.rrif.hr/promjena_stopa_pdv_a_od_1_travnja_2022_godine-2126-vijest/ *10.11.2022.

Igaunija

PVN standarta likme ir 20%¹³, kas tiek piemērota arī pārtikai.

No 2000. līdz 2008. gadam PVN standarta likme Igaunijā bija 18%, un tā tika paaugstināta par 2% no 2009. gada 1. jūlija, reaģējot uz ekonomiskās krīzes radītajām sekām. PVN likme pārtikai Igaunijā vienmēr ir bijusi standarta likmes līmenī. 2019. gadā Igaunijā tika apsvērta ideja ieviest zemāku PVN likmi vietējiem¹⁴ produktiem, ar mērķi¹⁵ piemērot to bioloģiskajiem produktiem, jo vēl pirms 2019. gada, kad šī iniciatīva tika apsvērta, pieprasījumam pēc bioloģiskajiem produktiem bija pieaugoša tendence. Tāpēc Igaunijas valdība vēlējas veicināt iekšzemes pieprasījumu pēc tiem, lai dotu signālu bioloģisko produktu ražotājiem paplašināt ražošanu, tomēr šīs izmaiņas PVN regulējumā netika realizētas. 2022. gada 23. novembrī Igaunijas parlaments pieņēma izskatīšanai likumprojektu, lai samazinātu PVN likmi uz 5% arī pārtikai, dzērieniem un citām izejvielām, kas paredzētas lietošanai pārtikā, ieskaitot garšvielas un piedevas¹⁶. Šo izmaiņu mērķis – stabilizēt pieaugošo inflāciju.

Itālija

PVN standarta likme ir 22%¹⁷ un ir ieviestas trīs samazinātās PVN likmes. Samazināto PVN 4%¹⁸ likmi piemēro pamata nepieciešamības produktiem – pārtikas produktiem, dzērieniem un lauksaimniecības precēm. Samazināto PVN 5% likmi piemēro atsevišķiem pārtikas produktiem – garšaugiem un svaigām trifelēm. Samazināto PVN 10%¹⁹ likmi piemēro saldētām, kaltētām vai konservētām trifelēm (sālsūdenī, sērūdenī vai ūdenī ar citām vielām, kas piemērotas īslaicīgai konservēšanai, bet nav sagatavotas tūlītējai lietošanai) un no 01.07.2022. - arī atdzēsētai vai sasaldētai mājas trušu, baložu, zaķu, irbes un fazānu gaļai, subproduktiem, speķim, nepresētiem vai kausētiem cūkgaļas taukiem, konservētiem augļiem, svaigām vai atdzēsētām zivīm, mērcēm, desām, salami, gaļas konserviem, jogurtiem, kefīriem, vistu olām, medum un rīsiem.

Itālijā PVN standarta likme 20% apmērā bija spēkā no 1997. gada, bet 2013. gada 1. oktobrī to palielināja līdz 22%. Samazinātā PVN 4% likme Itālijā ir spēkā no 1989. gada, bet samazinātā PVN 10% likme – no 1995. gada. Itālijā 2016. gadā tika ieviesta arī 5% samazinātā PVN likme (papildu 4% un 10% samazinātajām PVN likmēm).

Īrija

PVN standarta likme ir 23%, bet tiek izmantotas vairākas samazinātās PVN likmes²⁰ – 0%, 9% un 13,5%. Samazinātā PVN 0% likme tiek piemērota lielai daļai produktu veikalos, piemēram, maizei, sviestam, sieram, graudaugiem, garšvielām, miltiem, augļiem, garšaugiem, gaļai, pienam, makaroniem, pastām, mērcēm, zupām, cukuram, dārzeņiem un dzīvnieku barībai. Samazinātā PVN 9% likme tiek piemērota uztura bagātinātājiem, ēdināšanas pakalpojumiem, ēdņīcu un restorānu ēdieniem un gatavajiem ēdieniem līdzņemšanai. Samazinātā PVN 13,5% likme tiek piemērota konditorejas izstrādājumiem, piemēram, kūkām, tortēm un to piegādēm.

Standarta PVN likme 23% apmērā tiek piemērota gatavajiem dzērieniem, t.sk. ūdenim pudelēs.

No 2005. gada Īrijā ir spēkā samazinātās PVN 4,8% un 13,5% likmes. 2011. gadā tika ieviesta vēl viena samazinātā PVN likme – 9%. No 2010. gada standarta likme bija 21%, bet 2012. gadā tā tika palielināta uz 23%. No 2020. gada 1. septembra līdz 2021. gada 28. februārim PVN standarta likme uz laiku tika samazināta no 23% uz 21%. No 2021. gada 1. marta PVN standarta likme atkal tika palielināta uz 23%.

¹³ <https://www.emta.ee/en/business-client/taxes-and-payment/value-added-tax/vat-rates-and-supply-exempt-tax> *14.06.2022

¹⁴ https://www.baltictimes.com/estonian_retailers_say_vat_on_locally_produced_food_could_be_cut/ *25.07.2022

¹⁵ <https://rahvaalgatus.ee/initiatives/a8d79371-707b-4a90-b797-d2a8a9af11a5> *10.12.2022.

¹⁶ <https://news.bloombergtax.com/daily-tax-report-international/estonia-parliament-considers-bill-to-reduce-vat-on-foodstuffs-catering-services> *10.12.2022.

¹⁷ <https://www.agenziaentrate.gov.it/portale/web/english/nse/business/vat-in-italy> *09.09.2022

¹⁸ <https://taxsummaries.pwc.com/italy/corporate/other-taxes> *09.09.2022

¹⁹ https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/vatSearchResult.html *27.11.2022.

²⁰ <https://www.revenue.ie/en/tax-professionals/tdm/value-added-tax/part03-taxable-transactions-goods-ica-services/Goods/vat-on-food-and-drink-supplied-by-wholesalers-and-retailers.pdf> *31.08.2022

Kipra

PVN standarta likme ir 19%²¹, bet samazinātā PVN 5% likme tiek piemērota pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem, izņemot atsevišķus saldinātos dzērienus un alkoholu^{22,23}.

Standarta PVN likme Kīprā ir mainīta vairākas reizes – 5% 1992. gadā, palielinājums uz 8% 1993. gadā un uz 10% 2000. gadā (šajā gadā ieviesa arī samazināto PVN 5% likmi). 2002. gadā standarta PVN likme tika palielināta uz 13% un jau pēc gada (2003. gadā) – uz 15%. 2005. gadā tika ieviesta vēl viena samazinātā PVN 8% likme, un 2012. gadā standarta PVN likme tika palielināta no 15% uz 17%. 2013. gadā to palielināja vēl par 1% – uz 18%, bet 2014. gadā – uz 19%, bet samazināto PVN likmi palielināja no 8% uz 9%. Samazinātā PVN likme pārtikai ir bijusi nemainīga visā periodā (5%).

Latvija

PVN standarta likme ir 21%, samazinātā 5% PVN likme ir spēkā no 01.01.2018. līdz 31.12.2023.²⁴ Latvijā tipiskiem svaigiem augļiem, ogām un dārzeņiem, tostarp mazgātiem, mizotiem, lobītiem, grieztiem un fasētiem, kas nav apstrādāti termiski vai kā citādi, piemēram, saldēti, sālīti, kaltēti. Samazinātā PVN likme 12% apmērā tiek piemērota specializētiem pārtikas produktiem, kas paredzēti zīdaiņiem.

Standarta PVN likme Latvijā ir spēkā no 1995. gada, kad tā bija 18%, no 2009. gada tā tika paaugstināta līdz 21%, 2011. gadā to palielināja līdz 22%, bet 2012. gada jūlijā samazināja uz 21%. Samazināto PVN 5% likmi piemēro no 2018. gada 1. janvāra Latvijai raksturīgiem augļiem un dārzeņiem, bet pārējiem šīs grupas produktiem piemēro standarta PVN likmi 21% apmērā²⁵.

Lietuva

PVN standarta likme ir 21%, kas tiek piemērota arī pārtikai.

No 1994. gada PVN standarta likme Lietuvā bija 18%. Tāpat kā daudzās citās ES valstīs, 2009. gada sākumā PVN standarta likme Lietuvā tika paaugstināta līdz 19%, bet 2009. gada septembrī to palielināja par 2% - uz 21%, un lielākajai daļai produktu un pakalpojumu tika atceltas samazinātās PVN likmes. No pārtikas produktiem pazeminātā PVN 5% likme iepriekš (no 2003. līdz 2008. gadam) ir tikusi piemērota tikai nepārstrādātai gaļai.

2022. gada 15. jūnijā Lietuvas Seimam tika iesniegts likumprojekts, kas paredzēja no 2022. gada augusta²⁶ samazināt PVN likmi pārtikai uz 0%²⁷, tomēr šī iecere netika realizēta.

Luksemburga

PVN standarta likme ir 17%²⁸, bet pārtikai tiek piemērota samazinātā PVN 3% likme.

Luksemburgā līdz 2015. gadam PVN standarta likme bija 15%, kad tā tika palielināta uz 17%. Samazinātā PVN 3% likme Luksemburgā ir spēkā jau no 1983. gada²⁹.

Malta

PVN standarta likme ir 18%³⁰, bet samazināto PVN 5% likmi piemēro dažādiem konditorejas izstrādājumiem. Samazināto PVN 0% likmi piemēro pārtikas produktiem, izņemot iepriekš pagatavotus ēdienus un dažus apstrādātus produktus, piemēram, saldējumu, šokolādes produktus, rūpnieciski izgatavotus dzērienus vai dzērienus, kas apliekami ar akcīzes nodokli. 18% PVN piemēro ēdināšanai piegādātai pārtikai.

²¹ <https://www.pconstantinou.com/taxation/value-added-tax-vat/> *12.09.2022

²² <https://righttax.com.cy/cyprus-vat-regime-and-cyprus-vat-rates/#:~:text=Cyprus%20VAT%20rate%20of%209,the%20provision%20of%20holiday%20lodgements.> *12.12.2022.

²³ [https://www.mof.gov.cy/mof/tax/taxdep.nsf/All/422CA0062D5D8F28C22582090041B1AB/\\$file/N88\(1\)2000.pdf?OpenElement](https://www.mof.gov.cy/mof/tax/taxdep.nsf/All/422CA0062D5D8F28C22582090041B1AB/$file/N88(1)2000.pdf?OpenElement) *12.12.2022

²⁴ <https://www.fm.gov.lv/lv/pvn-likmes> *14.06.2022.

²⁵ https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/vatSearchForm.html *18.11.2022.

²⁶ <https://www.globalvatcompliance.com/globalvatnews/lithuanian-vat-food/> *22.09.2022

²⁷ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e38a0100ec6f11ec8910e5467d5a34cb?jfwid=-ndbcf5y2k> *22.09.2022

²⁸ <https://www.avalara.com/vatlive/en/country-guides/europe/luxembourg/luxembourgian-vat-rates.html> *06.10.2022

²⁹ https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/vat_rates_en.pdf *22.11.2022.

³⁰ <https://www.vatupdate.com/2021/04/08/vat-rates-in-malta/> *13.09.2022

PVN standarta likme 15% apmērā Maltā bija spēkā no 1995. līdz 1999. gadam, pēc tam to palielināja uz 18%. Samazinātā PVN 5% likme ir spēkā no 1995. gada, bet 2011. gadā tika ieviesta vēl viena samazinātā PVN likme 7% apmērā.

Nīderlande

PVN standarta likme ir 21%³¹, bet samazinātā PVN 9% likme tiek piemērota pārtikai, dzērieniem, lauksaimniecības produktiem un pakalpojumiem.

Nīderlandē no 1986. gada samazinātā PVN likme bija 6%, bet 2019. gadā tā tika palielināta uz 9%. PVN standarta likme 17,5% apmērā Nīderlandē bija spēkā no 1992. gada, 2001. gadā to palielināja uz 19%, bet 2012. gadā – uz 21%.

Polija

PVN standarta likme ir 23% un ir noteiktas divas samazinātās PVN likmes³² – 5% likme tiek piemērota pārtikas produktiem, piemēram, maizei, piena produktiem, gaļai, bet samazinātā 8% likme tiek piemērota atsevišķiem pārtikas produktiem – sinepēm, saldajiem pipariem (garšvielas) un dažām apstrādātām garšvielām, piemēram, pipariem, timiānam u.c.³³, medicīnas precēm, restorānu un viesnīcu pakalpojumiem un piegādēm, uz kurām attiecas sociālo mājokļu politika. PVN standarta likme 23% apmērā tiek piemērota saldumiem un minerālūdenim.

Polijā no 1993. gada pārtikai tika piemērota samazinātā PVN 3% likme (galvenokārt nepārstrādātai pārtikai) un 7% – pārstrādātai pārtikai, tomēr no 2011. gada 1. janvāra samazinātā PVN likme tika palielināta uz 5% un 8%, bet PVN standarta likme līdz 23%³⁴.

Sakarā ar straujo cenu pieaugumu, lai samazinātu mazumtirdzniecības cenas un pieaugošās inflācijas ietekmi, Polija no 2022. gada 1. februāra uz laiku samazināja PVN likmi atsevišķām pārtikas produktu grupām (t.sk. zivis un zivju produkti, piena produkti, dārzeņi, augļi, t.sk. augļu un dārzeņu produkti, graudaugi, mašīnas rūpniecības produkti, graudaugu un maizes izstrādājumi un daži dzērieni) no 5% uz 0%. Sākotnēji PVN likmes samazinājums no 5% uz 0% bija noteikts līdz 31.07.2022., pēc tam šis periods tika pagarināts līdz 31.10.2022. un līdz 31.12.2022. Pašlaik ir saņemts apstiprinājums, ka PVN samazinājums pārtikai būs spēkā arī 2023. gada pirmajā pusgadā. PVN likmes samazināšana pārtikai tika veikta ar mērķi samazināt inflāciju un līdz ar to pārtikas produktu cenas patērētājiem. Polijas valdības indikatīvie aprēķini norāda, ka periodā no 01.02.2022. līdz 29.11.2022.³⁵ PVN samazinājuma radītais ietaupījums iedzīvotājiem bija 7,6 miljardi PLN vai aptuveni 1,6 miljardi EUR.³⁶ Saskaņā ar Polijas valdības aplēsēm, jau 2021. gadā iesāktais pretinflācijas pasākumu plāns pārtikai kopā ar 2022. gada pasākumiem palīdzēja Polijā samazināt inflāciju par 3-4 %punktiem - ja 2022. gada novembrī inflācija bija ~ 17-18%, tad bez šiem pasākumiem inflācija būtu bijusi 21-22% robežās. Tāpat tika samazināta PVN likme elektroenerģijai un dabasgāzei.

Portugāle

PVN standarta likme Portugāles kontinentālajā daļā ir 23%³⁷. Samazinātā PVN 6% likme tiek piemērota piena produktiem, zivīm, graudaugiem, rīsiem, makaroniem, maizei, gaļai, augļiem un dārzeņiem. Samazinātā PVN 13% likme Portugāles kontinentālajā daļā tiek piemērota konservētiem pārtikas produktiem – gaļai, zivīm, augļiem, dārzeņiem un pagatavotiem ēdieniem, ūdenim pudelēs u.c. PVN standarta likme tiek piemērota pārējiem, iepriekš neminētiem, pārtikas produktiem.

No 2002. gada PVN standarta likme Portugālē bija 9%, 2005. gada tā tika palielināta uz 21%, pēc tam 2008. gadā samazināta uz 20%. Pēc finanšu krīzes, 2010. gadā PVN standarta likme atkal tika palielināta uz 21%, tāpat tika izmainītas arī samazinātās PVN likmes – no 5% un 12% attiecīgi uz 6% un 13%.

³¹ <https://business.gov.nl/regulation/vat-rates-exemptions/> *13.09.2022

³² https://www.paih.gov.pl/polish_law/taxation/vat#1 *14.06.2022

³³ <https://www.avalara.com/vatlive/en/country-guides/europe/poland/polish-vat-rates.html> *10.11.2022.

³⁴ https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/vat_rates_en.pdf *22.11.2022

³⁵ <https://www.gov.pl/web/primeminister/we-are-extending-0-vat-on-food> *12.12.2022.

³⁶ valūtas maiņas likmi uz 02.12.2022 1 PLN = 0.21 EUR

³⁷ <https://eportugal.gov.pt/en/cidadaos-europeus-viajar-viver-e-fazer-negocios-em-portugal/impostos-para-atividades-economicas-em-portugal/imposto-sobre-valor-acrescentado-iva-em-portugal> *13.09.2022

2011. gadā PVN standarta likme tika palielināta uz 23%. Pārtikai kopumā tiek piemērotas trīs PVN likmes – divas samazinātās (6% un 13%), kā arī standarta likme 23% apmērā.

Rumānija

PVN standarta likme ir 19%³⁸, bet samazinātā PVN 9% likme tiek piemērota pārtikai, ieskaitot bezalkoholiskos dzērienus, lopbarībai, dzīvjiem dzīvniekiem, sēklām un augiem. Samazinātā PVN 5% likme tiek piemērota restorānu un ēdināšanas pakalpojumiem, kā arī augstas kvalitātes pārtikas produktiem (kalnu, bioloģiskiem un tradicionāliem produktiem).

Rumānijā PVN standarta likmes ir mainījušās līdzīgi kā pārējās ES valstīs. PVN standarta likme 19% apmērā tika piemērota no 2000. gada 1. janvāra, 2010. gadā tā tika palielināta uz 24%, 2016. gadā samazināta uz 20%, bet 2017. gadā – samazināta uz 19%.

Samazinātā PVN 9% likme Rumānijā tiek piemērota no 2004. gada, 2008. gadā tika ieviesta otra samazinātā PVN likme 5% apmērā. No 2015. gada 1. jūnija PVN likme pārtikai ir bijusi nemainīga – 9%³⁹. PVN likmes samazinājums pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem tika veikts ar mērķi veicināt mājsaimniecību patēriņu un kopējo ekonomisko izaugsmi valstī. Rezultātā pārdošanas apjomi pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem palielinājās⁴⁰. Saskaņā ar statistikas datiem pārtikas preču mazumtirdzniecības (pārtikas, bet arī dzērienu un tabakas) apgrozījums 2015. gada janvārī-maijā uzrādīja vērtības pieaugumu par 9%, salīdzinot ar 2014. gada attiecīgā perioda datiem, bet 2015. gada janvārī-novembrī tas palielinājās par 18%. Mazumtirdzniecības cenas pārtikas produktiem samazinājās līdz pat 12%.

No 2020. gada 1. jūlija augstas kvalitātes pārtikai tika ieviesta samazinātā PVN 5% likme (ieskaitot bezalkoholiskos dzērienus). Šo izmaiņu mērķis⁴¹ bija veicināt veselīgas pārtikas patēriņu un Rumānijas tradicionālo, kalnu, ekoloģisko un bioloģisko produktu pārdošanu. Kā norādīja 2019. gadā veiktie Rumānijas valdības prognozes, PVN likmes samazināšana pārtikai nākamajos četros gados radīs budžeta zaudējumus 175 miljonu eiro apmērā. Valdība uzstāja, ka PVN likmes samazināšanai būs izšķiroša nozīme augstas kvalitātes pārtikas produktu vietējā patēriņa atbalstīšanā, samazinot cenas un palielinot pārdošanas apjomu.

Ar 2023. gadu Rumānija palielināja samazināto PVN likmi no 9% uz 19% cilvēku patēriņā lietotajiem bezalkoholiskajiem dzērieniem, izņemot dzeramo ūdeni, pienu, augļu un dārzeņu sulām^{42,43}.

Slovākija

PVN standarta likme ir 20%, bet samazinātā PVN 10% likme kopš 2016. gada tiek piemērota noteiktiem pārtikas produktiem⁴⁴. Pirms tam 10% likmi maksāja tikai nelielās saimniecības, kuras gala patērētājiem realizē tādus produktus, kā svaiga un saldēta gaļa, zivis, piens, olas, medus utt.

PVN samazināšana pārtikai notika vairākos posmos. Vispirms 2016. gadā Slovākija samazināja PVN no 20% uz 10% daļai pārtikas produktu: svaigai gaļai, saldūdens zivīm, sviestam, svaigai maizei un pienam⁴⁵.

Savukārt 2019. gadā tika pieņemta un 2020. gadā stājās spēkā samazinātā PVN 10% likmei vēl papildus pārtikas produktiem – piena produktiem (paniņas, rūgušpiens un krējums, jogurts, kefīrs un citi raudzēti vai skābēti piena un krējuma produkti, aitas siers) un citiem pārtikas produktiem (medus, svaigi vai atdzēsēti dārzeņi, svaigi āboli, bumbieri, cidonijas, svaiga maize)⁴⁶.

³⁸ <https://taxsummaries.pwc.com/romania/corporate/other-taxes> *27.07.2022

³⁹ <https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2015/04/romania-reduces-vat-rate-for-foodstuff-from-24-to-9> *23.11.2022.

⁴⁰ <https://www.euromonitor.com/article/vat-reduction-romania-retailing> *12.12.2022.

⁴¹ <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/romania-cuts-vat-rate-for-healthy-and-traditional-food/> *12.12.2022.

⁴² <https://sovos.com/regulatory-updates/vat/romania-rate-changes-for-non-alcoholic-beverages-and-restaurant-and-catering-services-effective-1-january-2023/#:~:text=Effective%201%20January%202023%2C%20non,standard%20VAT%20rate%20of%2019%25.> *13.03.2023.

⁴³ <https://www.agerpres.ro/english/2022/08/09/vat-rates-to-increase-from-2023-with-implications-in-food-real-estate-sectors-consultants--961548> *12.12.2022.

⁴⁴ <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-slovakiahighlights-2022.pdf>

⁴⁵ <https://spectator.sme.sk/c/20070826/lower-vat-reduces-prices-on-some-food.html> *20.03.2023

⁴⁶ <https://enrsi.rtvs.sk/articles/topical-issue/205913/vat-on-selected-foods-to-drop-to-10-percent> *20.03.2023

Pirms iestāšanās ES Slovākijā pastāvēja divas PVN likmes – 14% un 20%, bet no 2004. gada valstī tika piemērota tikai viena PVN likme 19% apmērā. 2007. gada sākumā tika atkal ieviesta samazinātā PVN 10%, kura līdz 2016. gadam nebija attiecināma uz pārtikas produktiem⁴⁷, izņemot jau minēto mazo saimniecību produkciju. 2011. gadā Slovākija palielināja PVN standarta likmi no 19% uz 20%.

Slovēnija

PVN standarta likme ir 22%⁴⁸, bet samazinātā PVN likme 9,5% apmērā tiek piemērota daudzām precēm, arī pārtikas produktiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem⁴⁹.

PVN likmes Slovēnijā tika mainītas 2002. gadā, paaugstinot tās no 8% un 19% attiecīgi uz 8,5% un 20%, lai kompensētu papildu izmaksas, kas saistītas ar dalību ES. 2013. gada 1. jūlijā PVN likmes atkārtoti tika paaugstinātas – standarta PVN likme uz 22% un samazinātā PVN likme pārtikai – uz 9,5%.

Somija

PVN standarta likme ir 24% un tā ir viena no augstākajām ES. Samazinātā PVN likme 14% apmērā tiek piemērota pārtikai un lopbarībai, kā arī restorānu un ēdināšanas pakalpojumiem⁵⁰.

Samazinātā PVN likme pārtikai, kas bija spēkā vismaz no 2001. gada 1. maija, 2009. gada 1. oktobrī tika samazināta no 17% uz 12%, lai palielinātu mazumtirdzniecības apgrozījumu. Pēc 2008. gada finanšu krīzes Somija, līdzīgi kā citas ES dalībvalstis, palielināja visas PVN likmes un kopš 2010. gada 1. jūlija tās attiecīgi bija 13% un standarta likme 23%. Samazinātā PVN 13% likme tika piemērota pārtikai un dzērieniem (izņemot alkoholu, uz ko attiecas standarta likme). No 2013. gada 1. janvāra Somija palielināja visas PVN likmes vēl par 1%, līdz ar to samazinātā PVN likme pārtikai ir 14% un standarta likme – 24%⁵¹.

Spānija

PVN standarta likme ir 21%, bet samazinātā PVN likme ir 4%⁵² un tā tiek piemērota pamata nepieciešamības produktiem, tajā skaitā pārtikai, piemēram, maizei, miltiem, maizes cepšanai, pienam, sieram, olām, augļiem, dārzeņiem un graudaugiem. Samazinātā PVN 10% likme tiek piemērota pārējiem pārtikas produktiem, izņemot bezalkoholiskos dzērienus, kuriem tiek piemērota PVN 21% standarta likme⁵³.

Standarta un pazeminātā PVN likme Spānijā ir palielināta no 2010. gada jūlija attiecīgi no 16% uz 18% un no 7% uz 8%. Savukārt 2012. gada 1. septembrī PVN standarta likme tika palielināta uz 21%, bet samazinātā likme no 8% uz 10%. Abās PVN likmes palielināšanas reizēs otrā samazinātā PVN likme 4% apmērā palika nemainīga. No 2021. gada ar cukuru saldinātiem dzērieniem tiek piemērota PVN standarta likme (21%).

2022. gada 27. decembrī Spānijā valdība paziņoja, ka 2023. gadā uz 6 mēnešiem tiek samazināta PVN likme pamatpārtikas produktiem no 4% uz 0% un eļļai un makaroniem no 10% uz 5%⁵⁴. Tas tiek darīts, lai cīnītos ar pieaugošu inflāciju.

Ungārija

Kopš 2012. gada PVN standarta likme ir 27%⁵⁵, kas ir augstākā ES (pirms tam bija 25%). Atsevišķiem pārtikas produktiem šobrīd tiek piemērotas samazinātās PVN likmes 18% un 5%.

47 <https://cms-lawnow.com/en/ealerts/2007/02/slovakia-2007-tax-changes> *20.03.2023.

48 <https://www.lawyerslovenia.com/vat-registration-in-slovenia> *27.07.2022

49 <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4701> *13.12.2022

50 <https://vm.fi/en/value-added-tax> *13.12.2022.

51 <https://www.vatcalc.com/finland/finland-increases-vat-to-24-january-2013/> *22.11.2022.

52 <https://n26.com/en-es/blog/vat-types#:~:text=At%204%25%2C%20the%20super%2D,such%20as%20milk%20and%20cheese> *02.09.2022

53 https://sede.agenciatributaria.gob.es/static_files/Sede/Tema/IVA/Novedades/Empresas/2020/Nuevos_tipos_IVA.pdf *13.12.2022.

54 <https://www.thelocal.es/20221227/spain-axes-vat-on-basic-foods-to-ease-inflation-pain/> *28.12.2022.

55 Ungārijas PVN likums <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700127.tv> 21.03.2023

PVN samazināšana pārtikas produktiem ir notikusi vairākos posmos. No 2009. gada 1. jūlija piena produktiem un pārtikas produktiem, kas satur pienu, kā arī graudus, miltus vai cieti, tiek piemērota samazinātā PVN likme 18%. No 2017. gada 1. janvāra PVN likme atsevišķiem dzīvnieku nozares produktiem kā mājputnu gaļai, pienam (svaigam) un olām, likme tika samazināta no 27% uz 5%. No 2018. gada 1. janvāra arī patēriņam paredzētām zivīm, cūkgaļas subproduktiem (piemēram, mēlei, aknām un smadzenēm) un pārtikā lietojamiem blakusproduktiem (piemēram, cūku kājām) PVN likme ir samazināta no PVN standarta likmes uz samazināto PVN 5% likmi.

Interesanti atzīmēt, ka no 2022. gada februāra līdz 2022. gada 1. oktobrim granulētajam cukuram, miltiem, rafinētai saulespuķu sēklu eļļai, cūkgaļas stilbiņiem, vistas krūtiņai un mugurai, kā arī UHT govs pienam ar 2,8% tauku saturu mazumtirdzniecībā tika noteikti t.s. “cenu griesti”, iejaucoties tirgus darbības principos. Šāds pasākums tika ieviests, lai samazinātu inflāciju un palielinātu līdzekļus mājsaimniecībām, tomēr inflācijas pieaugums vienalga bija ievērojams⁵⁶. 2022. gada novembrī, produktu saraksts tika papildināts ar olām un kartupeļiem, bet 2022. gada decembrī tika nolemts pagarināt “cenu griestus” līdz 2023. gada 30. aprīlim.

Vācija

PVN standarta likme ir 19%, bet samazinātā PVN 7% likme no 2007. gada⁵⁷ tiek piemērota pārtikas precēm. Bezalkoholiskajiem dzērieniem tiek piemērota PVN standarta likme⁵⁸.

Kopš 1978. gada standarta PVN likme Vācijā bija 12%, bet samazinātā PVN likme bija 6%. Likmes tika palielinātas 1979. gadā – attiecīgi uz 13% un 6,5%. 1983. gadā PVN standarta likme tika palielināta uz 14%, bet samazinātā PVN likme uz 7%. 1993. gadā PVN standarta likme tika palielināta uz 15%, 1998. gadā – uz 16%, 2007. gadā – uz 19%.

Zviedrija

PVN standarta likme ir 25%, kas ir viena no augstākajām ES^{59,60}. Samazinātā PVN likme 12% apmērā tiek piemērota pārtikas precēm, ieskaitot bezalkoholiskos dzērienus. Pārtikas produktiem un dzērieniem, izņemot alkoholu, bet iekļaujot dzērienus ar zemu alkohola saturu, no 1993. gada 1. jūlija tiek piemērota pazeminātā PVN 12% likme⁶¹.

PVN standarta likme 25% apmērā Zviedrijā ir spēkā no 1990. gada 1. jūlija.

Kopsavilkums

Zemāk, 1.1. tabulā ir apkopota informācija par PVN piemērošanas nosacījumiem pārtikai ES valstīs.

Izvērtējot PVN standarta likmes un samazinātās PVN likmes pārtikai ES dalībvalstīs, var secināt, ka samazinātās PVN likmes pārtikai netiek piemērotas vienīgi Lietuvā, Igaunijā un Dānijā. Līdz 2022. gadam arī Bulgārijā netika piemērotas samazinātās PVN likmes, bet, sākot ar 2022. gada jūliju, uz gadu Bulgārijā piemēro samazināto PVN 0% likmi maizei. Ir novērojamas tendences, ka pēc 2019. gada vairākās valstīs, piemēram, Polijā, Ungārijā un Horvātijā, ir paplašināts to pārtikas produktu saraksts, kam piemēro samazināto PVN likmi. 2022. gadā, ievērojot pārtikas pieaugošās mazumtirdzniecības cenas un arī inflāciju, piemēram, Polijā uz laiku līdz 2023. gada pirmajam pusgadam PVN 0% likme tika ieviesta galvenajiem pārtikas produktiem.

⁵⁶ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2022/0226/COM_SWD\(2022\)0226_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/swd/2022/0226/COM_SWD(2022)0226_EN.pdf) *14.12.2022.

⁵⁷ <https://wwkn.de/en/about-german-taxes/value-added-tax-vat/> *20.06.2022

⁵⁸ <https://www.orderbird.com/blog/mehrwertsteuer-gastronomie/> *15.12.2022.

⁵⁹ <https://www.skatteverket.se/servicelankar/otherlanguages/inenglish/businessesandemployers/startingandrinningaswedishbusiness/declaringtaxesbusinesses/vat/vatratesongoodsandservices.4.676f4884175c97df419255d.html> *20.06.2022

⁶⁰ [https://www.verksam.se/web/international/running/vat#:~:text=25%20per%20cent%20VAT%20is,trains\)%20in%20Sweden%20and%20concerts](https://www.verksam.se/web/international/running/vat#:~:text=25%20per%20cent%20VAT%20is,trains)%20in%20Sweden%20and%20concerts) *20.06.2022

⁶¹ https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/vat_rates_en.pdf *22.11.2022.

1.1. tabula. PVN standartlikmes un samazinātās likmes pārtikai ES dalībvalstīs 2022. gadā⁶²

Valsts	Nulles likme	Samazinātās likmes, %			Standarta likme, %	Skaidrojums par PVN likmes piemērošanu
		Īpaši samazinātā	2. samazinātā	1. samazinātā		
AT			10		20	10% – pārtika, restorānu un viesnīcu pakalpojumi (izņemot bezalkoholiskos dzērienus), ūdens piegādes. 20% bezalkoholiskie dzērieni.
BE			6	12	21	6% – galvenie pārtikas produkti un ūdens, gaļa, zivis, piena produkti, dārzeņi, augļi, eļļa, graudaugi utt., izņemot margarīnu. 12% – margarīns. 21% – omāri, ikri un līdzīgi pārtikas produkti, ko uzskata par luksusa precēm.
BG	0*		9		20	0% – maize no 01.07.2022. līdz 01.07.2023. 9% – pārtika, kas piemērota zīdaiņiem vai maziem bērniem (līdz 31.12.2022.). 20% – pārtika un bezalkoholiskie dzērieni.
CZ			10	15		10% – daļai zīdaiņu pārtikas, daļai bezglutēna pārtikas; mākslīgi un papildu ēdināšanas maisījumi zīdaiņiem un pārtika maziem bērniem; maīšanas rūpniecības produkti; iesals, ciete, kviešu glutēns un šo produktu maisījumi; gatavie maltie produkti un maisījumi pārtikas produktu gatavošanai cilvēkiem, kuri nepanes glutēnu. 15% – pārtika, bezalkoholiskie dzērieni, sēklas, augi, piedevas (izņemot preces, kurām piemērojama otra samazinātā likme 10% apmērā).
DK					25	25% – visas pārtikas preces un bezalkoholiskie dzērieni.
FR		2,1	5,5		20	2,1% - mājlopi, kas ir paredzēti izmantošanai pārtikā, un kurus iegādājas fiziskas personas (tajā skaitā lauksaimnieki). 5,5% – ūdens un bezalkoholiskie dzērieni, kā arī produkti, kas paredzēti lietošanai pārtikā, izņemot konfektes, šokolādes produktus, kaviāru un margarīnu. 20% – konfektes, šokolādes produkti, kaviārs, margarīns.
EL				13	24	13% – pamatpārtikas produkti un bezalkoholiskie dzērieni. 24% – kaviārs, žeņšeņš, tonkas pupiņas, kaņepes.
HR		5		13	25	5% – visu veidu maize un visu veidu piens (izņemot rūgušpienu, jogurtu, kefīru, šokolādes pienu un citus piena produktus). No 2022.gada 1. aprīļa ir samazināta PVN likme no 13% uz 5% pārtikas produktiem, ieskaitot augļus, dārzeņus, olas, zivis, eļļas, bērnu pārtiku, gaļu u.c., kā arī sviestam un margarīnam no 25% uz 5%. 13% - sagatavoti ēdieni piegādei, kuri atrodas atbilstošā iepakojumā. 25% – baltais cukurs no niedrēm vai bietēm kristāliskā veidā, rūgušpiens, jogurts, kefīrs, šokolādes piens un citi piena produkti, un citas augstāk minētās pārtikas preces.
EE					20	20% – pārtikas produkti un bezalkoholiskie dzērieni.
IT		4	5	10		4% – pamata nepieciešamības pārtikas produkti un dzērieni. 5% – svaigs baziliks, rozmarīns, salvijas, oregano, svaigas vai atdzesētas trifeles. 10% – saldētas, kaltētas vai konservētas trifeles. No 2022.gada 1.jūlija arī atdzesēta vai sasaldēta mājas trušu, baložu, zaķu, irbes un fazānu gaļa, subprodukti, speķis, nepresēti vai kausēti cūkgaļas tauki, konservēti augļi, svaigas vai atdzesētas zivis, mērces, desas, salami, gaļas konservi, jogurti, kefīri, vistu olas, medus un rīsi.

⁶² Avots: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/vat_rates_en.pdf un zemāk katras valsts aprakstā minētās saites

IE	0		9	13,5	23	<p>0% – pamatpārtikas produkti veikalos, piemēram, maize, sviests, siers, graudaugi, garšvielas, milti, augļi, garšaugi, gaļa, piens, makaroni, pastas, mērces, zupas, garšvielas, cukurs un dārzeņi; dzīvnieku barība.</p> <p>9% – uztura bagātinātāji, ēdināšanas pakalpojumi, restorānu ēdieni un ēdieni, kas tiek pasniegti ēdnīcās, un ēdieni līdzņemšanai.</p> <p>13,5% – maizes izstrādājumi, piemēram, kūkas, tortes, to piegāde, atpūtas pakalpojumi.</p> <p>23% – gatavie dzērieni, t.sk. ūdens pudelēs.</p>
CY		5			19	<p>5% – pārtika un bezalkoholiskie dzērieni.</p> <p>19% – atsevišķi saldinātie dzērieni.</p>
LV		5		12	21	<p>5% – Latvijā tipiski svaigi augļi, ogas un dārzeņi, svaigi, mizoti, lobīti, sagriezti un iesaiņoti, bet ne termiski apstrādāti vai citādi sagatavoti (piemēram, saldēti, sālīti, kaltēti).</p> <p>12% – specializētie pārtikas produkti, kas paredzēti zīdaiņiem.</p> <p>21% – visi pārējie pārtikas produkti un bezalkoholiskie dzērieni.</p>
LT					21	21% - visa pārtika un bezalkoholiskie dzērieni.
LU		3				3% - visa pārtika un bezalkoholiskie dzērieni.
MT	0	5				<p>0% – pārtika cilvēku uzturam, izņemot iepriekš pagatavotu ēdienu (ēdināšana) un noteiktu, augsti apstrādātu produktu, piemēram, saldējuma, šokolādes, rūpnieciski ražotu dzērienu vai ar akcīzes nodokli apliekamo dzērienu un mājdzīvnieku barības piegādes.</p> <p>5% – dažādi konditorejas izstrādājumi un līdzīgas preces.</p>
NL			9			9% – pārtika un bezalkoholiskie dzērieni.
PL	*	5	8		23	<p>5% – pārtikas produkti (maize, piena produkti, gaļa).</p> <p>8% – sinepes, saldie pipari (garšvielas) un dažas apstrādātas garšvielas (piemēram, pipari, timiāns); dažas neapstrādātas garšvielas (ķimenes, safrāns, kurkuma).</p> <p>23% – saldumi, minerālūdens.</p> <p>* 2022. gada 1. februārī Išlaicīgi (vismaz līdz 2023. gada 1. pusgadam) atsevišķiem produktiem tiek piemērota 0% likme – zivis un zivju produkti, piena produkti, dārzeņi, augļi, t.sk. augļu un dārzeņu produkti, graudaugi, malšanas rūpniecības produkti, graudaugu un maizes izstrādājumi un atsevišķi dzērieni.</p>
PT			6	13	23	<p>6% - piena produkti, zivis, graudaugi, rīsi, makaroni, maize, gaļa, augļi, dārzeņi.</p> <p>13% Portugāles kontinentālajā daļā - konservētiem pārtikas produktiem: gaļai, zivīm, augļiem, dārzeņiem u.c., konservētiem moluskiem, izņemot austeres; avoņa ūdenim, minerālūdenim, ārstniecības un galda ūdenim, dzirkstošam un gāzētam ūdenim, izņemot ūdeņus, kam pievienotas citas vielas.</p> <p>23% – pārējie neminētie pārtikas produkti.</p>
RO		5	9			<p>5% – augstas kvalitātes pārtikas produkti (kalnu, eko un tradicionālie produkti, atļauti ar Zemkopības un lauku attīstības ministrijas atļauju).</p> <p>9% – pārtikas produkti un bezalkoholiskie dzērieni.</p>
SK			10		20	<p>10% - piena produkti, daudzu veidu augļi un dārzeņi no mērenās joslas (t.i. tipiski Slovākijā audzēti produkti), medus, gaļa, zivis, kartupeļi, sīpoli, kabači, salāti, gurķi, āboli, bumbieri, maize un maizes izstrādājumi, utt. un augļu sulas.</p> <p>20% – pārējie pārtikas produkti.</p>
SI			9,5			9,5% - visi pārtikas produkti un bezalkoholiskie dzērieni.
FI				14		14% - visas pārtikas preces un bezalkoholiskie dzērieni.

ES	*	4	10	21	<p>4% – pamata pārtikas produkti: maize; milti maizes cepšanai; piens; siers; olas; augļi, dārzeņi, bumbuji un graudaugi.</p> <p>10% – pārējie pārtikas produkti cilvēku patēriņam, kas netiek aplikti ar 4% PVN likmi, izņemot bezalkoholiskos dzērienus, sulas un bezalkoholiskos dzērienus ar pievienotiem cukuriem vai saldinātājiem.</p> <p>21% – bezalkoholiskie dzērieni, sulas un bezalkoholiskie dzērieni ar pievienotiem cukuriem vai saldinātājiem.</p> <p>* 2023. gada sākumā uz 6 mēnešiem tiek samazināta PVN likme pamatpārtikas produktiem no 4% uz 0%, un eļļai un makaroniem no 10% uz 5%</p>
HU		5	18	27	<p>5% – cūku liemeņi, dzīvi mājas liellopi, aitas un kazas un šo dzīvnieku liemeņi un gaļa, mājas cūku gaļa, mājputnu gaļa un ēdamie subprodukti, svaigas olas, piens, mājas cūku ēdamie subprodukti un iekšējās daļas, dzīvas zivis vai zivju ķermeņa/daļas/filejas lietošanai pārtikā un citi ēdami zivju subprodukti.</p> <p>18% – graudaugi, milti, ciete vai piena produkti (izņemot preces ar 5% likmi).</p> <p>27% – pārējie pārtikas produkti un bezalkoholiskie dzērieni.</p>
DE			7	19	<p>7% – visas pārtikas preces</p> <p>19% – bezalkoholiskie dzērieni.</p>
SE				12	12% – pārtika un bezalkoholiskie dzērieni.

1.2. tabulā ir apkopotas PVN standarta likmes un PVN likmes galvenajiem pārtikas produktiem: 1) līdz 2019. gadam, bet ne agrāk kā no 2012. gada; 2) 2019. gadā; 3) pēc 2019. gada līdz 2022. gada novembrim. 2019. gada periods ir izvēlēts par atskaites punktu, jo visām ES dalībvalstīm par šo gadu ir pieejami dati, lai nākamajā sadaļā veiktu indikatīvos PVN ieņēmumu aprēķinus pārtikai.

1.2. tabula. PVN standarta likmes un PVN likmes galvenajiem pārtikas produktiem ES dalībvalstīs 2012.-2022. gadā (uz 20.11.2022.)

Valsts*	PVN standarta likme, %			PVN likme galvenajiem pārtikas produktiem, %			Samazinātā PVN likme pret PVN standarta likmi 2019.gadā, %
	Līdz 2019.gadam	2019. gadā	Pēc 2019. gada	Līdz 2019. gadam	2019. gadā	Pēc 2019.gada	
DK	25	25	25	25	25	25	100
LT	21	21	21	21	21	21	100
EE	20	20	20	20	20	20	100
BG	20	20	20	20	20	0**/20	100
LV	22	21	21	5/21	5/21 (indikativā aprēķinātā 18,8%)	5/21	90
CZ	21	21	21	15	15	15	71
FI	23	24	24	13	14	14	58
SK	19	20	20	19/10	20/10 (indikativā aprēķinātā 11,5%)	20/10	58
HU	27	27	27	5/ 18/ 27	5, 18, 27 (indikativā aprēķinātā 15%)	5 / 18 / 27	56
EL	23	24	24	13	13	13	54
HR	23	25	25	10	13	5***/13	52
AT	20	20	20	10	10	10	50
SE	25	25	25	12	12	12	48
RO	20	19	19	9	9	9	47

SI	22	22	22	9,5	9,5	9,50	43
NL	21	21	21	6	9	9	43
IE	23	23	21/23	0/13,5	0/13,5 (indikativā aprēķinātā 8,7%)	0/13,5	38
DE	19	19	19	7	7	7	37
BE	21	21	21	6	6	6	29
FR	20	20	20	5,5	5,5	5,5	28
CY	18	19	19	5	5	5	26
PT	23	23	23	6/13	6/13	6/13	26
PL	23	23	23	5	5	0****/5	22
ES	21	21	21	4	4	4/*****0	19
IT	22	22	22	4	4	4/10*****	18
LU	15	17	17	3	3	3	18
MT	18	18	18	0	0	0	0

* BE – Beļģija, BG – Bulgārija, CZ – Čehija, DK – Dānija, DE – Vācija, EE – Igaunija, IE – Īrija, EL – Grieķija, ES – Spānija, FR – Francija, HR – Horvātijā, IT – Itālija, CY – Kipra, LV – Latvija, LT – Lietuva, LU – Luksemburga, HU – Ungārija, MT – Malta, NL – Nīderlande, AT – Austrija, PL – Polija, PT – Portugāle, RO – Rumānija, SI – Slovēnija, SK – Slovākija, FI – Somija, SE – Zviedrija

** Bulgārijā laikā no 2022.gada jūlija līdz 2023.gada jūlijam piemēro samazināto PVN 0% likmi maizei.

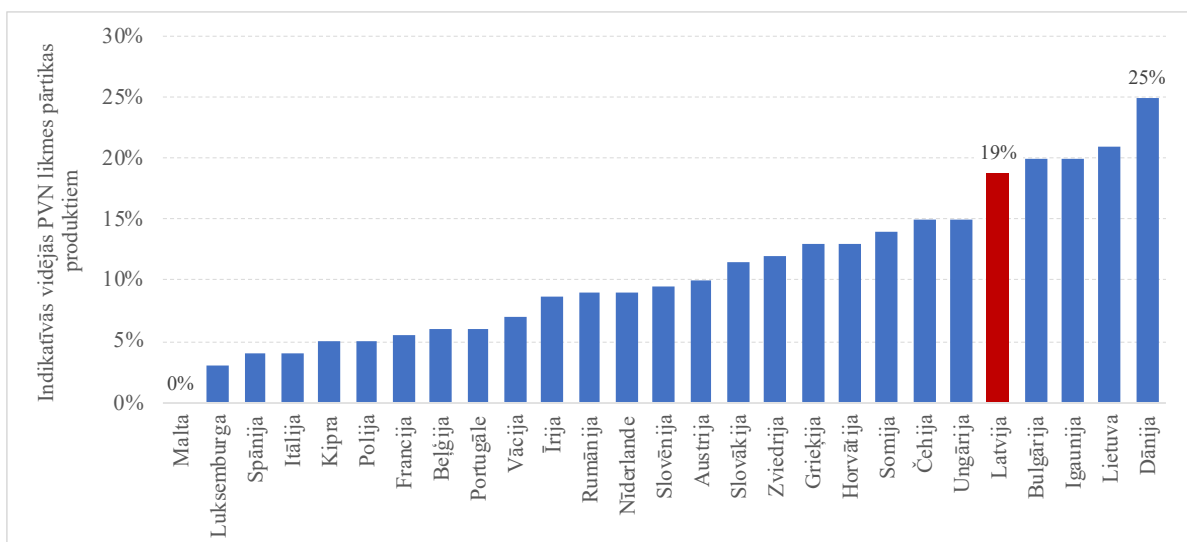
*** Horvātijā no 2022. gada 1. aprīļa ir noteikusi 5% samazinātu PVN likmi tiem produktiem, kam iepriekš tika piemērota 13% samazinātā PVN likme, ieskaitot augļus, dārzeņus, olas, zivis, eļļu, bērnu pārtiku, gaļu u.c. Sviestam un margarīnam likme tika samazināta no 25% uz 5%.

**** Polijā no 2022. gada 1. februāra uz laiku samazināja PVN likmi atsevišķām pārtikas produktu grupām (t.sk. zivis un zivju produkti, piena produkti, dārzeņi, augļi, t.sk. augļu un dārzeņu produkti, graudaugi, maīšanas rūpniecības produkti, graudaugu un maizes izstrādājumi un daži dzērieni) no 5% uz 0%.

***** Itālijā no 01.07.2022. 10% PVN likmi piemēro atdzēsētai vai sasaldētai mājas trušu, baložu, zaķu, irbes un fazānu gaļai, subproduktiem, speķim, nepresētiem vai kausētiem cūkgaļas taukiem, konservētiem augļiem, svaigām vai atdzēsētām zivīm, mērcēm, desām, salami, gaļas konserviem, jogurtiem, kefīriem, vīstū olām, medum un rīsiem.

***** Spānijā 2023.gadā uz 6 mēnešiem tiek samazināta PVN likme gan pamatpārtikas produktiem no 4% uz 0%, un eļļai un makaroniem no 10% uz 5%

Lai raksturotu pārtikas produktu patērētāju priekšrocības dažādās ES dalībvalstīs, tika indikatīvi aprēķināts samazinātās PVN likmes galvenajiem pārtikas produktiem īpatsvars no PVN standarta likmes attiecīgajā valstī 2019. gadā (1.1. tabulas pēdējā aile). Šajā ziņā lielākais PVN pārtikas produktiem samazinājums (PVN likme pārtikas produktiem pret PVN standarta likmi) 2019. gadā ir bijis Maltas iedzīvotājiem, kur, iegādājoties pārtikas produktus, nav jāmaksā PVN. Augsts samazinājums 2019. gadā ir bijis arī iedzīvotājiem Luksemburgā, Itālijā un Spānijā, kas, iegādājoties pārtiku, ir maksājuši tikai 18%-19% no PVN standarta likmes. Augsts samazinājums ir bijis arī Polijā, Portugālē, Kiprā, Francijā, Beļģijā, Vācijā un Īrijā, jo, pērkot pārtiku, šajās valstīs par pārtiku bija jāmaksā 22%-38% no noteiktās PVN standarta likmes. Salīdzinoši liels samazinājums ir bijis arī Nīderlandē, Slovēnijā, Rumānijā, Zviedrijā un Austrijā, kur samazinātās PVN likmes pārtikai ir 43%-50% no PVN standarta likmēm.

1.1. attēls. Indikatīvās vidējās PVN likmes pārtikas produktiem ES valstīs 2019. gadā, %

Vismazākais samazinājums ir četrās ES dalībvalstīs, kurās netiek piemērota samazinātā PVN likme pārtikas produktiem – Dānijā, Lietuvā, Igaunijā un Bulgārijā. Tiesa, Bulgārija 2022. gada jūlijā uz neilgu laiku

ieviesa 0% likmi maizei. Arī Latvijā PVN pārtikai samazinājums kopumā ir neliels un veido aptuveni 90% no PVN standarta likmes (šis samazinājums ir noticis, pateicoties PVN samazinājumam atsevišķiem augļiem un dārzeņiem, tomēr šo produktu īpatsvars patēriņā ir salīdzinoši neliels).

1.1. attēlā ir apkopots indikatīvais PVN nodokļa slogs pārtikas produktiem ES valstīs 2019. gadā. Redzams, ka augstākais PVN nodokļa slogs ir Dānijā, kur ir gan augsta PVN standarta likme, gan pārtikas produktiem netiek piemērotas samazinātās PVN likmes. Dānijai seko četru valstu grupa – Lietuva, Igaunija, Bulgārija un Latvija. Kaut arī Latvijai ir zemākais PVN nodokļa slogs šajā grupā – 18,8%, tomēr starpība ar pārējām šīs grupas valstīm ir ļoti neliela.

Savukārt, zemākais PVN nodokļa slogs ES valstu starpā ir Maltā, kur šis nodoklis slogu neveido, jo ir 0%. Maltai seko Luksemburga, Spānija, Itālija, Kipra un Polija – visās šajās valstīs vidējā PVN likme pārtikas produktiem veido 5% vai mazāk. Pavisam nedaudz augstāka par 5% PVN vidējā likme pārtikas produktiem ir Francijā, Beļģijā un Portugālē.

1.2. Valstu motivācija PVN pārtikai samazināšanai

Pēdējo 10 gadu periodā daudzās ES valstīs tika mainītas PVN likmes, ko lielā mērā noteica ekonomiskās situācijas pasliktināšanās globālās finanšu krīzes rezultātā, Covid-19 pandēmijas ietekme, kā arī straujais patēriņa cenu pieaugums 2021. un 2022. gadā. Kontekstā ar PVN likmes izmaiņām pārtikas nozarē vai ar pārtiku saistītajās nozarēs var izdalīt vairākus piemērus – Somija, Zviedrija, Čehija un Grieķija, bet pēdējos gados arī Polija, Horvātija, Ungārija un Slovākija. Argumentācija PVN likmju izmaiņām dažādās valstīs ir atšķirīga, norādot uz politikas veidotāju plašo motivācijas spektru.

Viena no valstīm, kura ir samazinājusi PVN likmi pārtikas produktiem, ir Somija. Šajā valstī 2009. gada oktobrī PVN likme pārtikas produktiem tika samazināta no 17% uz 12%, bet 2010. gada jūlijā atkal nedaudz paaugstināta līdz 13%. Galvenais iemesls PVN likmes samazināšanai bija straujš cenu pieaugums, īpaši pārtikas produktiem, tāpēc, lai apstādinātu cenu kāpumu un samazinātu pārtikas produktu cenas, Somijas valdība nolēma pārtikas produktiem piemērot samazinātu PVN likmi. Tā kā PVN tiešā veidā ietekmē pārtikas produktu cenas, tika prognozēts, ka PVN samazinājums pozitīvi atspoguļosies pārtikas cenās un līdz ar to pazemināsies inflācija. Tātad PVN likmes samazināšanu pārtikas produktiem noteica divi galvenie iemesli – tas, ka pārtikas produktu cenām bija raksturīgs visstraujākais pieaugums un pārtikas produktu sociālā nozīmība.

Atšķirīga motivācija bija Zviedrijas valdībai, kad 2012. gada sākumā PVN likme ēdināšanas pakalpojumiem tika samazināta no 25% uz 12%. Galvenais iemesls šādai rīcībai bija saistīts ar nodarbinātības veicināšanu, īpaši jauniešu (t.sk. imigrantu) vidū. Tā kā no ēdināšanas pakalpojumiem cilvēki var relatīvi viegli atteikties (tie nav pirmās nepieciešamības pakalpojumi un pastāv alternatīva gatavot ēdienu mājās), tika secināts, ka PVN samazinājums veicinās cenu samazināšanos sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumos, bet cenas samazinājums veicinās pieprasījumu un līdz ar to lielāku nodarbinātību nozarē. Turklāt ēdināšanas pakalpojumu sniegšanā ir nodarbināts relatīvi liels īpatsvars darbinieku bez specifiskām zināšanām, izglītības un darba pieredzes. Tāpēc, veicinot nodarbinātību šajā nozarē, tiek sasniegts arī sociālais mērķis.

Kaut arī Somijas un Zviedrijas gadījumā iemesli PVN likmju samazināšanai bija atšķirīgi, tomēr abos gadījumos politikas veidotāju rīcība balstījās uz pieņēmumu, ka PVN likmes pazemināšana samazinās cenas. Turklāt abos gadījumos nodokļu izmaiņas tika pamatotas arī ar sociālo mērķu sasniegšanu.

Atsevišķas valstis PVN likmes, t.sk. pārtikai, paaugstināja, kas lielā mērā ir skaidrojams ar sarežģītu ekonomisko situāciju un strauju valdības parādu pieaugumu. Čehijā pārtikas produktiem piemērotā pazeminātā PVN likme, sākot ar 2012. gadu, tika paaugstināta no 10% uz 14%. PVN likmes paaugstināšana tika pamatota ar nepieciešamību veikt pensiju sistēmas reformu. Tika secināts, ka PVN kā patēriņa nodoklis vismazāk ietekmē valsts konkurētspēju un līdz ar to tieši šis nodoklis ir izmantojams reformas finansēšanai. Izšķiršanos par labu samazinātās PVN likmes paaugstināšanai pārtikas produktiem noteica Čehijas liberālās valdības pozīcija. Politikas veidotāji uzskatīja, ka ir nepieciešams unificēt PVN likmes, novēršot atsevišķas nozares atbalstu ar samazināto PVN likmi. Sākotnēji 2013. gadā Čehijā bija plānots ieviest vienotu PVN likmi 17,5% apmērā (t.sk. vēlreiz paaugstinot PVN likmi pārtikas produktiem), tomēr vēlāk valdība no šīs idejas atteicās, plānojot no 2013. gada gan PVN pamatlikmes paaugstināšanu līdz 21%, gan vienlaicīgi PVN likmes pārtikas produktiem paaugstināšanu līdz 15%.

Grieķija ir viens no spilgtākajiem piemēriem, kad galvenā motivācija PVN likmes palielināšanai ir liels valdības parāds un valsts budžeta deficīts. Iestājoties ekonomiskajai krīzei un līdzekļu trūķumam valsts budžetā, Grieķijas valdība vairākas reizes paaugstināja PVN likmes, tajā skaitā paaugstinot PVN pārtikas produktiem. 2010. gadā PVN likme pārtikai tika paaugstināta no 9% uz 11%, ar sekojošu likmes pieaugumu no 11% uz 13% 2011. gadā. Jāatzīmē, ka gan Grieķijas, gan Čehijas gadījumā politikas veidotāji uzskatīja, ka PVN ir valsts ekonomikas konkurētspēju mazāk ietekmējošais nodoklis.

Pēdējos gados vairākas valstis ir pazeminājušas PVN likmes pārtikai ar mērķi samazināt cenu kāpumu un ierobežot inflāciju, kā arī veicināt veselīgas vietējās izcelsmes pārtikas noietu. Ilgtspējīgas un veselīgas pārtikas patēriņa veicināšana ir arī viens no ES 2022. gadā veiktās PVN likmju reformas mērķiem⁶³.

Polijā 2022. gadā PVN likme atsevišķu pārtikas pamata produktu grupām (t.sk. zivīm un zivju produktiem, piena produktiem, dārzeņiem, augļiem, t.sk. augļu un dārzeņu produktiem, graudaugiem, malšanas rūpniecības produktiem, graudaugu un maizes izstrādājumiem un dažiem dzērieniem) uz laiku tika samazināta no 5% uz 0%. PVN likmes izmaiņu mērķis – samazināt mazumtirdzniecības cenas pārtikas produktiem, lai apturētu pieaugošās inflācijas ietekmi. PVN samazināšana uz 0% pārtikas produktiem bija turpinājums esošajai iedzīvotāju atbalsta politikai^{64,65}. Tika aprēķināts, ka PVN likmes pārtikas produktiem samazināšana no 5% uz 0% varētu izmaksāt aptuveni 8 miljardi poļu zlotu, kas ir aptuveni 44 eiro uz 1 iedzīvotāju⁶⁶. Tiek plānots, ka 0% PVN likmes piemērošana pārtikas produktiem Polijā varētu būt spēkā arī 2023. gada pirmajā pusgadā, lai šādā veidā gatavotos 2023. gada vēlēšanām.

Horvātijas valdība no 2022. gada 1. aprīļa PVN likmi gaļai, olām, augļiem, dārzeņiem un zivīm samazināja no 13% uz 5%. Horvātijas valdības pretinflācijas pasākumu mērķis bija palīdzēt iedzīvotājiem un uzņēmumiem pārvarēt būtisko cenu pieaugumu un novērst turpmāku strauju cenu kāpumu, jo kopumā PVN likme tika samazināta gāzei, siltumenerģijai, kā arī plašam pārtikas produktu un ikdienas pirmās nepieciešamības preču klāstam, kas paredzēts sociāli neaizsargātākajām iedzīvotāju grupām^{67,68}.

Ungārijā, atšķirībā no Polijas un Horvātijas, jau no 2019. gada samazinātā 5% PVN likme tika piemērota olām un zivīm, bet no 2021. gada to piemēro arī aitu, kazu un vistu gaļai, kā arī pienam. Ungārijas valdības mērķis, samazinot PVN likmi atsevišķiem pārtikas produktiem, bija palielināt attiecīgo produktu iekšzemes patēriņu un nodrošināt iedzīvotājus ar lētāku un pieejamāku pārtiku, kas ir veselīgāka, jo ražota vietējos uzņēmumos. No 2022. gada sākuma Ungārijā arī PVN likme zivīm un cūkgaļas subproduktiem tika samazināta no 27% uz 5%⁶⁹. Kā uzskata politikas veidotāji, PVN likmes samazinājums zivju produktiem un nesēn ieviestā zivju kvalitātes preču zīme Ungārijā var veicināt turpmāku iekšzemes zivju patēriņa pieaugumu.

Slovākijā 2019. gadā atsevišķiem pārtikas produktiem, tādiem kā piena produkti, augļi un dārzeņi no mērenās klimatiskās joslas (t.i. tādi, ko parasti audzē Slovākijā), maize un medus, PVN likme tika samazināta no 20% uz 10%^{70,71}. Izmaiņu mērķis bija atbalstīt iedzīvotājus, kas izvēlas veselīgus vietējā ražojuma produktus. PVN likmes samazinājums izvēlētajiem pārtikas produktiem nodrošināja mazumtirdzniecības cenu samazināšanos, bet likmes samazinājuma ietekme uz valsts budžetu tika kvantitatīvi novērtēta 65 miljonu eiro apmērā (bija arī novērtēts, ja PVN likme tiktu samazināta visai pārtikai, tad valsts budžeta ieņēmumi samazinātos par vairāk nekā 500 milj. eiro).

⁶³ Official Journal of the European Union 6.4.2022. Council Directive (EU) 2022/542 of 5 April 2022 amending Directives 2006/112/EC and (EU) 2020/285 as regards rates of value added tax. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L0542&from=EN>

⁶⁴ <https://home.kpmg/us/en/home/insights/2022/01/tnf-poland-reduced-vat-rates-through-31-july-2022.html> *02.12.2022.

⁶⁵ <https://www.reuters.com/markets/europe/poland-keep-zero-vat-food-h1-2023-says-pm-2022-11-29/> *02.12.2022.

⁶⁶ Izmantojot 2019. gada iedzīvotāju skaitu Polijā 37972812 un valūtas maiņas likmi uz 02.12.2022 1 PLN = 0.21 EUR

⁶⁷ vatupdate.com/2022/02/23/croatia-reduces-vat-on-gas-energy-food-and-other-items/ *02.12.2022.

⁶⁸ <https://www.vatcalc.com/croatia/croatia-cuts-heating-vat-till-march-2023/> *02.12.2022.

⁶⁹ <https://www.euomeatnews.com/Article-Hungary-is-reducing-the-VAT-for-food/726> *02.12.2022.

⁷⁰ https://www.mfsr.sk/files/archiv/35/222_2004from01012020.pdf *17.06.2022

⁷¹ <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2019/09/22/slovakia-reduces-vat-on-selected-food-products> *17.06.2022

Lietuvā 2022. gadā Seimā tika iesniegts likumprojekts, kas paredzēja samazināt PVN likmi pārtikai⁷² uz 0%⁷³, tomēr šī iecere politiski netika atbalstīta. Līdzīgi arī Igaunijā 2019. gadā tika apsvērta iespēja ieviest zemāku PVN likmi vietējiem⁷⁴ pārtikas produktiem, tomēr no šīs idejas Igaunijā nolēma atteikties.

Kopumā ir jāatzīmē, ka praktiski vienmēr PVN izmaiņas tiek pamatotas ar ekspektācijām, un tikai izņēmuma gadījumos ir pieejama informācija par ex-post PVN izmaiņu novērtējumiem.

---

⁷² <https://www.globalvatcompliance.com/globalvatnews/lithuanian-vat-food/> *22.09.2022

⁷³ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e38a0100ec6f11ec8910e5467d5a34cb?jfwid=-ndbcf5y2k> *22.09.2022

⁷⁴ https://www.baltictimes.com/estonian_retailers_say_vat_on_locally_produced_food_could_be_cut/ *25.07.2022

2. PVN pārtikai loma ES valstu budžetu ieņēmumos un izdevumos

2.1. PVN pārtikai nozīme ES valstu budžetu ieņēmumos

ES valstīs ir ļoti atšķirīgas PVN likmes pārtikas produktiem, tāpēc dažās valstīs ieņēmumi no PVN pārtikas produktiem veido relatīvi nelielu daļu kopējos nodokļu ieņēmumos un nav nozīmīgs valsts budžeta finansējuma avots. Tomēr atsevišķās ES valstīs PVN pārtikai ir ļoti nozīmīgs valsts budžeta finansējuma avots. Īpaši aktuāli tas ir gadījumos, kad sakrīt trīs faktori:

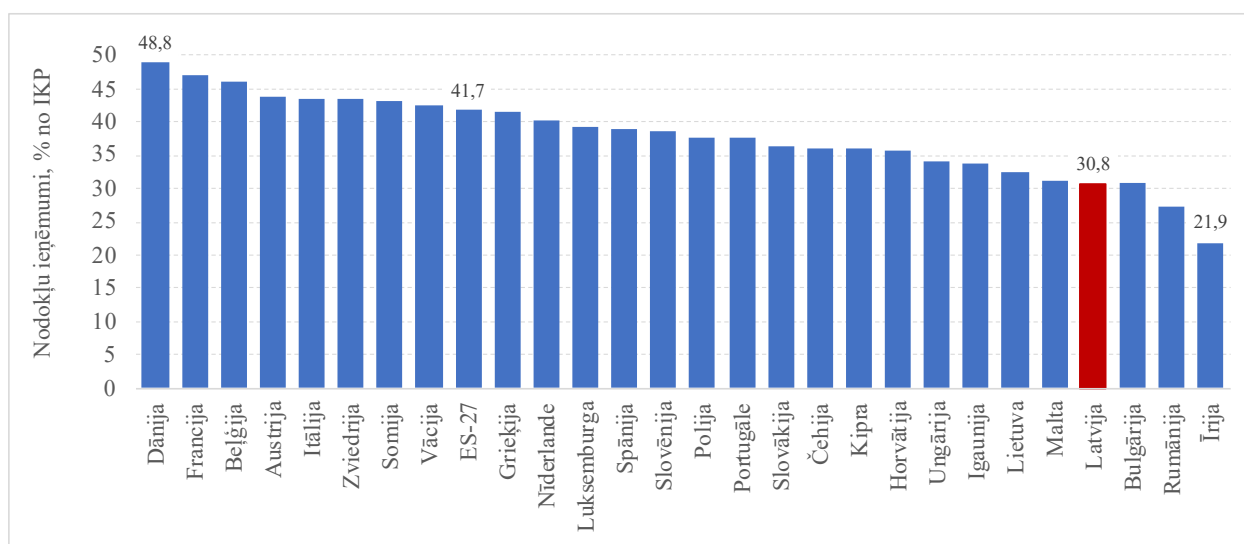
- augstas PVN likmes pārtikas produktiem;
- liels pārtikas patēriņa īpatsvars mājsaimniecību izdevumos;
- neliels kopējo nodokļu ieņēmumu īpatsvars IKP un līdz ar to lielāka PVN pārtikai nozīme valsts budžeta ieņēmumos.

Lai labāk izprastu dažādu valstu budžeta finansēšanas mehānismus, t.sk. valstīs ar nelielām PVN likmēm pārtikas produktiem, šajā sadaļā ir apskatīta dažādu valstu kopējā nodokļu ieņēmumu struktūra un ir veikts salīdzinājums ar situāciju Latvijā.

Analīze tiek veikta, pamatojoties uz Eurostat datiem, kā arī Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk OECD (*The Organisation for Economic Co-operation and Development*)) Globālās ieņēmumu statistikas datu bāzes (*Global Revenue Statistics Database*) datiem, kas ir pieejami par visām ES dalībvalstīm, izņemot Horvātiju, Kipru un Rumāniju. Šis informācijas avots ir izmantots tāpēc, ka OECD datu bāzē ir precīzi definētas nodokļu grupas atbilstoši nodokļu būtībai. Tālākā analīze tiek veikta atbilstoši šai metodoloģijai, iedalot nodokļus sešās grupās: (1.) Ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļi; (2.) Sociālās apdrošināšanas iemaksas; (3.) Algas un darbaspēka nodokļi; (4.) Īpašuma nodokļi; (5.) Nodokļi par precēm un pakalpojumiem, t.sk. PVN; (6.) Pārējie nodokļi.

2.1.1. Kopējais nodokļu slogs

Vērtējot kopējo nodokļu slogu dažādās ES valstīs, ir jāsecina, ka nodokļu ieņēmumu īpatsvars pret IKP dažādās ES dalībvalstīs ir ļoti atšķirīgs un svārstās no gandrīz 50% Dānijā līdz nedaudz virs 20% Īrijā (2.1. attēls). Jāatzīmē, ka Īrijas situācija lielā mērā ir saistīta ar no pārējām ES valstīm diezgan atšķirīgu ekonomikas struktūru un augstu IKP līmeni. Arī neskatot Īriju, nodokļu ieņēmumu īpatsvars no IKP ir ļoti atšķirīgs, jo Rumānijā šis rādītājs veido aptuveni 27%, bet Bulgārijā un Latvijā ap 31%.

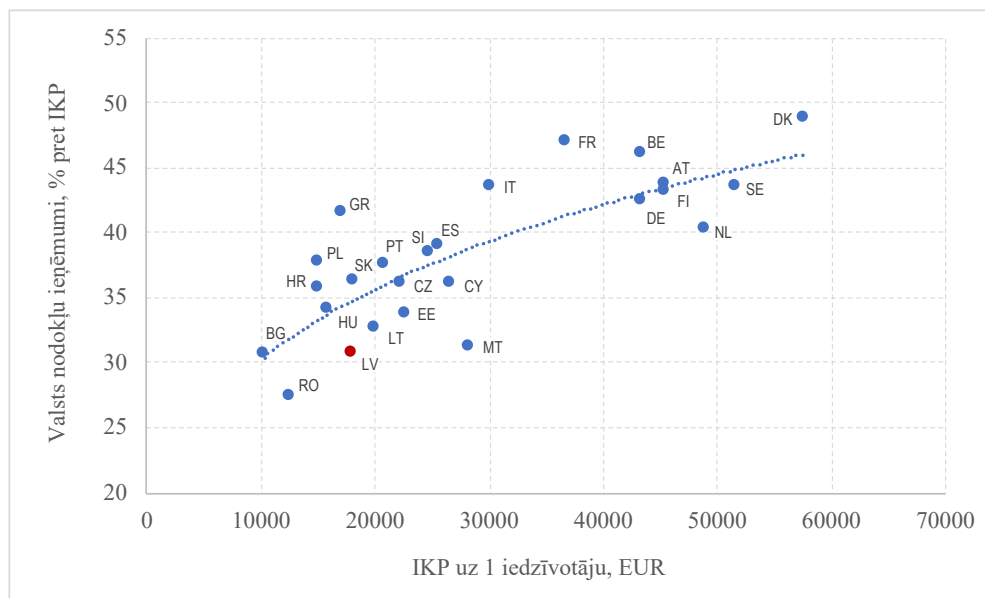

2.1. attēls. Nodokļu ieņēmumu īpatsvars no IKP ES valstīs 2021. gadā, %⁷⁵

Arī OECD dati (kuri tālāk šajā pētījuma ir izmantoti detalizētai nodokļu sloga analīzei) ir ļoti līdzīgi no Eurostat datu bāzes iegūtajiem.

⁷⁵ Avots: Eurostat [gov_10a_taxag]

Kopumā ES valstīs ir vērojama tendence, ka ekonomiski attīstītākajās valstīs nodokļu īpatsvars IKP ir augstāks nekā ekonomiski mazāk attīstītajās valstīs (2.2. attēls). Šajā gadījumā nevar runāt par cēloņsakarībām, kad augstāks nodokļu slogs veicina ekonomikas attīstību vai arī ekonomikas attīstība veicina nodokļu sloga palielinājumu. Kopsakarības ir sareģītākas un ietver sevī gan uzticības līmeni valsts insitūcijām, gan “jauno” ES dalībvalstu centienus aktīvāk stimulēt privātsektora attīstību, gan ēnu ekonomikas jautājumus un citas sfēras. Tomēr šis aspekts nav konkrētā pētījuma objekts un tāpēc netiek padziļināti analizēts.

2.2. attēls. Nodokļu ieņēmumu daļa no IKP un IKP uz 1 iedzīvotāju ES valstīs⁷⁶ 2021. gadā⁷⁷

Saskaņā ar statistikas datiem Latvijā ir viens no zemākajiem nodokļu ieņēmumu īpatsvaram pret IKP. Kā norādīts gan “Valsts nodokļu politikas pamatnostādņēs 2018.-2021. gadam”⁷⁸, gan to īstenošanas *ex-post* novērtējumā⁷⁹, Pasaules Bankas un OECD eksperti uzskata, ka Latvijā salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm ir salīdzinoši augsti darbaspēka nodokļi zemu ienākumu saņēmējiem, bet mazi kapitāla nodokļi. 2016. gadā Pasaules Bankas veiktajā Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējumā secināts, ka uzņēmumu sektorā likumā noteiktās un efektīvās nodokļu likmes ir zemas, un salīdzinājumā ar ES valstīm Latvija ir zemu nodokļu valsts⁸⁰. Eiropas Komisijas ziņojumā par Latviju uzsvērts, ka nodokļu progresivitāte Latvijā joprojām ir zemāka nekā citās ES dalībvalstīs, un liela pašaušanās uz patēriņa nodokļu ieņēmumiem, kas parasti maz veicina pārdali, un zemi kapitāla nodokļi ierobežo nodokļu un pabalstu sistēmas ietekmi uz sadali un tās efektivitāti ienākumu nevienlīdzības mazināšanā⁸¹.

Salīdzinot ar citām OECD Globālās ieņēmumu statistikas datu bāzē iekļautajām ES dalībvalstīm, 2020. gadā Latvijā, rēķinot no IKP, bija nedaudz lielāks nodokļu ieņēmumu apjoms no precēm un pakalpojumiem (t.sk. no pievienotās vērtības nodokļa) – Latvijā 14%, bet apskatītajās ES valstīs vidēji 12,1%, ievērojami zemāks ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars – Latvijā 6,8%, bet ES valstīs vidēji 11,1%, kā arī mazāks sociālo iemaksu un īpašuma nodokļu īpatsvars (Latvijā sociālās iemaksas 10,1% un īpašuma nodokļi 0,9% no IKP, bet apskatītajām ES dalībvalstīm vidēji attiecīgi 11,7% un 1,5%) (2.3. attēls).

⁷⁶ Piezīme: bez Luksemburgas un Īrijas

⁷⁷ Avots: Eurostat [gov_10a_taxag, nama_10_pc]

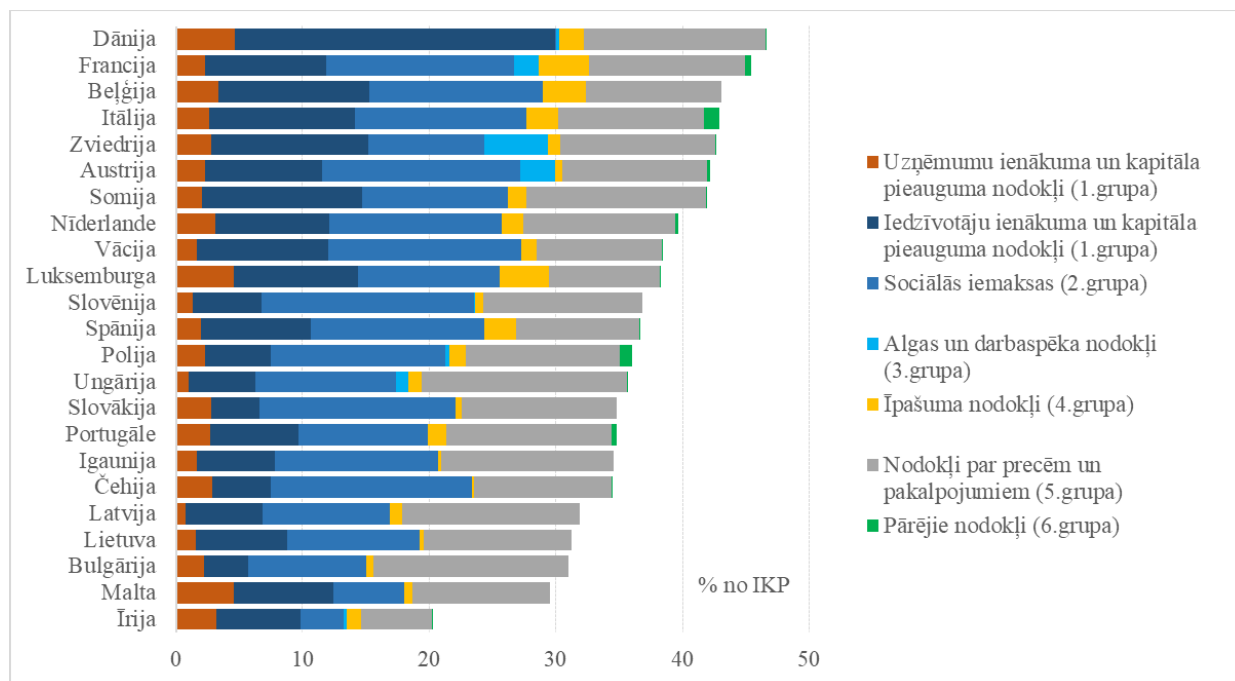
⁷⁸ MK rīkojums Nr. 245 “Par Valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm 2018.-2021. gadam”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291013-par-valsts-nodoklu-politikas-pamatnostadnem-2018-2021-gadam>

⁷⁹ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

⁸⁰ Latvijas Banka (2016). Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums. Projekts. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/176/download>

⁸¹ EK (2020). SWD(2020) 513 final. Komisijas dienestu darba dokuments. 2020. gada ziņojums par Latviju. Pieejams: file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/32_LV_autre_document_travail_service_part1_v2.pdf

Saskaņā ar OECD datu bāzes metodoloģiju, ir izdalīta atsevišķa ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu grupa, kuru veido iedzīvotāju un uzņēmumu maksātie nodokļi (2.3. attēlā šī grupa ir attiecīgi sadalīta uzņēmumu un iedzīvotāju maksātos nodokļos). Savukārt nodokļu trešā grupa “Algas un darbaspēka nodokļi” sastāv no uzņēmumu maksātiem nodokļiem, kas aprēķināti vai nu kā proporcija no izmaksātās algas, vai kā fiksēta summa uz vienu nodarbināto personu, un tie neietver obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, ko veic darba devēji, vai nodokļus, ko paši darbinieki maksā no savas algas⁸². Iedzīvotāju ienākuma un kapitāla pieauguma nodokļu grupā kapitāla pieauguma nodokļa daļa ir ļoti neliela, tāpēc, apkopojot iedzīvotāju ienākuma un kapitāla pieauguma, sociālo iemaksu un algas un darbaspēka nodokļu daļas, var spriest par kopējo darbaspēka nodokļu slogu. Latvijā šis nodokļu grupas īpatsvars, rēķinot no IKP, ir 16,2%, kas ir zemāks nekā apskatītajās ES valstīs vidēji (20,8%). Lielāks kopējais darbaspēka nodokļu slogs vērojams valstīs ar lielāku kopējo nodokļu īpatsvaru no IKP (piemēram, Austrijā 27,6%, Zviedrijā 26,6% un Francijā 26,3%).

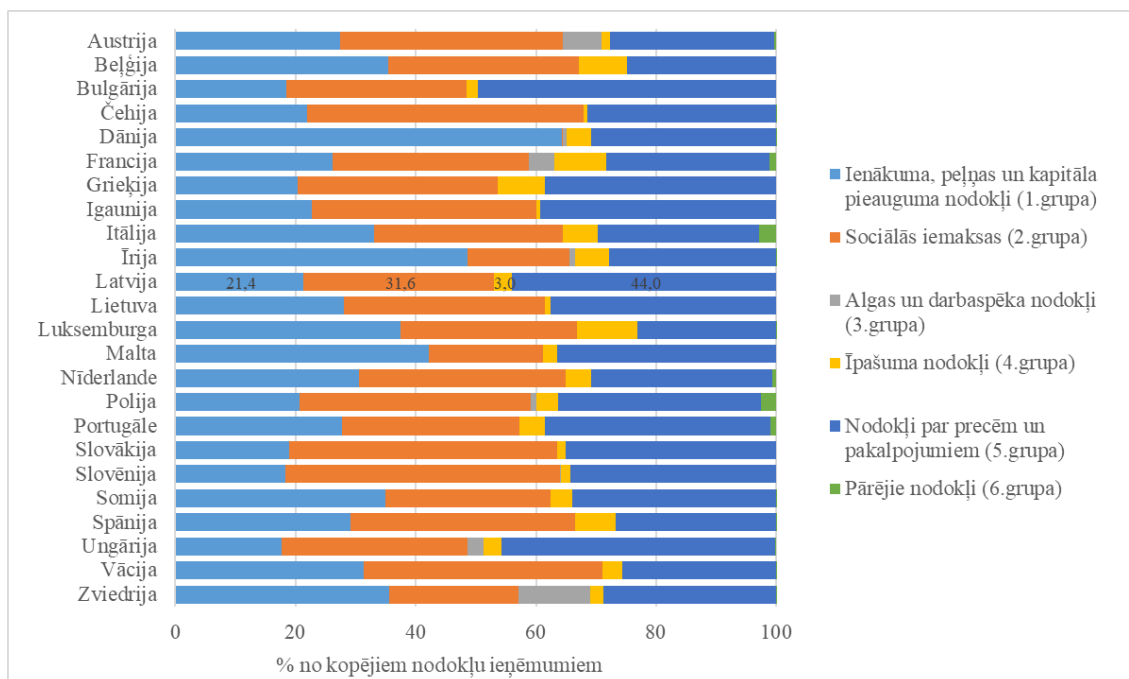
2.3. attēls. Nodokļu ieņēmumu īpatsvars no IKP sadalījumā pa nodokļu grupām OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁸³

Ja salīdzina Latviju ar tuvākā reģiona jaunajām ES dalībvalstīm – Lietuvu, Igauniju, Poliju, Čehiju un Slovākiju, tad Latvijai ir augstākais patēriņa nodokļu īpatsvars, rēķinot no IKP, zemākais sociālo iemaksu īpatsvars, otrs zemākais ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars, bet otrs augstākais īpašuma nodokļu īpatsvars (augstākais no šī reģiona valstīm bija Polijā – 1,3% no IKP). Kopējā darbaspēka nodokļu grupā Latvijai ir viszemākais nodokļu īpatsvars, rēķinot no IKP (visaugstākais īpatsvars ir Čehijā un Polijā - attiecīgi 20,5% un 19,3%).

Kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā ar līdzīgu īpatsvaru dominē ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļi, sociālās iemaksas un nodokļi par precēm un pakalpojumiem (2.4. attēls). Latvijai starp visām datubāzē iekļautajām ES dalībvalstīm kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā ir trešais lielākais patēriņa nodokļu grupas īpatsvars, vidējam līdzīgs sociālo iemaksu īpatsvars un ievērojami zemāks ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars. Arī īpašuma nodokļu grupā Latvijas sniegums ir zemāks par vidējo līmeni.

⁸² OECD. Revenue Statistics Interpretative Guide. Pieejams: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/oecd-classification-taxes-interpretative-guide.pdf>

⁸³ Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>

2.4. attēls. Nodokļu ieņēmumu struktūra sadalījumā pa nodokļu grupām OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁸⁴

Valstu grupā ar lielāko nodokļu ieņēmumu īpatsvaru, rēķinot no IKP, raksturīgs samērīgāks nodokļu ieņēmumu sadalījums pirmās, otrās un piektās grupas ietvaros, pie tam visām šīm valstīm ieņēmumu īpatsvars no ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļiem (1. grupa) kaut vai nedaudz, bet pārsniedz īpatsvaru no patēriņa nodokļiem (5. grupa). Latvijai starp visām datubāzē iekļautajām ES dalībvalstīm ir trešais lielākais patēriņa nodokļu grupas īpatsvars kopējā ieņēmumu struktūrā aiz Bulgārijas un Ungārijas (attiecīgi 49,6% un 45,4% Bulgārijā un Ungārijā, bet 44% Latvijā). Sociālo iemaksu īpatsvars nodokļu ieņēmumos Latvijā ir līdzīgs vidējam (31,6%), bet ienākuma un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars ir ievērojami zemāks – tikai 21,4% kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā. Īpašuma nodokļu grupā ir vērojams plašs ieņēmumu īpatsvara diapazons – no 10% Luksemburgā līdz 0,6% kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā Igaunijā un Čehijā, un Latvijas sniegums (3%) ir zemāks par vidējo līmeni, bet augstāks nekā pārējām Baltijas valstīm.

Analizējot Latvijas nodokļu ieņēmumu struktūru reģiona tuvāko jauno ES dalībvalstu kontekstā, var secināt, ka šajā valstu grupā ieņēmumu īpatsvarā 2020. gadā dominēja patēriņa nodokļi. Līdz ar to reģiona tuvāko valstu grupā (Lietuva, Igaunija, Polija, Čehija un Slovākija) Latvija izceļas ar lielāko patēriņa nodokļu īpatsvaru kopējā nodokļu struktūrā, mazāko sociālo iemaksu īpatsvaru (lielākais sociālo iemaksu īpatsvars ir Čehijā un Slovākijā – 46,1% un 44,6%), otru lielāko īpašuma nodokļu īpatsvaru aiz Polijas (Polijā tie ir 3,6%), bet ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars ir tikai ceturtais lielākais aiz Lietuvas, Igaunijas un Čehijas (Lietuvā tas ir 28,1%, Igaunijā 22,7% un Čehijā 21,9%).

Viens no “Valsts nodokļu politikas pamatnostādņēs 2018.-2021. gadam” noteiktajiem rīcības virzieniem bija pārnests nodokļu slogu no darbaspēka uz īpašuma, patēriņa un vides nodokļiem, tomēr tā izpilde ir sasniegta tikai daļēji. Tā kā darbaspēka nodokļu izmaiņas samazina kopējos nodokļu ieņēmumus, vienlaikus tika īstenoti kompensējošie pasākumi ar mērķi nodrošināt nodokļa sloga pārvirzi no darbaspēka uz patēriņu un kapitālu, un aktīvāku ēnu ekonomikas apkaršanu, t.sk. arī izmaiņas PVN normatīvajā regulējumā⁸⁵.

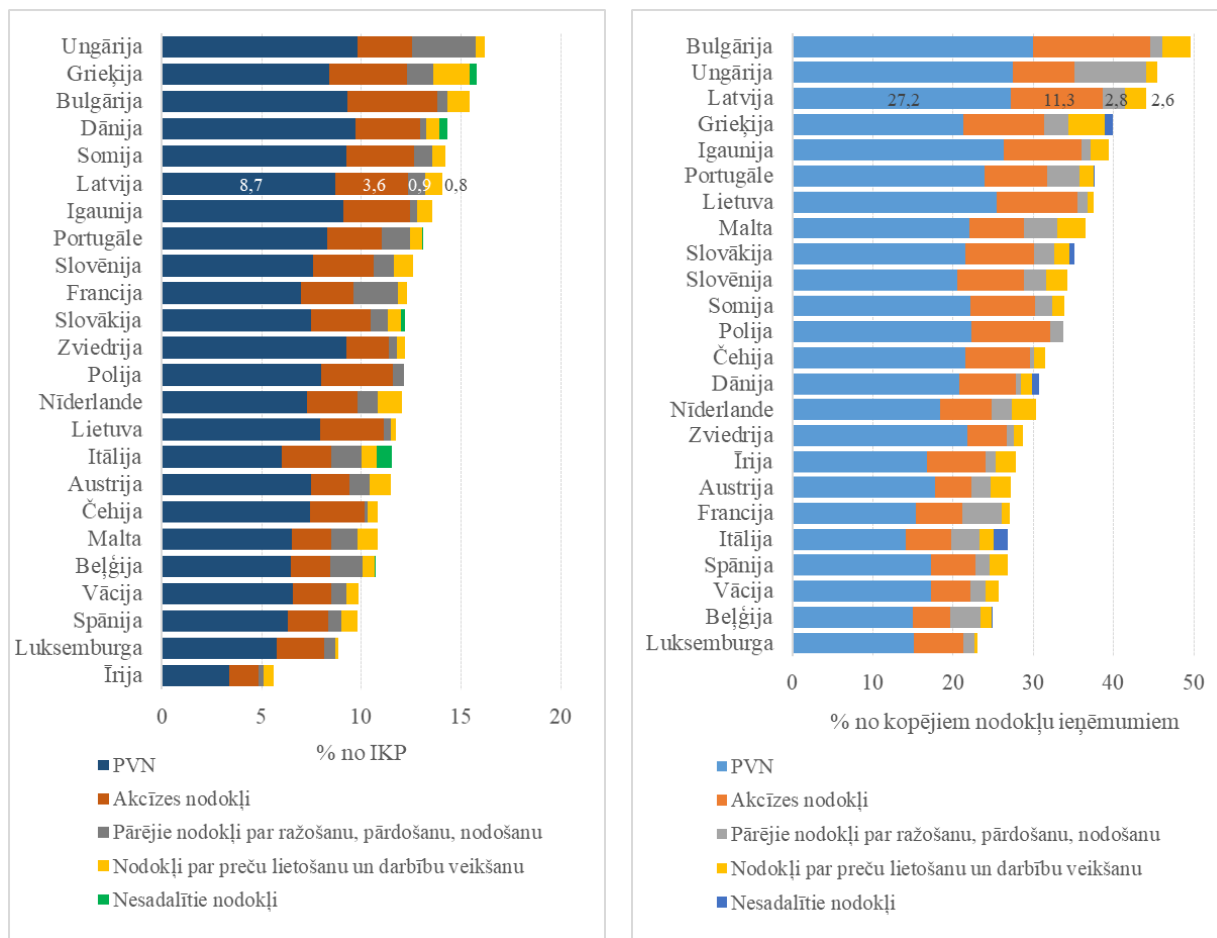
2.1.2. Nodokļi par precēm un pakalpojumiem, t.sk. PVN

Rēķinot no IKP, Latvijai ir sestais augstākais nodokļu par precēm un pakalpojumiem (5. grupa) ieņēmumu īpatsvars (14%) starp visām OECD datu bāzē iekļautajām ES dalībvalstīm. Analizējot nodokļu grupas

⁸⁴ Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>

⁸⁵ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

apakšpozīcijas, Latvijai ir septītais lielākais PVN īpatsvars (8,7%), kā arī trešais lielākais akcīzes nodokļu ieņēmumu īpatsvars aiz Bulgārijas un Grieķijas (Bulgārijai 4,5%, Grieķijai 3,9%, bet Latvijai un Polijai 3,6%), kas pārsniedz OECD datu bāzē iekļauto ES dalībvalstu vidējos rādītājus (PVN 7,6% un akcīzes nodoklis 2,8%) (2.5. attēls).

2.5. attēls. Nodokļu par precēm un pakalpojumiem īpatsvars no IKP un kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁸⁶

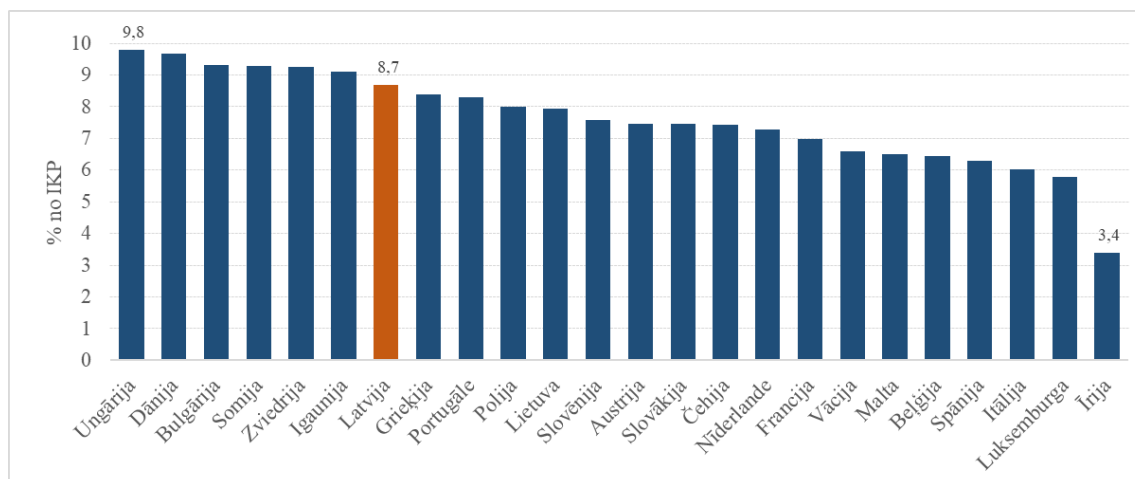
Salīdzinot ar tuvākā reģiona valstīm Lietuvu, Igauniju, Poliju, Čehiju un Slovākiju, Latvijai ir otrs augstākais PVN īpatsvars aiz Igaunijas (Igaunijai 9,1%) un augstākais akcīzes nodokļa īpatsvars (Latvijai un Polijai 3,6%).

Kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā Latvijai ir trešais augstākais nodokļu par precēm un pakalpojumiem (5. grupa) ieņēmumu īpatsvars (44%) starp visām OECD datu bāzē iekļautajām ES dalībvalstīm. Analizējot nodokļu 5. grupas apakšpozīcijas, Latvijai kopējā ieņēmumu struktūrā ir trešais lielākais PVN īpatsvars aiz Bulgārijas un Ungārijas (Bulgārijai 30%, Ungārijai 27,4% un Latvijai 27,2%), kā arī otrs lielākais akcīzes nodokļu ieņēmumu īpatsvars aiz Bulgārijas (Bulgārijai 14,6%, bet Latvijai 11,3%), kas ievērojami pārsniedz OECD datu bāzē iekļauto ES dalībvalstu vidējos rādītājus (PVN 20,9% un akcīzes nodoklis 7,7%).

Kā jau tika minēts, starp OECD datu bāzē iekļautajām ES dalībvalstīm Latvijai ir septītais lielākais PVN īpatsvars no IKP (8,7%), pie tam atsevišķām valstīm ar kopējo lielāko nodokļu īpatsvaru, rēķinot no IKP, PVN īpatsvars ir pat augstāks, piemēram Dānijā 9,7%, Somijā 9,3% un Zviedrijā 9,2% (2.6. attēls).

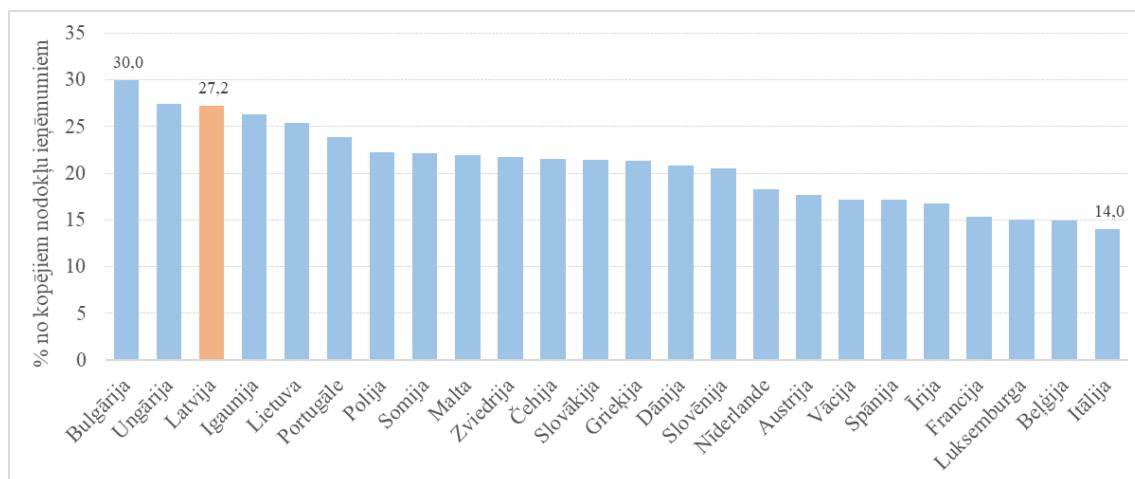
⁸⁶ Avots: OECD Global Revenue Statistics Database, <https://stats.oecd.org> (Piezīme: par Grieķiju 2019. gada dati)

2.6. attēls. Pievienotās vērtības nodokļa īpatsvars no IKP OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁸⁷

Pievienotās vērtības nodoklis veido lielāko īpatsvaru nodokļu par precēm un pakalpojumiem grupā – 63% OECD Globālajā ieņēmumu statistikas datu bāzē iekļautajās ES valstīs vidēji un 62% Latvijā. Tomēr kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā Latvijai ir viens no augstākajiem PVN īpatsvaram starp ES dalībvalstīm aiz Bulgārijas un Ungārijas (2.7. attēls).

2.7. attēls. Pievienotās vērtības nodokļa īpatsvars kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁸⁸

Neskatoties uz daudzajiem argumentiem pret samazinātām PVN likmēm, tās piemēro visas OECD valstis, izņemot Čīli. Norādījumi par PVN sociāli regresīvo raksturu ir atrodami vairākos avotos^{89,90} un arī OECD eksperti atzīst, ka, neskatoties uz citiem teorētiski efektīvākiem nodokļu ieņēmumu pārdali un taisnīgumu veicinošiem instrumentiem, to īstenošana praksē bieži ir ārkārtīgi apgrūtināta, jo īpaši, ja sociālo maksājumu un pabalstu sistēma nav pietiekami efektīva, lai nodrošinātu, ka nabadzīgākās mājāsniecības saņem pienācīgu kompensāciju par PVN palielinājumu sava patēriņa groza izmaksām⁹¹.

⁸⁷ Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>. Piezīme: par Grieķiju pieejami tikai 2019. gada dati

⁸⁸ Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>. Piezīme: par Grieķiju pieejami tikai 2019. gada dati

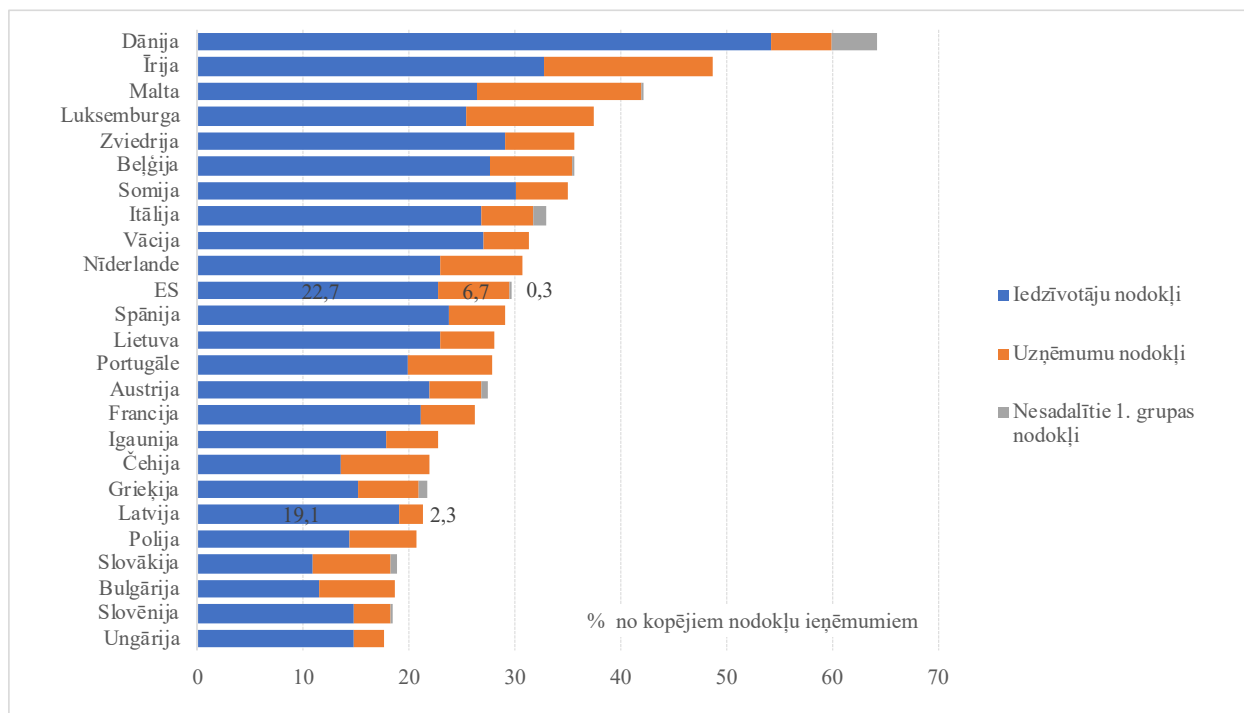
⁸⁹ Latvijas Banka (2016). Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums. Projekts. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/176/download>

⁹⁰ OECD (2020). OECD Taxation Working Papers No. 49 “Reassessing the regressivity of the VAT”. Pieejams: <https://dx.doi.org/10.1787/b76ced82-en>

⁹¹ OECD (2020). Consumption Tax Trends 2020: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/152def2d-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/152def2d-en&_csp_ =c74456d46ecc7b2f6fd3352bb00363ec&itemIGO=oecd&itemContentType=book

2.1.3. Ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļi

Ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu grupas ietvaros OECD datubāzē pieejams sadalījums iedzīvotāju un uzņēmumu nodokļu grupās. Jāatzīmē, ka kapitāla pieauguma nodokļi veido ļoti nelielu daļu gan iedzīvotāju, gan uzņēmumu nodokļu grupās, tāpēc, lai gan analīze tiek veikta par iedzīvotāju un uzņēmumu nodokļu grupām kopumā, tās pārsvarā veido iedzīvotāju peļņas un ienākuma nodokļi un uzņēmumu peļņas un ienākuma nodokļi.

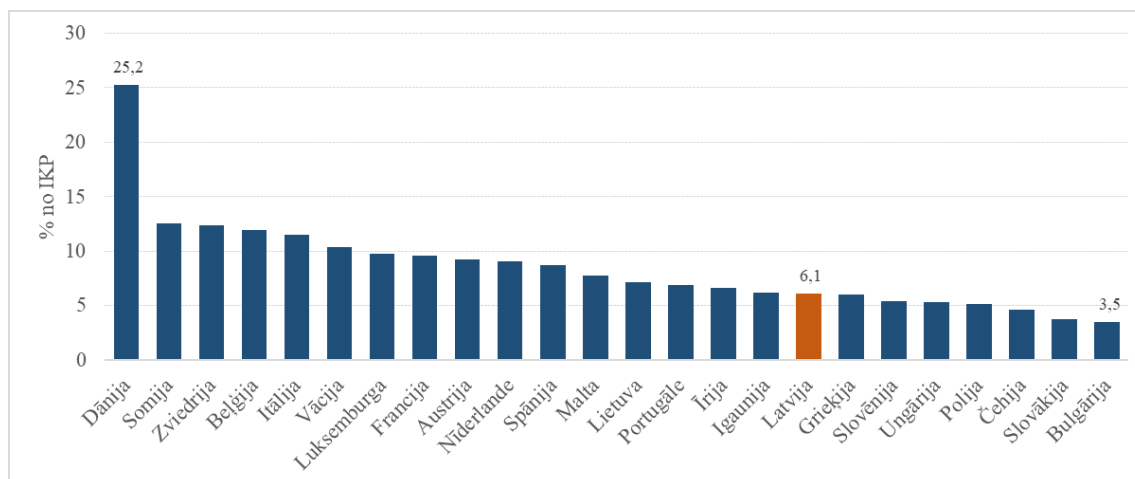

2.8. attēls. Ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁹²

Kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā uzņēmumu maksāto ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars Latvijā ir viszemākais starp visām OECD datu bāzē iekļautajām ES dalībvalstīm – tikai 2,3%, kamēr OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs vidēji tas ir 6,7%. Uzņēmumu maksāto ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars zem 4% kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā 2020. gadā bija vēl tikai divām valstīm – Ungārijai un Slovēnijai (attiecīgi 2,8% un 3,6%). Arī iedzīvotāju maksāto ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā Latvijā ir zemāks nekā apskatītajās ES valstīs vidēji (Latvijā 19,1%, bet ES vidēji 22,7%).

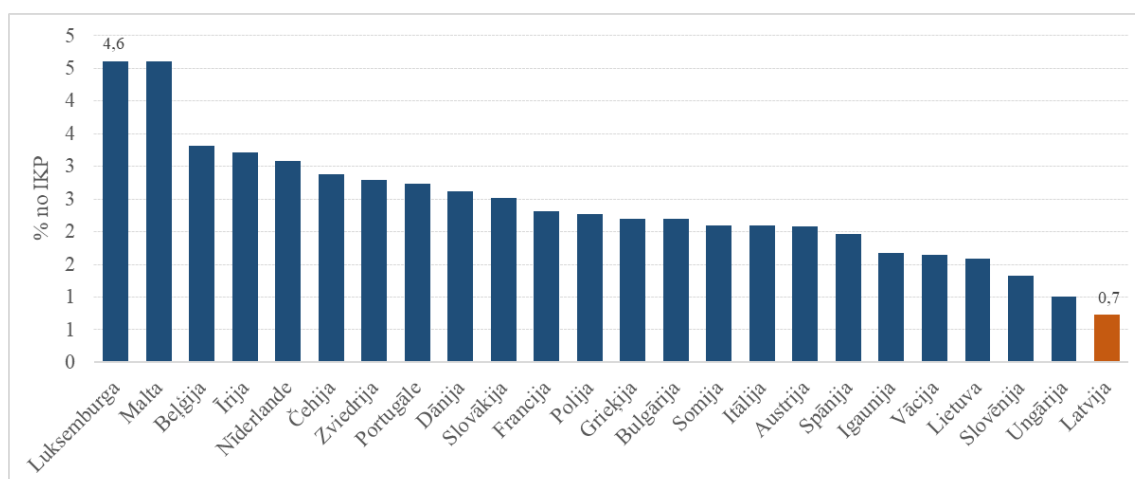
Lielāko ieņēmumu daļu ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu grupā (1. grupa) veido iedzīvotāju maksātie ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļi (2.9. attēls). Latvijā iedzīvotāju nodokļu grupas īpatsvars ir 6,1% no IKP, kas ir zemāks nekā apskatītajās ES valstīs vidēji (8,5%). ES dalībvalstu grupā ievērojami atšķiras Dānija, kurai ir būtiski lielāks iedzīvotāju maksāto nodokļu īpatsvars, rēķinot no IKP (25,2%).

⁹² Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>. Piezīme: par Griekiju pieejami tikai 2019. gada dati

2.9. attēls. Iedzīvotāju maksāto ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars no IKP OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁹³

Savukārt ieņēmumi no uzņēmumu maksātajiem ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļiem (2.10. attēls), rēķinot no IKP, Latvijā ir viszemākajā līmenī starp visām apskatītajām ES dalībvalstīm – Latvijā tie ir tikai 0,7%, kamēr ES vidēji 2,4%. Pie tam attiecība starp iedzīvotāju un uzņēmumu maksājumiem pirmajā nodokļu grupā arī Latvijai ir vislielākā – iedzīvotāju nomaksātie nodokļi 2020. gadā bija 8,4 reizes lielāki nekā uzņēmumu maksātie, un lielāka šī attiecība bija tikai Dānijai – 9,6 reizes.

2.10. attēls. Uzņēmumu maksāto ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu īpatsvars no IKP OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %⁹⁴

Pasaules Bankas eksperti 2016. gadā Latvijā ieteica apsvērt vienota nodokļa režīma ieviešanu visiem ienākumiem no kapitāla, lai panāktu taisnīgāku un efektīvāku nodokļu sadalījumu starp darbaspēku, patēriņu un kapitālu⁹⁵. Saskaņā ar izmaiņām likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” ar 2018. gadu ienākumiem no kapitāla, tai skaitā no kapitāla pieauguma, Latvijā tiek piemērota nodokļu likme 20% apmērā.

Attiecībā uz iedzīvotāju ienākuma nodokli OECD veiktajā Latvijas ekonomikas apskatā norādīts, ka 2018. gada nodokļu reforma ir padarījusi šī nodokļa raksturu progresīvāku un pazeminājusi nodokļu slogu darbaspēka ienākumiem. Ilgtermiņā nodokļu samazinājumi, kas būtu precīzāk vērsti uz māsaimniecībām ar zemiem ienākumiem, un efektīva iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmju palielināšana vidējiem un augstiem ienākumiem nodrošinātu lielāku progresivitāti nodokļu sistēmā un vēl vairāk stiprinātu nodokļu

⁹³ Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>. Piezīme: par Grieķiju pieejami tikai 2019. gada dati

⁹⁴ Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>. Piezīme: par Grieķiju pieejami tikai 2019. gada dati

⁹⁵ Latvijas Banka (2016). Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums. Projekts. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/176/download>

sistēmas pārdales efektu⁹⁶. Lielāka iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmju progresivitāte (lai gan tas, visticamāk, veicinātu izvairīšanos no nodokļu maksāšanas), augstāka solidaritātes nodokļa likme vai lielāks neapliekamais minimums varētu palielināt fiskālo pārdali vidējā termiņā⁹⁷.

Arī Latvijas būtiski zemais uzņēmumu ienākumu nodokļa apmērs ir saistīts ar nesen veiktajām nodokļu sistēmas reformām. Pasaules Bankas eksperti jau 2016. gadā brīdināja, ka Igaunijai līdzīgas uzņēmumu ienākuma nodokļa sistēmas (nodoklis tiek maksāts peļņas sadales brīdī) ieviešana var īstermiņā samazināt šī nodokļa ieņēmumu apjomu. Lai gan šādai sistēmai pastāv virkne priekšrocību, t.sk. investīciju un uzņēmējdarbības sekmēšana, vienkārša administrēšana un nodokļu dubultās aplikšanas novēršana dividendēm, tomēr eksperti brīdina arī par iespējamiem sistēmas trūkumiem, jo nevar viennozīmīgi apgalvot, ka, atbrīvojot nesadalīto peļņu no nodokļa, šāda peļņa tiks produktīvi investēta vai izmantota ekonomiski visefektīvāk⁹⁸. Eiropas Komisijas ziņojumā norādīts, ka pāreja uz jauno uzņēmumu ienākuma nodokļa režīmu Latvijas uzņēmumos pirmajos gados pēc reformas ir veicinājusi peļņas saglabāšanu lielākā apmērā nekā tika prognozēts⁹⁹.

2.1.4. Īpašuma nodokļi

Savstarpēji salīdzinot ES valstis, īpašuma nodokļu grupas nodokļiem ir plašs nodokļu sloga diapazons. Lielākajai daļai valstu ar augstākiem kopējiem nodokļu ieņēmumiem no IKP ir arī lielāks nodokļu ieņēmumu no īpašuma īpatsvars, piemēram Francijai, Luksemburgai, Beļģijai, Itālijai, Dānijai, Nīderlandei un Somijai. Bet tajā pašā laikā Zviedrijai un Austrijai ieņēmumi no īpašuma nodokļiem, rēķinot no IKP, ir zemāki vai līdzīgi kā Latvijai (Latvijai 0,9%, Austrijai 0,6%, Zviedrijai 1%) (2.11. attēls).

Īpašuma nodokļu struktūra saskaņā ar OECD datu bāzes klasifikāciju ir samērā komplicēta. Lielākais īpatsvars no IKP datu bāzē iekļautajās ES dalībvalstīs ir regulāriem nodokļiem par īpašumu (vidēji 0,8%) un nodokļiem par finanšu un kapitāla darījumiem (vidēji 0,4%). Saskaņā ar datu bāzes rādītāju skaidrojumu nodokļi par finanšu un kapitāla darījumiem ietver nodokļus par nefinanšu un finanšu aktīvu (t.sk. ārvalstu valūtas vai vērtspapīru) emisiju, nodošanu, pirkšanu un pārdošanu, nodokļus par čekiem un cita veida maksājumiem un nodokļus, ko iekasē par konkrētiem juridiskiem darījumiem, piemēram, līgumu apstiprināšanu un nekustamā īpašuma pārdošanu, tomēr šie nodokļi neietver kapitāla pieauguma nodokļus, kas ir klasificēti ienākuma, peļņas un kapitāla pieauguma nodokļu grupā¹⁰⁰.

Latvijas īpašuma nodokļu struktūrā arī dominē šīs divas grupas un regulāro nekustamā īpašuma nodokļu īpatsvars ir līdzīgs ES vidējam rādītājam – 0,8%, kamēr nodokļu par finanšu un kapitāla darījumiem īpatsvars ir zemāks par vidējo – 0,1%, rēķinot no IKP. Uz kopējā ES dalībvalstu fona izceļas Luksemburga, kurai ir lielākais regulāro nodokļu par neto bagātību īpatsvars (2,9% no IKP). Šī apakšpozīcija aptver nodokļus, ko regulāri (vairumā gadījumu katru gadu) iekasē no tūrās bagātības, t.i., nodokļus par plašu kustamo un nekustamo īpašumu klāstu, atskaitot parādus. Apakšpozīcija ir sadalīta nodokļos, ko maksā privātpersonas, un nodokļos, ko maksā korporatīvie uzņēmumi¹⁰¹. Tomēr šī pozīcija nav tik plaši izplatīta kā īpašuma, mantojuma un dāvinājuma nodokļi, ko ir ieviesušas lielākā daļa no datu bāzē iekļautajām ES dalībvalstīm un kas, rēķinot no IKP, 2020. gadā veidoja vidēji 0,2% (Latvijai tie bija 0,04%).

⁹⁶ OECD (2019). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2019_f8c2f493-en#page33

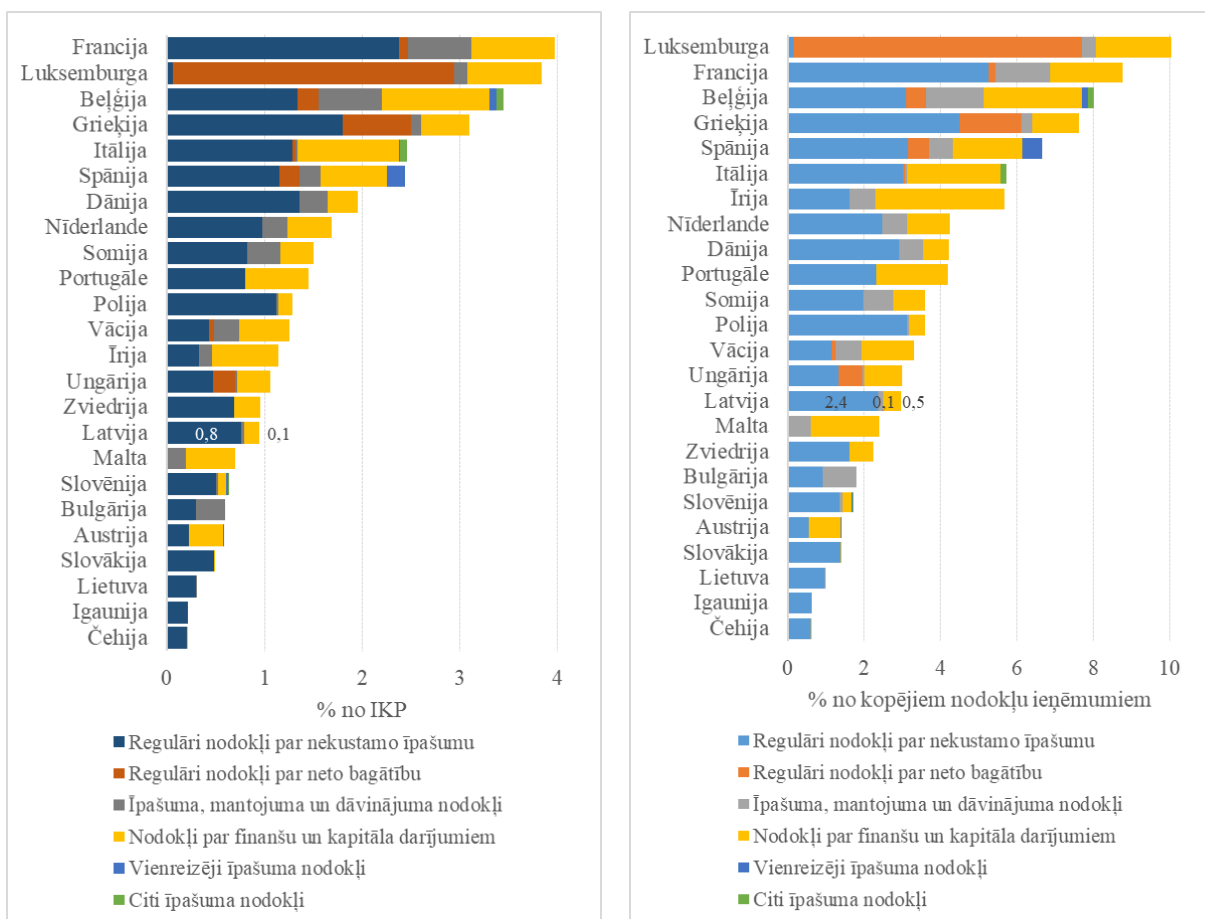
⁹⁷ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page28

⁹⁸ Latvijas Banka (2016). Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums. Projekts. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/176/download>

⁹⁹ EK (2020). SWD(2020) 513 final. Komisijas dienestu darba dokuments. 2020.gada ziņojums par Latviju. Pieejams: [file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/32_LV_autre_document_travail_service_part1_v2.pdf.lv%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/32_LV_autre_document_travail_service_part1_v2.pdf.lv%20(1).pdf)

¹⁰⁰ OECD. Revenue Statistics Interpretative Guide. Pieejams: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/oecd-classification-taxes-interpretative-guide.pdf>

¹⁰¹ OECD. Revenue Statistics Interpretative Guide. Pieejams: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/oecd-classification-taxes-interpretative-guide.pdf>

2.11. attēls. Īpašuma nodokļu īpatsvars no IKP un kopējos nodokļu ieņēmumos OECD datu bāzē iekļautajās ES valstīs 2020. gadā, %¹⁰²

Arī kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā dominē regulārie nodokļi par īpašumu un nodokļi par finanšu un kapitāla darījumiem un Latvijas sniegums ir zemāks par vidējo rādītāju, salīdzinot ar apskatītajām ES valstīm (ES vidēji 3,9%, bet Latvijā 3% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem). Rēķinot īpatsvaru kopējo nodokļu ieņēmumu struktūrā datu bāzē iekļautajās ES dalībvalstīs, regulārajiem nodokļiem par īpašumu vidēji ir 1,9% un nodokļiem par finanšu un kapitāla darījumiem vidēji 1,1%. Latvijas īpašuma nodokļu ieņēmumos regulāro nekustamā īpašuma nodokļu īpatsvars ir lielāks nekā ES valstīs vidēji – 2,4%, kamēr nodokļu par finanšu un kapitāla darījumiem īpatsvars ir zemāks par vidējo – 0,5% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem. Uz kopējā ES dalībvalstu fona izceļas Luksemburga, kam, pateicoties lielajam regulāro nodokļu par neto bagātību īpatsvaram, ir arī visaugstākais īpašuma nodokļu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos (attiecīgi 7,5% un 10%). Īpašuma, mantojuma un dāvinājuma nodokļi kopējā nodokļu ieņēmumu struktūrā 2020. gadā ES valstīs vidēji veidoja vidēji 0,4%, bet Latvijai tie bija 0,1%.

Salīdzinot ar tuvākā reģiona valstīm jauno ES dalībvalstu vidū, situācija Latvijā ir līdzīga ar Poliju, kurā ir augstākais kopējais īpašuma nodokļu īpatsvars no IKP un arī tajā ir iekļauta nodokļu par finanšu un kapitāla darījumiem apakšpozīcija (kopējais īpašuma nodokļu īpatsvars Polijā bija 1,3% un nodokļu no finanšu un kapitāla darījumiem īpatsvars arī nedaudz augstāks nekā Latvijā – 0,2% no IKP), kamēr pārējām reģiona valstīm ir izteikti zemāks kopējais īpašuma nodokļu īpatsvars un to veido tikai regulārie nodokļi par nekustamo īpašumu (Slovākijai 0,5%, Lietuvai 0,3% un Igaunijai un Čehijai – 0,2% no IKP).

Ekspertu vidū nav vienprātības par īpašuma nodokļu progresīvo vai regresīvo raksturu un nodokļa gala maksātāju grupu, tāpēc aktuāla ir katras valsts izšķiršanās par ar īpašuma nodokli apliekamo bāzi. Ja nodokli maksā nekustamā īpašuma īpašnieks vai īrnieks, to var uzskatīt par regresīvu nodokli, jo izdevumi par mājokli parasti veido lielāko īpatsvaru mazu iedzīvotāju ienākumos. Savukārt, ja ar īpašuma nodokli apliek galvenokārt kapitālu, tad to var uzskatīt par progresīvu nodokli, jo ienākums no kapitāla

¹⁰² Avots: autoru veidots pēc OECD Global Revenue Statistics Database, pieejams: <https://stats.oecd.org/>. Piezīme: par Grieķiju pieejami tikai 2019. gada dati

veido relatīvi lielāku īpatsvaru turīgāku iedzīvotāju ienākumos¹⁰³. Arī Latvijā īpašuma nodokļu joma ir pakļauta aktīvām diskusijām. Kā uzskata EK eksperti, Latvijai ir potenciāls palielināt ieņēmumus no īpašuma nodokļiem, tomēr joprojām nav veikta nepopulārā kadastrālo vērtību palielināšana un ierosinātās izmaiņas īpašuma aplīkšanā ar nodokli sašaurina nodokļa bāzi¹⁰⁴. OECD analītiķi uzskata, ka Latvijas nevēlēšanās izmantot īpašuma nodokļa ieņēmumu palielināšanas potenciālu balstās divos pieņēmumos – pirmkārt, ka zemi regulārie īpašuma nodokļi ir izšķirošs konkurētspējas faktors, vismaz attiecībā uz Baltijas reģiona kaimiņvalstīm un, otrkārt, ka daudzi māju īpašnieki nevar atļauties nodokļu sloga pieaugumu, jo mājokļus privatizācijas laikā bija iegādājušies par ļoti nelielām summām¹⁰⁵.

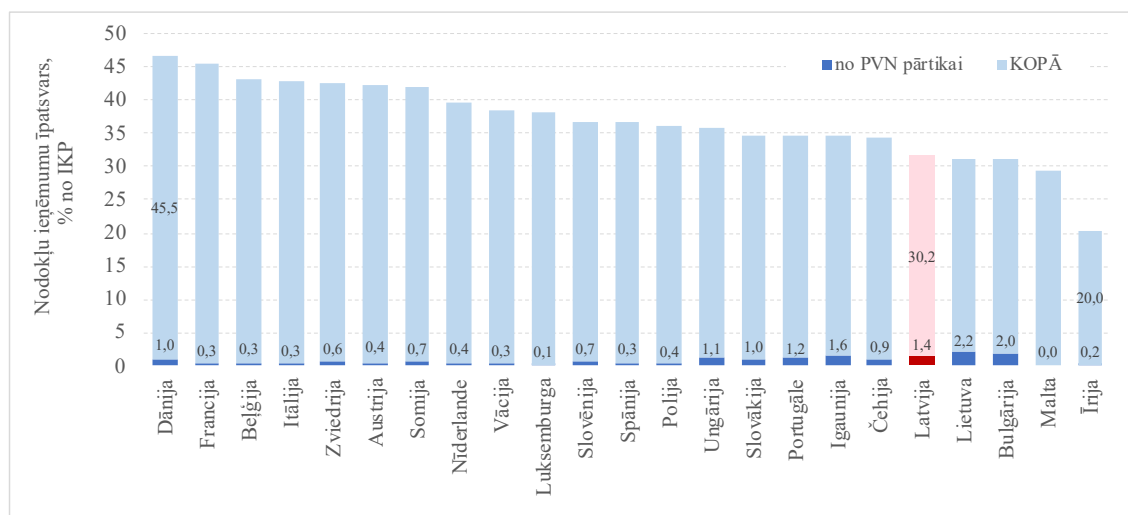
2.1.5. PVN pārtikai budžetu ieņēmumos

Ņemot vērā, ka dažādās ES valstīs ir gan atšķirīgas PVN pārtikai likmes, gan atšķirīgs pārtikas patēriņa īpatsvars kopējā mājāsaimniecību patēriņā, ir analizēta arī PVN pārtikai nozīme kopējos nodokļu ieņēmumos dažādās ES valstīs.

Šādi statistikas dati nav pieejami, tāpēc PVN ieņēmumu no pārtikas noteikšanai tika veikti aprēķini. Nodokļu ieņēmumu, t.sk. PVN ieņēmumu novērtējumam tika izmantoti Eurostat dati. Pārtikas patēriņa novērtējumam ir izmantoti mājāsaimniecību galapatēriņa dati pārtikas produktiem. Savukārt PVN aprēķinam dažādām pārtikas produktu grupām tika izmantoti dažādi ES un nacionālie informācijas avoti.

Iegūtie rezultāti (2.12. attēls) ļauj secināt, ka ES valstīs PVN pārtikai kopumā fiskāli ir maznozīmīgs nodoklis. Vairumā no Rietumeiropas valstīm nodokļu ieņēmumi no PVN pārtikai ir zem 1% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem – Vācijā, Francijā, Itālijā, Spānijā tie ir aptuveni 0,8% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem, un aptuveni 0,3%, rēķinot kā daļu no IKP. Šādu situāciju izskaidro gan zemas PVN likmes pārtikas produktiem, gan salīdzinoši neliela pārtikas patēriņa daļa kopējā mājāsaimniecību patēriņā.

Tajā pašā laikā mazāk turīgajās ES valstīs PVN pārtikai īpatsvars ir lielāks gan, rēķinot pret IKP, gan kopējos nodokļu ieņēmumos, ņemot vērā zemāku nodokļu īpatsvaru ekonomikās. Īpaši izteikti tas ir redzams Bulgārijā, Lietuvā, Latvijā un Igaunijā – šajās valstīs ieņēmumi no PVN pārtikai pārsniedz 1,5%, rēķinot no IKP, un veido 4,5% īpatsvaru kopējos nodokļu ieņēmumos (Igaunijai šis rādītājs ir zemāks nekā Bulgārijā, Lietuvā un Latvijā, jo kopējie nodokļu ieņēmumi ir augstāki).

Piezīme: Latvijas gadījumā PVN no analizējamiem pārtikas pamatproduktiem veido ~1/4 no PVN pārtikai

2.12. attēls. Kopējo nodokļu ieņēmumu un ieņēmumu no PVN pārtikai īpatsvars no IKP ES valstīs 2019. gadā, %¹⁰⁶

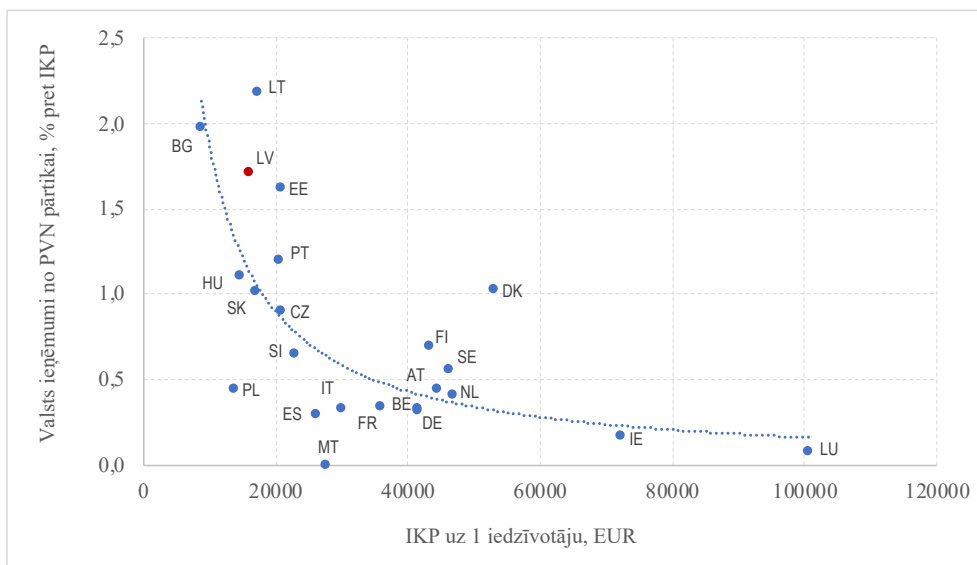
¹⁰³ Latvijas Banka (2016). Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums. Projekts. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/176/download>

¹⁰⁴ EK (2020). SWD(2020) 513 final. Komisijas dienestu darba dokuments. 2020.gada ziņojums par Latviju. Pieejams: [file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/32_LV_autre_document_travail_service_part1_v2.pdf.lv%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/32_LV_autre_document_travail_service_part1_v2.pdf.lv%20(1).pdf)

¹⁰⁵ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page1

¹⁰⁶ Avots: pašu aprēķini, izmantojot OECD, Eurostat un nacionālo biroju datus (bez Horvātijas, Rumānijas, Kīpras un Grieķijas)

Jāatzīmē kopsakarība – ekonomiski attīstītākajās valstīs ir lielāka nodokļu daļa, rēķinot no IKP, un vienlaicīgi mazāka PVN pārtikai nozīme kopējos nodokļu ieņēmumos (2.13. attēls).

2.13. attēls. PVN pārtikai īpatsvars no IKP atkarībā no ES valsts attīstības līmeņa 2019. gadā¹⁰⁷

Izteikta kopsakarība starp valsts ieņēmumiem no PVN pārtikai un ekonomikas attīstības līmeni (2.13. attēls) veidojas trīs faktoru ietekmē – (a) ekonomiski attīstītākajās valstīs kopumā ir zemākas PVN likmes pārtikai, (b) ekonomiski attīstītākajās valstīs ir mazāks pārtikas patēriņa īpatsvars kopējā patēriņā un līdz ar to arī ekonomikā, (c) ekonomiski attīstītākajās valstīs ir lielāks nodokļu īpatsvars IKP.

PVN pārtikai ir ne tikai sociāli regresīvā rakstura nodoklis (veido lielāku slogu sociāli mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem), bet tam ir arī zema ienākumu elastība. Tas nozīmē, ka ekonomikai attīstoties, šī nodokļa ieņēmumi palielināsies lēnāk nekā ekonomikas attīstības tempi. Tā kā Latvijā jau šobrīd ir relatīvi zems faktiskais nodokļu slogs, ekonomikai attīstoties, PVN pārtikai būs tā nodokļu grupa, kas bremsēs nodokļu ieņēmumu palielinājumu atbilstoši IKP pieaugumam.

2.2. PVN pārtikai loma publiskajos izdevumos ES valstīs

Šajā sadaļā ir analizēts PVN ieņēmumu no pārtikas nozīmīgums gan kopējos publiskajos izdevumos ES valstīs, gan no sociālo izdevumu skatupunkta. Ļoti atšķirīgas PVN likmes pārtikai, atšķirīgs pārtikas patēriņa īpatsvars kopējā mājāsaimniecību patēriņā, kā arī atšķirības valsts sektora lielumā dažādās ES valstīs ļauj pieņemt, ka arī ieņēmumiem no PVN pārtikai nozīme ir atšķirīga.

Latvijā kā viens no galvenajiem diskusiju jautājumiem ir PVN nozīme sociālo vajadzību finansēšanai. PVN standarta likmes atbalstītāji argumentē, ka racionālāk ir saglabāt PVN standarta likmi un iekasēto naudu mērķtiecīgi izlietot sociālo pabalstu veidā. Savukārt PVN samazinātās likmes atbalstītāji argumentē, ka ieņēmumi no PVN pārtikai veido ļoti nelielu daļu salīdzinājumā ar sociālo izmaksu apjomu un nākotnē šai daļai būs tendence samazināties vēl vairāk.

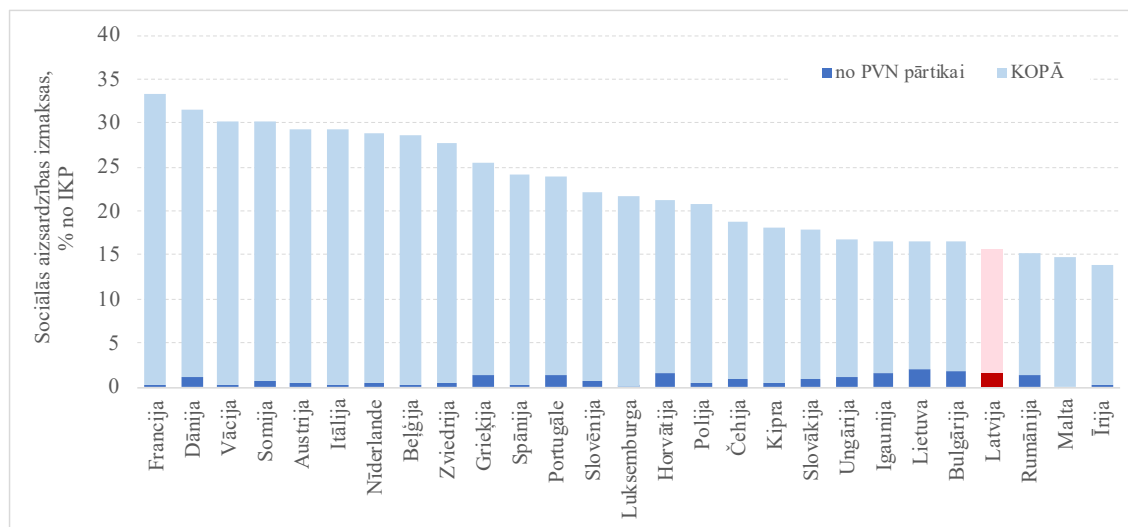
Latvijā ir viena no augstākajām PVN likmēm pārtikas pamatproduktiem starp ES dalībvalstīm un vairāk nekā 15 gadus ir notikušas diskusijas ar mērķi pārliecināt par PVN ieņēmumu svarīgumu sociālo funkciju finansēšanai, pie tam saskaņā ar statistikas datiem Latvijā ir vieni no zemākajiem izdevumiem sociālajai aizsardzībai.

ES dalībvalstu izdevumu līmenis sociālās aizsardzības pabalstiem attiecībā pret IKP ir atšķirīgs. 2019. gadā (šis gads labāk atspoguļo situāciju, nekā Covid-19 pandēmijas 2020. vai 2021. gads) šī attiecība sasniedza 31,4% maksimumu Francijā, kam sekoja Dānija un Somija (attiecīgi 30,0% un 29,5%). Diapazona zemākā sociālās aizsardzības pabalstu attiecība pret IKP ar 13,0% bija Īrijā, 15,0% Rumānijā, 15,2% Maltā un

¹⁰⁷ Avots: pašu aprēķini, izmantojot OECD, Eurostat un nacionālo biroju datus (bez Horvātijas, Rumānijas, Kipras, Grieķijas un Maltas)

15,5% Latvijā. Salīdzinoši zemas attiecības (zem 20%) reģistrētas arī Lietuvā, Igaunijā, Bulgārijā, Ungārijā, Slovākijā, Kīprā un Čehijā (2.14. attēls).

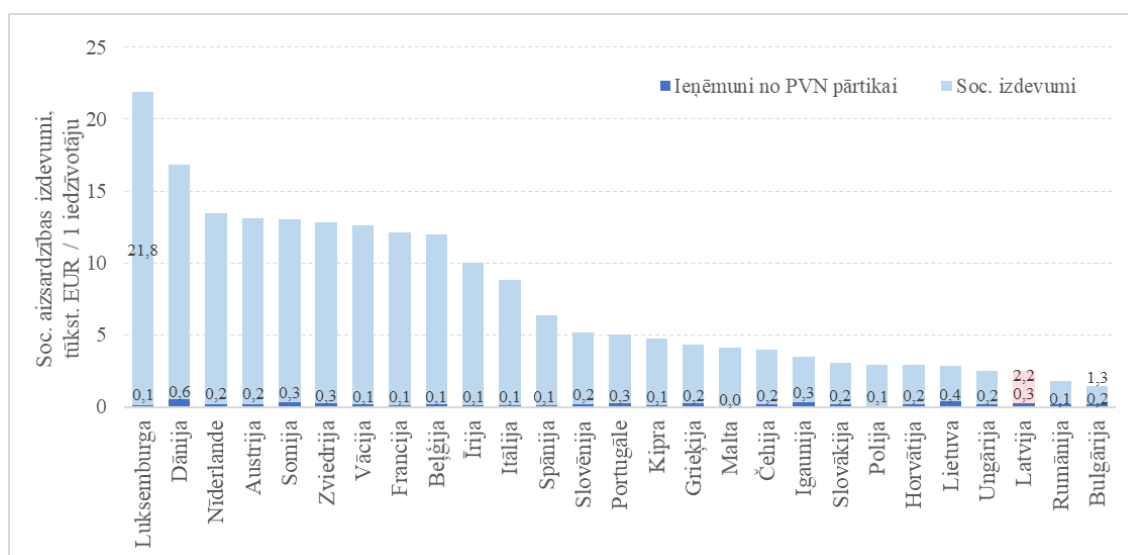
Piezīme: Latvijas gadījumā PVN no analizējamiem pārtikas pamatproduktiem veido ~1/4 no PVN pārtikai

2.14. attēls. Maksājumi sociālajai aizsardzībai ES valstīs 2019. gadā, % no IKP¹⁰⁸

Arī, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, vērojamas būtiskas sociālās aizsardzības maksājumu atšķirības dažādās ES dalībvalstīs. Visaugstākie maksājumi 2019. gadā uz vienu iedzīvotāju bijuši Luksemburgā – EUR 21 799, kas ievērojami pārsniedz maksājumu apmēru sekojošajās valstīs – EUR 16 150 Dānijā un EUR 12 843 Somijā. Zemākie maksājumi sociālajai aizsardzībai, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, 2019. gadā bija Bulgārijā, Rumānijā un Ungārijā, kam ar EUR 2460 sekoja Latvija (2.15. attēls).

Sociālo maksājumu apmērs uz vienu iedzīvotāju Latvijā 2019. gadā bija 3,4 reizes zemāks nekā ES-27 valstīs vidēji, gandrīz 9 reizes zemāks nekā Luksemburgā un 6,6 reizes zemāks nekā Dānijā.

Jāatzīmē, ka tieši valstīs ar augstākajām PVN likmēm pārtikas pamatproduktiem ir arī gan augstākā sociālā nevienlīdzība (Latvija, Lietuva, Bulgārija), gan zemi izdevumi sociālajai aizsardzībai (Latvija, Lietuva, Ungārija, Bulgārija). Vienīgais izņēmums, kurā augstākas PVN likmes pārtikas pamatproduktiem nekorelē ar lielāku sociālo nevienlīdzību un zemu sociālo aizsardzību, ir Dānija.

Piezīme: Latvijas gadījumā PVN no analizējamiem pārtikas pamatproduktiem veido ~1/4 no PVN pārtikai

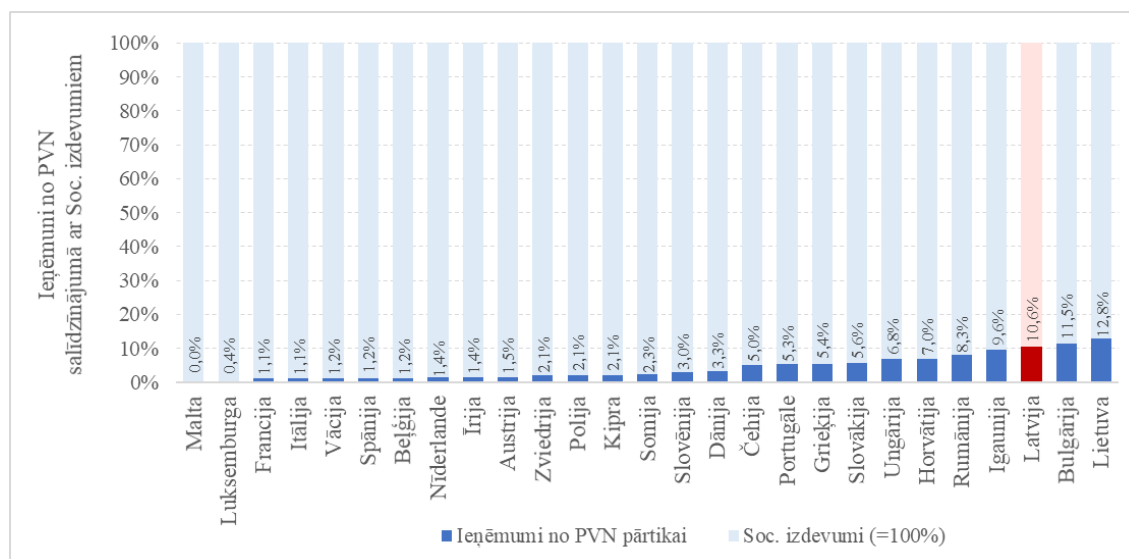
2.15. attēls. Maksājumi sociālajai aizsardzībai un ieņēmumi no PVN pārtikai ES valstīs 2019. gadā, tūkst. EUR uz vienu iedzīvotāju¹⁰⁹

¹⁰⁸ Avots: Eurostat [spr_exp_sum]

¹⁰⁹ Avots: Eurostat [spr_exp_sum]

Veiktais informācijas apkopojums ļauj secināt, ka, lai gan tiek argumentēts pret PVN samazināšanu pārtikas pamatproduktiem un atzīts, ka lietderīgāk iekasēt šo nodokli no visiem iedzīvotājiem un pēc tam to novirzīt sociāli mazāk aizsargātajiem, tomēr praksē ir vērojama pilnīgi pretēja situācija. Tieši valstīs, kurās iedzīvotāji tiek aplikti ar šo izteikti sociāli regresīva rakstura nodokli, ir arī gan izteikti augstāka sociālā nevienlīdzība, gan zemāki maksājumi sociālajai aizsardzībai. Protams, zemākas PVN likmes pārtikas pamatproduktiem pašas par sevi nerisina nevienlīdzības problēmu un nepalielina valsts budžeta ieņēmumus (tieši pretēji – tās samazina budžeta ieņēmumus). Mūsu hipotēze – politikas veidotāji šajās valstīs, salīdzinājumā ar politikas veidotājiem citās ES valstīs, sociāliem jautājumiem piešķir mazāku prioritāti, uz ko norāda gan mazāki izdevumi sociālajai aizsardzībai, gan sociāli regresīvu nodokļu pielietošana.

Piezīme: Latvijas gadījumā PVN no analizējamajiem pārtikas pamatproduktiem veido ~1/4 no PVN pārtikai

2.16. attēls. Ieņēmumi no PVN pārtikai salīdzinājumā ar sociālajiem izdevumiem ES valstīs 2019. gadā, %¹¹⁰

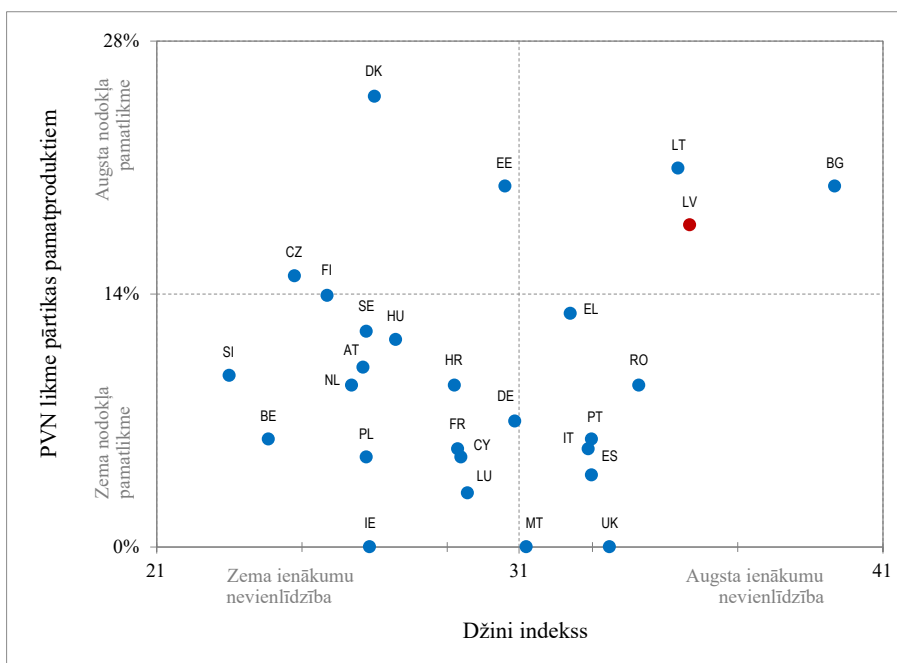
Lielāks PVN ieņēmumu no pārtikas apjoms, salīdzinot ar sociālās aizsardzības maksājumiem, ir vērojams valstīs ar zemāko sociālo maksājumu līmeni, rēķinot uz 1 iedzīvotāju (2.16. attēls). Latvija ar PVN ieņēmumu 10,6% īpatsvaru no sociālajiem izdevumiem atrodas trešajā vietā, un lielāks PVN ieņēmumu īpatsvars vērojams vēl tikai Lietuvā (12,8%) un Bulgārijā (11,5%).

2.3. PVN pārtikai un ienākumu nevienlīdzība

Galvenais arguments pret PVN samazināšanu pārtikas pamatproduktiem ir tāds, ka ir lietderīgāk iekasēt PVN no pārtikas pamatproduktiem, pēc tam to mērķtiecīgi novirzot sociāli mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem, šādā veidā izlīdzinot sociālo plaisu. Šis arguments tiek pielietots gan šobrīd, gan tika pielietots pirms 15 gadiem, kad sākās aktīvas diskusijas par PVN pārtikas pamatproduktiem samazināšanas nepieciešamību.

Jāatzīmē, ka ES valstu piemērs norāda uz pozitīvas kopsakarības starp augstākām PVN likmēm pārtikas pamatproduktiem un lielāku sociālu vienlīdzību neesamību – augstākas PVN likmes pārtikas pamatproduktiem nav saistītas ar lielāku sociālo vienlīdzību (2.17. attēls).

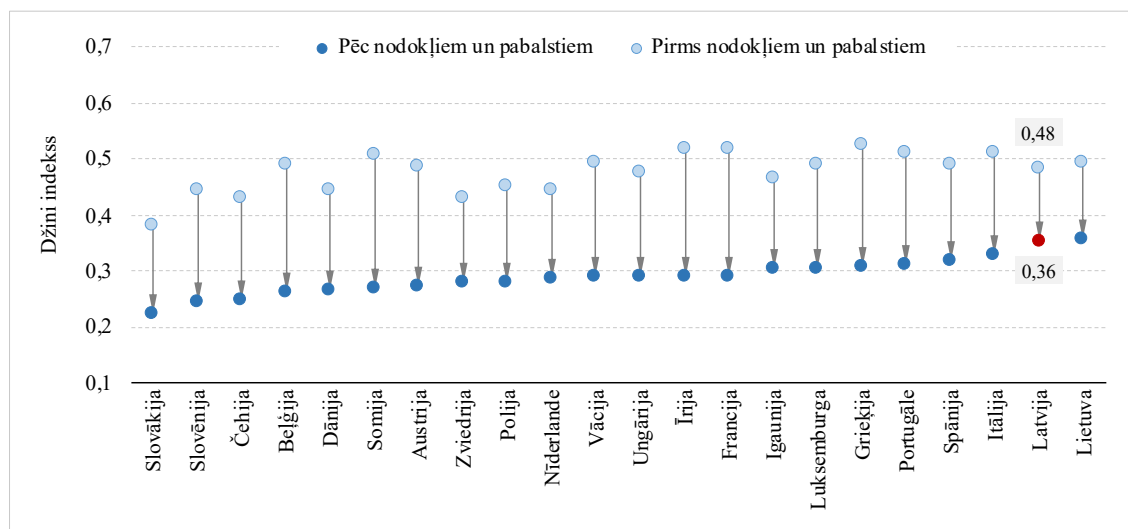
¹¹⁰ Avots: Eurostat [spr_exp_sum], pašu aprēķini

2.17. attēls. PVN likmes pārtikas pamatproduktiem un Džini indekss¹¹¹

Šādu situāciju var izskaidrot ar vairākiem apstākļiem. Pirmkārt, nepastāv tieša sasaiste starp valsts budžeta ieņēmumiem no PVN pārtikas pamatproduktiem un sociālā atbalsta izdevumiem. Otrkārt, pat, ja šāda sasaiste būtu, papildīt valsts budžetu sociālo funkciju veikšanai ar izteikti regresīva rakstura nodokļiem nav efektīvākā sociālās politikas pieeja. Treškārt, ieņēmumi no PVN pārtikas pamatproduktiem ir relatīvi nelieli salīdzinājumā ar izdevumiem sociālajiem mērķiem.

Neskatoties uz Latvijas nodokļu sistēmas reformas mērķiem, gan EK, gan OECD valstu eksperti joprojām kritizē Latvijas nodokļu sistēmu par nepietiekamu spēju samazināt ienākumu nevienlīdzību.

2.18. attēls. Mājsaimniecību ienākumu sadalījums OECD datubāzē iekļautajās ES valstīs, Džini indekss, 2020. gads vai pēdējais pieejamais gads¹¹²

2020. gadā Latvijas nodokļu un pabalstu sistēmas spēja samazināt ienākumu nevienlīdzību bija zemākā starp OECD analizētajām valstīm – to var redzēt salīdzinot Džini indeksu pirms nodokļiem un pabalstiem

¹¹¹ Avots: Džini indekss 2021. gadā – Eurostat [ilc_di12]; PVN likmes pārtikas pamatproduktiem – pašu aprēķini par 2021. gadu

¹¹² Avots: OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page27; OECD Income Distribution Database: *by country*. Pieejams: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=66670>

un pēc (2.18. attēls)^{113,114}. Vājo ietekmi uz ienākumu nevienlīdzību nosaka gan sociālās aizsardzības sistēmas ierobežotā atbilstība, gan nodokļu sistēmas ierobežotā progresivitāte¹¹⁵.

---

¹¹³ EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final}. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

¹¹⁴ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page27

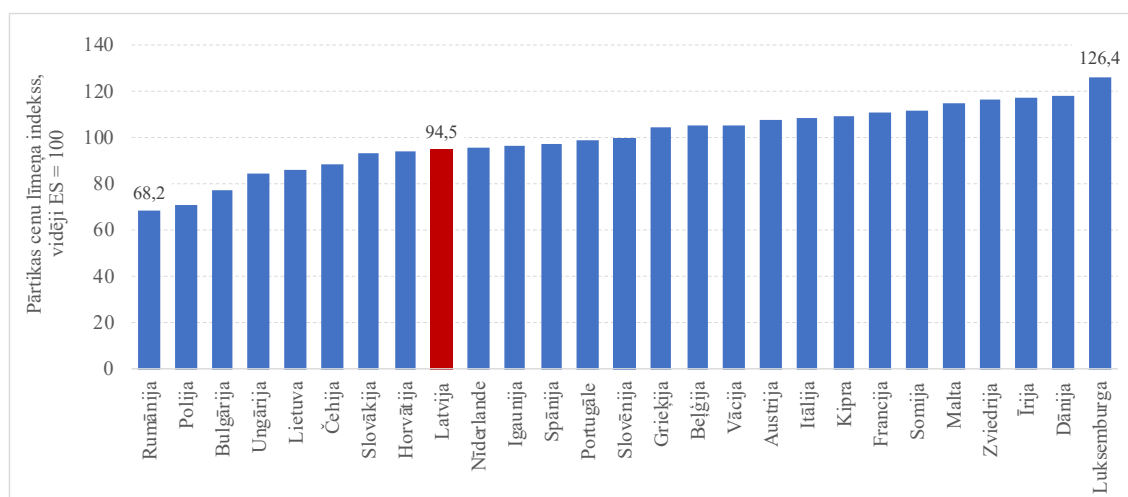
¹¹⁵ EC (2018). Economic Brief 039 “The Effect of Taxes and Benefits Reforms on Poverty and Inequality in Latvia”. Directorate-General for Economic and Financial Affairs by Vīginta Ivaškaitē-Tamošiūnē, Virginia Maestri, Janis Malzubris, Aurélien Poissonnier, and Anneleen Vandeplass. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/eb039_en_0.pdf

3. Pārtikas cenas

3.1. Pārtikas cenas ES valstīs

PVN pārtikai ir patēriņa nodoklis. Patēriņa nodoklis pēc savas ekonomiskās būtības sadārdzina preču gala cenu un šo nodokli samaksā gala patērētājs. Ņemot vērā faktu, ka dažādos veikalos pat vienas valsts ietvaros ir atšķirīgas cenu politikas, izmaksas un preču klāsts, pārtikas cenu atšķirību noteikšana starp ES valstīm ir apjomīgs darbs. Viens no veidiem, kā salīdzināt cenu atšķirības starp ES valstīm, ir analizēt Eurostat cenu līmeņa indeksus, kuri tiek izmantoti pirkjspējas paritātes (PPP) aprēķiniem un atspoguļo vidējo cenu atšķirības dažādās valstīs. Cenu līmeņa indeksi primāri tiek izmantoti IKP pēc pirkjspējas paritātes noteikšanai dažādās valstīs, bet indikatīvi tos var arī izmantot cenu līmeņa salīdzināšanai starp valstīm. Cenu līmeņa indeksu detalizācijas pakāpe ļauj arī salīdzināt cenu līmeņa atšķirības galvenajās pārtikas preču grupās.

Diemžēl šie cenu dati ir pieejami tikai par 2021. gadu un neietver sevī 2022. gada pārtikas cenu pieaugumu. Apkopotie dati par pārtikas cenu līmeņiem ES valstīs norāda, ka 2021. gadā vidējais pārtikas cenu līmenis Latvijā bija 94,5 punkti, kas ir mazāk par ES vidējiem 100 punktiem (3.1. attēls). Viszemākais cenu līmenis ir bijis Rumānijā, Polijā un Bulgārijā, bet augstākais – Luksemburgā, Dānijā un Īrijā.

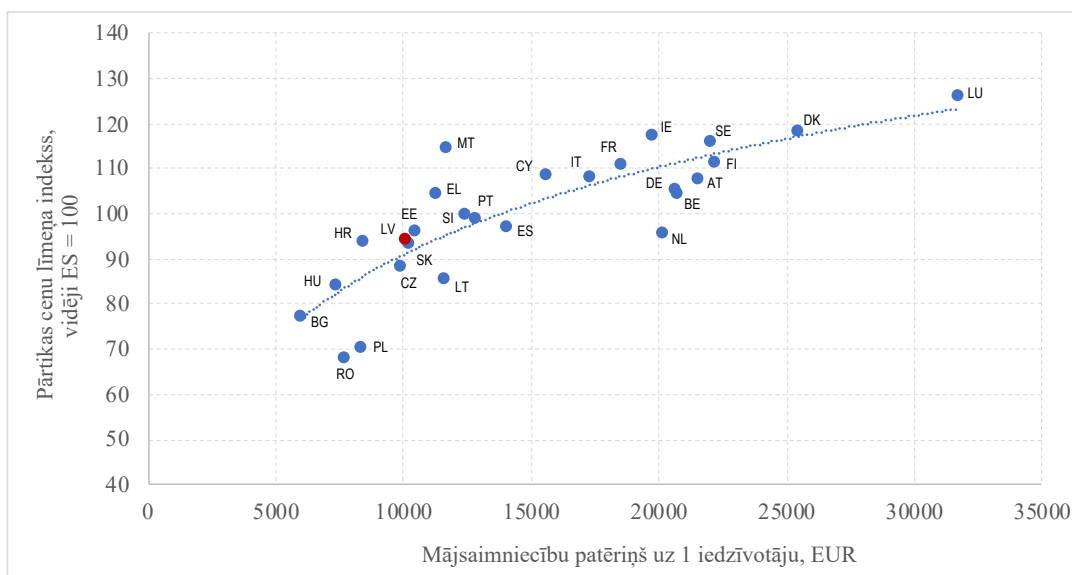
3.1. attēls. Pārtikas cenu līmeņa indeksi ES valstīs 2021. gadā¹¹⁶

Jāatzīmē, ka pārtikas cenu līmeņa indeksa vērtība lielā mērā ir saistīta ar valsts ekonomisko attīstību raksturojošo mājsaimniecību patēriņa līmeni (3.2. attēls). Jo lielāks ir mājsaimniecību patēriņš, jo kopumā augstāks ir pārtikas cenu līmenis. Mājsaimniecību patēriņš ir saistīts ar ekonomikas attīstības līmeni, kas, savukārt, ir saistīts ar darbaspēka un cita veida izmaksām. Augstākas izmaksas ietekmē arī pārtikas cenas. Turklāt, labklājībai palielinoties, cilvēki izvēlās kvalitatīvākus un līdz ar to arī dārgākus pārtikas produktus, kas arī ietekmē vidējo pārtikas cenu līmeni.

Jāatzīmē, ka kopsakarība starp PVN likmēm un pārtikas cenu līmeni nav konstatēta. Vismaz daļēji tas ir saistīts to, ka pārtikas cenu līmeņa indekss atspoguļo vidējās cenas, bet PVN pārtikai ir tikai viens no cenu ietekmējošiem faktoriem. Zemākas PVN likmes ļauj zemo pārtikas cenu veikalos vēl vairāk samazināt cenas. Tomēr dati zemāko pārtikas pamatproduktu cenu salīdzināšanai ES valstīs nav pieejami.

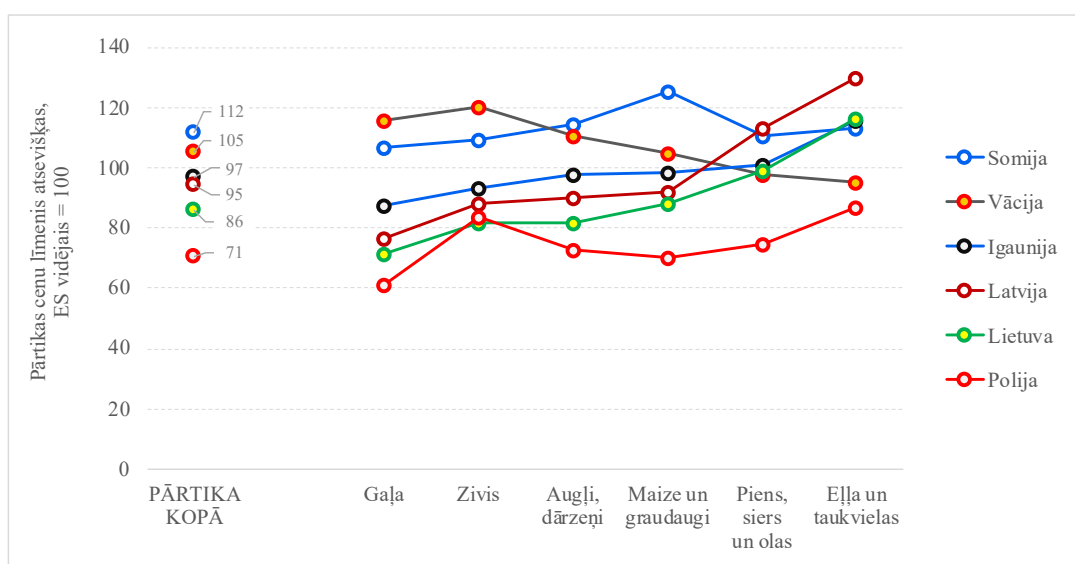
Tāpēc var prognozēt, ka Latvijai ekonomiski attīstoties, vidējās pārtikas cenas sadārdzināsies un to ietekmēs faktori, kas nav saistīti ar pārtikas izejvielu (graudu, piena, gaļas, zivju, augļu un dārzeņu) cenām.

¹¹⁶ Avots: Eurostat [prc_ppp_ind] cenu indeksi ES-27 = 100

3.2. attēls. Pārtikas cenu līmeņa indeksi un mājsaimniecību patēriņš ES valstīs 2021. gadā¹¹⁷

Salīdzinot pārtikas cenu līmeni Baltijas valstīs, Somijā, Polijā un Vācijā 2021. gadā, Baltijas valstīs un Polijā tas ir bijis zemāks par ES vidējo (100). Viszemākais cenu līmenis ir bijis Polijā (71), kurai seko Lietuva (86), bet Latvijā un Igaunijā tas ir bijis līdzīgs (95 un 97) (3.3. attēls).

3.3. attēls. Pārtikas cenu līmenis produktu grupās atsevišķās ES valstīs 2021. gadā¹¹⁸

Latvijā 2021. gadā pārtikas cenu līmenis pārsniedza ES vidējo cenu līmeni ‘piens, siers un olas’ un ‘eļļa un taukvielas’ grupās. Un tieši šajās grupās cenu līmenis Latvijā bija arī būtiski augstāks nekā Igaunijā un Lietuvā, visaugstākais starp apskatītajām sešām valstīm un arī būtiski augstāks par ES vidējo. Viszemākais cenu līmenis pret ES vidējo gan Latvijā, gan Baltijā kopumā bija gaļai un tās produktiem. Četrās grupās – ‘gaļa’, ‘zivis’, ‘augļi un dārzeņi’ un ‘maize un graudaugi’ cenu līmenis Latvijā bija starp Lietuvas līmeni (kas bija zemāks nekā Latvijai) un Igaunijas līmeni (kas bija augstāks nekā Latvijai).

Vērtējot pārtikas cenu līmeni Baltijas valstīs pa dažādām pārtikas preču grupām, zemākais cenu līmenis ir bijis Lietuvā, tikai grupā ‘eļļa un taukvielas’ cenu līmenis Lietuvā un Igaunijā bija praktiski vienāds.

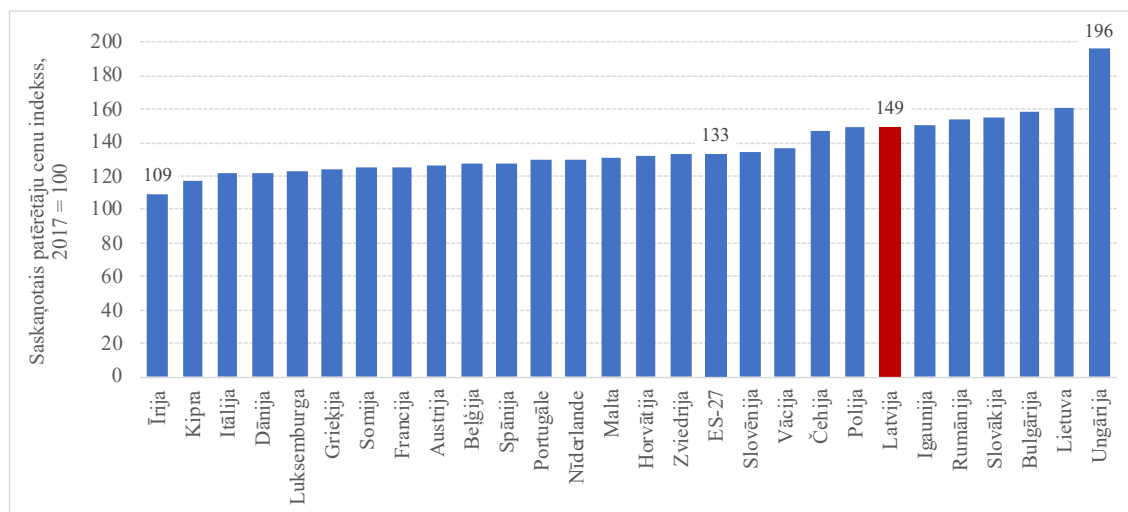
Viens no iemesliem izteikti zemākam cenu līmenim Polijā ir zemākā PVN likme pārtikas produktiem. Ja Polijā PVN likme pārtikas produktiem būtu 21%, attiecīgi proporcionāli sadārdzinot pārtikas cenas, kopējais cenu indekss būtu ap 82 punktiem, kas ir ļoti līdzīgs Lietuvas 86 punktu līmenim.

¹¹⁷ Avots: Eurostat nacionālo kontu [nama_10_pc] un pirktspējas paritātes [pre_ppp_ind] dati

¹¹⁸ Avots: Eurostat [pre_ppp_ind] cenu indeksi ES-27 = 100

3.2. Pārtikas cenu sadārdzinājums 2022. gadā

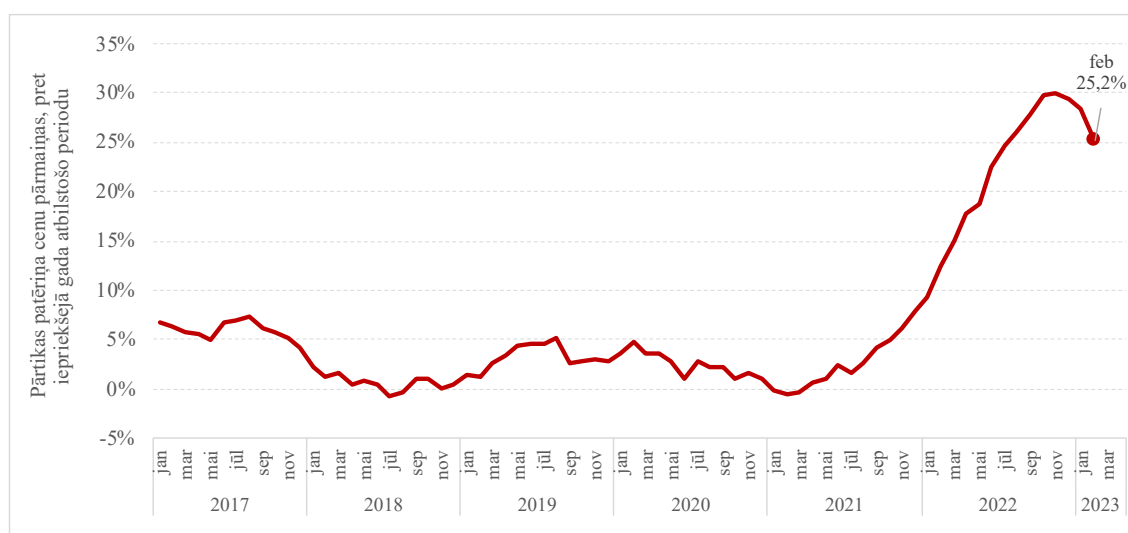
Saskaņotais patērētāju cenu indekss (SPCI) tiek izmantots, lai noteiktu patēriņa cenu inflāciju euro zonā. Analizējot jaunākos datus par SPCI pārtikas produktiem (2023. gada janvāra indekss), var secināt, ka, salīdzinot ar 2017. gadu, cenu izmaiņas pārtikai ir ievērojamas (3.4. attēls).

3.4. attēls. Saskaņotā patērētāju cenu indeksa pieaugums ES valstīs no 2017. gada līdz 2023. gada janvārim, 2017=100¹¹⁹

ES-27 valstu vidējais SPCI 133,1 apmērā norāda, ka vidēji ES valstīs 2023. gada janvārī pārtikas cenu līmenis ir par 33,1% augstāks nekā 2017. gadā. Latvijā SPCI pārtikai 2023. gada janvārī bija 149,4 – ievērojami augstāks nekā ES-27 vidēji. Pie tam pārtikas produktu cenu pieaugums Latvijā periodā kopš 2017. gada ir bijis septītais augstākais aiz Ungārijas (196,1), Lietuvas (160,2), Bulgārijas (157,9), Slovākijas (154,9), Rumānijas (153,4) un Igaunijas (150,5).

Šobrīd pēdējie pieejamie dati par mājsaimniecību pārtikas izdevumiem Latvijā atspoguļo situāciju 2019. gadā, jo balstās CSP mājsaimniecību apsekojumos, kas netiek veikti katru gadu. Tajā pašā laikā statistikas dati par patēriņa cenām (pārtikas produktu mazumtirdzniecības cenas, kas ietver arī PVN) norāda, ka pārtikas produktu cenas pēdējā laikā ir būtiski palielinājušās (3.5. attēls).

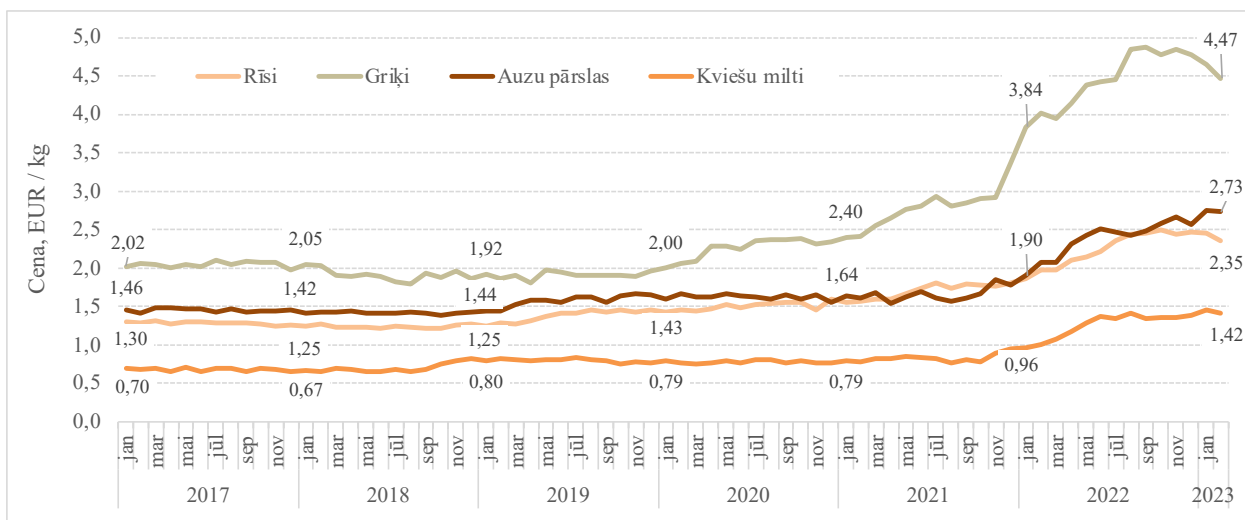
3.5. attēls. Pārtikas produktu patēriņa cenu pārmaiņas pret iepriekšējā gada atbilstošo periodu Latvijā no 2017. gada janvāra līdz 2023. gada februārim, %¹²⁰

Graudaugu grupā lielākais cenas pieaugums pēdējo 6 gadu periodā (no 2017. gada sākuma līdz 2023. gada februārim) bija vērojams griķiem – 2,2 reizes. Tomēr, atšķirībā no citiem šajā grupā apskatītajiem

¹¹⁹ Avots: autoru aprēķini pēc Eurostat [prc_hicp_midx]

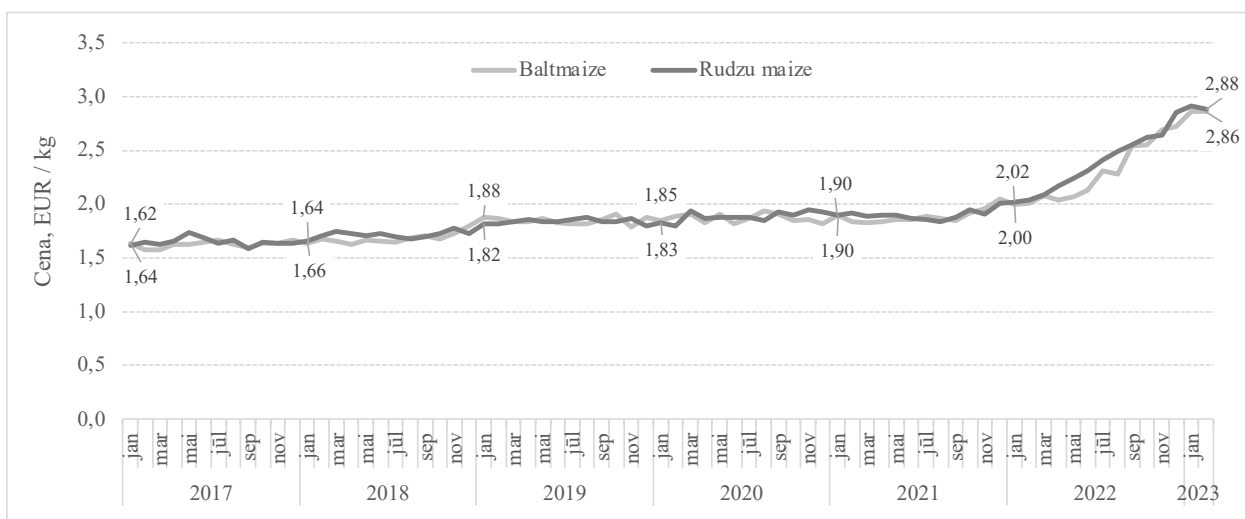
¹²⁰ Avots: CSP [PCI020m]

produktiem, griķu cenas pieaugums sākās agrāk – griķu cena 2023. gada februārī bija gandrīz divas reizes lielāka nekā 2021. gada sākumā. Kviešu miltiem, auzu pārslām un rīsiem cenas palielinājums visā analizētajā periodā bija attiecīgi mazāks – divas reizes, par 87% un par 81%. Atšķirībā no griķiem, kuriem 2022. gada laikā cena pieauga par 16%, pārējiem produktiem cenas 2022. gadā palielinājās būtiskāk – attiecīgi par 48% (kviešu miltiem), 44% (auzu pārslām) un 26% (rīsiem) 2023. gada februārī, salīdzinājumā ar 2022. gada janvāri. Stabils pakāpenisks cenas pieaugums rīsiem bija vērojams jau no 2021. gada, kamēr kviešu miltiem un auzu pārslām tas sākās 2021. gada beigās. Rīsiem un griķiem pēdējo 3 mēnešu laikā vērojama neliela cenas pazemināšanās, kamēr kviešu miltiem un auzu pārslām cenas turpina pieaugt.

3.6. attēls. Graudaugu un to produktu cenas Latvijā no 2017.g. janvāra līdz 2023.g. februārim, EUR par kg¹²¹

Arī maizes cenas pieaugums ir būtisks - kopumā baltmaizes cena analizētajā periodā ir palielinājusies par 74%, bet rudzu maizes cena – par 78%. Baltmaizes un rudzu maizes cenas par 1 kg pieaugums laikā no 2017. gada līdz 2022. gada vidum ir bijis vienmērīgs, bet straujākais cenas pieaugums maizei bija vērojams tieši 2022. gada otrajā pusē - 2023. gada februārī cenas baltmaizei un rudzu maizei, salīdzinot ar 2022. gada janvāri, palielinājās par 43%. Šādu maizes cenas dinamiku var sasaistīt ar līdzīgu cenas pieaugumu kviešu miltiem.

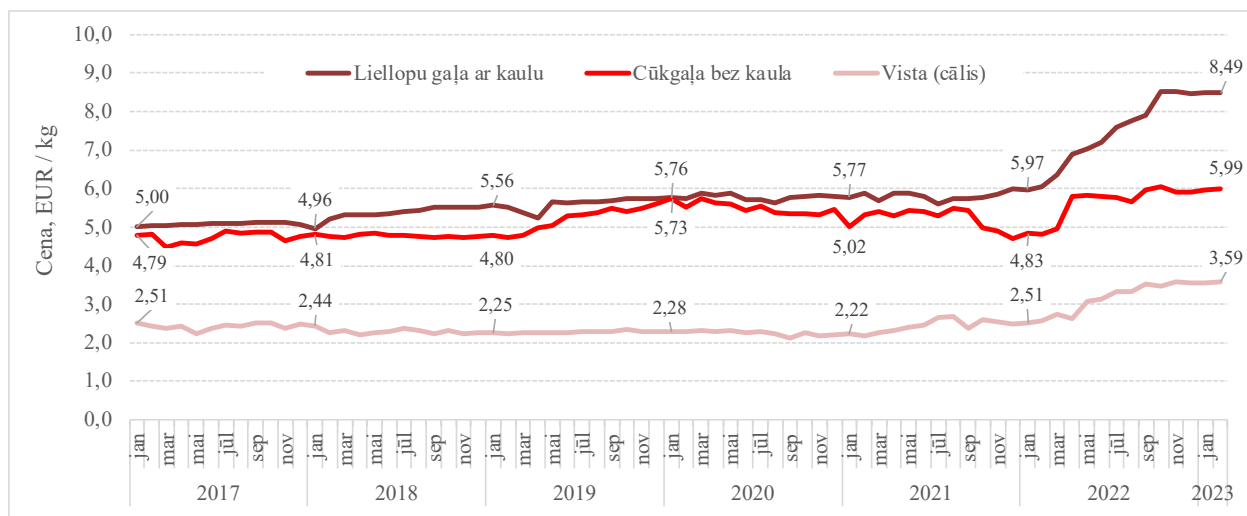
3.7. attēls. Maizes cenas Latvijā no 2017.g. janvāra līdz 2023.g. februārim, EUR par kg¹²²

Vismazākais kopējais cenas pieaugums 2017.-2023. gada periodā bija vērojams cūkgaļai – tās cena kopumā palielinājusies tikai par 25%, pie tam 2021. gada beigās / 2022. gada sākumā pat bija vērojams cenas pazeminājums, sasniedzot 2017.-2018. gada līmeni, ar tam sekojošu cenas kāpumu. Lielāks kopējais cenas

¹²¹ Avots: CSP [PCC010m]

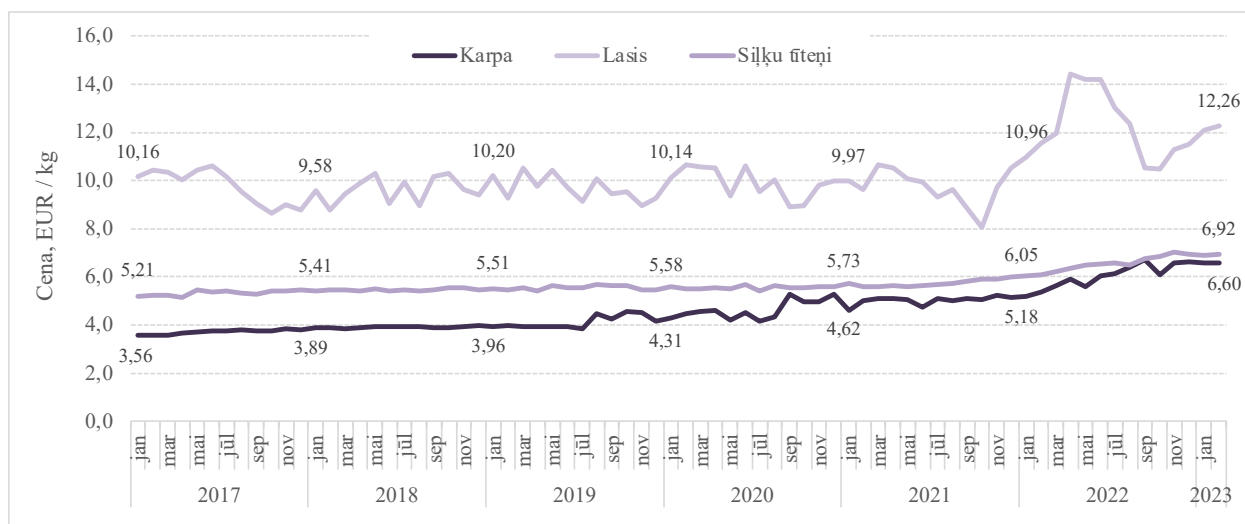
¹²² Avots: CSP [PCC010m]

pieaugums visa analizētā perioda laikā bija liellopu gaļai un vistas gaļai – attiecīgi par 70% un 43%. Stabils un pakāpenisks cenas pieaugums vistas gaļai sākas jau 2021. gada otrajā pusgadā, kamēr liellopu gaļai – 2021. gada beigās. Liellopu gaļas cena 2023. gada februārī, salīdzinot ar 2022. gada janvāri, palielinājās par 42%, bet vistas gaļai – par 43%.

3.8. attēls. Gaļas cenas Latvijā no 2017.g. janvāra līdz 2023.g. februārim, EUR par kg¹²³

Vismazākais cenas pieaugums kopš 2017. gada sākuma ir vērojams atdzēsētam lasim – tikai 21%, salīdzinot ar 2023. gada februāri, un šis ir mazākais cenas kāpums starp visiem analizētajiem pārtikas produktiem. Atdzesēta laša cena perioda laikā ir bijusi visvārstīgākā un lielākais cenas kāpums novērojams 2022. gada otrajā ceturksnī (cena pat par 30% pārsniedza cenu 2022. gada sākumā), tomēr septembrī-oktobrī cena atgriezās gada sākuma līmenī, ar tam sekojošu pakāpenisku palielinājumu turpmākajos mēnešos. Visvairāk cena ir palielinājusies atdzēsētai karpai (par 85%), un, lai gan cenas pieaugums bijis pakāpenisks visa perioda laikā, vistraujāk cena sāka palielināties no 2021. gada sākuma. Siļķu tīteņiem cenas lielākajā perioda daļā ir bijušas salīdzinoši stabilas un būtiskāks kāpums sācies tikai 2021. gada beigās – kopumā siļķu tīteņu cenas analizētā perioda laikā ir palielinājušās par 33%.

3.9. attēls. Zivju cenas Latvijā no 2017.g. janvāra līdz 2023.g. februārim, EUR par kg¹²⁴

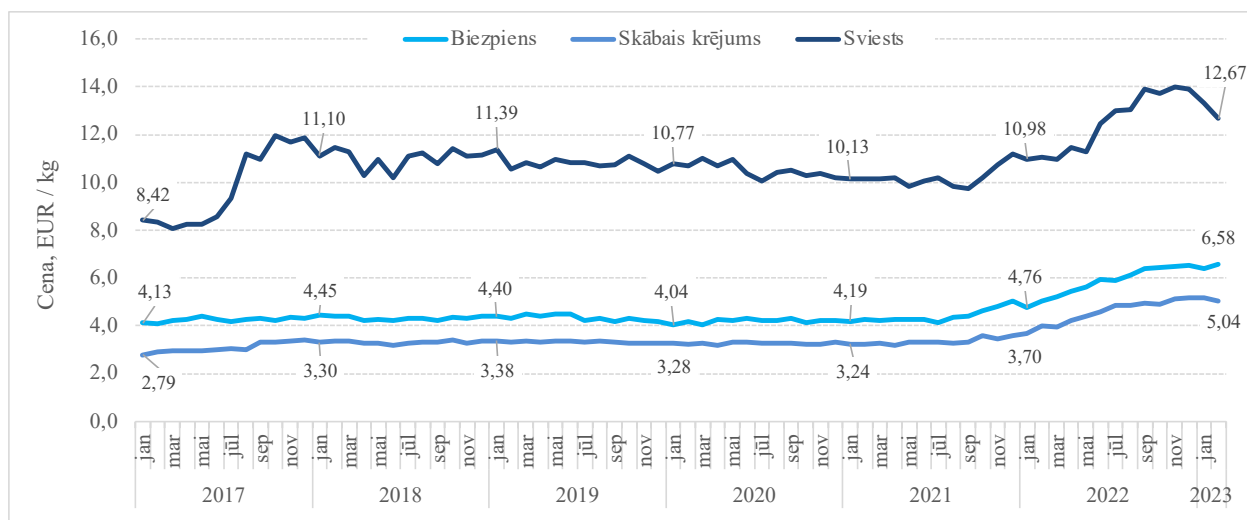
Visiem piena pārstrādes produktiem ir vērojams būtisks cenas palielinājums 2022. gadā (2023. gada februārī, salīdzinot ar 2022. gada janvāri) – 38% biezpienam un 36% skābajam krējumam, un, lai gan sviesta cenas palielinājums šajā periodā bija tikai 15%, to noteica straujais cenas kritums 2023. gada februārī. Stabils un pakāpenisks cenu pieaugumu piena produktiem varēja vērot jau no 2021. gada beigām. Vislielākās svārstības analizētā perioda laikā ir vērojamas sviesta cenai, kamēr pārējo šajā grupā apskatīto

¹²³ Avots: CSP [PCC010m]

¹²⁴ Avots: CSP [PCC010m]

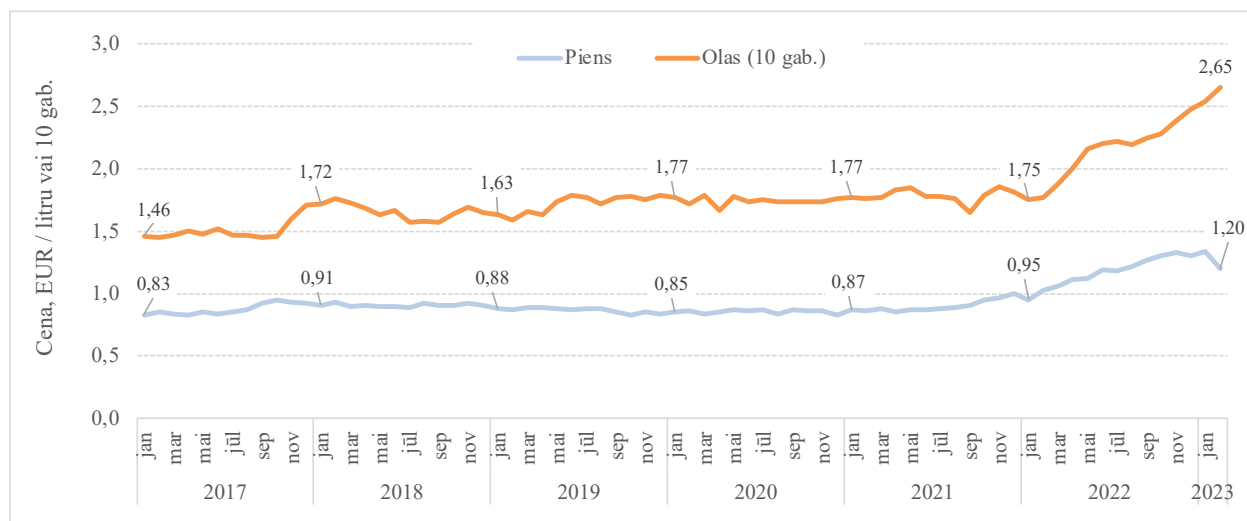

produktu cenas perioda laikā bijušas samērā stabilas. Lielākais kopējais cenas pieaugums 2017.-2023. gada periodā bija skābajam krējumam – par 81%, kamēr abiem pārējiem produktiem tas bija mazāks – 59% biezpienam un 50% sviestam. 2023. gadā skābajam krējumam un sviestam vērojams cenas pazeminājums - sviestam jau no janvāra, un februārī sviesta cena atgriezās 2022. gada vidus līmenī, kamēr krējumam cena pazeminājās tikai februārī.

3.10. attēls. Biezpiena, skābā krējuma un sviesta cenas Latvijā no 2017.g. janvāra līdz 2023.g. februārim, EUR par kg¹²⁵

Arī pienam un – jo īpaši olām ir vērojams būtisks cenas palielinājums 2022. gadā (2023. gada februārī, salīdzinot ar 2022. gada janvāri) – 26% pienam un 51% olām. Stabils un pakāpenisks cenas pieaugums pienam sākās no 2021. gada beigām, bet olām – no 2022. gada aprīļa. Kopējais cenu pieaugums 6 gadu periodā pienam bija 46%, bet olām, pateicoties straujajam cenas kāpumam 2022. gadā – 82%.

3.11. attēls. Piena un olu cenas Latvijā no 2017.g. janvāra līdz 2023.g. februārim, EUR par litru vai 10 gab.¹²⁶

Pārtikas cenu pieaugums ietekmēja Latvijas iedzīvotāju pirktspēju, jo saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes 2021. gada iedzīvotāju aptaujas par ienākumiem un dzīves apstākļiem datiem vairāk nekā piektdaļai (21,7%) Latvijas mājsaimniecību 2021. gada laikā ir samazinājušies ienākumi, 59,8% ienākumi nav mainījušies, bet ienākumi ir palielinājušies tikai 18,5% aptaujāto mājsaimniecību¹²⁷.

¹²⁵ Avots: CSP [PCC010m]

¹²⁶ Avots: CSP [PCC010m]

¹²⁷ CSP (2022). Preses relīze: Vairāk nekā piektdaļai mājsaimniecību gada laikā samazinājušies ienākumi. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/majsaimniecibu-ienakumi/preses-relizes/12191-majsaimniecibu-ienakumi?themeCode=MI>

3.3. Pārtikas cenu ietekme uz inflāciju

Pārtikas cenas ir viena no svarīgākajām inflācijas komponentēm Latvijā. Euro zonā patēriņa cenu inflāciju nosaka pēc saskaņotā patēriņa cenu indeksa (SPCI) pēc vienotas metodoloģijas¹²⁸. Tādējādi tiek nodrošināts, ka valstu dati ir savstarpēji salīdzināmi. Visas preces un pakalpojumi, ko mājsaimniecības patērē gada laikā, veido “patēriņa grozu”. Katram produktam šajā grozā ir konkrēta cena, kas laika gaitā var mainīties. Gada inflācija ir visa groza cena konkrētā mēnesī salīdzinājumā ar tā cenu tajā pašā mēnesī pirms gada. *European Classification of Individual Consumption according to Purpose* (ECOICOP) ir hierarhiska klasifikācija, kas aptver visus SPCI iekļaujamos produktus saskaņā ar Regulas (ES) 2016/792¹²⁹ prasībām. Dalībvalstīm ir jāsaprot indekss visām ECOICOP kategorijām, kuru patēriņš pārsniedz 1/1000 no kopējiem mājsaimniecību galapatēriņa izdevumiem valstī. Par precīza patēriņa groza noteikšanu ir atbildīgas nacionālās statistikas institūcijas, kas atlasa reprezentatīvākās preces katrai produktu kategorijai un veic SPCI groza ikgadēju atjaunināšanu, iekļaujot tajā jaunus produktus, kas kļuvuši par nozīmīgu mājsaimniecību patēriņa izdevumu daļu, savukārt citi produkti, kas vairs nav reprezentatīvi, tiek izslēgti.

SPCI iekļautās 12 galvenās produktu kategorijas ir:

- 01 Pārtika
- 02 Alkohols un tabaka
- 03 Apģērbs
- 04 Mājoklis
- 05 Sadzīves tehnika
- 06 Veselība
- 07 Transports
- 08 Komunikācija
- 09 Atpūta un kultūra
- 10 Izglītība
- 11 Viesnīcas un restorāni
- 12 Dažādi.

Precīzs “patēriņa grozā” iekļauto produktu skaits katrā valstī ir atšķirīgs. Katram produktam tiek vērtētas vairākas cenas dažādās tirdzniecības un pakalpojumu sniegšanas vietās dažādos reģionos. Produktu cenas iekļauj tādus produktu nodokļus kā PVN, alkohola un tabakas nodokļus, kā arī cenu samazinājumus. Inflācijas noteikšanai katrai SPCI aprēķinā iekļautajai produktu grupai nosaka svaru pēc tā, cik tā ir būtiska mājsaimniecības budžetā. Svarus aprēķina, balstoties uz apsekojumu rezultātiem, kuros mājsaimniecībām lūdz norādīt, kam tās tērē naudu. Svāri ir valsts vidējie rādītāji, kas atspoguļo visu veidu patērētāju izdevumus. Tādējādi katrai valstij tie atspoguļo valsts patēriņa paradumus, kas var būt atkarīgi no klimata, produktu nodokļiem, dzīvesveida, kultūras tradīcijām un citiem faktoriem. Produktu grupu svāri SPCI noteikšanai tiek atjaunoti katru gadu.

2022. gadā Latvijā pārtika un bezalkoholiskie dzērieni SPCI aprēķina vajadzībām veidoja būtisku 25,5% svaru no kopējā patēriņa groza un šīs grupas īpatsvars 2022. gadā ir palielinājies par 2,2%^o, salīdzinot ar 2017. gadu (3.1. tabula). 2023. gadā pārtikas un bezalkoholisko dzērienu grupas īpatsvars kopējā patēriņa grozā ir palielinājies vēl par 0,7%^o, sasniedzot 26,2%. Lielāko svaru SPCI un tātad arī inflācijas aprēķinā Latvijā veido tādas pārtikas grupas kā maize un graudaugu izstrādājumi, gaļa un piena produkti.

3.1. tabula. Patēriņa cenu indeksu svāri Latvijā 2017.-2023. gadā, %¹³⁰

Pārtikas produktu grupas	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Pārtika	21,2	20,9	20,1	19,9	23,1	23,1	23,8
Maize un graudaugi	3,9	3,7	3,7	3,8	4,9	5,0	5,1
Gaļa un gaļas izstrādājumi	5,3	5,1	4,9	4,8	5,2	4,9	5,2
Zivis un jūras veltes	1,1	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	1,0
Piens, siers, olas	4,1	4,3	4,1	3,8	4,5	4,6	5,0

¹²⁸ ECB. Measuring inflation – the Harmonised Index of Consumer Prices (HICP). Pieejams: https://www.ecb.europa.eu/stats/macroeconomic_and_sectoral/hicp/html/index.lv.html

¹²⁹ EP REGULA (ES) 2016/792 (2016. gada 11. maijs) par saskaņotajiem patēriņa cenu indeksiem un mājokļu cenu indeksu un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 2494/95. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0792&from=LV>

¹³⁰ Avots: CSP [PCI010]

Elļas un taukvielas	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1
Augļi	1,4	1,4	1,2	1,5	1,6	1,5	1,5
Dārzeņi	2,0	2,0	2,1	1,9	2,3	2,3	2,3
Cukurs, saldumi	1,9	1,7	1,6	1,6	1,9	1,9	1,8
Citur neklasificēti pārtikas produkti	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Bezalkoholiskie dzērieni	2,1	2,0	1,9	1,8	2,5	2,4	2,4
Kafija un tēja	1,2	1,1	1,1	1,0	1,5	1,5	1,6
Minerālūdens, dzērieni, sulas	0,9	0,8	0,8	0,8	1,0	1,0	0,9
Nepārtikas preces	39,4	39,5	40,2	39,5	39,2	40,5	41,7
Pakalpojumi	29,1	29,4	29,4	30,6	27,0	26,0	25,1

Lai noteiktu PVN samazinātās likmes pārtikai ietekmi uz kopējo inflāciju, aprēķins ir veikts 2022. gadam, jo straujākais cenu pieaugums pārtikai bija vērojams tieši šajā periodā. 2022. gadam patēriņa cenu indeksi ir pieejami līdz oktobra mēnesim, un, lai noteiktu inflāciju 2022. gadā, tiek rēķināts to pieaugums pret 2021. gada decembri. Kopējais inflācijas pieaugums Latvijā periodā no 2021. gada decembra līdz 2022. gada oktobrim ir 20%¹³¹, no kuriem vairāk nekā trešo daļu (6%^p) veido tieši pārtikas produkti. Ietekme uz inflāciju ir noteikta, ņemot vērā katras pārtikas produktu grupas un atsevišķo pārtikas produktu patēriņa cenu indeksu svarus (3.1. tabula) saskaņā ar iepriekš apskatīto vienoto inflācijas aprēķina metodoloģiju. Politisko diskusiju centrā ir jautājums par PVN likmes samazināšanu t.s. pamata pārtikas produktiem, tāpēc 3.2. tabulā ir izdalīta pamata pārtikas produktu grupa, kurā ietilpst liellopu gaļa, cūkgaļa, mājputnu gaļa, svaigas vai atdzesētas zivis, saldētas zivis, piens, siers un biezpiens, olas, sviests, kā arī ir pievienota maize un graudaugi.

3.2. tabula. Pamata pārtikas produktu ietekme uz inflāciju Latvijā 2022. gadā, %¹³²

Pārtikas produktu grupas	Patēriņa cenu indeksu svāri 2022. gadā, %	Patēriņa cenu indeksu pieaugums kopš 2021. gada decembra, %	Ietekme uz inflāciju, %
Visas preces un pakalpojumi	100,0	20,0	20,0
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	25,5	25,7	6,6
Pārtika	23,1	26,0	6,0
Maize un graudaugi	5,0	28,3	1,4
Gaļa un gaļas izstrādājumi	4,9	26,6	1,3
Liellopu gaļa	0,2	35,4	0,1
Cūkgaļa	1,0	27,2	0,3
Mājputnu gaļa	1,1	39,7	0,4
Zivis un jūras veltes	1,0	18,9	0,2
Svaigas vai atdzesētas zivis	0,3	6,0	0,0
Saldētas zivis	0,2	35,7	0,1
Piens, siers, olas	4,6	28,5	1,3
Piens	0,9	35,7	0,3
Siers un biezpiens	1,5	31,4	0,5
Olas	0,6	18,2	0,1
Elļas un taukvielas	1,1	30,9	0,3
Sviests	0,4	28,7	0,1
Augļi	1,5	21,3	0,3
Svaigi augļi	1,3	22,7	0,3
Dārzeņi	2,3	17,0	0,4
Cukurs un saldumi	1,9	27,1	0,5
Citur neklasificēti pārtikas produkti	0,7	26,2	0,2
Bezalkoholiskie dzērieni	2,4	24,0	0,6

Pamata pārtikas produktu grupa veido lielu daļu no patēriņa cenu indeksiem pārtikai (7,5%^p) ar attiecīgi būtisku ietekmi uz inflāciju. Kopumā nosauktā pamata pārtikas produktu grupa (kurā lielākajai daļai produktu cenas ietver 21% PVN) rada 2,2%^p no kopējās inflācijas 2022. gadā (3.2. tabula).

3.3. tabulā ir apkopoti aprēķinu rezultāti, lai noteiktu samazinātās PVN likmes ietekmi uz inflāciju gan, piemērojot 5% likmi tikai pārtikas pamatproduktu grupai, gan visai pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem. Veicot aprēķinus atbilstoši 2022. gada situācijai, PVN samazinātās 5% likmes piemērošana pārtikas pamata produktu grupai ļautu samazināt inflāciju par 1,3%^p, bet, piemērojot šo likmi visai pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem – par 4,2%^p.

¹³¹ Avots: CSP [PCI020m]

¹³² Avots: patēriņa indeksu svāri CSP [PCI010]; patēriņa cenu indeksi CSP [PCI020m]

3.3. tabula. PVN samazinātās likmes pārtikai piemērošanas ietekmes uz inflāciju aprēķins Latvijā 2022. gadā

Rādītāji	Visiem pārtikas produktiem un bezalko dzērieniem	Pārtikas pamatproduktiem
Kopējais svērtais pārtikas cenu pieaugums produktu grupā	25,7%	29,3%
Kopējais svērtais pārtikas cenu pieaugums, piemērojot samazināto 5% PVN likmi	9,1% = (1+25,7%)*105/121 - 1	12,2% = (1+29,3%)*105/121 - 1
Sākotnējā svērtā pieauguma samazinājums, piemērojot PVN 5% likmi	16,6%p = 25,7% - 9,1%	17,1%p = 29,3% - 12,2%
Aprēķinātā produktu grupas ietekme uz inflāciju (2.2. tabula)	6,6%p	2,2%p
Inflācijas samazinājums PVN 5% likmes piemērošanas rezultātā	4,2%p	1,3%p

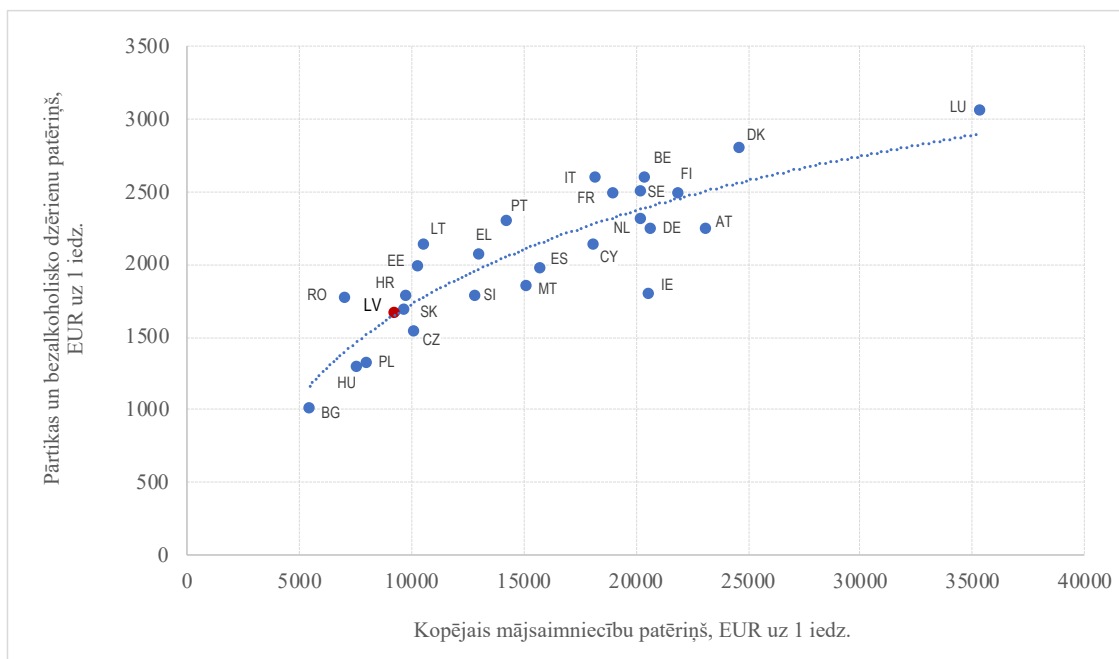
PVN samazinātās 5% likmes piemērošanas ietekmes uz inflāciju aprēķina metodoloģija:

- 1) aprēķināts kopējais svērtais pārtikas cenu indeksu pieaugums, ņemot vērā katra produkta vai produktu grupas pārtikas indeksu svarus;
- 2) noteikts cenu pieaugums, ja 2022. gadā tiktu piemērota samazinātā PVN likme 5% apmērā. Aprēķins veikts pieņemot, ka visas produktu cenas (ieskaitot PVN) kopā ar pieaugumu veido 129,3% (pamatproduktu grupas gadījumā), - tātad PVN likmes samazināšana uz 5% kopējo vērtību samazinātu uz 112,2% vai cenu pieaugumu uz 12,2%;
- 3) izrēķināta starpība, par kādu samazinās vidējais svērtais cenu pieaugums, ja tiktu piemērota samazinātā 5% PVN likme (par 17,1%p pamatproduktu grupas gadījumā un par 16,6%p visiem pārtikas produktiem un bezalkoholiskajiem dzērieniem kopā);
- 4) pārtikas cenu indeksu pieaugums ir izmantots, lai noteiktu ietekmi uz inflāciju (3.2. tabulā izrēķināta 2,2%p ietekme pārtikas pamatproduktu grupai un 6,6%p ietekme pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem kopā). Līdz ar to PVN 5% likmes radītais cenu samazinājums proporcionāli ietekmēs arī 3.2. tabulas aprēķinu rezultātus. Piemēram, pārtikas pamatproduktu grupas gadījumā PVN 5% likmes piemērošana samazinātu cenu pieauguma apjomu par 58% (no 29,3% uz 12,2%), bet visas pārtikas un bezalkoholisko dzērienu gadījumā samazinājums ir lielāks – par 64% (no 25,7% uz 9,1%). Tāpēc iespējamais inflācijas samazinājums PVN 5% likmes piemērošanas rezultātā tiek aprēķināts, tādā pašā proporcijā samazinot 3.2. tabulā noteikto pārtikas pamatproduktu un visas pārtikas un bezalkoholisko dzērienu ietekmi uz inflāciju (attiecīgi 58% samazinājums no 2,2%p pārtikas pamatproduktu grupai un 64% samazinājums no 6,6%p pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem).

4. PVN pārtikai sociālā ietekme Latvijā

4.1. Pārtikas patēriņš dažādās sociālajās grupās

Pārtikas patēriņam ir zema ienākumu elastība. Palielinoties iedzīvotāju ienākumiem un kopējam patēriņam, izdevumi pārtikai arī palielinās, bet ne tik strauji kā kopējie izdevumi, ko atspoguļo valstu ar dažādiem mājražotniecību patēriņa līmeņiem salīdzinājums (4.1. attēls). Ja mazāk turīgākajās ES valstīs izdevumi pārtikai veido aptuveni 1/5 daļu no mājražotniecību izdevumiem, tad turīgākajās ES valstīs šis rādītājs ir tikai 1/10 daļa no mājražotniecību izdevumiem.

4.1. attēls. Mājražotniecību kopējais un pārtikas patēriņš ES valstīs 2021. gadā, EUR uz 1 iedzīvotāju¹³³

Atšķirības starp turīgākajām un mazāk turīgajām ES valstīm, kā arī atšķirības starp valstīm ar līdzīgu attīstības līmeni ietekmē arī daudzi citi faktori – piemēram, tādi kā cenu līmeņa atšķirības starp valstīm vai atšķirības starp pārtikas patēriņu mājās un ēdināšanas organizācijās. Tomēr, neskatoties uz dažādu faktoru ietekmi, iezīmējas galvenā tendence – palielinoties ienākumu līmenim, izdevumi pārtikai iegādei palielinās lēnāk nekā ienākumi.

Saskaņā ar CSP mājražotniecību patēriņa statistikas datiem¹³⁴, izdevumi pārtikai 1996. gadā Latvijā veidoja 51% no mājražotniecību izdevumiem, bet, ekonomikai attīstoties un dzīves līmenim palielinoties, 2019. gadā tikai 23%.

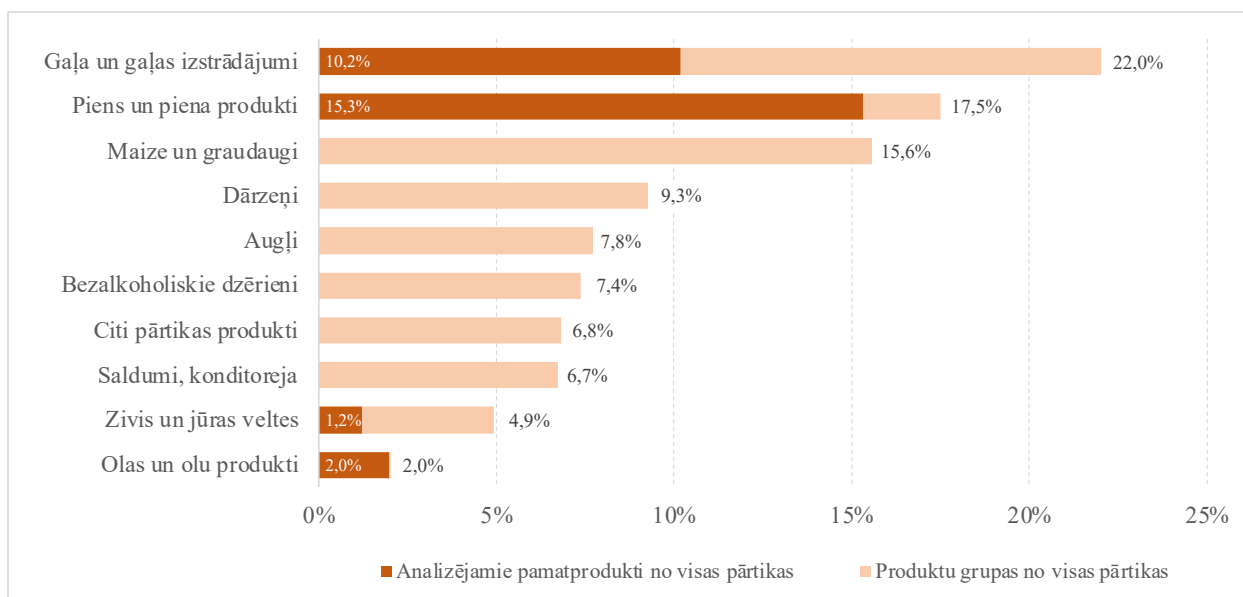
Jāatzīmē, ka mainās arī pārtikas izdevumu struktūra, ko ietekmē gan patēriņa struktūra, gan atšķirīgas cenu izmaiņas dažādām pārtikas produktu grupām. Laikā no 2002. līdz 2019. gadam absolūtās cenās pārtikas un bezalkoholisko dzērienu izmaksas uz vienu mājražotniecības locekli Latvijā palielinājās par 115%. Tajā pašā laikā eļļām un taukvielām palielinājums bija krietni zem vidējā – par 56%, cukuram un saldumiem par 89%, gaļai par 88%, dārzeņiem par 75%, bet kartupeļiem pat bija vērojams samazinājums par 18%. Vairāk par vidējo izdevumi palielinājās augļiem - par 189%, zivīm - par 140%, piena produktiem un olām - par 136% un dzērieniem un sulām - par 250%.

Latvijas mājražotniecības 2019. gadā pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem tērēja 23,3% no kopējiem izdevumiem un kopumā tie bija 1180 EUR¹³⁵ uz vienu mājražotniecības locekli gadā. Kopējā naudas izdevumu struktūrā pārtikai lielāko īpatsvaru veidoja tādas pārtikas produktu grupas kā gaļas produkti, piena produkti, maize un graudaugu izstrādājumi, kā arī dārzeņi - kopumā 64,4% no visiem pārtikas izdevumiem naudā (4.2. attēls).

¹³³ Avots: Eurostat, nacionālie statistikas biroji, pašu aprēķini

¹³⁴ Avots: CSP [MBI010]

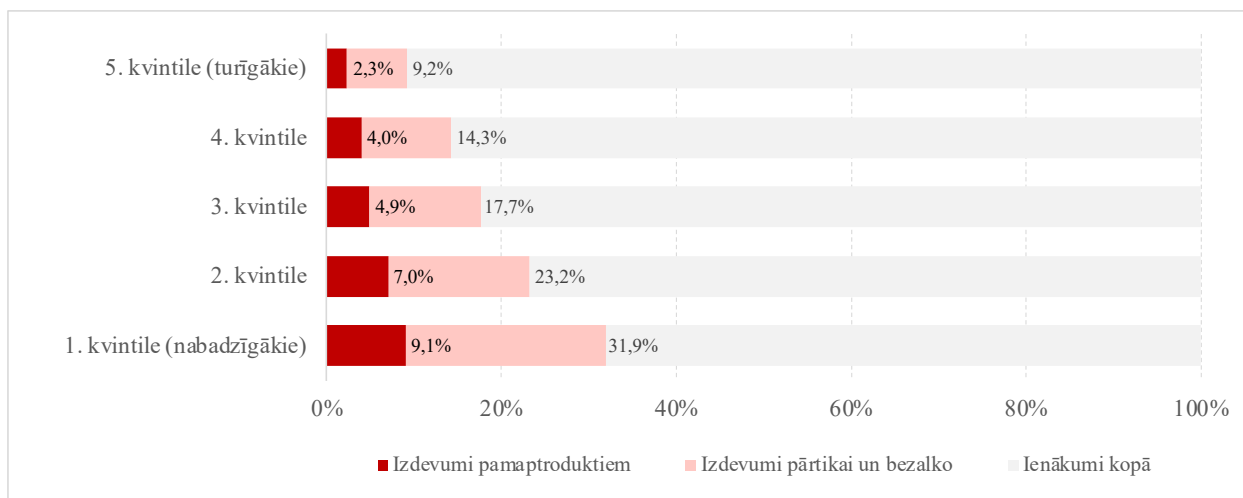
¹³⁵ Avots: CSP [MBI010] un [MBI150]

4.2. attēls. Mājsaimniecību pārtikas izdevumu (naudā) struktūra Latvijā 2019. gadā, %¹³⁶

3.3. nodaļā “Pārtikas cenu ietekme uz inflāciju” analizētā pamata pārtikas produktu grupa 2019. gadā veidoja 28,7%¹³⁷ no kopējiem Latvijas mājsaimniecību gada izdevumiem naudā pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem.

4.3. attēlā ir atspoguļots mājsaimniecību naudas izdevumu pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem īpatsvars no ienākumiem dažādās mājsaimniecību kvintīļu grupās, rēķinot uz vienu mājsaimniecības locekli.

4.3. attēls. Mājsaimniecību pārtikas un bezalkoholisko dzērienu patēriņa izdevumi naudā pret rīcībā esošiem ienākumiem kvintīļu grupās 2019. gadā, rēķinot uz 1 mājsaimniecības locekli¹³⁸

Pārtikas izdevumu īpatsvars no ienākumiem nabadzīgākajās mājsaimniecību grupās ir ievērojami lielāks nekā bagātākajās mājsaimniecībās – 20% trūcīgāko mājsaimniecību (1. kvintīle) pārtikai uz vienu cilvēku 2019. gadā tērēja 32% no ienākumiem, bet 20% bagātāko mājsaimniecību (5. kvintīle) šim nolūkam tērēja tikai 9,2% no mājsaimniecību ienākumiem.

Šajā pētījumā analizētajiem vienam mājsaimniecības loceklim nepieciešamajiem pārtikas pamatproduktiem 1. kvintīles mājsaimniecības tērēja 9,1% no ienākumiem, kamēr 5. kvintīles mājsaimniecībās tie bija tikai 2,3% ienākumu.

¹³⁶ Avots: CSP [MBI050]

¹³⁷ Avots: aprēķini pēc CSP [MBI150] datiem

¹³⁸ Avots: CSP [MBI140, MIS060]

4.2. PVN pārtikai nodokļa slogs mājsaimniecībām

4.1. tabulā ir apkopoti pašlaik pieejamie statistikas dati par mājsaimniecību ienākumiem un to izdevumiem pārtikai, un veikta šo datu koriģēšana, lai noteiktu aktuālo situāciju 2022. gada beigās, ņemot vērā straujo pārtikas cenu palielinājumu 2022. gadā.

Mājsaimniecību ienākumu daļa ir koriģēta atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes informācijai par darba algas un pensiju izmaiņām 2022. gadā, salīdzinot ar situāciju 2020. gadā. Saskaņā ar Mājsaimniecību apsekojumu informāciju, vairāk nekā 90% no ienākumiem veido darba alga un sociālie transferti (ņemot vērā statistikas datus par izmaksātajiem pensiju un pabalstu apmēriem, tiek pieņemts, ka lielāko daļu no sociālajiem transfertiem veido vecuma pensija). Pie tam šo abu pozīciju īpatsvars mainās atkarībā no mājsaimniecības kvintīļu grupas, piemēram, 2020. gadā darba alga veidoja 40% no pirmās kvintīles grupas ienākumiem un 79% no piektās kvintīles grupas ienākumiem, savukārt sociālie transferti – attiecīgi 54% un 13% no ienākumiem. Ņemot vērā mājsaimniecību ienākumu struktūru un statistikas datus par darba algas un pensiju apmēra izmaiņām, ir iegūts ienākumu pieauguma apjoms, lai noteiktu koriģētos mājsaimniecību mēneša ienākumus 2022. gadā.

2022. gadā ir noticis ļoti straujš pārtikas cenu pieaugums (patēriņa cenu indeksi pārtikai dažu mēnešu laikā ievērojami palielinājās), tāpēc 2019. gada dati par mājsaimniecību pārtikas izdevumiem ir koriģēti ar patēriņa cenu indeksiem atbilstoši situācijai 2022. gada oktobrī un veikts pārrēķins, lai novērtētu situāciju 2022. gada beigās (4.1. tabula).

4.1. tabula. PVN pārtikai nodokļu slogs kvintīļu grupās Latvijā

Mājsaimn. grupas	Ienākumi uz mājsaimn. locekli, EUR mēnesī		Izdevumi pārtikai uz mājsaimn. locekli, EUR mēnesī		Teorētiski samaksājams 21% PVN pārtikai 2022. gadā, EUR mēnesī	PVN pārtikai nodokļa slogs no ienākumiem 2022. gadā
	2020. gads	2022. gada novērtējums*	2019. gads	2022. gada novērtējums**		
1. kvintīle	214,3	255,5	64,9	86,1	14,9	5,9%
2. kvintīle	367,1	438,1	82,0	108,8	18,9	4,3%
3. kvintīle	508,6	605,3	85,3	113,2	19,7	3,2%
4. kvintīle	720,9	859,2	97,0	128,6	22,3	2,6%
5. kvintīle	1407,9	1668,5	118,8	157,6	27,4	1,6%

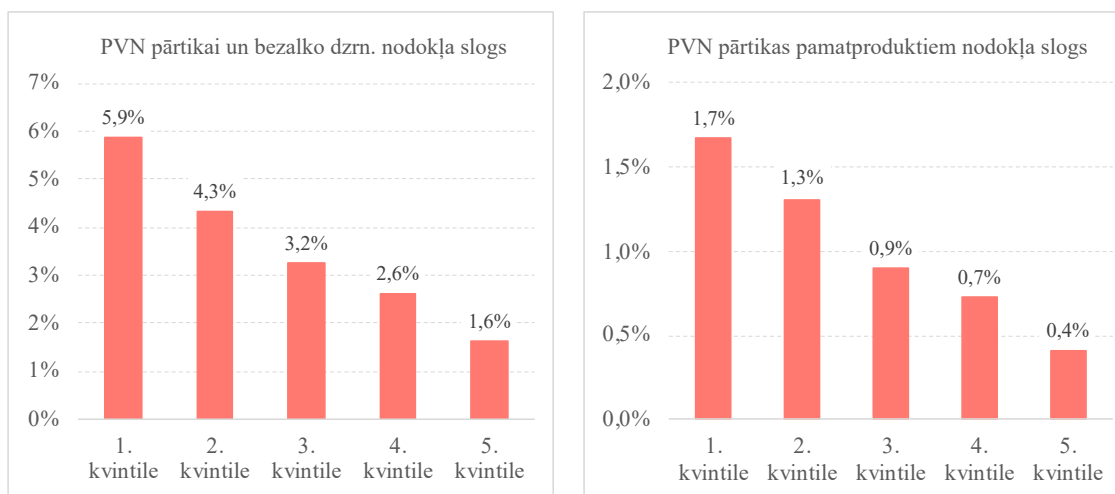
* ienākumu pieaugums noteikts, pamatojoties uz darba algas un vecuma pensiju apmēra palielinājumu 2022. gadā pret 2020. gadu un koriģēts atbilstoši darba algas un sociālo transfertu īpatsvaram mājsaimniecību kvintīles ienākumos

** izdevumu nauda pieaugums noteikts atbilstoši patēriņa cenu indeksu attiecībai dažādām pārtikas produktu grupām 2019. gadā un 2022. gada oktobrī

Saskaņā ar koriģētajiem datiem, mājsaimniecības ar zemākiem ienākumiem pārtikai tērē 3,5 reizes lielāku savu ienākumu daļu, nekā mājsaimniecības ar augstākajiem ienākumiem. Vērtējot PVN pārtikas produktiem kā atsevišķu nodokli, var secināt, ka tas ir izteikti regresīva rakstura nodoklis (skat 4.1. tabulu), jo ar pārtikas izdevumiem samaksātais PVN mājsaimniecībām ar mazākajiem ienākumiem veido attiecīgi lielāku ienākumu daļu – 5,9%, salīdzinot ar 1,6% mājsaimniecību grupā ar augstākajiem ienākumiem. Absolūtos skaitļos 1. kvintīles mājsaimniecībām tie ir aptuveni 15 EUR mēnesī un tā ir būtiska ienākumu daļa, ņemot vērā to, ka šīs mājsaimniecību kvintīles ienākumi 2022. gadā bija vidēji nedaudz virs 255 EUR mēnesī, rēķinot uz vienu mājsaimniecības locekli.

Tajā pašā laikā turīgākie iedzīvotāji (20% iedzīvotāju ar augstākiem ienākumiem jeb mājsaimniecību 5. kvintīle) vidēji tikai 1,6% no saviem ienākumiem samaksā kā PVN pārtikai. Šīs mājsaimniecību kvintīles ienākumi 2022. gadā vidēji sasniedza gandrīz 1670 EUR uz vienu ģimenes locekli mēnesī, un šī summa absolūtos skaitļos ir aptuveni 27 EUR (kas ir vairāk nekā sociāli mazāk nodrošināto samaksātie 15 EUR mēnesī). Tomēr, ņemot vērā 5. kvintīles mājsaimniecību būtiski lielākos ienākumus, PVN pārtikai slogs turīgākajiem iedzīvotājiem ir nesalīdzināmi mazāks.

Izdalot atsevišķi tikai ar pārtikas pamatproduktu grupu samaksāto PVN (4.4. attēls), atšķirība starp 1. un 5. kvintīles izdevumiem ir vēl lielāka, jo par pārtikas pamatproduktiem PVN veidā 1. kvintīles mājsaimniecības samaksā 1,7% no saviem ienākumiem, kamēr 5. kvintīles mājsaimniecības tam tērē tikai 0,4% ienākumu.

4.4. attēls. PVN pārtikai un pārtikas pamatproduktiem nodokļu slogs dažādām iedzīvotāju sociālajām grupām Latvijā, % no ienākumiem 2022. gadā

Atgriežoties pie argumenta, ka lietderīgāk ir iekasēt PVN pārtikai no visiem un tad mērķtiecīgi to novirzīt sociāli mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem, var secināt, ka, ņemot vērā šī nodokļa izteikto sociālo regresivitāti, šī noteikti nav efektīva nodokļu pārdales pieeja. Šādu nodokļa sociāli regresīvo raksturu var salīdzināt ar situāciju, kad turīgākajiem iedzīvotājiem tiek noteikta būtiski zemāka iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme, bet nabadzīgākajiem - būtiski augstāka iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme, ar mērķi tālāk pārdalīt šī nodokļa ieņēmumus tiem pašiem mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem.

4.3. Pārtikas pietiekamība sociāli mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupā

4.3.1. Pārtikas grozs

Pārtika ir pirmās nepieciešamības prece. Pārtikas patēriņš ir salīdzinoši neelastīgs, jo pārtikas patēriņu nav iespējams samazināt zem organisma funkcionēšanai nepieciešamā līmeņa, un vienlaicīgi pastāv arī pārtikas patēriņa maksimums, kura cilvēks fizioloģiski nav spējīgs pārsniegt.

No valsts sociālās politikas skatupunkta ir svarīgi, lai iedzīvotāji būtu spējīgi nodrošināt sevi ar veselīgam uzturam nepieciešamo pārtikas apjomu – t.s. pārtikas grozu. Šis apjoms ir lielāks par organismam nepieciešamo minimumu un nodrošina veselīgu uzturu ilgtermiņā.

Pārtikas grozs ir instruments, kas palīdz valsts institūcijām un citām ieinteresētām pusēm uzraudzīt veselīga uztura izmaksas un pieejamību dažādām sabiedrības grupām. Pārtikas grozā tiek iekļauti noteikti produkti un to daudzumi, kas paredzēti vienai personai veselīga uztura nodrošināšanai, ņemot vērā arī dzimumu un vecumu.

Pārtikas groza noteikšanā dažādām valstīm ir atšķirīga pieeja, tomēr mērķis ir viens - noteikt veselīga uztura izmaksas vienai personai, lai izvērtētu tā pieejamību noteiktās sabiedrības grupās.

Pasaulē pētījumi par pārtikas pieejamību tiek veikti regulāri un tiek apskatīti dažādi aspekti, kas varētu ietekmēt iedzīvotāju iespējas iegādāties uztura ziņā vērtīgus produktus. ASV Preventīvās Medicīnas žurnālā 2006. gadā publicētajā Jetter & Cassady (2006)¹³⁹ pētījumā ir ne tikai aprēķinātas izmaksas pārtikas grozam atbilstoši valsts uztura rekomendācijām, bet arī aplūkota un salīdzināta veselīgo un mazāk veselīgo produktu cena un pieejamība dažādās tirdzniecības vietās.

Veselīgs uzturs ir svarīgs populācijas dzīvildzei veselībā nodrošināšanai. Vozoris and Tarasuk (2003)¹⁴⁰ ir pierādījuši, ka pārtikas nepietiekamība ir viena no dimensijām, kas raksturo māsājaimniecību ar zemiem ienākumiem neaizsargātību pret dažādām fiziskām (sirds un asinsvadu saslimšanas, diabēts, augsts

¹³⁹ Jetter, K. M., & Cassady, D. L. (2006). The availability and cost of healthier food alternatives. *American Journal of Preventive Medicine*, 30(1), 38–44. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2005.08.039>

¹⁴⁰ Vozoris, N.T., Tarasuk, V.S. (2003) Household food insufficiency is associated with poorer health. *American Society Nutritional Sciences: Community and International Nutrition*, 120-126.

asinsspiediens, pārtikas alerģijas) un garīgām (depresija, stress) veselības problēmām. Saskaņā ar Eurostat datiem Latvijā vidējā iedzīvotāja dzīvildze veselībā 2019. gadā bija zemākā ES, veidojot tikai 53,1 gadu un būtiski atpaliekot no ES vidējiem 64,6 gadiem¹⁴¹. Viens no iemesliem tik zēmam dzīvildzes veselībā rādītājam Latvijā ir uztura veselīgums un tā pieejamība.

Pārtikas groza izstrāde un aprēķināšana ir viens no rīkiem, kā izvērtēt veselīga uztura pieejamību valstī. Pirmo reizi šāds grozs tika izstrādāts jau 1974. gadā Kanādā kā atbilde uz sabiedrības neapmierinātību par pieaugošajām pārtikas cenām. Šobrīd Kanādas uztura grozā¹⁴² ir iekļauti 67 produkti no četrām pārtikas produktu grupām: dārzeņi un augļi, olbaltumvielu produkti, pilngraudu produkti un nepiesātinātās taukvielas. Kanādas uztura grozā ir norādīts nepieciešamais pārtikas daudzums vienai nedēļai vienai personai atkarībā no dzimuma un vecuma, kā arī sievietei grūtniecības un laktācijas periodā, lai nodrošinātu rekomendētās uzturvielu devas.

Latvijā no 1991. līdz 2013. gadam tika veikti iztikas minimuma groza vērtības aprēķini vienam iedzīvotājam, tomēr 2014. gadā šie aprēķini tika pārtraukti. 2021. gadā Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskais institūts "BIOR" ESF projekta Nr. 9.2.1.2/15/I/001 "Iekļaujoša darba tirgus un nabadzības risku pētījumi un monitorings" ietvaros veica mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžeta pārtikas groza izstrādi. Pārtikas groza satura izveide tika balstīta uz Veselības ministrijas (turpmāk – VM) 2017. gada 24. novembra rīkojumu Nr. 212 "Ieteicamās enerģijas un uzturvielu devas Latvijas iedzīvotājiem"¹⁴³, VM veselīga uztura rekomendācijām dažādām vecuma grupām¹⁴⁴, kā arī MK noteikumiem Nr. 172 (13.03.2012.) "Noteikumi par uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem"¹⁴⁵. Pārtikas grozā ir iekļauti 48 pārtikas produkti, kuras var iedalīt 8 pārtikas produktu grupās: graudaugi, t.sk. kartupeļi, augļi un dārzeņi, piens un piena produkti, olbaltumvielām bagāti produkti, taukvielas, saldas vielas, garšvielas un karstie dzērieni. Latvijas pārtikas grozs ir paredzēts Latvijas iedzīvotājam bez specifiskām saslimšanām, uztura alerģijām vai nepanesībām, tā izstrādē netiek ņemtas vērā dzimumu atšķirības un tas ir paredzēts enerģijas nodrošināšanai pie vidēja aktivitātes līmeņa. Pārtikas groza saturs mainās atkarībā no vecuma grupas: 2-6, 7-14 un 15-18 gadus veci bērni, pieaugušie (18-60) un seniori (≥61 g).

Salīdzinot Latvijas un Kanādas¹⁴⁶ pārtikas groza sastāvu (4.2. tabula) vienai pieaugušai personai, jāuzsver, ka Kanādas grozs tiek dalīts pēc dzimumiem, kā arī tajā nodrošināts detalizētāks vecuma iedalījums.

Izvērtējot pārtikas groza atšķirības starp abām valstīm, jāsecina, ka tās ir pamatotas, jo pārtikas groza sastāva izstrādē tiek ņemti vērā iedzīvotāju uztura paradumi. Latvijā augstais graudaugu daudzums ir saistīts ar kartupeļu iekļaušanu šajā grupā (pieaugušajiem nedēļā ir paredzēti 1,443 kg kartupeļu), kas arī rada būtisko atšķirību ar Kanādas pārtikas grozu, kur kartupeļi (saldais kartupelis un kartupelis) tiek iekļauti dārzeņu un augļu grupā. Šis fakts savukārt izskaidro būtiskās atšķirības starp abām valstīm dārzeņu un augļu produktu grupā. Latvijā kartupeļi tiek iekļauti graudaugu grupā, jo to sastāvā ir augsts cietes saturs, kas padara kartupeļus uzturvērtības ziņā līdzīgākus graudaugiem, nevis dārzeņiem.

Pārtikas grupā 'piens un piena produkti' nav vērojamas būtiskas atšķirības, ņemot vērā, ka Latvijas pārtikas grozs pieaugušajiem netiek dalīts pēc dzimuma un detalizētākā vecuma gradācijā. Tomēr jāatzīmē, ka Kanādas pārtikas grozā tiek iekļauti tādi produkti kā piena alternatīvas, piemēram, sojas dzēriens. Latvijas pārtikas groza izstrādes metodoloģijā jau sākotnēji bija definēts, ka pārtikas groza sastāvs tiek izstrādāts iedzīvotājiem bez specifiskām saslimšanām, uztura alerģijām vai nepanesībām, kuru gadījumā ir nepieciešama noteikta diēta, tāpēc tādi produkti kā piena alternatīvas nav iekļauti pārtikas grozā.

Attiecībā uz olbaltumvielu produktiem abu valstu uzturu grozos ir izmantota līdzīga pieeja, iekļaujot gaļu, zivis, pākšaugus un olas. Kopējais paredzētais produktu daudzums šajā grupā ir ļoti līdzīgs.

Būtiskas atšķirības tika konstatētas attiecībā uz taukvielām gan daudzuma, gan satura ziņā. Kanādas pārtikas grozā tiek uzsvērts nepiesātināto taukskābju veselīgums, iekļaujot pārtikas grozā augu eļļu, margarīnu un majonēzi. Latvijas pārtikas grozā tika iekļautas divas taukvielas – augu eļļa (70 g) un sviests

¹⁴¹ Eurostat [hlth_hlye], <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00150/default/table>

¹⁴² <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/food-nutrition/food-nutrition-surveillance/national-nutritious-food-basket.html>

¹⁴³ <https://www.vm.gov.lv/lv/media/3733/download>

¹⁴⁴ <https://www.vm.gov.lv/lv/veseligs-uzturs>

¹⁴⁵ <https://likumi.lv/ta/id/245300>

¹⁴⁶ <https://www.albertahealthservices.ca/assets/info/nutrition/if-nfs-methodology-for-implementation-of-the-nnfb-in-ab.pdf>

(30 g), kas ir skaidrojams ar Latvijas iedzīvotāju uztura paradumiem, jo sviests ir pietiekami populārs produkts Latvijā, neskatoties uz tā augsto piesātināto taukskābju saturu.

4.2. tabula. Latvijas un Kanādas pārtikas groza salīdzinājums vienai pieaugušajai personai pa produktu grupām, kg

Pārtikas produktu grupas	Nedēļas norma pārtikas produktu grupās, kg						
	Latvija	Kanāda (Alberta)					
	Netiek dalīts dzimumos	Vīrieši			Sievietes		
		Apvienots 19-61	19-30	31-50	51-70	19-30	31-50
Graudaugi, tai skaitā kartupeļi*	3,692	1,740	1,740	1,460	1,400	1,350	1,160
Augļi un dārzeņi	4,732	6,480	5,830	5,180	5,500	5,180	4,210
Piens un piena produkti**	3,920	4,940	4,490	5,390	3,590	4,040	5,390
Olbaltumvielu produkti (gaļa, zivis, olas, pākšaugi)***	2,049	2,356	2,026	2,026	1,696	1,696	1,356
Taukvielas****	0,100	0,420	0,420	0,370	0,320	0,320	0,210
Saldvielas	0,315	-	-	-	-	-	-
Karstie dzērieni	0,101	-	-	-	-	-	-
Garšvielas	0,140	-	-	-	-	-	-

* Kanādas grozā nav iekļauti kartupeļi

** Kanādas pārtikas grozā norādīts piens un piena alternatīvie produkti, mērvienība litri

*** Kanādas pārtikas grozā olas ir norādītas pēc skaita, tika pieņemts, ka viena ola sver 56 g

**** Kanādas pārtikas groza aprēķinos iekļauti nepiesātinātie tauki un eļļas

Latvijas pārtikas grozā tika iekļauti arī tādi produkti kā cukurs, medus, ievārījums (pārtikas grupa 'saldvielas'), garšvielas (jodētais sāls, melnie pipari, galda etiķis) un karstie dzērieni (tēja, kafija un kakao), kuri Kanādas pārtikas grozā nav paredzēti.

Kopumā var secināt, ka Latvijas pārtikas groza sastāvs ir līdzīgs Kanādas pārtikas groza sastāvam, tas ir izstrādāts atbilstoši Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem un rekomendācijām un salāgots ar Latvijas iedzīvotāju uztura paradumiem. Līdz ar to šo grozu var izmantot kā rīku, lai izvērtētu, cik izmaksā veselīgs uzturs un kāda ir tā pieejamība dažādās sabiedrības grupās.

4.3.2. Pārtikas groza izmaksas Latvijā

Lai noteiktu patēriņa groza izmaksas Latvijā, ir izmantoti detalizēti pārtikas produktu saraksti piecām vecuma grupām: pieaugušais, seniors, jauniešs (15-18 gadi), bērns (7-14 gadi), bērns (2-6 gadi).

Izmaksu noteikšanai primāri tika izmantotas CSP pārtikas produktu cenas 2022. gada oktobrī¹⁴⁷. Tiem produktiem, kuru cenas nav pieejamas CSP datos, tika izmantotas Latvijas Rimi un Maxima internetveikala cenas. Produktu saraksti katrai no vecuma grupām un produktu cenas ir pievienotas 1. pielikumā.

Saskaņā ar veiktajiem aprēķiniem (4.3. tabula) pieauguša cilvēka vidējās izmaksas pārtikas grozam mēnesī 2022. gada oktobrī veidoja 178 EUR. Nedaudz zemākas pārtikas groza izmaksas ir senioriem – 166 EUR, bērniem no 7 līdz 14 gadiem – 150 EUR un bērniem no 2 līdz 6 gadiem – 88 EUR. Savukārt pusaudžiem tās ir nedaudz augstākas – 187 EUR.

4.3. tabula. Pārtikas groza izmaksas dažādās iedzīvotāju vecuma grupās Latvijā 2022. gada oktobrī, EUR mēnesī

Pārtikas groza izmaksas	Pieaugušais (18-60)	Seniors (>60)	Jauniešs (15-18)	Bērns (7-14)	Bērns (2-6)
Pārtikas groza izmaksas uz 1 cilvēku, EUR mēnesī *	177,75	166,13	186,76	150,48	88,35

* Pieņemot, ka mēnesī ir 30 dienas

¹⁴⁷ Avots: CSP dati [PCC010m]

Analizējot izdevumus pārtikas iegādei, redzams (4.4. tabulā apkopoti atbilstoši 2022. gada situācijai koriģētie mājsaimniecību ienākumu un izdevumu dati), ka iedzīvotāju izdevumi pārtikai dažādās mājsaimniecību kvintīļu grupās ir atšķirīgi. Daļa no pārtikas patēriņa veidojas arī ēdnīcās un restorānos, tomēr, arī ņemot vērā šo faktu, var viennozīmīgi apgalvot, ka sociāli mazāk nodrošināto iedzīvotāju grupās (mājsaimniecību 1. un 2. kvintile) izdevumi pārtikai ir būtiski mazāki nekā ilgtermiņā veselīgam uzturam nepieciešamie izdevumi. Jāsecina, ka šajās ienākumu grupās cilvēki nenodrošina sevi ar rekomendējamo pārtikas grozu.

4.4. tabula. Mājsaimniecību indikatīvie izdevumi pārtikai un to rīcībā esošie ienākumi Latvijā 2022. gadā*, EUR mēnesī

Mājsaimniecību grupas	Izdevumi pārtikai uz 1 cilvēku, EUR mēnesī	Indikatīvie izdevumi restorāniem un viesnīcām uz 1 cilvēku, EUR mēnesī (2019. gada dati**)	Mēneša ienākumi uz 1 cilvēku, EUR mēnesī
1. kvintile	98,6	6,97	255,5
2. kvintile	122,1	10,60	438,1
3. kvintile	127,7	16,26	605,3
4. kvintile	142,2	26,08	859,2
5. kvintile	171,4	62,15	1668,5

* 2022. gada izdevumu un ienākumu novērtējums

** 2019. gada dati izmantoti, jo Covid-19 pandēmijas laikā (2020., 2021. gads) šis rādītājs strauji samazinājās

Lai gan pārtikas cenas nav vienīgais iemesls šādai situācijai, tomēr to paaugstinājums noteikti negatīvi ietekmē iedzīvotāju ar zemākiem ienākumiem iespējas iegādāties veselīgu un uzturvielām bagātu pārtiku.

4.3.3. Pārtikas groza un reālā patēriņa salīdzinājums

Lai raksturotu reālās pārtikas patēriņa tendences, un jo īpaši pārtikas patēriņa struktūru mājsaimniecībās ar zemākiem ienākumiem, ir salīdzināts BIOR izstrādātais Pārtikas grozs pieaugušam cilvēkam ar statistikas datiem par pārtikas patēriņu, kas iegūti no Mājsaimniecību 2019. gada apsekojuma (4.5. tabula). Pārtikas grozs ietver sabalansētu veselīga uztura rekomendācijām atbilstošu pārtikas kopumu, kurā neietilpst atsevišķas iedzīvotāju uzturā lietotas pārtikas grupas, piemēram, gaļas un zivju pārstrādes produkti un saldumi. Tāpēc Pārtikas groza un Mājsaimniecību apsekojuma dati ir salīdzināti tikai tajās pozīcijās, kuras ietilpst Pārtikas groza produktu klāstā. Tādiem apstrādātas gaļas produktiem kā desām un pusfabrikātiem aprēķinos ir pielietots koeficients 1/2, pamatojoties uz šo produktu olbaltumvielu sastāvu.

Pārtikas groza un statistikas datu par pārtikas patēriņu salīdzinājums norāda, ka Latvijas iedzīvotāji nepietiekamā daudzumā patērē tādas veselīgam uzturam nozīmīgas produktu grupas kā biezpiens (patērē tikai 17% no sabalansētam uzturam nepieciešamā daudzuma), svaigas zivis (18%), kefīrs vai jogurts (25%), graudaugi (44%), siers (46%) un dārzeņi (47%). Salīdzinot ar Pārtikas groza rekomendācijām, pārāk maz tiek patērēti arī piens (57%), olas (61%), kartupeļi (65%), augļi un ogas (70%). Tajā pašā laikā ir vairākas produktu grupas, kuru patēriņu saskaņā ar veselīga uztura rekomendācijām vajadzētu ierobežot, tomēr to reālais patēriņš ievērojami pārsniedz Pārtikas groza rekomendācijas, un tās ir gaļas produkti, krējums, eļļa un taukvielas. Kā arī, protams, Pārtikas grozā neiekļautais saldumu, uzskodu un konditorejas produktu patēriņš.

Attiecībā uz gaļu un tās pārstrādes produktiem, jāuzsver, ka Pārtikas grozā ir iekļauta tikai svaiga vistas gaļa un cūkgaļa, bet netiek iekļauti gaļas pārstrādes produkti. Lai gan no statistikas datiem iegūtais kopējais svaigās gaļas patēriņš nesasniedz Pārtikas grozā rekomendēto apmēru (82%), tomēr detalizēta analīze norāda, ka Latvijas iedzīvotāji patērē tikai 37% no Pārtikas grozā ieteiktā vistas gaļas apjoma, bet ievērojami vairāk par ieteikto uzturā lieto cūkgaļu (par 25% vairāk, salīdzinot ar ieteikto daudzumu). Ja analizē kopējo gaļas patēriņu, kurā ietilpst gan svaigā gaļa, gan gaļas pārstrādes produkti (kuri aprēķinu vajadzībām pie tam vēl ir reizināti ar koeficientu 0,5), tad kopējais gaļas patēriņš ievērojami – par 47% pārsniedz Pārtikas grozā ieteikto gaļas apjomu. Tātad gaļas patēriņa jomā var identificēt uzreiz vairākas problēmas – pārāk zems veselīgās un ieteiktās gaļas patēriņš (t.i. svaiga vistu gaļa), un pārāk liels sarkanās gaļas, un jo īpaši veselīga uztura principiem neatbilstošo gaļas pārstrādes produktu patēriņš.

4.5. tabula. Pārtikas groza rekomendāciju un reālā pārtikas patēriņa salīdzinājums 2019. gadā¹⁴⁸

Pārtikas produktu grupas	Pārtikas grozs, kg gadā (BIOR aprēķini pieaugušajam)	CSP dati par pārtikas patēriņu mājsaimniecību kvintīļu grupās 2019.gadā, kg vai l gadā			Patēriņa Latvijā kopā īpatsvars no PG, %
		Latvijā kopā	1.kvintīles mājsaimniecības	2.kvintīles mājsaimniecības	
Graudaugi	116,9	51,3	55,8	51,6	44%
Kartupeļi	75,0	48,9	57,9	45,9	65%
Gaļa, t.sk.	44,0	64,9	64,6	67,9	147%
svaiga	44,0	36,1	37,8	38,0	82%
apstrādāta	-	24,5	22,9	25,9	-
Zivis, t.sk.	29,7	10,4	9,4	9,7	35%
svaigas vai saldētas	29,7	5,5	4,8	5,4	18%
apstrādātas	-	4,9	4,7	4,3	-
Piena produkti, t.sk.					
piens	72,8	41,2	46,3	43,2	57%
kefīrs/jogurts	72,8	18,2	18,2	21,0	25%
biezpiens	36,4	6,2	7,5	5,9	17%
krējums	7,3	10,7	12,0	10,3	147%
siers	14,6	6,7	6,6	6,4	46%
citi piena produkti	-	3,8	2,9	3,0	-
Olas (pārrēķinātas uz kg)	19,2	11,8	12,8	11,7	61%
Augļi un ogas	81,8	57,2	52,9	57,1	70%
Dārzeni	164,2	76,9	73,7	77,6	47%
Elļas un taukvielas	5,2	9,8	10,3	9,6	188%
Saldumi, uzkodas un konditoreja	-	39,6	39,9	39,9	-

Analizējot pārtikas patēriņu 1. un 2. kvintīles mājsaimniecībās, jāatzīmē, ka atbilstoši veselīga uztura ieteikumiem nerekomendētajās pārtikas produktu grupās, tādās kā saldumi, taukvielas un gaļa, mājsaimniecību ar zemākiem ienākumiem patēriņš neatpaliek no Latvijas vidējiem rādītājiem. Pirmās kvintīles mājsaimniecību grupā var novērot nedaudz zemāku kā Latvijā kopumā patēriņu vairākās veselīgu produktu grupās (zivis, augļi, ogas un dārzeni), kamēr pārējās produktu grupās izteiktas atšķirības ar Latvijas vidējo patēriņu nav vērojamas.

¹⁴⁸ Avots: autoru aprēķini pēc Mājsaimniecību budžeta apsekojuma datiem, BIOR noteiktā pārtikas groza pieaugušajam (BIOR (2021). Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžeta pārtikas grozu un uztura plānu izstrāde. Gala ziņojums)

5. Zinātniskās literatūras analīze par PVN samazinātās likmes piemērošanas ietekmi

5.1. Samazinātās PVN likmes kā pārdales mehānisms

Saskaņā ar dažādu pētījumu secinājumiem, galvenie PVN samazināto likmju piemērošanas mērķi ir saistīti ar ienākumu pārdales nodrošināšanu, atsevišķu nozaru patēriņa veicināšanu, kā arī ar īpaši pēdējos gados aktuālo vides aizsardzības, klimata un veselīga dzīvesveida mērķu sasniegšanu. Saskaņā ar OECD (2020a)¹⁴⁹ pētījumā par patēriņa nodokļiem veikto apkopojumu, samazinātā PVN likme tiek piemērota tādām pirmās nepieciešamības precēm kā pārtika, kas parasti veido lielāku daļu izdevumos mājaisaimniecībām ar zemākiem ienākumiem, lielākā daļa valstu piemēro samazinātās PVN likmes vai atbrīvojumus arī medicīnas, veselības, izglītības un mājokļu izdevumiem. Samazinātās PVN likmes tiek izmantotas arī, lai stimulētu, piemēram, kultūras produktu patēriņu vai veicinātu tādas vietēji nozīmīgas darbietilpīgas nozares kā tūrisma un novērstu kaitīgo ārējās vides ietekmi.

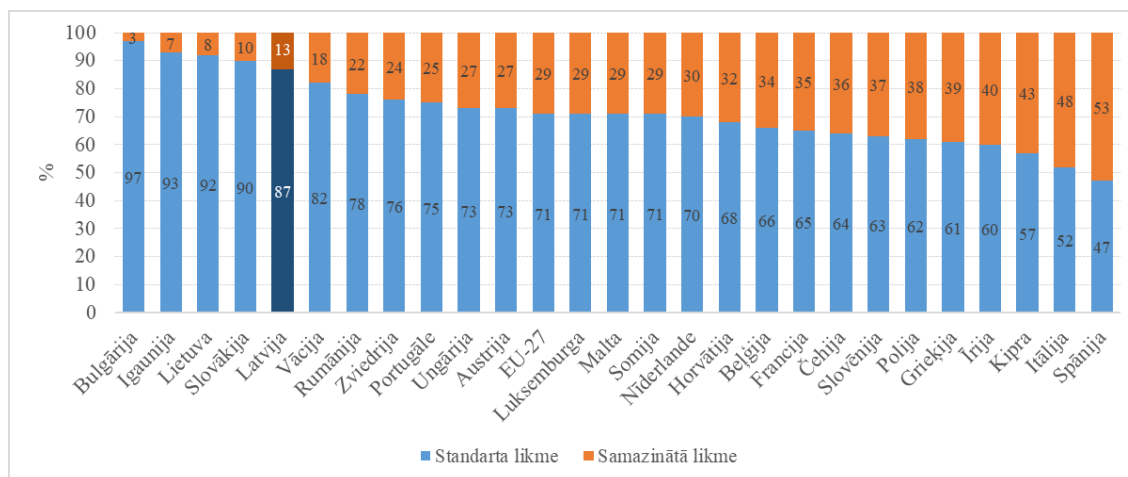
Līdz 2022. gadam PVN direktīva ES dalībvalstīs noteica standarta (15%) un vienas vai divu samazināto PVN likmju (vismaz 5% apmērā) piemērošanu. 2022. gada 6. aprīlī tika publicēta Padomes Direktīva (ES) 2022/542¹⁵⁰, ar ko groza ES PVN direktīvu, pārveidojot PVN likmju sistēmu. PVN likmju izmaiņas tika veiktas, lai saskaņā ar Eiropas zaļo kursu dalībvalstīm būtu iespēja dot ieguldījumu klimatneitrālas un videi nekaitīgas ekonomikas veidošanā, piemērojot papildu samazinātās likmes videi draudzīgām piegādēm, vienlaicīgi gatavojot esošā atbalstošā režīma pakāpenisku pārtraukšanu attiecībā uz videi kaitīgām piegādēm. Grozījumu mērķis ir arī risināt iespējamās turpmākās krīzes situācijas (t.i., pandēmijas, humanitārās krīzes vai dabas katastrofas) un nodrošināt dalībvalstu tiesības ātri reaģēt uz šādiem ārkārtas apstākļiem. Saskaņā ar Padomes Direktīvu (ES) 2022/542 visām dalībvalstīm papildus divām samazinātajām likmēm, kas būs ne mazākas par 5%, būs tiesības piemērot vienu vai divas likmes zem 5% vai vienādas ar nulli Direktīvā uzskaitītajām preču un pakalpojumu kategorijām atbilstoši grozījumu mērķiem (saistības vides jomā, elastība kritiskās situācijās), vienlaikus nosakot ierobežojumus samazināto likmju piemērošanai (likmes, kas ir ne mazākas par 5% - ne vairāk kā 24 produktiem/pakalpojumiem, un ne vairāk kā 7 īpaši pazeminātās likmes). Paredzams, ka dalībvalstīm tiesību akti un piemērojamās likmes būs jāsasakaņo ar jaunajiem noteikumiem pakāpeniski, laika posmā līdz 2032. gadam.

Jaunākajā EP (2021)¹⁵¹ veiktajā pētījumā par samazināto PVN likmju piemērošanas ietekmi ir apkopota informācija par kopējās nodokļa bāzes daļu, kurai ES-27 dalībvalstīs 2019. gadā tika piemērota PVN standarta likme, salīdzinot ar nodokļu bāzes daļu, kurai piemēroja samazinātās likmes (5.1. attēls). Nodokļa bāzes daļa, uz ko attiecas PVN standarta likme, dažādās dalībvalstīs ievērojami atšķīrās. Bulgārijā 97% no kopējās nodokļa bāzes tika aplikti ar standarta likmi, kamēr Spānijā standarta likme tika piemērota tikai 47% no kopējās nodokļa bāzes. Vidēji nodokļu bāzes daļa, kurai tika piemērota standarta likme, 2019. gadā visās dalībvalstīs bija 71%. Latvijā nodokļu bāzes daļa, kurai tika piemērota standarta likme, 2019. gadā bija piektā augstākā starp visām dalībvalstīm (87%), un tikai salīdzinoši nelielai daļai - 13% no kopējās nodokļu bāzes, tika piemērotas samazinātās PVN likmes.

¹⁴⁹ OECD (2020). Consumption Tax Trends 2020: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/152def2d-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/152def2d-en&_csp_=c74456d46ecc7b2f6fd3352bb00363ec&itemIGO=oecd&itemContentType=book

¹⁵⁰ Council Directive (EU) 2022/542 of 5 April 2022 amending Directives 2006/112/EC and (EU) 2020/285 as regards rates of value added tax. Official Journal of the European Union 6.4.2022. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L0542&from=EN>

¹⁵¹ EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

5.1. attēls. Nodokļu bāzes daļas, kas apliktas ar standarta PVN likmi un ar samazināto PVN likmi, ES-27 valstīs 2019. gadā, %¹⁵²

Pētījumu rezultāti norāda, ka, lai gan mājsaimniecības ar zemiem ienākumiem gūst labumu no samazinātajām PVN likmēm, tomēr pārdales¹⁵³ mērķu realizēšana nav labākais arguments šādu likmju ieviešanai, jo samazināto likmju ietekme uz pārdali ir neliela, vienlaikus subsidējot mājsaimniecības ar augstiem ienākumiem:

Swistak u.c. (2015)¹⁵⁴, vērtējot samazinātās PVN likmes piemērošanu pārtikai Polijā, secināja, ka, sniedzot tikai minimālu atvieglojumu nabadzīgākajām mājsaimniecībām, pārtikas produktu aplikšana ar samazināto PVN likmi ievērojami subsidēja bagātākās mājsaimniecības. OECD (2014)¹⁵⁵ eksperti, kas vērtēja samazināto PVN likmju kā pārdales instrumenta efektivitāti 17 OECD valstīs, nonāca pie secinājuma, ka PVN likmes, kas ieviestas ar mērķi atbalstīt nabadzīgākās mājsaimniecības, dod vēlamu progresīvo efektu. Samazinātās PVN likmes pārtikai ievērojami vairāk atbalsta nabadzīgākās mājsaimniecības nekā bagātākās, ja rēķina to īpatsvaru no ieņēmumiem. Tomēr tiek atzīts, ka samazinātais PVN ir slikts instruments, lai nodrošinātu precīzi nabadzīgākajām mājsaimniecībām mērķētu atbalstu, jo kopumā bagātākās mājsaimniecības no PVN likmju samazināšanas gūst lielāku labumu. Thomas (2015)¹⁵⁶ atklāj, ka pazeminātu likmju ieviešanai, īpaši pārtikai, būtu progresīva ietekme, bet absolūtos skaitļos vislielāko labumu gūtu bagātās mājsaimniecības. Arī jaunākajā EP (2021)¹⁵⁷ ietvaros veiktajā pētījumā par PVN samazināto likmju piemērošanu uzsvērts, ka no efektivitātes viedokļa labklājības zudums (angl. *deadweight loss*), ko rada preču nodoklis, ir atkarīgs no ar nodokli aplikamo preču un pakalpojumu pieprasījuma elastības. Tādējādi politikas veidotāji saskaras ar kompromisu starp efektivitāti un pārdali. Lielākajā daļā PVN sistēmu ES pārdales iemeslu dēļ pirmās nepieciešamības preces, piemēram, pārtika, tiek apliktas ar zemāku nodokli, tomēr no efektivitātes viedokļa pirmās nepieciešamības preces būtu jāapliek ar augstākiem nodokļiem, jo to pieprasījums ir diezgan neelastīgs. Pētījumā secināts, ka atšķirībā no kultūras un vides preču popularizēšanas, pirmās nepieciešamības preču pieprasījuma un patēriņa pieaugums nav galvenais veids, kā ar samazinātām PVN likmēm būtu jāsasniedz pārdales mērķi.

¹⁵² Avots: EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

¹⁵³ Pārdale – ienākumu pārdale no bagātākajām uz nabadzīgākajām mājsaimniecībām ar nodokļu sistēmas palīdzību. OECD Economic Policy Paper No 23. Income redistribution across OECD countries: Main findings and policy implications. Orsetta Causa, O., James Browne, J. and Anna Vindics, A. (2019). Pieejams: <https://doi.org/10.1787/3b63e61c-en>

¹⁵⁴ Świstak, A., Wawrzak, S., Alińska, A. (2015). In pursuit of tax equity: lessons from VAT rate structure adjustment in Poland. *Financial theory and practice*, Vol. 39 No. 2, pp. 115-137. Pieejams: <https://hrcak.srce.hr/file/206036>

¹⁵⁵ OECD (2014). OECD Tax Policy Studies No 22: The Distributional Effects of Consumption Taxes in OECD Countries. Pieejams: <https://www.oecd.org/ctp/consumption/the-distributional-effects-of-consumption-taxes-in-oecd-countries-9789264224520-en.htm>

¹⁵⁶ Thomas, A. (2015). 'The Distributional Effects of Consumption Taxes in New Zealand', Working Papers in Public Finance No. 08/2015, Victoria University of Wellington.

¹⁵⁷ EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

Attiecībā uz pārdales mērķiem lielākajā daļā pētījumu secināts, ka citi mērķtiecīgāki instrumentu būtu efektīvāki pārdales mērķu sasniegšanā, tomēr šo instrumentu pielietošana bieži ir ārkārtīgi apgrūtināta, jo īpaši, ja sociālo maksājumu un pabalstu sistēma nav pietiekami efektīva. Pētījumos arī atzīts, ka valstīs ar augstu ienākumu nevienlīdzību samazināto PVN likmju pārdales ietekme ir lielāka un uzsvērts, ka esošo samazināto likmju paaugstināšana vai atcelšana bez kompensācijas pasākumiem nesamērīgi kaitētu zemu ienākumu mājsaimniecībām:

Swistak u.c. (2015)¹⁵⁸ uzskata, ka Polijā ar nelielām izmaiņām ienākuma nodokļa struktūrā valdība būtu varējusi nodrošināt lielāku progresivitāti ar mazāku nodokļu ieņēmumu zaudējumu budžetā, nekā, ieviešot pazemināto PVN likmi pārtikai. Thomas (2015)¹⁵⁹ secina, ka samazināto PVN likmju fiskālās izmaksas nepārprotami pārsniedz iespējamus nelielos sadales ieguvumus, un tāpēc viņš atbalsta vienotu PVN sistēmu, kas apvienota ar mērķtiecīgu pārdales instrumentu, piemēram, nodokļu kredītu paketi mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem, kas pašlaik ir spēkā Jaunzēlandē. Turpinot savus pētījumus par PVN samazināto likmju piemērošanu, OECD (2020b)¹⁶⁰ pētījuma ietvaros Thomas atkārtoti apstiprina, ka citi pasākumi, piemēram, mērķtiecīgi ienākuma nodokļa atvieglojumi un/vai sociālo pārvedumu un pabalstu sistēma, mēdz būt efektīvāki, lai risinātu taisnīguma problēmas un sasniegtu politikas mērķus, kas nav saistīti ar nodokļu ieņēmumu palielināšanu. Crawford u.c. (2010)¹⁶¹ uzsver, ka samazināto PVN likmju atcelšanas apvienošana ar labi izstrādātu reformu paketi ir efektīva un veiksmīga stratēģija kopējās nodokļu sistēmas efektivitātes un progresivitātes palielināšanai. Papildu ieņēmumus, kas gūti ar šādu reformu, pēc tam var izmantot sadales mērķiem. Bach (2011)¹⁶² norāda, ka efektīvas papildu reformu paketes optimālais dizains PVN likmju unifikācijas gadījumā ir katrai valstij specifisks un atkarīgs no esošās nodokļu un sociālo pabalstu sistēmas. Precīzi mērķētas reformu paketes izstrādei ir izšķiroša nozīme tās efektivitātes nodrošināšanā.

EP (2021)¹⁶³ pētījuma ietvaros ir apkopoti arī citi zinātniskajā literatūrā analizētie negatīvie aspekti, kas saistīti ar samazināto PVN likmju ieviešanu - budžeta ieņēmumu zaudējumi, lielākas administratīvās un izpildes izmaksas, palielināts lobēšanas spiediens, kā arī augstāks nodokļu neiekasēšanas risks krāpniecības darbību pieauguma rezultātā. Kowal un Przekota (2021)¹⁶⁴ secina, ka nodokļu sistēma ar nelielu skaitu samazināto likmju un vēlams ar vienu salīdzinoši zemu standarta likmi ir sistēma, kas ir vismazāk uzņēmīga pret nodokļu krāpšanu, tāpēc pētījuma autori iesaka ieviest vienotu PVN likmi kombinācijā ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa vai sociālo pabalstu izmaiņām, lai likmes unifikācija nepasliktinātu nabadzīgāko sociālo grupu stāvokli.

Neskatoties uz daudzajiem argumentiem pret samazinātām PVN likmēm, tās piemēro gandrīz visas OECD un ES valstis. OECD (2020a)¹⁶⁵ eksperti atzīst, ka, neskatoties uz citiem teorētiski efektīvākiem nodokļu ieņēmumu pārdali un taisnīgumu veicinošiem instrumentiem, to īstenošana praksē bieži ir ārkārtīgi apgrūtināta, jo īpaši, ja sociālo maksājumu un pabalstu sistēma nav pietiekami efektīva, lai nodrošinātu, ka nabadzīgākās mājsaimniecības saņem pienācīgu kompensāciju par PVN palielinājumu sava patēriņa groza izmaksām.

¹⁵⁸ Świstak, A., Wawrzak, S., Alińska, A. (2015). In pursuit of tax equity: lessons from VAT rate structure adjustment in Poland. *Financial theory and practice*, Vol. 39 No. 2, pp. 115-137. Pieejams: <https://hrcaak.srce.hr/file/206036>

¹⁵⁹ Thomas, A. (2015). 'The Distributional Effects of Consumption Taxes in New Zealand', Working Papers in Public Finance No. 08/2015, Victoria University of Wellington.

¹⁶⁰ OECD (2020). OECD Taxation Working Papers No. 49 "Reassessing the regressivity of the VAT". Pieejams: <https://dx.doi.org/10.1787/b76ced82-en>

¹⁶¹ Crawford, I., Keen, M. and Smith, S. (2010). *Value Added Tax and Excises' Dimensions of Tax Design: The Mirrlees Review*, Oxford University Press.

¹⁶² Bach, S. (2011). 'Der Mehrwertsteuer-Bonus: eine Alternative zu ermäßigten Mehrwertsteuersätzen', DIW Wochenbericht, Vol.78(24), pp.12-18.

¹⁶³ EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

¹⁶⁴ Kowal, A., Przekota, G. (2021). VAT Efficiency - A Discussion on the VAT System in the European Union. *Sustainability*, 13, 4768. <https://doi.org/10.3390/su13094768>.

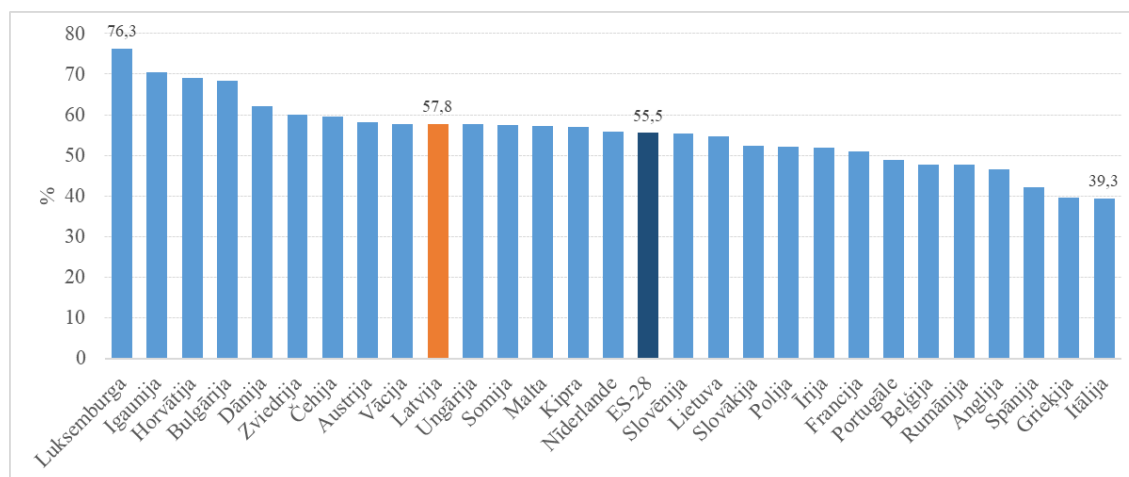
¹⁶⁵ OECD (2020). Consumption Tax Trends 2020: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/152def2d-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/152def2d-en&_csp_=c74456d46ecc7b2f6fd3352bb00363ec&itemIGO=oecd&itemContentType=book

EP (2021)¹⁶⁶ veiktajā pētījumā tiek atzīts, ka valstīs ar augstu ienākumu nevienlīdzību, kad ievērojami atšķiras ienākumu daļa, ko pirmās vajadzības precēm tērē mājražotniecības ar zemiem ienākumiem un mājražotniecības ar augstiem ienākumiem, samazinātas PVN likmes ir potenciāli efektīvākas ienākumu vienlīdzības veicināšanā. Tātad jo lielāka ir atšķirība starp mājražotniecību ar zemiem ienākumiem un mājražotniecību ar augstiem ienākumiem pirmās nepieciešamības precēm iztērēto ienākumu daļām, jo lielāka ir samazināto PVN likmju pārdales ietekme. Vēl viens ieguvums no samazinātajām PVN likmēm, salīdzinot ar tiešajām subsīdijām, ir fakts, ka samazinātas PVN likmes ir balstītas uz esošo nodokļu sistēmu, kas savukārt varētu ietaupīt administratīvās izmaksas.

Arī Eiropas Komisijas pasūtītā pētījumā¹⁶⁷ par samazināto PVN precēm un pakalpojumiem ES dalībvalstīs tika secināts, ka valstīs, kurās ienākumu sadalījums ir salīdzinoši vienāds, diferencētu PVN likmju ienākumu pārdales ietekme ir neliela, jo īpaši, salīdzinot ar atbilstības izmaksām un patērētāju izvēles izkropļojumiem. Savukārt, valstīm, kurās ir mazāk attīstītas sociālo maksājumu sistēmas un nevienlīdzīgāks ienākumu sadalījums, ienākumu pārdales efekts ir lielāks.

5.2. PVN C-efektivitāte

Sniegumu PVN jomā var vērtēt ar dažādām metodēm atkarībā no snieguma dimensijas. C-efektivitātes jēdziens (angl. *C-efficiency*), kas OECD ietvaros tiek dēvēts arī par PVN ieņēmumu attiecību (angl. *VAT Revenue Ratio*), ir kļuvis par plaši izmantotu instrumentu PVN novērtēšanai, netieši salīdzinot faktiski iegūtos ieņēmumus ar tiem, ko varētu iegūt, piemērojot standarta PVN likmi visam patēriņam bez jebkādiem izņēmumiem.

5.2. attēls. PVN C-efektivitāte ES-28 valstīs 2019. gadā, %¹⁶⁸

Kopējā PVN iekasēšanas efektivitāte jeb C-efektivitāte 2019. gadā svārstījās no 39,28% Itālijā līdz 76,28% Luksemburgā. C-efektivitāte Latvijā 2019. gadā bija 57,77% - augstāka nekā ES-28 valstīs vidēji (55,5%).

avotiem, kas rada C-efektivitātes novirzes no 100%. PVN struktūras atšķirības no vienota nodokļa visam patēriņam tika definētas kā “politikas plaisa” (angl. *Policy gap*), un PVN ieņēmumu zaudējumi iekasēšanas nepilnību rezultātā tika definēti kā “atbilstības plaisa” (angl. *Compliance gap*).

Tieši politikas plaisa norāda uz potenciālo PVN ieņēmumu zaudējumiem, kas radušies likumdošanas un politisku lēmumu rezultātā. Lai vēl precīzāk identificētu ieņēmumu zaudējumu avotus, politikas plaisu daļa divās daļās – “likmju plaisa” (angl. *Rate gap*), kas atspoguļo PVN likmju diferenciācijas ietekmi, un “atbrīvojumu plaisa” (angl. *Exemption gap*), kas atspoguļo atbrīvojumu radīto ietekmi.

¹⁶⁶ EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams:

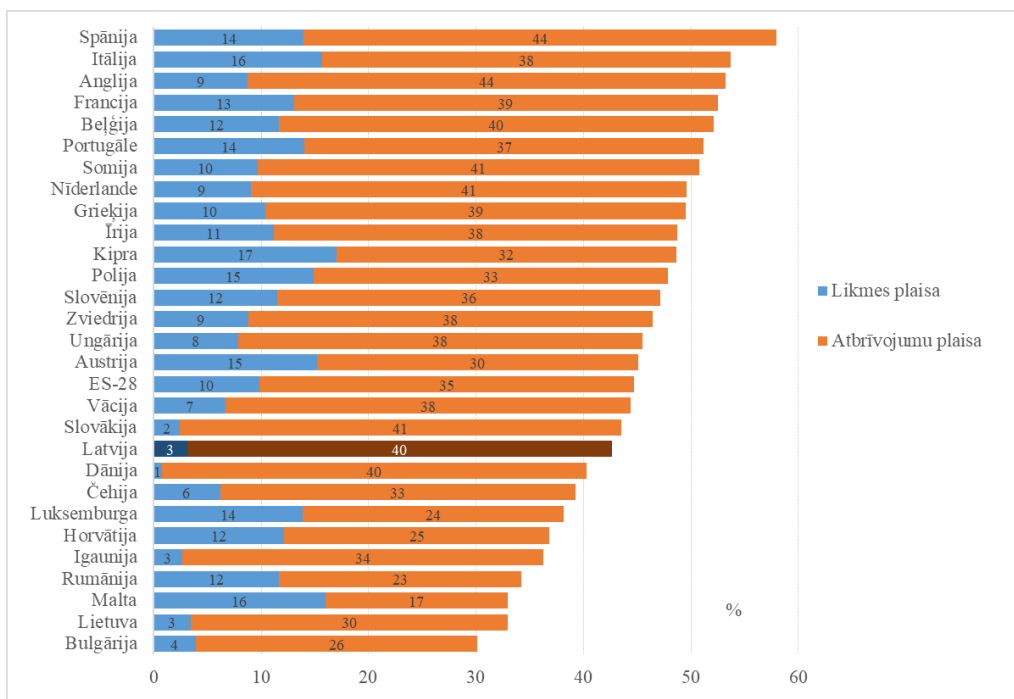
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

¹⁶⁷ Copenhagen Economics (2008). Study on reduced VAT applied to goods and services in the Member States of the European Union. Taxation Paper No 13 from Directorate General Taxation and Customs Union, European Commission. Pieejams:

https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2016-09/study_reduced_vat.pdf

¹⁶⁸ Avots: EC (2021). VAT Gap in the EU – Report 2021. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bd27de7e-5323-11ec-91ac-01aa75ed71a1/language-en/>

5.3. attēls. PVN “likmju plaisa” un “atbrīvojumu plaisa” ES-28 valstīs 2019. gadā, %¹⁶⁹

Keen (2013)¹⁷⁰ definēja C-efektivitātes komponentes, pamatojoties uz intuitīviem pieņēmumiem par diviem Saskaņā ar EK (2021)¹⁷¹ veiktajiem aprēķiniem, ES kopumā vidējais politikas plaisas apmērs 2019. gadā bija 44,7%. Tas nozīmē, ka PVN, ko varētu iekasēt pilnīgas atbilstības gadījumā, 2019. gadā veidoja 55,3% no tā, ko varētu iegūt, ja tiktu atcelti visi atbrīvojumi un samazinātās likmes (pieņemot, ka PVN iekasēšanas problēmas nepastāv). No 44,7% politikas plaisas 2019. gadā 9,83% radīja dažādu samazinātu un īpaši samazinātu likmju piemērošana (likmju plaisa), bet 34,86% – atbrīvojumu piemērošana un atsevišķu nodokļu bāzes sastāvdaļu neaplikšana ar nodokli (atbrīvojumu plaisa).

Saskaņā ar likmju plaisas aplēsēm samazinātās likmes vismazāk tiek piemērotas Dānijā (0,75%), Slovākijā (2,45%), Igaunijā (2,69%) un Latvijā (3,09%). Spektra otrā pusē ir Kipra (16,99%) un Malta (15,96%). Dalībvalstis ar visaugstākajām atbrīvojumu plaisas vērtībām ir Anglija (44,45%) un Spānija (43,98%), savukārt mazākā atbrīvojumu plaisas vērtība tika novērota Maltā (17,01%). Latvijā atbrīvojumu plaisa ir septītā lielākā (39,59%) aiz Anglijas, Spānijas, Somijas, Slovākijas, Nīderlandes un Beļģijas.

5.3. PVN pārnese uz cenām

EP (2021)¹⁷² pētījuma ietvaros apkopotā zinātniskās literatūras analīze norāda, ka, lai sasniegtu sociālos un vides mērķus ar PVN likmju diferenciacijas palīdzību, samazinātā PVN likme vismaz daļēji jānodod patērētājiem. Pārdales mērķus var sasniegt tikai tad, ja pirmās nepieciešamības precēm, kurām piemēro zemāku PVN likmi, tiek pastāvīgi samazinātas cenas, turklāt ir nepieciešams spēcīgs cenu samazinājums, lai mainītu patērētāju uzvedību un veicinātu noteiktu preču un pakalpojumu patēriņu. PVN samazināto likmju piemērošana var izraisīt trīs dažādas cenu reakcijas:

- pilna pārnese (angl. *full pass-through*) (100%), t.i., patēriņa cenas samazinās tieši par PVN samazinājuma (absolūto) summu;

¹⁶⁹ Avots: EC (2021). VAT Gap in the EU – Report 2021. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bd27de7e-5323-11ec-91ac-01aa75ed71a1/language-en/>

¹⁷⁰ Keen, M. (2013). IMF Working Paper WP/13/111: The Anatomy of the VAT. Pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13111.pdf>

¹⁷¹ EC (2021). VAT Gap in the EU – Report 2021. Pieejams: <file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/vat%20gap%20in%20the%20eu-KPAK21001ENN.pdf>

¹⁷² EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

- samazināta pārnese (angl. *undershifting*) (<100%), t.i., patēriņa cenas krītas par mazāku summu nekā PVN samazinājuma summa;
- palielināta pārnese (angl. *overshifting*) (>100 %), t.i., patēriņa cenas krītas vairāk nekā PVN samazinājuma apjoms.

Zinātniskajā literatūrā nav sniegts skaidrs secinājums par to, vai, cik lielā mērā un kādos apstākļos PVN likmes samazināšana pārtikas precēm veicina mazumtirdzniecības cenu samazināšanos un no starptautiskās pieredzes izrietošo secinājumu spektrs ir plašs. No teorētiskā viedokļa dažādi valstij un produktam vai tirgum raksturīgi faktori potenciāli var ietekmēt samazināto PVN likmju pārnese pakāpi uz patēriņa cenām. Van un Olah (2018)¹⁷³ ir apkopojuši dažādus PVN pārnese ietekmējošos faktoros – tādos kā pieprasījuma un piedāvājuma elastība, patērētāju cerības, tirgus struktūra, piegādes ķēdes integrācija, tirgus lielums, uzņēmumu izmaksu struktūra, administratīvās izmaksas, produkta kategorijas nozīmīgums patēriņa grozā, iespēja skaidri identificēt produktus, kuriem ir pazeminātas PVN likmes un psiholoģiskie faktori. Apkopojot zinātniskajos pētījumos veikto analīzi par PVN likmju ietekmi uz cenām, var izdalīt vairākus kopīgus secinājumus.

1. Vērojama nevienādīga PVN pārnese pat konkrētās produktu grupās

Dažādu gadījumu izpētē novērota liela nevienādība pārnese aprēķinos pat konkrētās produktu grupās, piemēram, attiecībā uz samazināto PVN likmju ieviešanu pārtikas pamatproduktiem zinātniskajos pētījumos ir novērtēts plašs pārnese diapazons.

Bernāls (2018)¹⁷⁴ analizēja, vai nelielais PVN likmes samazinājums pārtikas precēm no 7% uz 5% Polijā 2011. gadā samazināja patēriņa cenas un secināja, ka PVN samazinājums neietekmēja cenas. Salkova u.c. (2017)¹⁷⁵ analizēja samazinātas PVN likmes ieviešanu bezglutēna pārtikai Čehijā 2015. gadā un secināja, ka tā būtiski neietekmēja mazumtirdzniecības cenas. Viren (2009)¹⁷⁶ pētīja patēriņa nodokļu izmaiņu ietekmi uz patēriņa cenām, t.sk. pārtikai, ES valstīs laika posmam no 1970. līdz 2004. gadam un secināja, ka vairāk nekā puse nodokļu pieauguma pāriet uz patēriņa cenām. Nipera u.c. (2019)¹⁷⁷ pētījumā par PVN likmes samazināšanas ietekmi Latvijas agroklimatiskajiem apstākļiem raksturīgiem augļiem un dārzeņiem tika noteikta 88% liela PVN samazinājuma pārnese uz produktu mazumtirdzniecības cenām. Gārders (2018)¹⁷⁸, izmantojot regresijas pārrāvuma modeli, secināja, ka PVN samazinājums no 24% līdz 12% 2001. gadā pārtikas produktiem Norvēģijā pilnībā novirzījās uz patēriņa cenām.

Ir arī secinājumi, ka efekts dažādiem produktiem vienas produktu grupas ietvaros ir atšķirīgs. Benkovskis un Fadejeva (2014)¹⁷⁹, pamatojoties uz Latvijas datiem, uzsvēra, ka PVN pārnese ir augstāka precēm, īpaši pārtikai (bet ne augļiem un dārzeņiem), bet zemāka pakalpojumiem. Van un Olah (2018)¹⁸⁰ novērtēja 2016.-2017. gada PVN izmaiņas Ungārijā un secināja, ka dažādiem pārtikas produktiem bija atšķirīga pārnese - pētījums atklāja gandrīz pilnu PVN pārnesei cūkgaļai un vistas gaļai, savukārt svaigam pienam un olām PVN pārnese uz cenām bija tikai daļēja.

2. Pārnese pakāpi ietekmē PVN samazinājuma apmērs

Arī PVN samazinājuma apmērs var ietekmēt pārnese uz patēriņa cenām. Empīriskie pierādījumi par būtiskām PVN likmju izmaiņām apstiprina secinājumu, ka lielas izmaiņas PVN likmēs no 10 līdz 20

¹⁷³ Ván, B., Oláh, D. (2018). Does VAT Cut Appear on the Menu? The Consumer Price Impact of Hungarian VAT Decreases of 2016-2017. *Public Finance Quarterly*, State Audit Office of Hungary, Vol. 63(3), pp. 355-375.

¹⁷⁴ Bernal, A. (2018). Do Small Value-Added Tax Rate Decreases on Groceries Imply Lower Prices for Consumers? *Eastern European Economics*, 56:1, pp.81-98.

¹⁷⁵ Salkova, D., Kucera, P., Moravec, L. (2017). Effect of Introducing Second Reduced Rate of VAT on Consumer Purchase Behaviour with Gluten-free Food. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 65 (3), pp. 1045-1053.

¹⁷⁶ Viren, M. (2009). Does the Value-Added Tax Shift to Consumption Prices? *Czech Economic Review*, Charles University Prague, Faculty of Social Sciences, Institute of Economic Studies, Vol. 3(2), pp. 123-142.

¹⁷⁷ Nipers, A., Upite I., Pilvere, I., Stalgiene A., Viira A.-H. (2019). Effect of VAT rate reduction for fruits and vegetables on prices in Latvia: ex-post analysis. *Journal of Agricultural Sciences*. 1 *XXX* 2019, p.25-31.

¹⁷⁸ Gaarder, I. (2018). Incidence and Distributional Effects of Value Added Taxes. *The Economic Journal*, Volume 129, Issue 618, 1 February 2019, pp. 853–876.

¹⁷⁹ Benkovskis, K., Fadejeva, L. (2014). The Effect of VAT Rate on Inflation in Latvia: Evidence from CPI Microdata. *Applied Economics*, Taylor & Francis Journals, Vol. 46(21), pp. 2520-2533.

¹⁸⁰ Ván, B., Oláh, D. (2018). Does VAT Cut Appear on the Menu? The Consumer Price Impact of Hungarian VAT Decreases of 2016-2017. *Public Finance Quarterly*, State Audit Office of Hungary, Vol. 63(3), pp. 355-375.

procentu punktiem vairāk vai mazāk pilnībā tiek pārnestas uz patērētājiem. Van un Olah (2018)¹⁸¹, analizējot PVN samazinājumu pārtikas produktiem Ungārijā 2016.-2017. gadā, ieguva pierādījumus, ka cūkgaļai un vistas gaļai PVN likmes samazināšana no 27% uz 5% radīja attiecīgi 97% un 86% pārnesi uz produkta cenu trīs mēnešu laikā pēc nodokļa samazinājuma ieviešanas. EP (2021)¹⁸² pētījumā apkopotā pieredze ar daudz mazākām PVN likmju izmaiņām nav tik pārlicinoša un ievērojami atšķiras, skaidrojot, ka nelielu PVN likmju izmaiņu ietekmi neutralizē citi patēriņa cenas ietekmējoši faktori.

3. PVN samazināšanas pārnese mēdz būt mazāka nekā PVN palielināšanas pārnese

Benkovskis un Fadejeva (2014)¹⁸³ vērtēja trīs būtisku PVN likmju izmaiņu Latvijā (paaugstinājumi 2009. gada janvārī un 2011. gada janvārī, samazinājums 2012. gada jūlijā) ietekmi uz inflāciju. Viņi secināja, ka PVN pieauguma pārnese uz cenām bija 84% 2009.gadā un 113% 2011.gadā. Tas nozīmē, ka PVN palielinājums gandrīz pilnībā pārrēķināts cenās. Tomēr viņi arī secināja, ka 2012. gada PVN samazinājumam bija tikai 36% pārnese, kas nozīmē, ka cenas samazinājums bija tikai aptuveni 1/3 no gaidītā. Benzarti u.c. (2020)¹⁸⁴ salīdzināja PVN pieauguma un samazinājuma pārnesi, izmantojot empīriskus datus par visām PVN izmaiņām ES no 1996. līdz 2015. gadam un atklāja, ka PVN samazinājuma pārnese ir ievērojami mazāka nekā PVN pieauguma pārnese un šī asimetrija nav tikai īslaicīga parādība. Secinājumam par šāda veida asimetrisku efektu pievienojas arī citi pētnieki, piekristot, ka PVN paaugstināšanas gadījumā ir augsta transmisija, savukārt PVN samazinājuma gadījumā – diezgan zema (Jonker u.c., 2004¹⁸⁵; Carbonnier, 2005¹⁸⁶; Gabriel un Reiff, 2006¹⁸⁷; Van un Olah, 2018¹⁸⁸).

Tomēr ne visi pētnieki uzskata, ka PVN palielinājuma un samazinājuma pārneses ir asimetriskas. Benedek u.c. (2015)¹⁸⁹, pamatojoties uz ikmēneša paneļa datiem par cenām un PVN likmēm 67 patēriņa vienībām un 1231 PVN izmaiņām 17 eirozonas valstīs, secināja, ka vidēji caurlaide ir daudz mazāka par pilnu PVN samazināšanas gadījumā un arī gadījumā par PVN pieaugumu. Viņi arī uzstāj, ka nepastāv sistemātiska tendence, ka nodokļu paaugstināšanai ir lielāka ietekme nekā nodokļu samazināšanai. David (2012)¹⁹⁰ analizēja palielināta pievienotās vērtības nodokļa sloga ietekmi uz pārtikas produktiem Čehijā 2008. gadā un secināja, ka patērētāji nes ievērojamu daļu no palielinātā nodokļu sloga. Tomēr viņa pētījumā ir arī secināts, ka PVN pieauguma un samazinājuma transmisija ir līdzīga.

4. Samazināto un standarta PVN likmju izmaiņu vidējā pārnese ir atšķirīga

Nesenā pētījumā Benedek u.c. (2020)¹⁹¹ analizēja PVN izmaiņu pārnesi 17 eirozonas valstīs no 1999. līdz 2013. gadam. Viņi secināja, ka attiecībā uz izmaiņām PVN standartlikmē universālais pieņēmums par pilnu pārnesi ir pamatots, savukārt samazināto likmju izmaiņu vidējā pārnese ir ievērojami zemāka, salīdzinot ar izmaiņām PVN standartlikmē. Turklāt viņi atklāj, ka vidējā pārklasificēšanas pārnese, t.i., kad PVN likme preču grupai mainās no vienas kategorijas uz citu, ir tuvu nullei. Kopumā viņi secina, ka kopēja "PVN

¹⁸¹ Ván, B., Oláh, D. (2018). Does VAT Cut Appear on the Menu? The Consumer Price Impact of Hungarian VAT Decreases of 2016-2017. *Public Finance Quarterly*, State Audit Office of Hungary, Vol. 63(3), pp. 355-375.

¹⁸² EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

¹⁸³ Benkovskis, K., Fadejeva, L. (2014). The Effect of VAT Rate on Inflation in Latvia: Evidence from CPI Microdata. *Applied Economics*, Taylor & Francis Journals, Vol. 46(21), pp. 2520-2533.

¹⁸⁴ Benzarti, Y., Carloni, D., Harju, J. and Kosonen, T. (2020). What goes up may not come down: asymmetric incidence of valueadded taxes. *Journal of Political Economy*, Vol.128(12), pp. 4438-4474.

¹⁸⁵ Jonker, N., Folkertsma, C., Blijenberg, H. (2004). An Empirical Analysis of Price Setting Behavior in the Netherlands in the Period 1998-2003 Using Micro Data. – ECB Working Paper No. 413.

¹⁸⁶ Carbonnier, C. (2005). Is Tax Shifting Asymmetric? Evidence from French VAT reforms, 1995-2000. – PSE Working Papers 2005-34.

¹⁸⁷ Gábel, P., Reiff, Á. (2006). The Effect of the Change in VAT Rates on the Consumer Price Index. MNB Bulletin, Magyar Nemzeti Bank.

¹⁸⁸ Ván, B., Oláh, D. (2018). Does VAT Cut Appear on the Menu? The Consumer Price Impact of Hungarian VAT Decreases of 2016-2017. *Public Finance Quarterly*, State Audit Office of Hungary, Vol. 63(3), pp. 355-375.

¹⁸⁹ Benedek, D., De Mooij, R., Keen, M., Wingender, P. (2015). Estimating VAT Pass Through. IMF Working Paper WP/15/214.

¹⁹⁰ David, P. (2012). Distribution of the Increased Tax Burden for Agricultural Products and Food in the Czech Republic. *Agricultural Economics* (Czech Republic), Volume 58, Issue 5, 2012, pp. 239-248.

¹⁹¹ Benedek, D., De Mooij, R., Keen, M. and Wingender, P. (2020). Varieties of VAT pass through. *International Tax and Public Finance*, Vol.27(4), pp. 890-930.

pārneses likme” nepastāv. Savukārt David (2016)¹⁹² viedoklis ir atšķirīgs, norādot, ka vidējā pārnese ar PVN standarta likmi ir par 14% mazāka nekā no precēm ar samazinātu PVN likmi.

5. PVN pārneses apmēru ietekmē tirgus struktūra

Viens no iemesliem, kāpēc pārtikas cenas ne vienmēr samazinās proporcionāli PVN likmes samazinājumam, ir konkurences līmenis pārtikas piegādes ķēdē un jo īpaši mazumtirdzniecības sektorā. Atšķirībā no daudzām citām precēm un pakalpojumiem, pieprasījums pēc pārtikas ir salīdzinoši cenu neelastīgs – 1% cenas samazinājums rada ievērojami mazāku pieprasījuma pieaugumu. Weyl un Fabinger (2013)¹⁹³ uzskata, ka pilnīgas konkurences apstākļos pārnesi galvenokārt nosaka piedāvājuma un pieprasījuma cenu elastība. Saskaņā ar Benedek u.c. (2020)¹⁹⁴ pētījumu, augsta piedāvājuma elastība nodrošina augstākas pārneses likmes, savukārt augsta pieprasījuma elastība parasti ir saistīta ar zemākām PVN samazinājumu pārneses likmēm. Pilnīgas konkurences tirgū ir iespējama pilna pārnese, kā arī mazāka pārnese. Arī Van un Olah (2018)¹⁹⁵ uzskata, ka PVN pārnesi konkrētās preču grupās būtiski ietekmē tirgus īpatnības, piemēram, tirgus konkurences intensitāte, un to nosaka piedāvājuma un pieprasījuma elastība un tirgus struktūra.

Brekis un Nipers (2013)¹⁹⁶ konstatēja, ka pārtikas pieprasījuma cenu elastība Latvijā bija robežās no -0,43 līdz -0,83. Tas atbilst 160 pētījumu par pieprasījuma cenu elastību pētījuma rezultātiem, ko veica Andrejeva et al. (2010), kurā secināts, ka pārtikas un bezalkoholisko dzērienu cenu elastība bija zem 1 un svārstījās no -0,27 līdz -0,81. Tas nozīmē, ka cenas samazināšana proporcionāli PVN likmes samazinājumam rada salīdzinoši nelielu realizācijas pieaugumu. Taču, ja pēc PVN likmes samazināšanas (saglabājot vienādu līdzsvaru starp pieprasījumu un piedāvājumu) cena netiek samazināta, pieprasījums nemainītos, savukārt samazinātā valdībai samaksātā PVN nodokļa summa ļauj uzņēmumiem palielināt peļņu. Gabriel un Reiff (2006)¹⁹⁷ rezultāti apstiprināja šo argumentu. Tā ir spēcīga motivācija uzņēmējiem nesamazināt pārtikas cenas, neskatoties uz PVN likmes samazināšanu. Šāda stratēģija ir diezgan reāla, ja mazumtirdzniecības sektorā piedāvājuma pusē ir konkurences problēmas (Auziņš et al., 2008)¹⁹⁸. Pilnīgas konkurences apstākļos, ja kāds tirgus dalībnieks vēlas palielināt savu peļņu uz PVN rēķina, citi tirgus dalībnieki izstumtu dalībnieku no tirgus, jo turpinātu strādāt ar tādu pašu peļņas normu kā pirms PVN likmes samazināšanas (Auziņš et al., 2008). Šī iemesla dēļ PVN likmes samazinājuma pārnese lielā mērā ir atkarīga no konkurences līmeņa tirgū.

Potenciālā PVN likmes samazinājuma pārtikas produktiem Latvijā ex-ante novērtējuma rezultātā Nipers u.c. (2013)¹⁹⁹ secināja, ka PVN likmes samazināšana no 21% uz 12% varētu samazināt cenas par 5,5% (73% pārneses efekts). Tomēr autori arī norādīja, ka situācijā, kad tirgū dominē divas mazumtirdzniecības ķēdes (kā tas ir Latvijā), ir grūti prognozēt reālo iznākumu – efekts ir atkarīgs no nelielas ekonomikas dalībnieku grupas lēmumiem. Ex-ante novērtējumā par PVN likmes samazināšanas potenciālo ietekmi tieši augļiem un dārzeņiem Nipers un Pilvere (2017)²⁰⁰ secināja, ka ne visi mazie veikali samazinātu cenas. Dažos mazajos veikalos cenas varētu pat pieaugt, jo tie izietu no ēnu ekonomikas un reģistrētos kā PVN maksātāji. Vidējam augļu un dārzeņu cenu samazinājumam jābūt mazākam par PVN likmes samazinājumu, jo viens no PVN likmes samazināšanas mērķiem bija samazināt ēnu ekonomikas īpatsvaru šajā nozarē.

¹⁹² David, P. (2016). The effects of increased VAT rates applied in the EU member states in 2014. *Society and Economy*, Vol. 38, No. 3, pp. 331-340.

¹⁹³ Weyl, E. and Fabinger, M. (2013). Pass-through as an economic tool: Principles of incidence under imperfect competition, *Journal of Political Economy*, Vol.121(3), 2013, pp.528-583.

¹⁹⁴ Benedek, D., De Mooij, R., Keen, M. and Wingender, P. (2020). Varieties of VAT pass through. *International Tax and Public Finance*, Vol.27(4), pp. 890-930.

¹⁹⁵ Ván, B., Oláh, D. (2018). Does VAT Cut Appear on the Menu? The Consumer Price Impact of Hungarian VAT Decreases of 2016-2017. *Public Finance Quarterly*, State Audit Office of Hungary, Vol. 63(3), pp. 355-375.

¹⁹⁶ Brekis, E., Nipers, A. (2013). Latvian Households' Demand Elasticity For The Main Food Groups. *New Challenges of Economic and Business Development 2013*, /5/9.

¹⁹⁷ Gábel, P., Reiff, Á. (2006). The Effect of the Change in VAT Rates on the Consumer Price Index. *MNB Bulletin*, Magyar Nemzeti Bank.

¹⁹⁸ Auzins, A., Nipers, A., Kozlinskis, V. (2008). Effect of Value Added Tax Rate Changes on Market Equilibrium. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Academia. UDK 658(474.5) (06) Vol. 24, pp. 15-23.

¹⁹⁹ Nipers, A., Pilvere, I., & Kozlinskis, V. (2013). Effects Of Reducing The Value Added Tax Rate On Food In Latvia. *WMSCI 2013 17th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics*, Proceedings, Vol. 2, pp. 124-129.

²⁰⁰ Nipers, A., Pilvere, I. (2017). Assessment of Value Added Tax Reduction Possibilities for Selected Food Groups in Latvia. *Proceedings of the 8th International Scientific Conference Rural Development 2017*.

Nipera u.c. (2019)²⁰¹ pētījumā par PVN likmes samazināšanas ietekmi Latvijas agroklimatiskajiem apstākļiem raksturīgiem augļiem un dārzeņiem uzsvērts, ka neskatoties uz pirms PVN samazināšanas veiktajām diskusijām ar valsts lielākajiem mazumtirdzniecības tīkliem, kas izrādīja gatavību samazināt cenas proporcionāli PVN samazinājumam, 100% PVN samazinājuma pārnese netika sasniegta.

6. PVN samazinājuma pārnesi ietekmē mazumtirdzniecības ķēžu cenu politika

Viens no iemesliem, kāpēc var būt vērojamas dažādas cenu svārstības un PVN samazinājums pilnībā nepārvēršas par cenu samazinājumu, ir mazumtirdzniecības ķēžu cenu politika. Nipers u.c. (2019)²⁰² konstatēja, ka, nosakot cenas augļiem un dārzeņiem, Latvijā lielveikali nepiemēro fiksētus uzcenojumus, bet gan noapaļo gala cenu atbilstoši savai cenu politikai un tāpēc ievrojams cenu apjoms beidzas ar "9" vai "5". Šāda pieeja pati par sevi garantē, ka cenas samazinājums netiks pārņemts tādā pašā proporcijā kā PVN samazinājums un tas ir būtisks faktors cenu novirzēm, īpaši lētāku preču gadījumā. Saskaņā ar Pike et al. (2009)²⁰³, šāda veida mērķa cenas bija viens no iemesliem, kāpēc cenas netika samazinātas proporcionāli PVN samazinājumam analizē Apvienotajā Karalistē. Leesment (2017)²⁰⁴ atklāja, ka pēc eiro ieviešanas Igaunijā 2011. gadā pēdējo ciparu, izņemot "0", "5" un "9", īpatsvars Igaunijas pārtikas cenās palielinājās saistībā ar kampaņu "Eiro nemainīs cenu". Ideja bija tāda, ka mazumtirgotāji pārrēķina cenas uz eiro, izmantojot fiksētu maiņas kursu, nevis noapaļo cenas uz augšu, lai tās beigtos ar deviņi vai nulli, tādējādi palielinot mazumtirgotāju peļņu. Tomēr līdz 2015. gadam to cenu īpatsvars, kas beidzas ar "0", "5" un "9", pieauga līdz 2010. gada līmenim (pirms eiro ieviešanas), kas liecina, ka mazumtirgotāji atgriezās pie t.s. nepāra cenām.

7. Pārnesi ietekmē PVN samazinājumu ieviešanas ilgums

EK (2008)²⁰⁵ veiktajā pētījumā konstatēts, ka PVN samazinājumu ieviešanas periods var ietekmēt transmisijas pakāpi. Ja piegādātāji samazinātās PVN likmes uztver kā īslaicīgu pasākumu, pārnese mēdz būt mazāka, jo uzņēmumi, visticamāk, nemainīs savu kapitāla struktūru un darbinieku skaitu, lai reaģētu uz pieaugošo pieprasījumu, kas varētu sekot pēc cenu samazinājuma. Tādējādi pilna pārnese nav iespējama, ja samazinātās PVN likmes tiek uzskatītas par pagaidu pasākumu.

8. PVN pārneses uz cenām periods var būt atšķirīgs

Zinātniskajā literatūrā tiek diskutēts arī par pielāgošanās procesa ilgumu. Politi un Mattos (2011)²⁰⁶, pamatojoties uz Brazīlijas gadījumu, secināja, ka cenu korekcijas pēc PVN izmaiņām notiek četru mēnešu laikā. Pamatojoties uz ES līmeņa datiem, Benedek u.c. (2015)²⁰⁷ uzsvēra, ka galvenā ietekme parādās pirmajos piecos mēnešos pēc reformas. Gabriel un Reiff (2006)²⁰⁸ uzstāja, ka 70% gadījumu Ungārijas gadījumā pārnese notika pirmajos trīs mēnešos.

Ņemot vērā to, cik atšķirīgi ir secinājumi, var pieņemt, ka PVN izmaiņu ietekmes mērīšanai katrā konkrētajā gadījumā ir nepieciešama individuāla pieeja. Nevar uzskatīt, ka PVN izmaiņas tiek pārnestas uz cenām 100% apmērā, un tas jo īpaši attiecas uz PVN samazinājuma gadījumiem. Zemas PVN pārneses gadījumā šo problēmu bieži var konstatēt jau pēc pirmajiem pieciem mēnešiem pēc PVN izmaiņu stāšanās spēkā.

²⁰¹ Nipers, A., Upite I., Pilvere, I., Stalgiene A., Viira A.-H. (2019). Effect of VAT rate reduction for fruits and vegetables on prices in Latvia: ex-post analysis. *Journal of Agricultural Sciences*. 1 *XXX* 2019, p.25-31.

²⁰² Nipers, A., Upite I., Pilvere, I., Stalgiene A., Viira A.-H. (2019). Effect of VAT rate reduction for fruits and vegetables on prices in Latvia: ex-post analysis. *Journal of Agricultural Sciences*. 1 *XXX* 2019, p.25-31.

²⁰³ Pike, R., Lewis, M., Turner, D. (2009). Impact of VAT Reduction on the Consumer Price Indices. *Economic & Labour Market Review*, 2009, Vol. 3, Issue 8, pp. 17-21.

²⁰⁴ Leesment, M. (2017). When 4.99 is better than 5.00: background and application of odd pricing. *Economic and Labour Market Trends*, Statistics Estonia, pp. 112-133.

²⁰⁵ EC, Copenhagen Economics (2008). Study on reduced VAT applied to goods and services in the Member States of the European Union. Taxation Papers No. 13, DG TAXUD, p.37. Pieejams: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2016-09/study_reduced_vat.pdf

²⁰⁶ Politi, R. B., Mattos, E. (2011). Ad-valorem Tax Incidence and after-tax Price Adjustments: Evidence from Brazilian Basic Basket Food. *Canadian Journal of Economics*, Canadian Economics Association, Vol. 44(4), pp. 1438-1470.

²⁰⁷ Benedek, D., De Mooij, R., Keen, M., Wingender, P. (2015). Estimating VAT Pass Through. IMF Working Paper WP/15/214.

²⁰⁸ Gábrriel, P., Reiff, Á. (2006). The Effect of the Change in VAT Rates on the Consumer Price Index. MNB Bulletin, Magyar Nemzeti Bank.

5.4. PVN samazināto likmju loma klimata, vides un veselīga dzīvesveida mērķu sasniegšanā

Kā secinājis Albrecht (2006)²⁰⁹, nstandarta PVN likmes galvenokārt tiek ieviestas, lai sasniegtu sociālus, nevis vides mērķus, bet, tā kā pēdējos gados vides politika ir kļuvusi arvien svarīgāka, popularitāti ieguvusi ideja par diferencētām PVN likmēm vides mērķu sasniegšanai. Diferencētās PVN likmes potenciāli var izmantot divos veidos: palielinot PVN likmes videi kaitīgām precēm, vai arī ieviešot samazinātas PVN likmes videi draudzīgām precēm. Līdz šim pēdējā pieeja ir vairāk izplatīta gan zinātniskajos pētījumos, gan politiskajās debatēs.

EP (2021)²¹⁰ eksperti, apkopojot dažādu pētījumu rezultātus, secināja, ka pazemināto PVN likmju pārnese uz patēriņa cenām ir nepieciešams, bet nepietiekams nosacījums vides un sociālo mērķu sasniegšanai pieprasījuma pusē. Citi faktori, jo īpaši pieprasījuma cenu elastība, kas nosaka, cik lielā mērā patērētāji maina savu patēriņu, reaģējot uz cenu izmaiņām, ir izšķiroši, lai noteiktu, vai samazinātas PVN likmes sekmīgi veicina vides un sociālo mērķu sasniegšanu. Turklāt samazināto likmju efektivitāte videi draudzīgiem produktiem ir atkarīga no tā, cik lielā mērā patērētāji ir gatavi pāriet no neilgtspējīgiem produktiem uz ilgtspējīgiem produktiem, reaģējot uz cenu izmaiņām.

Pēdējo gadu laikā ir ievērojami pieaugusi politiskā, sabiedriskā un akadēmiskā interese par nodokļiem un subsīdijām, lai veicinātu ne tikai vides mērķu sasniegšanu, bet arī veselīgas pārtikas patēriņu. Viens no Padomes Direktīvas (ES) 2022/542 mērķiem ir palīdzēt ieviest vēsturisku PVN reformu pārtikai stratēģijas “No lauka līdz galdam”, kas ir ES zaļais kurss pārtikas jomā, ietvaros, lai atļautu 0% PVN likmes piemērošanu ilgtspējīgai un veselīgai pārtikai, piemēram, augļiem un dārzeņiem, un piemērotu augstāko PVN likmi neveselīgai pārtikai un pārtikai, kurai ir liela negatīvā ietekme uz vidi (piemēram, apstrādāta un sarkanā gaļa, cukuroti dzērieni). PVN sistēmas reformas pamatprincipi bija iestrādāti EP labojumos (angl. *Compromise Amendments*) Nr. 27 “Pārtikas vide un pārtikas cenas”²¹¹, nosakot, ka reformai ir jānodrošina, lai ilgtspējīga un veselīga pārtika būtu vispieejamākā, nevis visdārgākā iespēja. PVN reforma pārtikas produktiem var gan palīdzēt samazināt ar pārtiku saistīto siltumnīcefekta gāzu emisiju (30% no visām SEG emisijām), gan veicināt veselīga uztura lietošanu. Vienlaicīgi tika uzsvērts, ka māsaimniecību izdevumi par pārtikas produktiem ES dalībvalstīs ievērojami atšķiras, un tāpēc visās dalībvalstīs ir jānodrošina to pieejamība patērētājiem, vienlaikus nodrošinot taisnīgus ienākumus primārajiem ražotājiem par ilgtspējīgiem un veselīgiem produktiem, un palielinot pārredzamību un patērētāju informētību par izmaksām un peļņu, kas saistīta ar katru pārtikas piegādes ķēdes posmu.

Zinātniskajā literatūrā tiek diskutēts par pārtikas nodokļu reformas, kas ietver cenu paaugstināšanu neveselīgiem pārtikas veidiem un subsīdijas veselīgākiem pārtikas produktiem, regresivitāti. Tomēr pētījumu rezultāti pierāda, ka šādu reformu rezultātā ietekme uz veselību ir visizteiktākā cilvēkiem ar zemiem ienākumiem, un tāpēc reformas var samazināt nevienlīdzību veselības jomā:

Kā apkopo Springmann u.c. (2018)²¹², no ekonomiskā viedokļa ar veselību saistīti nodokļi ir tā sauktie *Pigouvian* nodokļi, kuru mērķis ir novērst saimnieciskās darbības neparedzētās un iepriekš neapzinātās sekas sabiedrībai, iekļaujot šo seku izmaksas darbības vai preces cenā. Tādējādi ar veselību motivēta *Pigouvian* nodokļa ekonomiski optimālais nodokļa līmenis tiek noteikts tā, lai tirgus cenās tiktu iekļautas patēriņa veselības robežizmaksas, t.i., to veselības stāvokļu ārstēšanas izmaksas, kas saistītas ar vienu attiecīgās preces papildu porciju.

Regresivitāte (lielāks nodokļu slogs cilvēkiem ar zemiem ienākumiem) ir paredzamā preču, jo īpaši pārtikas, nodokļu ietekme, un tādējādi ietekme uz nabadzīgākiem patērētājiem ir svarīgs apsvērum.

²⁰⁹ Albrecht, J. (2006). The use of consumption taxes to re-launch green tax reforms. *International Review of Law and Economics*, Vol.26(1), pp.88-103.

²¹⁰ EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)

²¹¹ EP (2020). Compromise Amendment 27 “Food environment and food prices”. In “European Parliament 2020/2260 (INI) 29.6.2021 COMPROMISE AMENDMENTS 1-48”. Pieejams: <https://www.tappcoalition.eu/images/1231647EN-final-compromises-for-circulation-29-06-2021-1631276460.pdf>

²¹² Springmann, M., Mason-D’Croz, D., Robinson, S., Wiebe, K., Godfray, H.C.J., Rayner, M., Scarborough, P. (2018). Health-motivated taxes on red and processed meat: A modelling study on optimal tax levels and associated health impacts. *PLoS ONE* 13(11): e0204139. Pieejams: <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0204139&type=printable>

Saskaņā ar Kotakorpi (2008)²¹³ viedokli, ja iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem ir elastīgāks pieprasījums un/vai augstāks neveselīgas pārtikas patēriņa līmenis un/vai sliktāka veselība, tad arī neveselīgas pārtikas augsto nodokļu labvēlīgā ietekme uz veselību viņiem būtu vislielākā. Regresivitātes arguments pret (neveselīgas) pārtikas aplikšanu ar nodokļiem var tikt apgāzts, ja tiek ņemtas vērā ne tikai monetārās izmaksas, bet arī nodokļu labvēlīgā ietekme uz veselību. Tas atspoguļo Sassi (2010)²¹⁴ OECD pārskatā par aptaukošanās novēršanas pasākumiem veikto konstatējumu, ka fiskālie pasākumi ir vienīgā iejaukšanās, kas konsekventi nodrošina lielāku veselības ieguvumu mazāk nodrošinātajiem visās pētītajās valstīs. Lai gan šādi nodokļi ir neapšaubāmi netaisnīgi no fiskālā finansējuma viedokļa, tos var uzskatīt arī par taisnīgiem kā sabiedrības veselības pasākumus, jo regresīvais nodoklis ir spēcīgāks preventīvs līdzeklis grupām ar zemākiem ienākumiem.

Härkänen u.c. (2014)²¹⁵, analizējot akcīzes nodokļa palielinājumu cukuram un PVN likmju samazināšanu atsevišķiem veselīgiem produktiem Somijā, secināja, ka pieprasījums pēc daudzām pārtikas kategorijām ir elastīgāks mājāsaimniecībās ar zemiem ienākumiem. Lai gan neveselīgas pārtikas aplikšanas ar nodokļiem slogs procentos ir vislielākais cilvēkiem ar zemiem ienākumiem, tieši šajā iedzīvotāju grupā novērojama vispozitīvākā ietekme uz veselību. Līdz ar to, ņemot vērā ne tikai monetāro, bet arī nodokļu ietekmi uz veselību, t.s. grēka nodokļi (angl. *sin taxes*) var radīt vienlīdzīgāku labklājības sadali un samazināt nevienlīdzību veselības jomā. Arī Thow u.c. (2014)²¹⁶ 38 pētījumu rezultātu apkopojumā konstatēja dažādus pārtikas nodokļu regresivitātes līmeņus, kur lielāka regresivitāte novērota, piemērojot fiskālo pasākumu kombinācijas veselām pārtikas grupām, nevis konkrētiem pārtikas produktiem (mērķa pārtikas produkti šajos pētījumos ietvēra pamata pārtikas produktus, piemēram, piena produktus, galvenokārt pamatojoties uz tauku saturu), bet lielākā pozitīvā veselīga uztura lietošanas ietekme uz patērētājiem ar zemiem ienākumiem tika novērota pētījumos par nodokļiem, kas bija vērsti uz pārtikas produktiem (piemēram, cukurs vai ar cukuru saldināti dzērieni), kuriem bija pieejami ar nodokli neapliekami tuvi aizstājēji.

García-Muros u.c. (2017)²¹⁷ ir apkopojusi vairāku pētījumu atzinumus, ka kompleksas nodokļu reformas ieviešana pārtikai (nodokļus par mazāk veselīgu pārtiku apvienojot ar subsīdijām vai nodokļu atbrīvojumiem augļiem un dārzeņiem) var mazināt reformas regresivitāti. Tajā skaitā Nnoaham u.c. (2009)²¹⁸, analizējot vairāku pārtikas nodokļu un subsīdiju scenāriju ietekmi uz veselību, un to ekonomisko ietekmi uz dažādām ienākumu grupām Anglijā, nonāca pie secinājuma, ka kombinēts scenārijs, iekļaujot nodokļus mazāk veselīgai pārtikai un veselīgo produktu subsīdijas, samazina kopējo regresivitāti.

Nodokļi un subsīdijas tiek atzīti kā efektīvi instrumenti, lai uzlabotu patēriņa modeļus. Ne visos zinātniskajos pētījumos ir konkretizēts, tieši ar kādu instrumentu – PVN likmju izmaiņām, akcīzes nodokli vai specifisku produktu nodokli vai subsīdijām tiek panākts konkrētais pārtikas produktu cenas samazinājums vai palielinājums. Tomēr pārsvarā lielāks pozitīvais efekts veselīga uztura lietošanas veicināšanā un veselības uzlabošanā tiek panākts ar cenu palielinošiem fiskālajiem instrumentiem (piemēram, paaugstinātām PVN likmēm “neveselīgiem” produktiem vai cukura, sāls un piesātināto tauku nodokļiem), bet cenu pazeminošiem instrumentiem (t.sk. pazeminātās PVN likmes un veselīgas pārtikas subsīdijas) efekts ir mazāks:

Gustavsen un Rickertsen (2013)²¹⁹, analizējot PVN paaugstināšanas ietekmi uz atsevišķiem neveselīgiem pārtikas produktiem un PVN atcelšanu atsevišķiem veselīgiem pārtikas produktiem mājāsaimniecībās ar

²¹³ Kotakorpi, K. (2008). The incidence of sin taxes. *Economics Letters*, Volume 98, Issue 1, pp. 95-99.

²¹⁴ Sassi, F. (2010). Obesity and the Economics of Prevention: Fit not Fat. Paris: OECD. Pieejams: <https://www.oecd.org/els/health-systems/obesity-and-the-economics-of-prevention-9789264084865-en.htm>

²¹⁵ Härkän, T., Kotakorpi, K., Pietinen, P., Pirttilä, J., Reinivuo, H., Suoniemi, I. (2014). The welfare effects of health-based food tax policy. *Food Policy*, Volume 49, Part 1, pp. 196-206. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919214001080>

²¹⁶ Thow, A. M., Shauna Downs, S., Jan S. (2014). A systematic review of the effectiveness of food taxes and subsidies to improve diets: Understanding the recent evidence. *Nutrition Reviews*, Volume 72, Issue 9, pp. 551–565. Pieejams: <https://academic.oup.com/nutritionreviews/article/72/9/551/1859025?login=false>

²¹⁷ García-Muros, X., Markandya, A., Romero-Jordán, D., González-Eguino, M. (2017). The distributional effects of carbon-based food taxes. *Journal of Cleaner Production*, Volume 140, Part 2, pp. 996-1006.

²¹⁸ Nnoaham, K.E., Sacks, G., Rayner, M., Mytton, O., Gray, A. (2009). Modelling income group differences in the health and economic impacts of targeted food taxes and subsidies. *International Journal of Epidemiology*, Volume 38, Issue 5, pp. 1324–1333.

²¹⁹ Gustavsen, G.W., Rickertsen, K. (2013). Adjusting VAT rates to promote healthier diets in Norway: A censored quantile regression approach. *Food Policy*, Volume 42, pp. 88-95.

dažāda apmēra pārtikas patēriņu Norvēģijā, secināja, ka nodokļu ietekme, lai samazinātu ar uzturu saistītas veselības problēmas, ir lielāka nekā subsīdijām. PVN likmes paaugstināšana ir efektīvāka, lai samazinātu neveselīgas pārtikas pirkumus mājāsaimniecībās, kurās ir liels pirkumu apjoms, nekā PVN atcelšana, lai palielinātu veselīgas pārtikas iegādi mājāsaimniecībās, kuras iepērkas maz. Härkänen u.c. (2014)²²⁰ analizēja divu veidu nodokļu reformas Somijā - akcīzes nodoklis cukuram un PVN likmju samazinājumu svaigām zivīm, augļiem un dārzeņiem, un secināja, ka, lai gan visas konstatētās ietekmes bija statistiski nozīmīgas, tomēr cukura nodokļa pozitīvā ietekme uz veselību bija lielāka, bet samazinātām PVN likmēm tika konstatēta tikai neliela pozitīva ietekme uz veselību. Waterlander u.c. (2019)²²¹ pētījumā tika pārbaudīta piecu dažādu politikas iespēju (saldināto dzērienu nodokļa, piesātināto tauku nodokļa, cukura nodokļa, sāls nodokļa un augļu un dārzeņu subsīdiju) ietekme uz kopējo mājāsaimniecības pārtikas iepirkumu un konkrētu uzturvielu vai produktu iegādi Jaunzēlandē 2016. gadā. Kopumā tika secināts, ka trīs politikas virzieni uzrāda būtisku pozitīvu ietekmi uz kopējo veselīgu pirkumu skaitu - cukura nodoklis, sāls nodoklis un piesātināto tauku nodoklis, kamēr saldināto dzērienu nodoklis un augļu un dārzeņu subsīdijas radīja nenozīmīgu veselīgo pirkumu skaita pieaugumu. Pētījumā tika novērota augstāku nodokļu vai subsīdiju spēcīgāka ietekme uz veselīgo pirkumu skaitu, salīdzinot ar zemākiem nodokļiem vai subsīdijām. Blakely u.c. (2020)²²² salīdzināja augļu un dārzeņu subsīdiju, piesātināto tauku, cukura, sāls un t.s. nevēlamās pārtikas (nebūtiska, enerģētiska pārtika ar enerģijas blīvumu ≥ 275 kcal/100 g) nodokļu ietekmi Jaunzēlandē, modeļējot cenu izmaiņu ietekmi uz pārtikas iegādi un izrietošās izmaiņas veselības stāvoklī un veselības izdevumos. Rezultātā cukura nodoklis radīja vislielāko ieguvumu veselībai, piesātināto tauku un sāls nodokļu radītais ieguvums bija apmēram par trešdaļu zemāks, augļu un dārzeņu subsīdijām – par 60% zemāks, bet nevēlamās pārtikas nodoklis radīja vismazāko ieguvumu. Pētījuma autori arī atzīst, ka pārtikas nodokļi varētu rosināt pārtikas rūpniecības produktu pārformulāciju, lai izvairītos no nodokļiem, tā vēl vairāk uzlabojot veselības ieguvumus. Cobiac u.c. (2017)²²³ vērtēja piesātināto tauku, sāls un cukura nodokļu un subsīdiju augļiem un dārzeņiem lomu ar uzturu saistītu slimību samazināšanā Austrālijā un nonāca pie secinājuma, ka nodokļus un subsīdijas pārtikai un dzērieniem var apvienot, lai panāktu būtiskus iedzīvotāju veselības uzlabojumus un izmaksu ietaupījumus veselības nozarē. Lielāko pozitīvo efektu uz veselību radīja cukura nodoklis, kam sekoja sāls un piesātināto tauku nodoklis, bet augļu un dārzeņu subsīdija bija rentabls nodokļu paketes papildinājums. Afshin u.c. (2017)²²⁴ veiktās meta-analīzes rezultāti norāda, ka 10% cenu samazinājums (ar subsīdijām) palielināja veselīgas pārtikas patēriņu par 12%, un 10% cenu pieaugums ar nodokļiem vai citiem līdzekļiem samazināja neveselīgās pārtikas un dzērienu patēriņu par 6%. Broeks u.c. (2020)²²⁵ pētījumā tika novērtēta 15% un 30% nodokļa ieviešanas ietekme uz gaļas patēriņu un 10% subsīdiju ietekme uz augļu un dārzeņu patēriņu Nīderlandē, izmantojot sociālo izmaksu un ieguvumu analīzi 30 gadu laika periodā (ieviešamo nodokļu veids, piemēram, CO₂ nodoklis, PVN samazinājums vai palielinājums, vai akcīzes nodoklis, netika precizēts). Pētījuma autori secināja, ka pārtikas nodokļu vai subsīdiju ieviešana var veicināt veselīgāku un ilgtspējīgāku uzturu sabiedrībā, tomēr aprēķinu rezultāti norāda lielāku potenciālo veselības uzlabojumu gaļas nodokļa ieviešanas gadījumā (izņēmums ir koronārās sirds slimības, kur ievērojami lielāku uzlabojumu radīja augļu un dārzeņu subsīdiju ieviešana). Thow u.c. (2014)²²⁶, apkopojot 38 2009.-2012. gadā veiktu pētījumu rezultātus, nonāca pie

²²⁰ Härkän, T., Kotakorpi, K., Pietinen, P., Pirttilä, J., Reinivuo, H., Suoniemi, I. (2014). The welfare effects of health-based food tax policy. *Food Policy*, Volume 49, Part 1, pp. 196-206. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919214001080>

²²¹ Waterlander, W.E., Jiang, Y., Nghiem, N., Eyles, H., Wilson, N., Cleghorn, C., Genç, M., Swinburn, B., Mhurchu, C.N., Blakely, T. (2019). The effect of food price changes on consumer purchases a randomised experiment. *The Lancet Public Health*, Volume 4, Issue 8, pp. e394-e405. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468266719301057>

²²² Blakely, T., Cleghorn, C., Mizdrak, A., Waterlander, W., Nghiem, N., Swinburn, B., Wilson, N., Mhurchu, C.N. (2020). The effect of food taxes and subsidies on population health and health costs: a modelling study. *The Lancet Public Health*, Volume 5, Issue 7, pp. e404-e413. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S246826672030116X>

²²³ Cobiac, L.J., Tam, K., Veerman, L., Blakely, T. (2017). Taxes and Subsidies for Improving Diet and Population Health in Australia: A Cost-Effectiveness Modelling Study. *PLoS Med*, 14(2):e1002232.

²²⁴ Afshin, A., Peñalvo, J.L., Del Gobbo, L., Silva, J., Michaelson, M., O'Flaherty, M., et al. (2017). The prospective impact of food pricing on improving dietary consumption: a systematic review and meta-analysis. *PloS One*, 12 (3) (2017), Article e0172277

²²⁵ Broeks, M.J., Biesbroek, S., Over E.A.B., van Gils, P.F., Toxopeus, I., Beukers, M.H., Temme, E.H.M. (2020). A social cost-benefit analysis of meat taxation and a fruit and vegetables subsidy for a healthy and sustainable food consumption in the Netherlands. *BMC Public Health*, Volume 20, Article number: 643. Pieejams: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-020-08590-z>

²²⁶ Thow, A. M., Shauna Downs, S., Jan S. (2014). A systematic review of the effectiveness of food taxes and subsidies to improve diets: Understanding the recent evidence. *Nutrition Reviews*, Volume 72, Issue 9, pp. 551–565. Pieejams: <https://academic.oup.com/nutritionreviews/article/72/9/551/1859025?login=false>

secinājuma, ka nodokļi un subsīdijas, visticamāk, būs efektīva iejaukšanās, lai uzlabotu patēriņa modeļus, kas saistīti ar aptaukošanos un hroniskām slimībām, un ir pierādījumi, kas liecina par konsekventu ietekmi uz patēriņu pie dažādām nodokļu likmēm. Veiktais apkopojums norāda, ka fiskālie pasākumi, jo īpaši bezalkoholisko dzērienu nodokļi un, atšķirībā no vairuma citu pētījumu atzinumiem - arī veselīgas pārtikas subsīdijas, var būt efektīvi, lai veicinātu vēlamās izmaiņas uzturā.

Vairāki pētījumi uzsver kompleksu nodokļu un subsīdiju, t.sk. PVN likmju, reformu optimālāko rezultātu patēriņa modeļu uzlabošanā:

Sahaa u.c. (2021)²²⁷, novērtējot vairāku PVN reformu pārtikai ietekmi Zviedrijā, secina, ka PVN kompleksai reformai, kad tiek paaugstināta likme pārtikas produktiem, kas ir īpaši bagāti ar piesātinātajiem taukiem vai sāļi, un pazemināta likme augļiem un dārzeņiem, ir vislielākā ietekme veselīgāka uztura lietošanas veicināšanā un mirstības samazināšanā. Waterlander u.c. (2019)²²⁸ pētījumā, pārbaudot piecu dažādu nodokļu un subsīdiju ieviešanu pārtikas produktiem Jaunzelandē, uzsvērts, ka politikas virzienu kombinācija varētu dot vislielāko veselīgo pirkumu skaita pieaugumu, ko papildina pārtikas rūpniecības pārveidošanas uzraudzība un (iespējams) regulēšana, reaģējot uz nodokļiem, lai novērstu neparedzētu kaitējumu un maksimāli palielinātu apstrādātās pārtikas veselīgumu. Nnoaham u.c. (2009)²²⁹ salīdzināja dažādu pārtikas nodokļu un subsīdiju ietekmi uz iedzīvotāju veselību Anglijā un nonāca pie secinājuma, ka, ieviešot kompleksu scenāriju ar pārtikas nodokli mazāk veselīgajiem produktiem apvienojumā ar atbilstošu subsīdiju augļiem un dārzeņiem, vislielākajā mērā tiktu samazināts nāves gadījumu skaits no kardiovaskulārajām slimībām un vēža.

Zinātniskajos pētījumos tiek atzīts, ka mērķēti patēriņa nodokļi pārtikai var būtiski pozitīvi ietekmēt ne tikai cilvēku veselību, bet vienlaicīgi risināt arī vides un klimata jautājumus:

Ar pārtikas ieguvu un patēriņu ir saistīts ievērojams SEG emisiju apjoms, tāpēc, ieviešot jebkuru emisiju samazināšanas politiku, būtu jāapsver arī iespējas ietekmēt pārtikas sistēmu, jo īpaši attiecībā uz lopkopības produkcijas ražošanu un gaļas patēriņu. Turklāt uztura izmaiņas vienlaicīgi ir pievilcīgas ne tikai no klimata, bet arī no sabiedrības veselības viedokļa.

Poore u.c. (2018)²³⁰ ir veikuši līdz šim visplašāko pārtikas produktu ietekmes uz vidi novērtējumu. Pētījuma datu kopa aptvēra aptuveni 38 700 komerciāli dzīvotspējīgu saimniecību 119 valstīs – t.i. 40 pārtikas produktus, kas veido aptuveni 90% no globālā olbaltumvielu un kaloriju apjoma. Pētījuma ietvaros ir noteikta kvantitatīvā ietekme uz vidi, pamatojoties uz dzīves cikla analīzi, kas ietver ietekmi vairākos piegādes ķēdes posmos: zemes izmantošanas maiņa, ražošanas process, dzīvnieku barības ražošana, pārtikas pārstrāde, transports, iepakojums un mazumtirdzniecība. Pētījuma rezultāti tika atjaunoti, pamatojoties uz datiem par emisiju sadalījumu 2022. gada 15. jūnijā, lai iekļautu arī piegādes ķēdes zudumus.

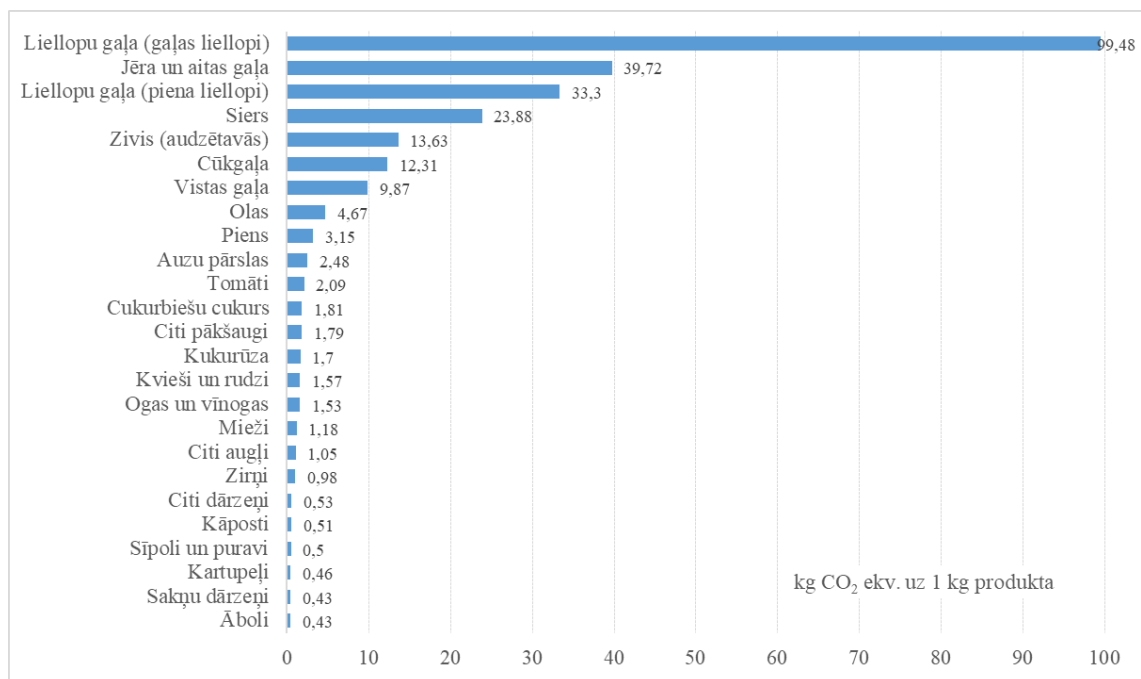
Saskaņā ar 5.4. attēlā izmantotā pētījuma datiem, no Latvijai tradicionāliem pārtikas pamatproduktiem liellopu un aitu gaļai, kā arī sieram ir augstākais oglekļa pēdas nospiedums, ko izsaka kā SEG emisiju apjomu uz vienu kilogramu produkta, vai uz 100 g proteīna 5.5. attēlā, kurā apkopoti galvenie Latvijas iedzīvotāju izmantotie proteīna avoti.

²²⁷ Sahaa, S., Nordström, J., Scarborough, P., Thunström, L., Gerdtham, U.G. (2021). In search of an appropriate mix of taxes and subsidies on nutrients and food: A modelling study of the effectiveness on health-related consumption and mortality. *Social Science & Medicine*, Volume 287. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953621007206>

²²⁸ Waterlander, W.E., Jiang, Y., Nghiem, N., Eyles, H., Wilson, N., Cleghorn, C., Genç, M., Swinburn, B., Mhurchu, C.N., Blakel, T. (2019). The effect of food price changes on consumer purchases a randomised experiment. *The Lancet Public Health*, Volume 4, Issue 8, pp. e394-e405. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468266719301057>

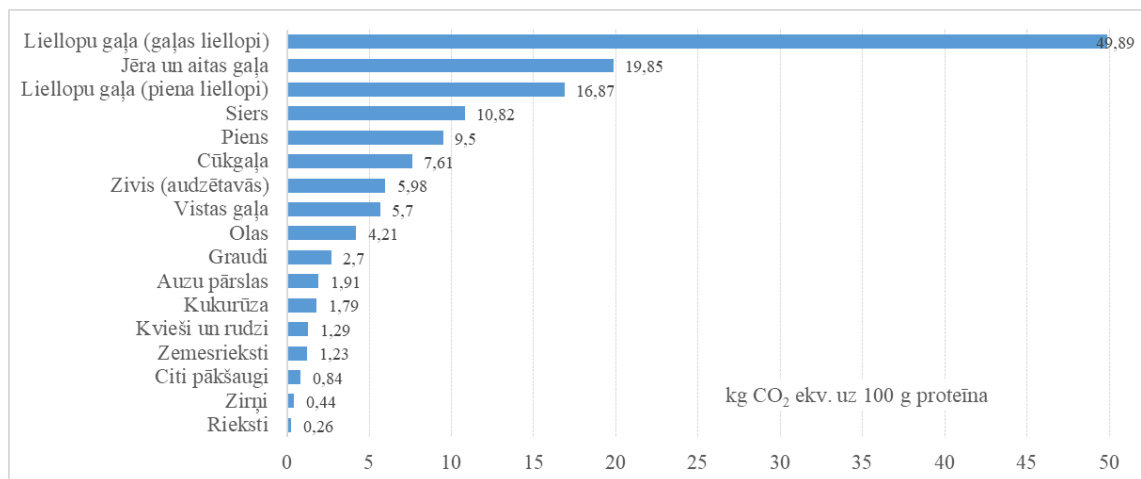
²²⁹ Nnoaham, K.E., Sacks, G., Rayner, M., Mytton, O., Gray, A. (2009). Modelling income group differences in the health and economic impacts of targeted food taxes and subsidies. *International Journal of Epidemiology*, Volume 38, Issue 5, pp. 1324–1333.

²³⁰ Poore, J., Nemecek, T. (2018). Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. *Science*, 360(6392), 987-992. Attēlos izmantotie dati pieejami: <https://ourworldindata.org/environmental-impacts-of-food>

5.4. attēls. Pārtikas produktu SEG emisijas, izteiktas CO₂ ekvivalentā uz kilogramu produkta, kg²³¹

Pētījuma ietvaros ir noteikti arī citi pārtikas produktu ietekmes uz vidi aspekti – zemes un ūdens izmantošanas apjoms un eitrofikācija. Zemes izmantošanas apjoma ziņā ar 370 m² uz vienu kilogramu produkta pirmajā vietā ierindojas jēru un aitu gaļa, kam ar 326 m² seko gaļas liellopu produkcija un siers ar 88 m². Lielākie ūdens patērētāji no Latvijai tradicionāliem pārtikas produktiem ar 5605 litriem uz 1 kg produkcijas ir siers, kam seko piena liellopu un aitas gaļa (attiecīgi ar 2714 l un 1803 l uz 1 kg produkcijas). Eitrofikācijas emisijas (lieko barības vielu noplūde apkārtējā vidē un ūdenstilpnēs, kas ietekmē un piesārņo ekosistēmas) mēra fosfātu ekvivalentu gramos (PO₄ ekv.). Arī eitrofikācijas ziņā lielākie piesārņojuma radītāji ir liellopu gaļa (piena un gaļas liellopi), siers un aitas gaļa (attiecīgi 365 g, 301 g, 98 g un 97 g PO₄ ekv.).

5.5. attēls. Pārtikas produktu SEG emisijas, izteiktas CO₂ ekvivalentā uz 100 g proteīna, kg²³²

Edjabou un Smed (2013)²³³, pārbaudot uz CO₂ ekvivalentiem bāzētu patēriņa nodokļu ietekmi 23 dažādiem pārtikas produktiem Dānijā, nonāca pie secinājuma, ka nodokļi ir zemu izmaksu veids, kā veicināt klimatam

²³¹ Avots: Poore, J., Nemecek, T. (2018). Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. *Science*, 360(6392), 987-992. Attēlā izmantotie dati pieejami: <https://ourworldindata.org/environmental-impacts-of-food>

²³² Avots: Poore, J., Nemecek, T. (2018). Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. *Science*, 360(6392), 987-992. Attēlā izmantotie dati pieejami: <https://ourworldindata.org/environmental-impacts-of-food>

²³³ Edjabou, L.D., Smed, E.S. (2013). The effect of using consumption taxes on foods to promote climate friendly diets – The case of Denmark. *Food Policy*, Volume 39, pp. 84-96.

draudzīgu uzturu bez lielas negatīvas ietekmes uz veselību. Abadie u.c. (2016)²³⁴ novērtēja optimālos nodokļu un subsīdiu apmērus dažādām pārtikas precēm Norvēģijā, kas var mainīt patēriņa paradumus, lai samazinātu SEG emisijas, kas rodas no vidējā norvēģu uztura, vienlaicīgi nodrošinot vajadzīgo kaloriju patēriņu un ņemot vērā citus veselības apsvērumus (neveselīgas pārtikas subsidēšanas aizliegumu, dārzeņu, augļu un alkohola daudzuma ierobežojumus, lai dārzeņu un augļu patēriņš nesamazinātos un alkohola patēriņš nepalielinātos). Pētījuma autori nonāca pie secinājuma, ka ierobežotus, bet noderīgus emisiju samazināšanas mērķus var noteikt tikai ar dažām izmaiņām diētā. García-Muros u.c. (2017)²³⁵ novērtēja no oglekļa pēdas nospieduma (angl. *carbon footprint*) atkarīgu patēriņa nodokļu ieviešanu pārtikas produktiem Spānijā un secināja, ka šāda politika var samazināt emisijas un vienlaicīgi palīdzēt mainīt patēriņa modeļus uz veselīgāku uzturu. Pētījuma rezultāti norāda, ka šādiem pārtikas nodokļiem ir tendence būt nedaudz regresīviem un tie var vairāk ietekmēt noteiktas sociālās grupas, tomēr šo efektu var samazināt, ieviešot izņēmumus atsevišķiem pamata pārtikas produktiem. Broeks u.c. (2020)²³⁶, novērtējot ietekmi uz vidi scenārijos ar 15% un 30% palielinātu nodokli gaļai un 10% subsīdijām augļiem un dārzeņiem, secināja, ka kompleksā vides novērtējumā (kas ietver SEG emisiju, sālsūdens eitrofikācijas, augsnes paskābināšanās un zemes izmantošanas novērtējumu), nodokļa ieviešanas rezultātā samazinātais gaļas patēriņš nodrošina attiecīgi 8,6% un 16% ietekmes uz vidi samazinājumu, bet augļu un dārzeņu subsīdiju radītais patēriņa palielinājums varētu palielināt ietekmi uz vidi par 4,5% 30 gadu periodā.

---

²³⁴ Abadie, L.M., Galarraga, I., Milford, A.B., Gustavsen, G.W. (2016). Using food taxes and subsidies to achieve emission reduction targets in Norway. *Journal of Cleaner Production*, Volume 134, Part A, pp. 280-297.

²³⁵ García-Muros, X., Markandya, A., Romero-Jordán, D., González-Eguino, M. (2017). The distributional effects of carbon-based food taxes. *Journal of Cleaner Production*, Volume 140, Part 2, pp. 996-1006.

²³⁶ Broeks, M.J., Biesbroek, S., Over E.A.B., van Gils, P.F., Toxopeus, I., Beukers, M.H., Temme, E.H.M. (2020). A social cost-benefit analysis of meat taxation and a fruit and vegetables subsidy for a healthy and sustainable food consumption in the Netherlands. *BMC Public Health*, Volume 20, Article number: 643. Pieejams: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-020-08590-z>

6. Aprēķini par PVN samazināšanas ietekmi pārtikas pamatproduktiem Latvijā

6.1. Modeļa apraksts

Šajā pētījumā tiek izmantots modelis, kas speciāli PVN ietekmes novērtēšanai pārtikas sektorā tika izstrādāts 2007. gadā pētījuma “Diferencētas pievienotās vērtības nodokļa likmes atsevišķām pārtikas grupām ietekme uz šo produktu patēriņu un šo produktu ražotāju konkurētspēju” ietvaros, to aktualizējot²³⁷.

6.1.1. Vispārējie aspekti

PVN ietekme uz pārtikas preču mazumtirdzniecības cenām, pārdošanas apjomiem utt. ir saistīta ar ekonomiskajiem procesiem nozarē un ekonomisko subjektu – patērētāju un pārdevēju (mazumtirgotāju) rīcību. Tādēļ pētījumā šo jautājumu analīze ir veikta, galvenokārt balsoties uz mikroekonomikas atziņām par ekonomiskajiem procesiem nozarē un ekonomisko subjektu darbību.

Saskaņā ar ekonomikas teorijas atziņām cenu līmeni un pārdošanas apjomu tirgū nosaka divi pamatfaktori – pieprasījums (D) un piedāvājums (S).

Līdzsvars tirgū būs pie līdzsvara cenas P_0 un līdzsvara apjoma Q_0 , kad pieprasījums būs vienāds ar piedāvājumu. Pie citiem cenu līmeņiem tirgū veidosies vai nu pārpalikums, vai deficīts. Tomēr jāatgādinā, ka praksē tirgus līdzsvars ne vienmēr iestāties. Dažādi administratīvi šķēršļi, straujās izmaiņas ekonomiskajā vidē u.c. apstākļi var izsaukt situācijas, kad tirgū veidojas pārpalikums vai deficīts. Tomēr var uzskatīt, ka tirgum ir tendence virzīties uz līdzsvaru un ka ilgtermiņa periodā novirzes no līdzsvara stāvokļa savstarpēji kompensējas. Šī iemesla dēļ pētījumā PVN ietekme uz pārtikas preču mazumtirdzniecības tirgu ir pētīta, balstoties uz ekonomikas teorijas atziņām par līdzsvara procesiem tirgū.

Tirgus līdzsvara veidošanās atšķiras atkarībā no analizējamā perioda garuma. Pastāv noteiktas atšķirības starp acumirklīgo periodu, īso periodu un garo periodu. Pētījumā ir analizēta PVN ietekme īsajā periodā, t.i., periodā, kurā uzņēmumu (ražotāju) un nozares jaudas saglabājas nemainīgas.

Lai nodrošinātu korektu jēdzienu lietojumu, ir nepieciešams savstarpēji nošķirt pieprasījumu no pieprasījuma apjoma un piedāvājumu no piedāvājuma apjoma. Pieprasījums ir noteikta veida preču daudzums, ko patērētāji (pircēji) vēlas un ir spējīgi nopirkt par noteiktu cenu noteiktā laika posmā²³⁸. Tādējādi pieprasījums ir funkcija no cenas. Savukārt pieprasījuma apjomu jeb pārdoto preču daudzumu papildus nosaka vēl virkne citu faktoru: patērētāju ienākumi, aizvietotāju (substitūtu) cenas, kopā lietojamo (komplementāro) preču cenas, patērētāju gaume, pircēju skaits, pircēju prognozes (gaidas) u.c.²³⁸. Tā kā pieprasījuma līkne atspoguļo apjoma izmaiņas atkarībā tikai no preces cenas, tad citu faktoru izmaiņu ietekme izpaužas kā pieprasījuma līknes pārvietošanās.

Līdzīgas atšķirības pastāv starp piedāvājumu un piedāvājuma apjomu. Piedāvājums ir noteikta veida preču daudzums, ko pārdevēji (ražotāji) vēlas un ir spējīgi saražot un piedāvāt pārdošanai tirgū par noteiktu cenu, noteiktā laika posmā²³⁸. Tādējādi piedāvājums ir funkcija no cenas. Savukārt piedāvājuma apjomu jeb piedāvāto preču daudzumu bez preces cenas ietekmē vēl virkne citu faktoru: ražošanas resursu cenas, tehnoloģija, nodokļi un dotācijas (subsīdijas), kredīta procenti (kā arī cita veida finansējuma cenas), pārdevēju skaits, pārdevēju (ražotāju) prognozes (gaidas) u.c.²³⁸. Analogiski kā pieprasījuma līknes gadījumā citu faktoru izmaiņu ietekme izpaužas kā piedāvājuma līknes pārvietošanās.

Kaut arī pieprasījuma un piedāvājuma līkņu izmantošana dod iespēju iegūt vispārēju informāciju par ekonomiskajiem procesiem tirgū, tomēr, lai būtu iespējams veikt dziļāku analīzi, ir nepieciešams padziļināti aplūkot ekonomiskos procesus. Tirgus līdzsvara veidošanos nosaka tirgus dalībnieku – pircēju un pārdevēju – darbības tirgū. Katrs no tirgus dalībniekiem vēlas sasniegt stāvokli, kas tam nodrošina maksimālu labumu (ieguvumu). Šādu stāvokli var nosaukt par attiecīgā tirgus dalībnieka līdzsvaru. Tā kā pircēji pārtikas preču mazumtirdzniecības sektorā pārsvarā ir fiziskas personas, kuras pārtikas preces iegādājas patēriņa, nevis komerciālām vajadzībām, tad šo dalībnieku darbības motīvs ir derīguma²³⁹ maksimizācija. Šo pircēju

²³⁷ Kozlinskis V., Auziņš A., Nipers A. un citi (2007) “Diferencētas pievienotās vērtības nodokļa likmes atsevišķām pārtikas grupām ietekme uz šo produktu patēriņu un šo produktu ražotāju konkurētspēju”, RISEBA pētījums

²³⁸ Nešpors V (1999) “Ievads mikroekonomikas teorijā”, Rīga: RTU, 128 lpp.

²³⁹ Ar jēdzienu “derīgums” tiek saprasts labuma derīgums, kas raksturo labuma (preces) spēju apmierināt kādu cilvēka vajadzību.

(patērētāju) tiekšanos sasniegt patērētāju līdzsvaru raksturo pieprasījuma līkne, jo būtībā punkti uz pieprasījuma līknes parāda preču apjomus, kas pie attiecīgās cenas nodrošina patērētājiem maksimālu derīgumu.

Pārdevēji pārtikas preču mazumtirdzniecības sektorā ir mazumtirdzniecības uzņēmumi, kuru darbības mērķis ir peļņas maksimizācija²⁴⁰. Saskaņā ar vispārējām mikroekonomikas atziņām uzņēmumam maksimālo peļņu jeb uzņēmuma (firmas) līdzsvaru nodrošina piedāvājuma (ražošanas) apjoms, pie kura izpildās šāds nosacījums²³⁸:

$$MR = MC \quad [1]$$

kur MR – robežieņēmumi;

MC – robežizmaksas.

Robežieņēmumu (MR) un robežizmaksu (MC) definēšanai tiek lietotas divas samērā tuvas, bet ne precīzi identiskas definīcijas, kuras nosacīti var dēvēt par ekonomisko un matemātisko definīciju. Saskaņā ar ekonomikas teorijas literatūrā (it īpaši mācību literatūrā) lietoto definīciju robežieņēmumi (MR) ir kopējo ieņēmumu (TR) pieaugums, ražošanai palielinoties par vienu vienību^{238, 241}. Matemātiski MR tiek definēti kā kopējo ieņēmumu (TR) atvasinājums pēc apjoma (Q). Būtībā no teorijas viedokļa korektāka ir otrā definīcija, tomēr pirmā definīcija vairumā gadījumu ir uzskatāma par tuvu aproksimāciju. Līdzīgā veidā tiek definētas arī robežizmaksas (MC): attiecīgi kā kopējo izmaksu pieaugums, palielinot ražošanas apjomu par vienu vienību^{238, 241} vai kā kopējo izmaksu (TC) atvasinājums pēc apjoma (Q). Turpmāk veiktajā analīzē ir izmantotas t.s. matemātiskās robežlielumu definīcijas, jo tās dod iespēju veikt korektāku matemātisko analīzi.

Nosacījuma pamatojums ir šāds: pie līdzsvara apjoma (peļņu maksimizējošā apjoma) bezgalīgi mazas apjoma izmaiņas radītais ieņēmumu pieaugums ir vienāds ar izmaksu pieaugumu. Tādējādi peļņas pieaugums ir 0. Tālākas apjoma palielināšanas gadījumā peļņas pieaugums kļūs negatīvs un kopējā peļņa samazināsies. Savukārt pie zemāka apjoma peļņa būs zemāka nekā pie līdzsvara apjoma, jo būs neizmantota peļņas palielināšanas rezerve.

6.1.2. Pievienotās vērtības nodokļa vispārējā ietekme

PVN maksā persona, kas atbilstoši normatīvo aktu prasībām ir PVN maksātāja. Šī persona maksājamo PVN aprēķina kā starpību starp no pircējiem saņemto PVN un piegādātājiem samaksāto PVN (atskaitāmo priekšnodokli).

Pārtikas preču mazumtirdzniecības sektorā praktiski visi pircēji ir fiziskas personas, kas nav PVN maksātāji. Tādēļ pircējus PVN ietekmē tādā veidā, ka preces mazumtirdzniecības cena veidojas kā cenas bez PVN un aprēķinātā PVN summa. Pircēja reakciju uz cenu izmaiņām ietekmēs preces galīgā cena jeb bruto cena (cena ar PVN), jo pircējam nav iespējams par pārtikas precēm samaksāto PVN (cenā ietverto PVN) izmantot kā atskaitāmu priekšnodokli.

Savukārt absolūti lielākā daļa no apgrozījuma mazumtirdzniecības sektorā (mazumtirgotāji) veidojas kā PVN apliekami darījumi, jo atbilstoši Latvijā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem visām personām ir jāreģistrējas par PVN maksātājiem, ja apliekamo darījumu summa 12 mēnešu periodā sasniedz vai pārsniedz 40 000 EUR²⁴². Komersanti (reģistrētie PVN maksātāji) var samazināt valsts budžetā maksājamo PVN par piegādātājiem samaksāto PVN (izņemot neatskaitāmo priekšnodokli). Turklāt, ja veidojas PVN pārmaxa (ja atskaitāmais priekšnodoklis pārsniedz no pircējiem saņemto), tad uzņēmumam ir tiesības šo pārmaxu novirzīt citu nodokļu parādu dzēšanai vai prasīt no valsts pārmaxātā PVN atmaksu. Līdz ar to, ja pieņem, ka pārtikas sektorā neatskaitāmā priekšnodokļa īpatsvars ir nenozīmīgs, var uzskatīt, ka PVN neietekmē uzņēmumu (mazumtirgotāju) izmaksas un tādējādi – robežizmaksas MC .

²⁴⁰ Ar peļņas maksimizāciju tiek saprasta nevis grāmatvedības peļņas, bet ekonomiskās peļņas maksimizācija ilgtermiņā jeb uzņēmuma vērtības maksimizācija.

²⁴¹ Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics. – New York etc: Irvin, McGraw-Hill, 1998. – 1013 p.

²⁴² LR likums "Par pievienotās vērtības nodokli"

Taču PVN ietekmē mazumtirgotāju ieņēmumus, jo no pircējiem saņemtais PVN ir novirzāms vai nu piegādātājiem samaksātā PVN segšanai vai maksājams valsts budžetā. Uzņēmuma situācijas veidojas, ja uzņēmumi īsteno kādas PVN izkrāpšanas shēmas, taču šādas situācijas pētījumā netiek analizētas. Tādējādi faktiskā cena no uzņēmuma (mazumtirgotāja) pozīcijām, par kādu tiek pārdotas preces, ir šāda:

$$P^* = \frac{P}{1+T} \quad [2]$$

kur P^* – preces neto cena (cena bez PVN);

T – PVN likme;

P – preces cena, par kādu precī iegādājas pircējs, t.i., bruto cena (cena ietverot PVN).

Balstoties uz sakarību [2] un atvasinājuma matemātiskajām īpašībām, uzņēmuma robežieņēmumus PVN piemērošanas apstākļos var izteikt šādi:

$$MR^* = \frac{MR}{1+T} \quad [3]$$

kur MR^* – robežieņēmumi PVN piemērošanas apstākļos.

Tādējādi uzņēmuma līdzsvara jeb peļņas maksimizācijas nosacījums [1] PVN piemērošanas apstākļos ir izsakāms šādi:

$$MR^* = MC = \frac{MR}{1+T} \quad [4]$$

6.1.3. Pētījumā lietotais modelis

Modelis ir veidots, vadoties no līdzsvara procesiem monopolkonkurences apstākļos un vispārējiem līdzsvara nosacījumiem. Izmantojot šādu pieeju, modelī tiek pieņemts, ka pārdevēji (mazumtirgotāji) centīsies maksimizēt savu peļņu (gan pastāvot pašreizējai PVN likmei, gan PVN likmju izmaiņas gadījumā). Tādējādi ir iespējams korektāk novērtēt iespējamo PVN ietekmi uz pārtikas preču cenām, pārdošanas apjomiem, nodokļu ieņēmumiem utt.

Monopolkonkurences apstākļos līdzsvars nozarē būs tad, kad visiem mazumtirgotājiem būs izpildījies vispārējais uzņēmuma līdzsvara nosacījums [1], turklāt vienlaikus būs sabalansēts pieprasījums un piedāvājums nozarē.

Modelī ir pieņemts, ka pieprasījuma D līkne pārtikas nozarē ir lineāra. Tādējādi pieprasījuma inverso funkciju D^{-1} jeb $P(Q)$ var vispārīgā veidā izteikt šādi:

$$P(Q) = a \cdot Q + b \quad [5]$$

kur $P(Q)$ – pieprasījuma nozarē inversā funkcija (raksturo vidējo preces cenu);

a – līknes slīpuma koeficients;

b – līknes brīvais loceklis.

Monopolkonkurences apstākļos pieprasījuma līkne pēc konkrēta uzņēmuma precēm (d_i) ir lejupslīdoša, bet tās slīpuma koeficients ir mazāks nekā pieprasījuma līknei D . Līdzīgi kā attiecībā uz pieprasījumu D modelī ir pieņemts, ka pieprasījumam d_i ir lineārs raksturs. Tādējādi šo pieprasījuma inverso funkciju d_i^{-1} jeb $p_i(Q)$ var izteikt šādi:

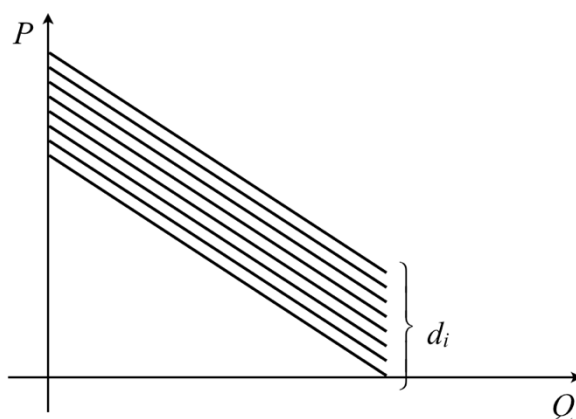
$$p_i(Q) = m_i \cdot Q + n_i \quad [6]$$

kur $p_i(Q)$ – pieprasījuma pēc konkrēta uzņēmuma precēm inversā funkcija (raksturo preces cenu, par kādu uzņēmums var pārdot preci);

m_i – līknes slīpuma koeficients;

n_i – līknes brīvais loceklis.

Jāatzīmē, ka sakarība [6] raksturo pieprasījumu d_i tikai pie noteikta vidējo cenu līmeņa nozarē. Mainoties cenu līmenim nozarē, attiecīgi pārvietosies līkne d_i . Tādējādi vispārīgā veidā pieprasījumu pēc konkrēta uzņēmuma precēm d_i raksturo nevis viena atsevišķa līkne, bet gan šādu līkņu kopa (skat. 6.1. attēlu), kuru veido faktiski bezgalīgs skaits d_i līkņu. Līdz ar to $p_i(Q)$ brīvais loceklis n ir mainīgs lielums, un katrai no kopas līknēm būs atšķirīga tā vērtība.

6.1. attēls. Pieprasījuma līkņu pēc konkrēta uzņēmuma precēm kopa

Lai analizētu līdzsvara procesus nozarē, modelī ir izmantots summārais pieprasījums pēc uzņēmumu precēm d . Šis pieprasījums sevī apkopo visus pieprasījumus pēc konkrētu uzņēmumu precēm. Jāatzīmē, ka summārā pieprasījuma līkne pēc uzņēmumu precēm nav identiska pieprasījuma līknei nozarē. Summārais pieprasījums pēc uzņēmumu precēm ir tikai uzņēmumu pieprasījumu līkņu matemātisks apkopojums. Savukārt pieprasījums nozarē raksturo pieprasījumu, kāds ir kopējais pieprasījums nozares līmenī.

Summārā pieprasījuma pēc uzņēmumu precēm inversā funkcija d^l jeb $p(Q)$ modelī ir vispārīgā veidā izteikta analogiski kā līkne d_i , vienīgi brīvais loceklis ir aplūkots nevis kā konstante, bet kā mainīgs lielums:

$$p(Q) = m \cdot Q + x \quad [7]$$

kur $p(Q)$ – pieprasījuma pēc uzņēmumu precēm inversā funkcija (raksturo vidējo preces cenu, par kādu uzņēmumi var pārdot preci);

m – līknes slīpuma koeficients;

x – līknes brīvais loceklis (mainīgs lielums).

Tā kā sakarībā ir divi mainīgie lielumi – Q un x , tad summārā pieprasījuma pēc uzņēmumu precēm līkņu kopa var matemātiski izteikt kā divu argumentu funkciju $p(Q,x)$:

$$p(Q, x) = m \cdot Q + x \quad [8]$$

Balstoties uz summāro pieprasījumu pēc uzņēmumu precēm, modelī ir izteikti summārie robežieņēmumi MR , kas raksturo visu nozares uzņēmumu robežieņēmumus. Tā kā summāro pieprasījumu pēc uzņēmumu precēm veido līkņu kopa, tad arī summāros robežieņēmumus MR veidos līkņu kopa. Atbilstoši robežieņēmumu jēdziena ekonomiskajai būtībai, summārie robežieņēmumi ir modelī izteikti kā kopējo ieņēmumu atvasinājums pēc apjoma:

$$MR(Q, x) = \frac{\partial(p(Q, x) \cdot Q)}{\partial Q} = \frac{\partial p(Q, x)}{\partial Q} \cdot Q + p(Q, x) \quad [9]$$

Ievietojot formulā [9] funkcijas $p(Q,x)$ parametrus no formulas [8], $MR(Q,x)$ var izteikt šādi:

$$MR(Q,x) = 2 \cdot m \cdot Q + x \quad [10]$$

Piedāvājumu nozares līmeni raksturo summāro robežizmaksu līkne MC , kas aptver visu nozares uzņēmumu robežizmaksas. Modelī summārās robežizmaksas MC ir izteiktas kā lineāra līkne ar šādiem parametriem:

$$MC(Q) = k \cdot Q + l \quad [11]$$

kur k – līknes slīpuma koeficients;

l – līknes brīvais loceklis.

MC līkne ir pieņemta par lineāru, jo krītošā ražīguma zonā (normālos apstākļos līdzsvars veidojas tieši šajā zonā) robežizmaksas ir augošas, turklāt, ja uzņēmumu darbības apjomi nav tuvi jaudu robežām, tad robežizmaksas var tuvināti uzskatīt par lineāri augošām (līknes ieliekums ir vāji izteikts).

Balstoties uz iepriekš aplūkotajiem modeļa elementiem $P(Q)$, $p(Q,x)$, $MC(Q,x)$ un $MC(Q)$, modeli vispārīgā veidā ir iespējams matemātiski izteikt šādas vienādojumu sistēmas formā:

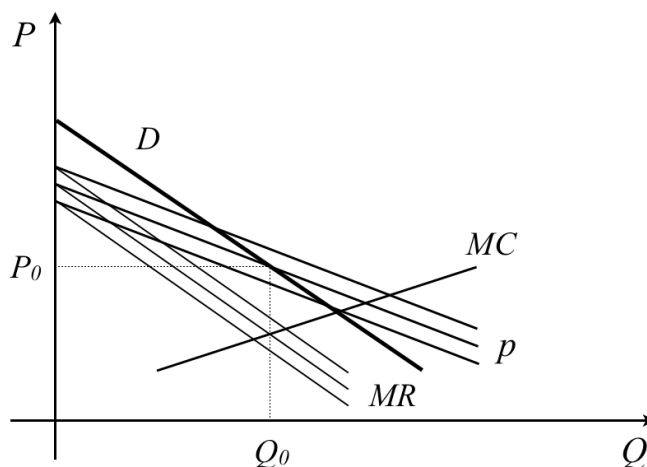
$$\begin{cases} p(Q,x) = P(Q) \\ MR(Q,x) = MC(Q) \end{cases} \quad [12]$$

Ievietojot vienādojumu sistēmā [12] elementu $p(Q,x)$, $P(Q)$, $MR(Q,x)$ un $MC(Q)$ parametrus (skat. attiecīgi formulu [8], [5], [10] un [11]), modeli ir iespējams izteikt šādi:

$$\begin{cases} m \cdot Q + x = a \cdot Q + b \\ 2 \cdot m \cdot Q + x = k \cdot Q + l \end{cases} \quad [13]$$

Vienādojumu sistēmas [13] grafisks attēlojums ir redzams 6.2. attēlā.

Jāatzīmē, ka izstrādātais modelis apraksta ne tikai vispārējos līdzsvara procesus monopolkonkurences apstākļos, bet arī pilnīgas konkurences un pilnīga monopola apstākļos. Pilnīgas konkurences gadījumā parametrs (slīpuma koeficients) m vienādojumu sistēmā [13] būs vienāds ar 0, jo pilnīgas konkurences apstākļos pieprasījums pēc uzņēmumu precēm ir absolūti elastīgs. Savukārt pilnīga monopola apstākļos $m = a$, jo monopola apstākļos pieprasījums pēc konkrēta uzņēmuma precēm vienlaikus ir arī pieprasījums nozares līmenī. Monopolkonkurences apstākļos attiecībā uz parametru m ir spēkā šāds nosacījums: $0 < |m| < |a|$.

6.2. attēls. Modeļa vispārīgs grafisks attēlojums

Iepriekš aplūkotā vispārīgā modeļa struktūra neņem vērā PVN ietekmi. Ievērojot PVN ietekmi uz robežieņēmumiem ([3] formula) un izdarot atbilstošus pārveidojumus vienādojumu sistēmā [13], modeli ir iespējams izteikt šādi:

$$\begin{cases} m \cdot Q + x = a \cdot Q + b \\ \frac{2 \cdot m \cdot Q}{1+T} + \frac{x}{1+T} = k \cdot Q + l \end{cases} \quad [14]$$

Lai noteiktu PVN likmes izmaiņas ietekmi uz cenu līmeni un pārdošanas apjomu, ir nepieciešams atrisināt vienādojumu sistēmu [14]. PVN likmes izmaiņu ietekmes vispārīgai novērtēšanai šī vienādojumu sistēma ir atrisināta vispārīgā veidā. Šim nolūkam ir izmantots saskaitīšanas paņēmiens. Reizinot vienādojumu sistēmas [14] pirmā vienādojuma abas puses ar $-\frac{1}{1+T}$ un pēc tam saskaitot abus vienādojumus, ir iespējams vienādojumu sistēmu izteikt šādi:

$$\frac{2 \cdot m \cdot Q}{1+T} - \frac{m \cdot Q}{1+T} = k \cdot Q + l - \frac{a \cdot Q}{1+T} - \frac{b}{1+T} \quad [15]$$

Veicot algebriskus pārveidojumus, vienādojumu [15] ir iespējams atrisināt šādi:

$$Q = \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} \quad [16]$$

Tā kā parametri a un m ir negatīvi, bet b , k un l – pozitīvi, formulā [16] skaitītājs un saucējs ir negatīvs (pie ekonomiski saprātīgām parametru vērtībām). Tādējādi, pieaugot PVN likmei T , apjoms Q samazināsies, bet, samazinoties likmei T , apjoms Q palielināsies.

Formulu [16] ievietojot formulā [5], cenu P ir iespējams izteikt šādi:

$$P = a \cdot \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} + b \quad [17]$$

Ņemot vērā, ka $a < 0$, tad, pieaugot PVN likmei, palielināsies cena P un otrādi.

Modelis dod iespēju arī aprēķināt PVN likmes izmaiņu ietekmi uz nodokļu ieņēmumiem valsts budžetā. PVN likmes izmaiņas tiešā veidā ietekmē ieņēmumus no PVN. PVN likmes izmaiņām var būt arī netieša ietekme uz citu nodokļu ieņēmumiem, jo mainās līdzsvara cenu un pārdošanas apjoms. Pētījumā tiek vērtēta tikai PVN likmes izmaiņu ietekme uz PVN ieņēmumiem valsts budžetā, jo netiešo efektu novērtēšanai ir nepieciešams izmantot kompleksu modelēšanu visas tautsaimniecības mērogā.

Konkrētu uzņēmumu PVN maksājumi valsts budžetā veidojas kā starpība starp no pircējiem saņemto PVN un preču piegādātājiem un pakalpojumu sniedzējiem samaksāto PVN (atskaitāmais priekšnodoklis). Jāatzīmē, ka atskaitāmais priekšnodoklis kādam citam uzņēmumam veido saņemto PVN. Tā kā kopējie PVN ieņēmumi valsts budžetā veidojas no visu PVN maksātāju veiktajiem PVN maksājumiem, tad būtībā kopējie PVN ieņēmumi valsts budžetā ir vienādi ar gala pircēju (pircēju, kas nav PVN maksātāji un nevar veikt priekšnodokļa atskaitīšanu) samaksāto PVN. Jāatzīmē, ka praksē veidojas nobīdes laikā starp gala pircēju samaksāto PVN, iegādājoties preces un pakalpojumus, un uzņēmumu (PVN maksātāju) veiktajiem PVN maksājumiem valsts budžetā. Šī iemesla dēļ kādā fiksētā laika periodā minētās divas summas var nesakrist. Atšķirības starp minētajām summām var izsaukt arī nodokļu nemaksāšanas un krāpniecisku PVN shēmu pastāvēšana. Tomēr normālos apstākļos minētās novirzes ir nebūtiskas.

Balsoties uz iepriekšminēto, PVN likmes pārtikas precēm izmaiņu ietekmi uz PVN ieņēmumiem valsts budžetā var aprēķināt pēc ietekmes uz pircēju samaksāto PVN par pārtikas precēm mazumtirdzniecībā, t.i., PVN, ko mazumtirgotāji ir iekļāvuši pārtikas preču cenās. Vispārīgā veidā izsakot, pircēju samaksātais PVN ir vienāds ar PVN likmes T , preces neto cenas P^* un pārdošanas apjoma reizinājumu:

$$Y_T = T \cdot P^* \cdot Q \quad [18]$$

kur Y_T – pircēju samaksātais PVN par pārtikas precēm.

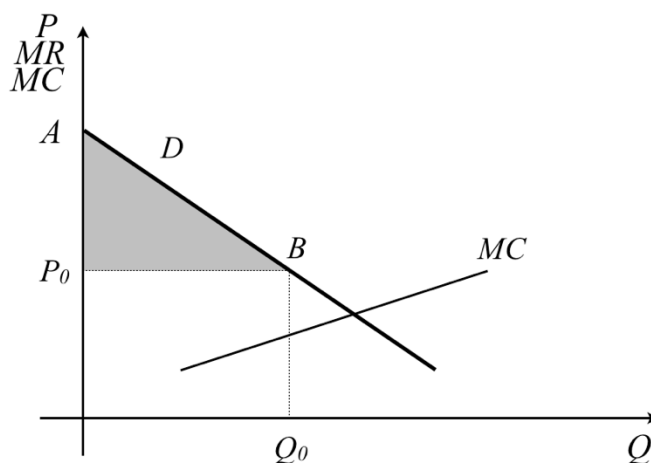
Vadoties no formulām [2], [16] un [17], formulu [18] ir iespējams izteikt šādi:

$$Y_T = \frac{T}{1+T} \cdot \left(a \cdot \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} + b \right) \cdot \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} \quad [19]$$

Veicot algebriskus pārveidojumus, formulu [19] ir iespējams izteikt šādi:

$$Y_T = \frac{T}{1+T} \cdot \frac{a \cdot l \cdot (1+T) \cdot (l \cdot (1+T) - b) + b \cdot (m - k \cdot (1+T)) \cdot (l \cdot (1+T) - b)}{(m + a - k \cdot (1+T))^2} \quad [20]$$

Sabiedrības labklājības līmeņa izmaiņas raksturo patērētāju pārpalikuma izmaiņas. Patērētāju pārpalikums ir kumulatīvā starpība starp maksimālo cenu, ko patērētāji ir gatavi maksāt, un faktisko tirgus cenu. Grafiski patērētāju pārpalikumu ilustrē trijstūris ABP_0 (6.3. attēls).

6.3. attēls. Patērētāju pārpalikuma grafiskais attēlojums

Izmantojot modeli un trijstūra laukuma ģeometriskās īpašības, patērētāju pārpalikumu S_c var aprēķināt šādi:

$$S_c = \frac{(P(0) - P_0) \cdot Q_0}{2} \quad [21]$$

Izmantojot formulu [5], [16] un [17], formulu [21] var izteikt šādi:

$$S_c = \left(b - a \cdot \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} - b \right) \cdot \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} \cdot \frac{1}{2} \quad [22]$$

Veicot formulā [22] algebriskus pārveidojumus, to var izteikt šādi:

$$S_c = -\frac{a}{2} \cdot \left(\frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} \right)^2 \quad [23]$$

Tā kā $a < 0$, tad $S_c > 0$. Jāatzīmē, ka formulā [23] izteiksme, kas tiek kāpināta kvadrātā, ir vienāda ar līdzsvara pārdošanas apjomu ([16] formula). Līdz ar to, palielinoties PVN likmei T , patērētāju pārpalikums S_c samazināsies.

Pārdevēju (ražotāju) ieguvumu raksturo pārdevēju (ražotāju) pārpalikums, ko var izteikt kā starpību starp ieņēmumiem un mainīgajām izmaksām jeb segumu. Izmantojot modeli, pārdevēju pārpalikumu S_p matemātiski var izteikt šādi:

$$S_p = P^* \cdot Q_0 - TVC(Q_0) \quad [24]$$

kur TVC – kopējās mainīgās izmaksas.

Tā kā mainīgās izmaksas ir vienādas ar robežizmaksu primitīvo funkciju (nenoteikto integrāli bez integrēšanas konstantes), tad, ņemot vērā formulu [2], formulu [24] vispārējā veidā var izteikt šādi:

$$S_p = \frac{P_0 \cdot Q_0}{1+T} - \int MC(Q_0) dQ \quad [25]$$

Formulā [25], ievietojot formulas [11], [16] un [17] un veicot integrēšanu un algebriskus pārveidojumus, to var izteikt šādi:

$$S_p = \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} \cdot \left(\frac{a}{1+T} \cdot \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} + \frac{b}{1+T} - \frac{k}{2} \cdot \frac{l \cdot (1+T) - b}{m + a - k \cdot (1+T)} - l \right) \quad [26]$$

Sabiedrības kopējo ieguvumu veido patērētāju pārpalikuma S_c , pārdevēju pārpalikuma S_p un valsts ieguvuma (ieņēmumi no PVN) Y_T summa:

$$S_T = S_c + S_p + Y_T \quad [27]$$

Modelis dod iespēju novērtēt gan kā PVN likmes izmaiņas pārtikas precēm ietekmē sabiedrības kopējo ieguvumu, gan arī kā mainās visi trīs sabiedrības kopējā ieguvuma elementi – S_c , S_p un Y_T .

6.2. Dati aprēķinu veikšanai

6.2.1. Produktu grupas

Pētījumā PVN samazināšanas ietekme ir novērtēta piecām pārtikas pamatproduktu grupām:

- nepārstrādāta gaļa (liellopu gaļa, cūkgaļa, aitu gaļa, kazu gaļa, mājputnu gaļa, citu dzīvnieku gaļa un gaļas subprodukti);
- nepārstrādātas zivis (svaigas un atdzēsētas zivis);
- piena pamatprodukti (piens, siers, mājas siers un biezpiens, krējums, raudzēta piena produkti, sviests);
- olas;
- maize un graudaugi.

6.2.2. Pieprasījuma elastības novērtējums

Pārtikas preču patēriņa elastības analīze ir svarīgs pētījuma elements, jo tas ļauj novērtēt, cik lielā mērā cenu un ienākumu izmaiņas varētu ietekmēt pārtikas produktu patēriņu.

Elastības koeficientu noteikšana ir svarīga vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, pēdējie statistikas dati par mājsaimniecību patēriņu pārtikas produktu griezumā ir pieejami tikai par 2019. gadu. Pētījums ir veikts 2022. gadā un šajā laikā ir notikušas gan iedzīvotāju ienākumu izmaiņas, gan īpaši strauji pieaugušas pārtikas cenas. Turklāt aprēķinos tiek modelēta situācija nākotnē un tāpēc ir jāspēj modelēt patēriņa reakciju uz būtisku PVN samazinājumu, kas ietekmēs arī cenas.

Lai novērtētu, kā mainīsies pārtikas produktu patēriņš, mainoties preču cenai, ir jānovērtē, kāda ir produktu pieprasījuma elastība. Vispārējā veidā elastību aprēķina pēc šādas formulas:

$$e_{x,y} = \frac{\partial x}{\partial y} \cdot \frac{y}{x} = \frac{\partial \ln x}{\partial \ln y}, \quad [28]$$

kur $e_{x,y}$ – pieprasījuma (x) elastība no kāda faktora (y).

Piemēram, pieprasījuma elastība atkarībā no cenas izmaiņām var tikt izteikta šādi:

$$e_{Q,P} = \frac{\partial Q}{\partial P} \cdot \frac{P}{Q} = \frac{\partial \ln Q}{\partial \ln P}, \quad [29]$$

Tomēr parasti tiek pieņemts abstrahēties no punkta elastības koncepcijas un līdz ar to elastība tiek rēķināta kā apjoma (x) un kāda faktora (y) relatīvo pieaugumu attiecība:

$$e_{x,y} \cong \frac{\Delta x(\%)}{\Delta y(\%)}, \quad [30]$$

kur $x = f(y)$.

Tas nozīmē, ka divu savstarpēji saistīto mainīgo procentuālo izmaiņu proporcija tiek uzskatīta par elastību.

Teorētiski pētījumā tiks izmantoti divu veidu pieprasījuma elastības koeficienti:

- pieprasījuma elastība atkarībā no cenas izmaiņas;
- pieprasījuma elastība atkarībā no ienākumu izmaiņas.

Šie elastības koeficienti atspoguļo attiecīgi pieprasījuma izmaiņas atkarībā no cenas un ienākumu izmaiņām.

Elastības koeficienti var būt intervālā no nulles līdz bezgalībai (pozitīvai vai negatīvai):

$e = 0$	- pieprasījums ir absolūti neelastīgs
$0 < e < 1 $	- pieprasījums ir salīdzinoši neelastīgs
$e = 1 $	- pieprasījuma elastīgums ir neitrāls (vienāds ar 1)
$ 1 < e < \infty $	- pieprasījums ir salīdzinoši elastīgs
$e = \infty $	- pieprasījums ir absolūti elastīgs

Ja elastības koeficients ir vienāds ar nulli, pieprasījums šai precei ir absolūti neelastīgs. Tas nozīmē, ka, lai kā mainītos preces cena vai pircēja ienākumi, pieprasījumu tas absolūti neietekmēs.

Ja elastības koeficients ir vienāds ar 1, tas nozīmē, ka preces cenas izmaiņas vai ienākumu izmaiņas proporcionāli ietekmēs patēriņu – pie citiem nemainīgiem nosacījumiem preces cenai pieaugot par 1%, arī pieprasījums pieaugs par 1%.

Ja elastības koeficients ir lielāks par 1, tad pieprasījums pēc preces ir elastīgs. Piemēram, ja pieprasījuma elastība pēc ienākumiem ir vienāda ar 2, tad pie citiem nemainīgiem faktoriem un nosacījumiem (t.sk. nemainīgas cenas), ienākumiem pieaugot par 1%, pieprasījums palielināsies par 2%.

Elastības koeficients var būt gan pozitīvs, gan arī negatīvs. Koeficients ir pozitīvs, kad mainīgo izmaiņas notiek vienā virzienā – palielinoties vienam mainīgajam, palielinās cits. Negatīvs koeficients atspoguļo pretējo – piemēram, pieaugot cenu līmenim, patēriņš samazinās.

Normālām precēm cenas pieauguma rezultātā patēriņš parasti samazinās (elastīgums ir negatīvs), bet ienākumiem pieaugot, palielinās arī patēriņš (elastīgums ir pozitīvs). Tomēr šeit mēdz būt arī izņēmumi, kā, piemēram, luksuspreces (cenai pieaugot, patēriņš varētu palielināties) vai zemas kvalitātes preces (ienākumiem pieaugot, patēriņš varētu samazināties).

Runājot par pārtikas precēm kā patēriņa preču grupu, tās ir uzskatāmas par normālām precēm, jo patēriņa elastība atkarībā no cenas izmaiņas ir negatīva, bet patēriņa elastība atkarībā no ienākumu izmaiņām ir pozitīva. Tomēr atsevišķas pārtikas preces varētu būt izņēmums.

Saskaņā ar Engela²⁴³ likumu, ienākumu līmenim pieaugot, bet patērētāju gaumei un preču izvēlei paliekot nemainīgai, izdevumi pārtikas produktiem proporcionāli samazinās. Lai tā notiktu, patēriņa elastībai pēc ienākumiem ir jābūt mazākai par 1. Normālām precēm Engela likne ir pozitīva – tas nozīmē, ka ienākumiem pieaugot, pieaug arī pieprasījums pēc tām. Savukārt zemas vērtības vai kvalitātes produktiem Engela liknes slīpums ir negatīvs. Tas nozīmē, ka pieaugot ienākumiem, patērētāji pārtrauc pirkt mazāk vērtīgus (zemākas kvalitātes) produktus, jo viņi var iegādāties labākus.

Jāatzīmē, ka produktu patēriņš ir atkarīgs ne tikai no konkrētas preces vai preču grupas elastības, bet arī no šķērselastības. Šķērselastība atspoguļo, kā citu preču cenas izmaiņas ietekmē pieprasījumu pēc analizējamās preces. Piemēram, pieprasījums pēc preces A varētu palielināties vai samazināties tā iemesla dēļ, ka ir mainījusies preces B cena. Tomēr šis aspekts pētījumā netiek analizēts.

Patēriņa elastības koeficientu noteikšanai pamatā var izmantot divas pieejas: literatūras un veikto pētījumu analīze; mājsaimniecību patēriņa mikro datu analīze. Šajā pētījumā elastības koeficientu noteikšanai ir izmantota pirmā pieeja.

Visaptverošākais starptautiska mēroga pētījums, kurā analizēta pieprasījuma elastība dažādām pārtikas preču grupām, ir 2011. gadā veiktais ASV Lauksaimniecības departamenta pētījums (*Muhammad, Seale, Meade, Regmi, 2011*)²⁴⁴. Pētījuma autori novērtējuši pieprasījuma elastību no iedzīvotāju ienākumiem un no preču cenas 144 valstīs ar dažādiem ienākumu un preču cenu līmeņiem. Veicot izdevumu sadali saskaņā ar šo metodoloģiju, tiek pieņemts, ka patērētāji izdara izvēli par izdevumu sadali divos soļos – pirmkārt, izvēloties izdevumu apmēru, ko tērēt pārtikai kopumā, un otrkārt, izdarot izvēli, kādas konkrētas pārtikas preces iegādāties.

Vērtējot konkrētu pārtikas produktu grupu elastību, ir vērojama tendence – valstīs ar augstāku ienākumu līmeni elastība atkarībā no ienākumiem un no cenas ir salīdzinoši mazāka kā valstīs ar zemāku ienākumu līmeni.

Tā kā pētījums ir veikts 2011. gadā, tika veikti papildus aprēķini Latvijas rādītāju aktualizācijai. Ņemot vērā, ka pētījuma autori ir publicējuši plašu atskaiti, šos datus ir iespējams izmantot, lai izveidotu kopsakarību līknes starp pirktspēju un izdevumiem konkrētām pārtikas grupām un rezultātā indikatīvi noteikt, kādi būtu patēriņa elastības koeficienti pārtikai, ja piemērotu pašreizējos Latvijas ekonomikas datus (6.1. tabula).

6.1. tabula. Aprēķinos izmantotie pieprasījuma elastības koeficienti dažādām preču grupām Latvijā

Elastība atkarībā no cenas		Elastība atkarībā no ienākumiem	
Preču grupa	Koeficients	Preču grupa	Koeficients
Nepārstrādāta gaļa	-0,36	Nepārstrādāta gaļa	0,45
Nepārstrādātas zivis	-0,40	Nepārstrādātas zivis	0,49
Piena pamatprodukti	-0,38	Piena pamatprodukti	0,48
Olas	-0,36	Olas	0,44

Abas rādītāju grupas norāda, ka pārtikas patēriņš ir neelastīgs – cenu un ienākumu izmaiņu rezultātā pārtikas produktu patēriņa izmaiņas ir mazākas nekā cenu un ienākumu izmaiņas. Tāpat ir jāņem vērā, ka faktiski pastāv arī kopsakarība starp ienākumu līmeņa palielinājumu un pārtikas cenu palielinājumu. Līdz ar to vidējo termiņu prognozēs abas elastību grupas aprēķinos ir jāizmanto vienlaicīgi.

Lai veiktu novērtējumu par PVN samazināšanas ietekmi arī uz mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem (mājsaimniecību 1. un 2. kvintile), šīm iedzīvotāju grupām tika izmantoti atšķirīgi elastības koeficienti. Šie elastības koeficienti ir noteikti, izmantojot līdzīgu pieeju – izmantoti dati no tā paša pētījuma, atlasot elastības koeficientus no tā līmeņa, kas indikatīvi atbilst šo sociālo grupu ienākumu proporcionālai novirzei no vidējiem ienākumu rādītājiem.

6.2. tabulā ir apkopoti pieprasījuma elastības koeficienti, kas aprēķinos tiek izmantoti 1. kvintiles mājsaimniecību grupai, un tie ir lielāki nekā pārtikai kopumā izmantotajiem elastības koeficienti, kas

²⁴³ Ernsts Engels (Ernst Engel), 19. gadsimta Vācu statistiķis un ekonomists

²⁴⁴ Muhammad A., Seale J.L., Meade B., Regmi A. (2011) "International evidence on food consumption patterns: an update using 2005 international comparison program data", United States Department of Agriculture, Economic Research Service, Technical Bulletin Number 1929, p.1-53.

apkopoti 6.1. tabulā. Tas nozīmē, ka mazāk nodrošināto personu grupā pārtikas pamatproduktu patēriņš ir elastīgāks gan atkarībā no cenas, gan no ienākumiem.

6.2. tabula. Aprēķinos izmantojamie pieprasījuma elastības koeficienti dažādām preču grupām mājsaimniecību 1. kvintilei Latvijā

Elastība atkarībā no cenas		Elastība atkarībā no ienākumiem	
Preču grupa	Koeficients	Preču grupa	Koeficients
Nepārstrādāta gaļa	-0,58	Nepārstrādāta gaļa	0,72
Nepārstrādātas zivis	-0,64	Nepārstrādātas zivis	0,78
Piena pamatprodukti	-0,61	Piena pamatprodukti	0,77
Olas	-0,58	Olas	0,70

6.3. tabulā ir dots mājsaimniecību 2. kvintilei aprēķinos izmantojamo elastības koeficientu apkopojums.

6.3. tabula. Aprēķinos izmantojamie pieprasījuma elastības koeficienti dažādām preču grupām mājsaimniecību 2. kvintilei Latvijā

Elastība atkarībā no cenas		Elastība atkarībā no ienākumiem	
Preču grupa	Koeficients	Preču grupa	Koeficients
Nepārstrādāta gaļa	-0,47	Nepārstrādāta gaļa	0,59
Nepārstrādātas zivis	-0,52	Nepārstrādātas zivis	0,64
Piena pamatprodukti	-0,49	Piena pamatprodukti	0,62
Olas	-0,47	Olas	0,57

Lai gan 2. kvintiles mājsaimniecību pārtikas pamatproduktu patēriņš ir mazāk elastīgs nekā 1. kvintiles mājsaimniecībām, tomēr arī šajā grupā pārtikas pamatproduktu patēriņa elastība atkarībā no cenas un ienākumiem ir lielāka nekā pārtikai kopumā. Tas nozīmē, ka mazāk nodrošināto personu grupās cenas samazināšana pārtikas pamata produktiem radīs būtiskāku ietekmi (patēriņa pieaugumu) nekā nodrošināto personu grupās. Lielākie elastības koeficienti līdzīgi kā pārtikai kopumā, arī mājsaimniecību 1. un 2. kvintilei ir nepārstrādātām zivīm un piena produktiem.

6.2.3. Konkurence preču piedāvājumā

Summārā pieprasījuma pēc uzņēmumu precēm līknes d slīpuma koeficients m modelī ir atkarīgs no konkurences līmeņa pārtikas preču mazumtirdzniecības sektorā. Vispārējā veidā koeficients m var būt intervālā $[a; 0]$, sasniedzot intervāla apakšējo robežu (slīpuma koeficientu pieprasījuma nozares līmenī līknei D) pilnīga monopola apstākļos, bet intervāla augšējo robežu – pilnīgas konkurences apstākļos. Tādēļ modelī saistība starp koeficientiem m un a ir izteikta šādi:

$$m = \alpha \cdot a \quad [35]$$

kur α – konkurences līmeņa koeficients.

Formulā [35] konkurences līmeņa koeficients α ir nosacīts koeficients, kurš kvantitatīvi raksturo konkurences līmeni. Šis koeficients ir definēts intervālam $[0; 1]$: 0 atbilst pilnīgai konkurencei, bet 1 – pilnīgam monopolam.

Koeficienta α noteikšanai un konkurences novērtējumam ir izmantots Herfindāla-Hiršmana indekss (HHI) pārtikas mazumtirdzniecības nozarē.

Konkurences koeficients ir aprēķināts šādi:

$$\alpha = \frac{HHI}{10000} \cdot k \quad [36]$$

kur HHI – Herfindāla-Hiršmana indekss pārtikas mazumtirdzniecības nozarē,

k – korekcijas koeficients.

Saskaņā ar HHI aprēķināšanas metodiku, ja tirgū ir tikai viens tirgus dalībnieks (pilnīgs monopols), tad HHI vērtība ir vienāda ar 10 000 (100²). Savukārt, ja tirgus dalībnieku skaits tuvojas bezgalībai un līdz ar to atsevišķu tirgus dalībnieku daļas tuvojas 0% (pilnīga konkurence), tad arī indeksa vērtība tuvojas 0.

Korekcijas koeficients ir ieviests, pamatojoties uz pieredzi par samazinātās PVN likmes piemērošanu Latvijai raksturīgiem augļiem un dārzeņiem 2018. gadā. Pētījumā tika konstatēts, ka, neskatoties uz konkurences nepilnībām mazumtirdzniecībā (indikatīvi Herfindāla-Hiršmana indekss tajā laikā bija ap 2100 punktiem), gala patēriņa cenas samazinājās praktiski proporcionāli PVN samazinājumam un samazinājuma vidējā pārnese (angl. *pass-through*) bija 0,88²⁴⁵. Līdz ar to šis koeficients aprēķinos ļauj modelēt situāciju pie dažādiem cenas pārnese līmeņiem.

Precīza informācija par pašreizējām pārtikas mazumtirdzniecības tīklu tirgus daļām nav pieejama. Statistikas dati par mazumtirdzniecības tīklu apgrozījumu nedod iespēju nodalīt informāciju par pārtikas un nepārtikas precēm. Turklāt dati ir pieejami tikai par 2021. gadu, kad pārtikas mazumtirdzniecības tirgū tikko ienāca LIDL. Līdz ar to situācija šobrīd un 2023. gadā (gads PVN samazināšanas ietekmes novērtējumam) neatbilst tam, ko var aprēķināt, pamatojoties uz pieejamiem datiem. Tāpēc ir veikts indikatīvs mazumtirdzniecības tīklu tirgus daļu novērtējums 2022. gadā.

6.4. tabula. Indikatīvas lielāko mazumtirdzniecības uzņēmumu tirgus daļas Latvijā 2022. gadā²⁴⁶

Mazumtirgotāji	Indikatīvas mazumtirgotāju tirgus daļas, %
RIMI Latvia	29
MAXIMA Latvija	26
TOP grupa (t.sk. CITRO un ELDO)	11
LIDL	8
Pārējie mazumtirgotāji	26
HHI (4 lielākie)	1702

No dažādiem publiski pieejamiem informācijas avotiem un datiem var secināt, ka Latvijā ir divi lielākie mazumtirdzniecības tīkli – Rimi un Maxima attiecīgi ar 29% un 26% tirgus daļu pārtikas sektorā. Tiem seko TOP grupas veikali ar aptuveni 11% tirgus daļu. Savukārt ceturto vietu šobrīd ieņem LIDL – tirdzniecības tīkls, kurš pēc ilgas sagatavošanās 2021. gadā ienāca Latvijas tirgū, piesakot sevi kā nozīmīgu tirgus spēlētāju un īpaši veicinot konkurenci pārtikas pamatproduktu grupā. Pieejamie dati ļauj izrēķināt HHI indeksu pārtikas mazumtirdzniecībā, izmantojot četru lielāko mazumtirdzniecības tīklu datus. Tā kā citu mazumtirgotāju tirgus īpatsvars ir ievērojami mazāks, to ietekme uz HHI indeksu ir nebūtiska, tāpēc tiek pieņemts, ka HHI mazumtirdzniecībā Latvijā ir 1702.

Modelis paredz HHI indeksa izmantošanu, lai noteiktu pārtikas cenu samazinājumu atbilstoši PVN samazinājumam. Tomēr, ņemot vērā nelielo tirgus dalībnieku skaitu, ir ārkārtīgi sarežģīti paredzēt faktisko pārnese efektu, jo tas lielā mērā ir atkarīgs ne tikai no PVN samazinājuma, bet arī no procesa organizēšanas. Jau iegūtā pieredze par PVN samazināšanu Latvijai raksturīgiem augļiem un dārzeņiem norāda, ka gadījumā, kad mazumtirgotāji apliecina gatavību samazināt PVN likmi, samazinājums notiek un ir pat lielāks par teorētisko. Saskaņā ar pētījuma rezultātiem²⁴⁷ tā saucamais pārnese efekts ir 0,88.

HHI paredzētā teorētiskā ietekme un faktiski novērtētā ietekme augļu un dārzeņu gadījumā nav liela. Tāpēc aprēķinos ir pieņemts, ka arī pārtikas pamatproduktu gadījumā būs iespējams sasniegt tādu pašu ietekmi, kāda bija PVN samazināšanas augļiem un dārzeņiem gadījumā.

6.2.4. Piedāvājuma elastības novērtējums

Piedāvājuma elastības analīze ir svarīga, lai noteiktu pieprasījuma un piedāvājuma mijiedarbības līdzsvaru. Piedāvājuma elastība atkarībā no cenas ir līdzīga pieprasījuma elastībai no cenas – elastība raksturo apjoma

²⁴⁵ Nipers, A., Upite I., Pilvere, I., Stalgiene A., Viira A.-H. (2019). Effect of VAT rate reduction for fruits and vegetables on prices in Latvia: ex-post analysis. Journal of Agricultural Sciences. 1 *XXX* 2019, p.25-31.

²⁴⁶ Avots: autoru aprēķini, nosakot konkrēto mazumtirdzniecības tīklu apgrozījuma īpatsvaru no kopējā mazumtirdzniecības uzņēmumu apgrozījuma CSB [TIT030m]

²⁴⁷ Nipers, A., Upite, I., Pilvere, I., Stalgiene, A., Viira, A.-H. (2019) Effect Of Vat Rate Reduction For Fruits And Vegetables On Prices In Latvia: Ex-Post Analysis, Journal of Agricultural Science XXX, 25–31

relatīvās izmaiņas attiecību pret cenas relatīvo izmaiņu. Taču, atšķirībā no pieprasījuma elastības no cenas, piedāvājuma elastības koeficients no cenas ir pozitīvs, jo piedāvājuma līkne ir augoša.

Atšķirībā no pieprasījuma elastības, piedāvājuma elastības līmeņi ir daudz mazāk pētīti, un tādēļ nav pieejama pietiekoša informācija, lai pētījumā varētu tiešā veidā izmantot piedāvājuma elastību. Tā kā piedāvājumu līknes pamatā ir robežizmaksu līkne, tad pētījumā piedāvājuma elastības analīze ir veikta netieši, izmantojot robežizmaksas.

Robežizmaksu līknes raksturu nosaka tikai mainīgās izmaksas, jo pastāvīgo izmaksu apjoms nav atkarīgs no pārdošanas apjoma (īsā perioda ietvaros). Kopējās mainīgās izmaksas ir iespējams sadalīt divās komponentēs:

$$TVC(Q) = TVC_{pr}(Q) + TVC_{npr}(Q) \quad [37]$$

kur $TVC_{pr}(Q)$ – kopējās proporcionāli mainīgās izmaksas;

$TVC_{npr}(Q)$ – kopējās neproporcionāli (progresīvi, regresīvi u.tml.) mainīgās izmaksas.

Kopējās proporcionāli mainīgās izmaksas ir iespējams izteikt šādi:

$$TVC_{pr}(Q) = \beta \cdot TVC(Q) \quad [38]$$

kur β – proporcionāli mainīgo izmaksu īpatsvars kopējās mainīgajās izmaksās (pie apjoma Q).

Ņemot vērā, ka kopējās mainīgās izmaksas ir vienādas ar robežizmaksu primitīvo funkciju, kopējās mainīgās izmaksas, balsoties uz formulu [11], var izteikt šādi:

$$TVC(Q) = \frac{k}{2} \cdot Q^2 + l \cdot Q \quad [19]$$

Jāatzīmē, ka formulas [39] labās puses izteiksmes loceklis $l \cdot Q$ ir vienāds ar kopējām proporcionālajām mainīgajām izmaksām. Tādējādi no formulām [38] un [39], ir iespējams formulēt šādu sakarību:

$$l \cdot Q = \beta \cdot \frac{k}{2} \cdot Q^2 + \beta \cdot l \cdot Q \quad [40]$$

Izdalot sakarības [40] abas puses ar Q un pievienojot formulu [11], ir iespējams formulēt šādu vienādojumu sistēmu:

$$\begin{cases} l = \beta \cdot \frac{k}{2} \cdot Q + \beta \cdot l \\ MC(Q) = k \cdot Q + l \end{cases} \quad [41]$$

Atrisinot vienādojumu sistēmu [41], ir iespējams formulēt sakarības (skat. formulas [42] un [43]) starp robežizmaksu MC līknes brīvo locekli l , proporcionālo mainīgo izmaksu īpatsvaru β un līdzsvara robežizmaksām $MC(Q_0)$, kā arī starp robežizmaksu MC līknes slīpuma koeficientu k , tirgus līdzsvara apjomu Q_0 un pārējiem minētajiem parametriem:

$$l = \frac{\beta \cdot MC(Q_0)}{2 - \beta} \quad [42]$$

$$k = \frac{2 \cdot l \cdot (1 - \beta)}{\beta \cdot Q_0} \quad [43]$$

Formulas [42] un [43] parāda, ka proporcionālo izmaksu īpatsvars β netieši raksturo piedāvājuma elastību un dod iespēju noteikt robežizmaksu MC līknes slīpumu noteiktā punktā.

6.2.5. Patēriņa un cenu izmaiņu prognoze bāzes scenārijam

Ar bāzes variantu pētījumā ir apzīmēts variants, kad PVN likme netiek mainīta un tā saglabājas 21% līmenī.

Pēdējie mājsaimniecību budžetu dati ir pieejami tikai par 2019. gadu, bet cita veida statistika ir pieejama arī par vēlākiem gadiem – par 2020., 2021. un daļēji arī par 2022. gadu. Tāpēc, balstoties uz autoru veikto atsevišķu pārtikas preču grupu cenu prognozi (kura noteikta, pamatojoties uz CSP patēriņa cenu datiem), kā arī balstoties uz iepriekš noteiktajiem pieprasījuma elastības koeficientiem, aprēķināti patēriņa/pārdošanas apjomi un cenu līmeņi bāzes variantam. Attiecībā uz 2023. gadu ir izmantota autoru cenu izmaiņu prognoze (pieņemot cenu stabilizāciju) un tie paši elastības koeficienti (6.5. tabula).

6.5. tabula. Faktiskie un prognozētie patēriņa apjomi un cenu līmeņi pārtikas produktu grupām (bāzes scenārijam) Latvijā

Pārtikas produktu grupas	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Nepārstrādāta gaļa					
Izdevumi, milj. EUR	206,4	209,2	220,8	249,6	259,7
Patēriņa apjoma indekss (2010. = 100)	100,0	97,0	102,9	99,9	99,0
Nepārstrādāta zivis					
Izdevumi, milj. EUR	24,9	25,0	26,5	30,8	32,0
Patēriņš, apjoma indekss (2010. = 100)	100,0	97,2	103,9	96,8	95,8
Piena pamatprodukti					
Izdevumi, milj. EUR	290,0	284,9	306,8	362,3	376,7
Patēriņš, apjoma indekss (2010. = 100)	100,0	98,6	104,1	96,3	95,3
Olas					
Izdevumi, milj. EUR	40,2	39,5	42,5	46,9	48,8
Patēriņš, apjoma indekss (2010. = 100)	100,0	98,7	103,5	102,2	101,3

Tā kā katrā preču grupā ietilpst samērā atšķirīgas preces, tad nav iespējams izmantot kilogramus vai citas parastās mērvienības fiziskā apjoma mērīšanai preču grupām kopumā. Tādēļ fiziskā apjoma mērīšanai ir izmantots nosacīts apjoma indekss, kuram vērtība 2019. gadā ir pieņemta par 100 vienībām. Patēriņa fiziskais apjoms pārtikai kopumā ir mērīts, izmantojot patēriņa izdevumus, kas izteikti 2019. gada cenās.

6.2.6. PVN nemaksātāju īpatsvars izdevumos

Aprēķinos ir pieņemts, ka daļu patēriņa un izdevumu veido pirkumi no PVN nemaksātājiem. Tie ir gan uzņēmumi, kuri izvairās no PVN maksāšanas, gan nelieli komersanti, kuriem nav pienākums būt par PVN maksātājiem. Aprēķinos ir pieņemts, ka izdevumu bez PVN apjoms analizējamajos sektoros ir atšķirīgs – nepārstrādātai gaļai, zivīm un olām 20%, bet piena pamatproduktiem 5%, maizei un galapatēriņa graudaugiem 2%.

Prognozējams, ka PVN samazināšana uz 5% samazinās pirkumu daļu no PVN nemaksātājiem, un tam ir divi iemesli. Pirmkārt, tas palielinās cenu konkurētspēju tiem tirgotājiem, kuri arī līdz tam bija PVN maksātāji, jo PVN samazināšanas rezultātā samazināsies to cena (vienlaicīgi neveicinot cenu konkurētspēju PVN nemaksātājiem). Otrkārt, būtiska nodokļu sloga samazināšana veicinās to, ka PVN nemaksātājiem būs izdevīgāk kļūt par PVN maksātājiem. Aprēķinos ir pieņemts, ka PVN likmes samazināšana no 21% uz 5% samazinās PVN nemaksātāju īpatsvaru par 10%p nepārstrādātās gaļas un zivju sektorā, par 2% piena pamatproduktiem, par 5%p olu sektorā un par 1%p maizes un galapatēriņa graudaugu sektorā.

Sīkāk par šo pētījuma 7. nodaļā.

6.2.7. Modeļa parametru aprēķini

Modeļa vajadzībām ir nepieciešams aprēķināt modeļa parametrus a un b pieprasījuma līknei D , parametrus m un x_0 pieprasījuma līknei d , robežieņēmumu lielumu pie līdzsvara tirgus apjoma $MR \cdot (Q_0)$, kā arī parametrus k un l robežizmaksu līknei MC .

Pieprasījuma līknes D parametri tiek aprēķināti, izmantojot datus par prognozēto elastību no cenas un elastības vispārējo formulu [28]. Vispārējā veidā pie līdzsvara apjoma Q_0 un līdzsvara cenas P_0 sakarību starp elastības no cenas koeficientu un pieprasījuma līknes D parametriem var izteikt šādi (ņemot vērā formulu [5]):

$$e_{Q,P} = \frac{1}{a} \cdot \frac{P_0}{Q_0} \quad [45]$$

kur $e_{Q,P}$ – pieprasījuma līknes D elastība no cenas.

Tādējādi pieprasījuma līknes D slīpuma koeficients a , balstoties uz formulu [45], tiek aprēķināts šādi:

$$a = \frac{P_0}{e_{Q,P} \cdot Q_0} \quad [46]$$

Pieprasījuma līknes D brīvais loceklis b tiek aprēķināts, vadoties no formulas [5]:

$$b = P_0 - a \cdot Q_0 \quad [47]$$

Summārās pieprasījuma līknes pēc uzņēmumu precēm d slīpuma koeficients m tiek aprēķināts ar formulu [35]. Savukārt šīs līknes brīvais loceklis x_0 pie līdzsvara apjoma tiek aprēķināts analogiski parametram b , ņemot vērā, ka $P_0 = p_0$:

$$x_0 = P_0 - m \cdot Q_0 \quad [48]$$

Robežieņēmumi $MR \cdot (Q_0, x_0)$, t.i., robežieņēmumi, ņemot vērā PVN ietekmi, tiek aprēķināti saskaņā ar modeli (skat. vienādojumu sistēmu [14]) lietoto sakarību:

$$MR^*(Q_0, x_0) = \frac{2 \cdot m \cdot Q_0}{1 + T_0} + \frac{x_0}{1 + T_0}, \quad [49]$$

kur T_0 – PVN bāzes likme (21%).

Parametru aprēķini robežizmaksu līknei $MC(Q)$ ir veikti, ievērojot uzņēmuma līdzsvara nosacījumu $MR \cdot (Q_0, x_0) = MC(Q_0)$. Tādējādi līknes $MC(Q)$ brīvais loceklis l ar formulu [42] ir aprēķināts šādi:

$$l = \frac{\beta \cdot MR^*(Q_0, x_0)}{2 - \beta} \quad [50]$$

Līknes $MC(Q)$ slīpuma koeficients ir aprēķināts, izmantojot formulu [43].

Parametru aprēķini ir veikti katram gadam atsevišķi, lai būtu iespējams aprēķināt PVN likmes samazinājuma ietekmi katram gadam.

6.3. Aprēķinu rezultāti

Pētījumā aprēķinu veikšanai tika izmantota scenāriju modelēšanas pieeja. Tas nozīmē, ka sākotnēji aprēķini ir veidoti bāzes scenārijam, izmantojot šajā pētījumā aprakstīto metodoloģiju un datus. Šajā procesā tiek aprēķināti ietekmes novērtēšanas rādītāji – pārdošanas apjomi, cenu līmenis, PVN ieņēmumi budžetā, patērētāju ietaupījums, kā arī komersantu apgrozījums un cenas nesamazināšanas rezultātā palielinātā peļņa dažādām pārtikas produktu grupām.

Veicot aprēķinus bāzes scenārijam un izveidojot sākotnējo tirgus līdzsvara modeli, nākamajā posmā modeli tiek mainīta PVN likme, tādējādi veidojot t.s. politikas scenāriju. Pēc šo izmaiņu veikšanas, tiek iegūti dati par jaunu tirgus līdzsvaru, tajā skaitā par ietekmes novērtēšanas rādītājiem.

Kad ir aprēķināti rādītāji gan bāzes scenārijam, gan politikas scenārijam, tie tiek salīdzināti un politikas scenārija rādītāju novirze no bāzes scenārija rādītājiem tiek uzskatīta par politikas ietekmi. Šajā pētījumā PVN likmes analizējamiem pārtikas pamatproduktiem samazināšanas ietekme ir novērtēta, to mainot no pašreizējā 21% uz 5%. Aprēķini sniedz informāciju par PVN likmes pārtikas produktiem samazināšanas ietekmi 2023. gadam.

6.3.1. Atsevišķu pārtikas produktu grupas

Šajā sadaļā ir noteikta PVN likmes samazināšanas ietekme četrās atsevišķās pārtikas produktu grupās:

- nepārstrādāta gaļa (liellopu gaļa, cūkgaļa, aitu gaļa, kazu gaļa, mājputnu gaļa, citu dzīvnieku gaļa un gaļas subprodukti);
- nepārstrādātas zivis (svaigas un atdzesētas zivis);
- piena pamatprodukti (piens, siers, mājas siers un biezpiens, krējums, raudzēta piena produkti, sviests);
- olas.

Ņemot vērā šī pētījuma secinājumus un priekšlikumus, aprēķini ir arī papildināti, iekļaujot vēl vienu pārtikas produktu grupu:

- maize un graudaugu produkti (maize, milti un graudaugi, makaronu izstrādājumi, brokastu pārslas).

Lai politikas veidotāji varētu modelēt iespējami mazāku negatīvo ietekmi uz kopējiem valsts budžeta ieņēmumiem, aprēķini par ietekmi uz valsts budžetu ir veikti ne tikai minēto piecu pārtikas produktu grupu līmenī, bet arī iekavās nodalīto apakšgrupu līmenī.

Visām produktu grupām PVN likmes samazināšanas ietekme ir noteikta pie diviem nodokļa samazinājuma pārnese uz cenu līmeņiem – prognozējamā cenu samazinājuma un maksimālā cenu samazinājuma. Prognozējamais cenu samazinājums tiks sasniegts, ja pārnese līmenis atbildīs 88%. Savukārt maksimālais cenu samazinājums ir teorētiski iespējama situācijā, ja visi uzņēmumi samazina cenas proporcionāli PVN samazinājumam, kas nozīmē, ka samazinātās PVN likmes pārnese uz cenu ir 100%.

Nepārstrādāta gaļa

Modeļa ietvaros aprēķinātā PVN likmes samazinājuma neto ietekme pie diviem nodokļa samazinājuma pārnese uz cenu līmeņiem nepārstrādātai gaļai ir atspoguļota 6.6. tabulā.

6.6. tabula. PVN likmes samazinājuma līdz 5% ietekme nepārstrādātai gaļai *

Rādītāji	2023. gads	
	prognozējamais cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Cenu līmeņa izmaiņas, % pret bāzi	-11,6	-13,2
Pārdošanas apjoma izmaiņas, % pret bāzi	4,2	4,8
Patērētāju ietaupījums, milj. EUR	16,5	18,9
Komersantu apgrozījuma izmaiņas, milj. EUR	7,2	8,2
Komersantu peļņas (uz cenas rēķina) izmaiņas, milj. EUR	3,3	0,0
PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	-22,8	-22,5

* Atspoguļota PVN likmes samazinājuma ietekme, ja PVN likme tiktu samazināta attiecīgā gada sākumā

Ja PVN likmes samazinājums uz preces cenu tiks pārnests prognozētajā 88% līmenī, saskaņā ar modeļa simulācijām ir paredzams nepārstrādātās gaļas produktu grupas cenu līmeņa samazinājums par 11,6%. Simulācijas norāda, ka, samazinoties cenai, fiziskais gaļas pārdošanas apjoms palielināsies par 4,2%, bet patērētāju ietaupījums veidos 16,5 milj. EUR. Lai gan ir prognozēts lielāks pārdošanas apjoms, patērētāju ietaupījums veidosies, jo cenas samazinājums būs proporcionāli lielāks un kompensēs pirkumu apjoma palielinājumu. Ja PVN samazinājums tiks pārnests uz cenu 88% apmērā, ir prognozējams komersantu (ražotāju, pārstrādātāju un tirgotāju) apgrozījuma palielinājums par 7,2 milj. EUR. Nepilnīga pārnese (88%) uz cenas rēķina var palielināt komersantu peļņu par 3,3 milj. EUR. PVN samazinātās likmes piemērošana nepārstrādātās gaļas produktu grupā šajā gadījumā varētu samazināt budžeta ieņēmumus par 22,8 milj. EUR.

Teorētiski pieņemot, ka komersanti var samazināt cenas arī proporcionāli PVN samazinājumam (t.s. 100% pārnese), var prognozēt, ka cenu līmenis samazināsies par 13,2%, pārdošanas apjoms pieaugs par 4,8%, bet patērētāju ietaupījums veidos 18,9 milj. EUR. Komersantu apgrozījuma pieaugums 100% pārnese gadījumā var sasniegt 8,2 milj. EUR, bet peļņa uz cenas rēķina nepalielināsies. Budžeta ieņēmumu samazinājums šādā gadījumā var sasniegt 22,5 milj. EUR.

Aptuveni puse no prognozējamā nodokļu ieņēmumu samazinājuma veidosies, samazinot PVN likmi cukrūgļai, bet trešdaļa no nodokļu ieņēmumu samazinājuma veidosies no PVN likmes samazināšanas mājputnu gaļai (6.7. tabula). Vēl aptuveni 1,9 milj. EUR ietekme būtu no gaļas subproduktiem, kur lielākā daļa ir saistīta ar cūkkopības un putnkopības produkciju. Prognozējamais nodokļu ieņēmumu samazinājums no PVN likmes samazināšanas liellopu gaļai ir 1,4 milj. EUR. Pārējiem nepārstrādātās gaļas veidiem ir salīdzinoši nenozīmīga ietekme.

6.7. tabula. PVN likmes samazinājuma nepārstrādātai gaļai līdz 5% ietekme uz PVN neto ieņēmumiem valsts budžetā 2023. gadā

Produktu grupas	PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	
	prognozējamais cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Nepārstrādāta gaļa	-22,8	-22,5
Cūkgaļa	-11,9	-11,8
Mājputnu gaļa	-7,4	-7,3
Gaļas subprodukti	-1,9	-1,8
Liellopu gaļa	-1,4	-1,4
Citu dzīvnieku gaļa	-0,2	-0,2
Aitu un kazu gaļa	-0,1	-0,1

Nodokļu ieņēmumu samazinājums pie maksimālās PVN samazinājuma konversijas cenu samazinājumā ir ļoti līdzīgs un veido 22,5 milj. EUR. Tāpat arī sadalījums pa produktu grupās ir ļoti līdzīgs.

Patērētāju ietaupījuma un citu rādītāju sadalījums ir prognozējams proporcionāli līdzīgs ietekmei uz ieņēmumiem valsts budžetā.

Nepārstrādātas zivis

Modeļa ietvaros aprēķinātā PVN likmes samazinājuma ietekme nepārstrādātām zivīm ir atspoguļota 6.8. tabulā.

6.8. tabula. PVN likmes samazinājuma līdz 5% ietekme nepārstrādātām zivīm *

Rādītāji	2023. gads	
	prognozējamais cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Cenu līmeņa izmaiņas, % pret bāzi	-11,6	-13,2
Pārdošanas apjoma izmaiņas, % pret bāzi	4,7	5,3
Patērētāju ietaupījums, milj. EUR	1,9	2,2
Komersantu apgrozījuma izmaiņas, milj. EUR	1,0	1,1
Komersantu peļņas (uz cenas rēķina) izmaiņas, milj. EUR	0,4	0,0
PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	-2,8	-2,8

* Atspoguļota PVN likmes samazinājuma ietekme, ja PVN likme tiktu samazināta attiecīgā gada sākumā

Cenu līmeņa izmaiņas atkarībā no aprēķinos izmantotā pārnese lieluma visām produktu grupām ir līdzīgas – par 11,6% 88% pārnese gadījumā, un par 13,2% – teorētiski iespējamā 100% pārnese gadījumā. Nepārstrādātām zivīm prognozētais fiziskais pārdošanas apjoms saskaņā ar modeļa simulācijām varētu mainīties attiecīgi par 4,7%, bet patērētāju ietaupījums varētu veidot 1,9 milj. EUR. Komersantu ieguvums apgrozījuma palielinājuma veidā ir prognozēts 1,0 milj. EUR apmērā, bet komersantu peļņa pie nepilnas pārnese varētu pieaugt par 0,4 milj. EUR. Ieviešot samazināto PVN 5% likmi nepārstrādātām zivīm, PVN ieņēmumi budžetā varētu samazināties par 2,8 milj. EUR.

Teorētiski iespējamās 100% pārnese gadījumā nepārstrādāto zivju pārdošanas apjoms varētu pieaugt par 5,3% un patērētāju ietaupījums – veidot 2,2 milj. EUR. Komersantu apgrozījums šādā situācijā varētu pieaugt par 1,1 milj. EUR.

Piena pamatprodukti

Modeļa ietvaros aprēķinātā PVN likmes samazinājuma ietekme piena pamatproduktiem ir atspoguļota 6.10. tabulā.

6.9. tabula. PVN likmes samazinājuma līdz 5% ietekme piena pamatproduktiem *

Rādītāji	2023. gads	
	prognozējamais cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Cenu līmeņa izmaiņas, % pret bāzi	-11,6	-13,2
Pārdošanas apjoma izmaiņas, % pret bāzi	4,4	5,0
Patērētāju ietaupījums, milj. EUR	27,7	31,7
Komersantu apgrozījuma izmaiņas, milj. EUR	13,1	14,9
Komersantu peļņa (uz cenas rēķina) izmaiņas, milj. EUR	5,6	0,0
PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	-41,2	-40,7

* Atspoguļota PVN likmes samazinājuma ietekme, ja PVN likme tiktu samazināta attiecīgā gada sākumā

Samazinot PVN likmi piena pamatproduktiem, saskaņā ar modeļa simulācijām, varētu panākt 4,4% fiziskā pārdošanas apjoma palielinājumu un attiecīgi 27,7 milj. EUR lielu patērētāju ietaupījumu. Komersantu apgrozījums samazinātās PVN likmes ietekmē varētu palielināties par 13,1 milj. EUR, bet komersantu peļņa pie 88% PVN likmes samazinājuma pārnese uz produktu cenu varētu pieaugt par 5,6 milj. EUR. PVN likmes samazinājums piena pamatproduktu grupā varētu radīt budžeta ieņēmumu samazinājumu par 41,2 milj. EUR.

Pieņemot, ka komersanti var samazināt cenas arī proporcionāli PVN samazinājumam (t.s. 100% pārnese), var prognozēt, ka cenu līmenis samazināsies par 13,2%, pārdošanas apjoms pieaugs par 5%, bet patērētāju ietaupījums veidos 31,7 milj. EUR. Sektora komersantu apgrozījuma pieaugums 100% pārnese gadījumā var sasniegt 14,9 milj. EUR, bet peļņa uz cenas rēķina nepalielināsies. Budžeta ieņēmumu samazinājums šādā gadījumā var sasniegt 40,7 milj. EUR.

6.10. tabula. PVN likmes samazinājuma piena pamatproduktiem līdz 5% ietekme uz PVN neto ieņēmumiem valsts budžetā 2023. gadā

Produktu grupas	PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	
	prognozējamais cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Piena pamatprodukti	-41,2	-40,7
Siers	-12,1	-12,0
Dzeramais piens	-8,2	-8,1
Krējums	-8,1	-8,0
Biezpiens un mājas siers	-5,5	-5,5
Sviests	-4,4	-4,3
Raudzēta piena produkti	-2,9	-2,9

Atšķirībā no gaļas, piena pamatproduktu gadījumā nav viena produkta ar dominējoši lielāku ietekmi. Liela daļa no ietekmes uz valsts budžeta ieņēmumiem veidotos, samazinot PVN likmi sieram – aptuveni 12 milj. EUR. Nedaudz vairāk par 8 milj. EUR ietekme būtu no PVN samazināšanas dzeramajam pienam, un līdzīgi arī krējumam. Aptuveni 5,5 milj. EUR lielu valsts budžeta ieņēmumu samazinājumu radītu PVN samazināšana biezpienam, un nedaudz virs 4 milj. EUR - sviestam. Tā kā raudzēto piena produktu grupā nav iekļauta saldinātā produkcija, šīs grupas radītais budžeta ieņēmumu samazinājums ir tikai ap 3 milj. EUR.

Olas

Modeļa ietvaros aprēķinātā PVN likmes samazinājuma ietekme olām ir atspoguļota 6.11. tabulā. Iespējamā samazinātās PVN likmes piemērošanas ietekme olām varētu radīt 4,2% lielu fiziskā pārdošanas apjoma pieaugumu. Savukārt patērētāju ietaupījums saskaņā ar modeļa simulācijām varētu sasniegt 3,1 milj. EUR. Ieviešot samazināto PVN likmi olām, komersantu apgrozījums varētu pieaugt par 1,4 milj. EUR, bet komersantu peļņa 88% pārnese gadījumā varētu palielināties par 0,6 milj. EUR. Kopējais budžeta ieņēmumu samazinājums no PVN samazinātās likmes piemērošanas varētu sasniegt 4,4 milj. EUR.

6.11. tabula. PVN likmes samazinājuma līdz 5% ietekme olām *

Rādītāji	2023. gads	
	prognozējama cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Cenu līmeņa izmaiņas, % pret bāzi	-11,6	-13,2
Pārdošanas apjoma izmaiņas, % pret bāzi	4,2	4,8
Patērētāju ietaupījums, milj. EUR	3,1	3,5
Komersantu apgrozījuma (bez PVN) izmaiņas, milj. EUR	1,4	1,5
Komersantu peļņas (uz cenas rēķina) izmaiņas, milj. EUR	0,6	0,0
PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	-4,4	-4,3

* *Atspoguļota PVN likmes samazinājuma ietekme, ja PVN likme tiktu samazināta attiecīgā gada sākumā*

Teorētiski pieņemot, ka komersanti var samazināt cenas arī proporcionāli PVN samazinājumam (t.s. 100% pārnese), var prognozēt, ka cenu līmenis samazināsies par 13,2%, pārdošanas apjoms pieaugs par 4,8%, bet patērētāju ietaupījums veidos 3,5 milj. EUR. Komersantu apgrozījuma pieaugums 100% pārnesei gadījumā var sasniegt 1,5 milj. EUR, bet peļņa uz cenas rēķina nepalielināsies. Budžeta ieņēmumu samazinājums šādā gadījumā var sasniegt 4,3 milj. EUR.

Kopējā ietekme

Kopējais modeļa ietvaros noteiktais PVN 5% samazinātās likmes piemērošanas ietekmes novērtējums pārtikas produktu grupām ir apkopots 6.12. tabulā. Šajā gadījumā aprēķinos ir iekļautas pētījumā primāri analizējamās pārtikas pamatproduktu grupas (gaļa, zivis, piena pamatprodukti un olas), bez maizes un graudaugiem.

6.12. tabula. PVN likmes samazinājuma līdz 5% kopējā ietekme *

Rādītāji	2023. gads	
	prognozējama cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Cenu līmeņa izmaiņas, % pret bāzi	-11,6	-13,2
Pārdošanas apjoma izmaiņas, % pret bāzi	4,2-4,7	4,8-5,3
Patērētāju ietaupījums, milj. EUR	49,2	56,4
Komersantu apgrozījuma (bez PVN) izmaiņas, milj. EUR	22,6	25,7
Komersantu peļņas (uz cenas rēķina) izmaiņas, milj. EUR	9,9	0,0
PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	-71,3	-70,4

* *Atspoguļota PVN likmes samazinājuma ietekme, ja PVN likme tiktu samazināta attiecīgā gada sākumā*

Kopumā ir prognozējams, ka cenas analizētajām pārtikas pamata produktu grupām samazināsies par vidēji 11,6%. Cenu samazinājuma rezultātā šo produktu patēriņš palielināsies robežās no 4,2% līdz 4,7% (nerēķinot patēriņa novirzes ietekmi – piemēram, novirze no desām uz gaļu vai no jogurta uz kefiru). Ņemot vērā, ka cenu samazinājums būs lielāks nekā patēriņa palielinājums, mājsaimniecību kopējais ietaupījums veidos 49,2 milj. EUR. Praktiski visa šī summa tiks iztērēta citām precēm un pakalpojumiem, veicinot aktivitāti citās Latvijas tautsaimniecības nozarēs, jo ietekme uz mājsaimniecību naudas uzkrājumiem varētu būt relatīvi minimāla.

PVN samazinātās likmes ieviešanai būs ietekme arī uz komersantu apgrozījumu analizēto pārtikas produktu grupā – apgrozījuma palielinājums novērtēts 22,6 milj. EUR (bez PVN) apjomā, un pozitīva ietekme uz peļņas rādītājiem – indikatīvi par 9,9 milj. EUR.

Tajā pašā laikā veidosies negatīva ietekme uz valsts budžeta ieņēmumiem. Prognozētie valsts budžeta ieņēmumi būs par 71,3 milj. EUR mazāki, salīdzinājumā ar bāzi (ja PVN likme netiktu samazināta).

Tomēr jāsaprot, ka šī ir teorētiska ietekme, ņemot vērā, ka nozarē nepastāv absolūtā konkurence. Ja tomēr komersanti pilnībā samazina cenas proporcionāli PVN samazinājumam (100% pārnese), tad produkcijas pārdošanas apjoms varētu pieaugt par 4,8-5,3%, patērētāji varētu ietaupīt 56,4 milj. EUR, bet komersantu apgrozījums varētu palielināties par 25,7 milj. EUR. Negatīvā ietekme uz budžeta ieņēmumiem šajā gadījumā būtu 70,4 milj. EUR.

Maize un graudaugu galaprodukcija

Papildus sākotnējam pētījuma darba uzdevumam, ir veikts arī ietekmes novērtējums maizei un graudaugiem (6.13. tabula), jo pētījuma ietvaros tika secināts, ka šī grupa (kopā ar pākšaugiem) varētu būt tā, kuru būtu ieteicams pievienot pārtikas pamatproduktiem un arī tai piemērot samazināto PVN likmi.

6.13. tabula. PVN likmes samazinājuma līdz 5% ietekme maizei un graudaugiem *

Rādītāji	2023. gads	
	prognozējama cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Cenu līmeņa izmaiņas, % pret bāzi	-11,6	-13,2
Pārdošanas apjoma izmaiņas, % pret bāzi	2,2	2,5
Patērētāju ietaupījums, milj. EUR	18,8	21,4
Komersantu apgrozījuma (bez PVN) izmaiņas, milj. EUR	3,5	4,0
Komersantu peļņas (uz cenas rēķina) izmaiņas, milj. EUR	3,0	0,0
PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	-22,0	-21,6

* Atspoguļota PVN likmes samazinājuma ietekme, ja PVN likme tiktu samazināta attiecīgā gada sākumā

Samazinot PVN likmi maizei un graudaugu gala produkcijai, saskaņā ar modeļa simulācijām, varētu panākt 2,2% fiziskā pārdošanas apjoma palielinājumu un attiecīgi 18,8 milj. EUR lielu patērētāju ietaupījumu. Komersantu apgrozījums samazinātās PVN likmes ietekmē varētu palielināties par 3,5 milj. EUR, bet komersantu peļņa pie 88% PVN likmes samazinājuma pārnese uz produktu cenu varētu pieaugt par 3 milj. EUR. PVN likmes samazinājums maizes un graudaugu grupā varētu radīt budžeta ieņēmumu samazinājumu par 22 milj. EUR.

Pieņemot, ka komersanti var samazināt cenas arī proporcionāli PVN samazinājumam (t.s. 100% pārnese), var prognozēt, ka cenu līmenis samazināsies par 13,2%, pārdošanas apjoms pieaugs par 2,5%, bet patērētāju ietaupījums veidos 21,4 milj. EUR. Sektora komersantu apgrozījuma pieaugums 100% pārnese gadījumā var sasniegt 4 milj. EUR, bet peļņa uz cenas rēķina nepalielināsies. Budžeta ieņēmumu samazinājums šādā gadījumā var sasniegt 21,6 milj. EUR.

6.14. tabula. PVN likmes samazinājuma maizei un graudaugiem līdz 5% ietekme uz PVN neto ieņēmumiem valsts budžetā 2023. gadā

Produktu grupas	PVN ieņēmumu valsts budžetā izmaiņas, milj. EUR	
	prognozējama cenu samazinājums	maksimālais cenu samazinājums
Maize un graudaugi	-22,0	-21,6
Maize	-15,4	-15,2
Milti un graudaugi	-2,4	-2,4
Brokastu pārslas	-2,3	-2,3
Makaronu izstr., kuskuss utml.	-1,8	-1,8

Maizes un graudaugu produktu grupā izteikta ietekme uz valsts budžetu veidosies no PVN samazināšanas maizei – aptuveni 15 milj. EUR. Savukārt PVN likmes samazināšana miltiem un graudaugiem samazinātu budžeta ieņēmumus par aptuveni 2,4 milj. EUR gadā, bet brokastu pārslām – par 2,3 milj. EUR.

6.3.2. Ietekme uz sociāli mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem

Šajā nodaļā aprēķini ir veikti, atsevišķi vērtējot potenciālo PVN likmes pārtikas pamatproduktiem samazināšanas ietekmi divās mazāk nodrošinātajās māsaimniecību grupās (1. un 2. kvintile). Ietekmes novērtējums ir veikts pie pieņēmuma, ka PVN likmes samazināšanas pārnese uz produktu cenu ir 88%.

6.11. tabula. PVN likmes samazinājuma uz 5% analizējamiem pārtikas pamatproduktiem ietekme sociāli mazāk nodrošināto mājsaimniecību grupā (1. kvintile)

Pārtikas produktu grupas	Patēriņa izmaiņas produktu grupā, %	Patērētāju ietaupījums, milj. EUR
Nepārstrādāta gaļa	6,7	1,8
Svaigas zivis	7,4	0,2
Piena pamatprodukti	7,1	2,7
Olas	6,7	0,5
Pārtikas preces kopā	6,7 - 7,4	5,1

Pirmās kvintiles mājsaimniecībām kopējais naudas ietaupījums, samazinot PVN likmi analizētajām pārtikas pamatproduktu grupām, veidos 5,1 milj. EUR, un tie ir līdzekļi, kurus šīs mājsaimniecības varēs izmantot citu preču un pakalpojumu iegādei. Samazinātās cenas ietekmē analizēto pārtikas pamata produktu patēriņš pirmās kvintiles mājsaimniecībās pieaugs par 6,7% līdz 7,4%, un lielākais patēriņa pieaugums atbilstoši elastības koeficientiem būs vērojams tādās veselīga uztura nodrošināšanai svarīgās pārtikas produktu grupās kā zivis un piena produkti.

6.12. tabula. PVN likmes samazinājuma uz 5% analizējamiem pārtikas pamatproduktiem ietekme sociāli mazāk nodrošināto mājsaimniecību grupā (2. kvintile)

Pārtikas produktu grupas	Patēriņa izmaiņas produktu grupā, %	Patērētāju ietaupījums, milj. EUR
Nepārstrādāta gaļa	5,5	2,8
Svaigas zivis	6,1	0,3
Piena pamatprodukti	5,7	4,9
Olas	5,5	0,7
Pārtikas preces kopā	5,5 - 6,1	8,6

Arī otrās kvintiles mājsaimniecību naudas ietaupījums, ko varētu nodrošināt PVN likmes samazināšana uz 5% analizētajām pārtikas pamata produktu grupām, būs ievērojams – 8,6 milj. EUR. Pārtikas pamata produktu grupu patēriņš otrās kvintiles mājsaimniecībās pieaugs par 5,5% līdz 6,1%.

Tātad kopumā 40% mazāk nodrošināto mājsaimniecību (1. un 2. kvintile) varētu ietaupīt ievērojamu summu - 13,7 milj. EUR, kura kļūtu pieejama citu preču un pakalpojumu iegādei, veicinot aktivitāti citās tautsaimniecības nozarēs. Pie tam lielākā pozitīvā ietekme patēriņa ziņā vērojama veselīga uztura nodrošināšanai svarīgās produktu grupās (zivis un piena produkti).

6.4. Ietekme uz ražošanu un ražotāju konkurētspēju

PVN ir patēriņa nodoklis un šī nodokļa likme ir vienāda gan Latvijā saražotai produkcijai, gan importam. Līdz ar to šis nodoklis neuzlabo vietējās produkcijas konkurētspēju, salīdzinājumā ar ārvalstīs ražoto produkciju. Kaut arī no samazinātās PVN likmes vietējiem ražotājiem ir ieguvumi uzņēmumu naudas plūsmas līmenī, tomēr tā ir ļoti neliela ietekme uz konkurētspēju un šī ietekme ir saistīta ar nodokļa administrēšanas jautājumiem, nevis PVN likmēm. Tāpēc šajā pētījumā konkrētais jautājums nav apskatīts.

Tomēr vietējie pārtikas pamatproduktu ražotāji ir ieinteresēti PVN samazināšanā vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, PVN maksātāji kļūs konkurētspējīgāki, salīdzinājumā ar PVN nemaksātājiem (jautājums ir apskatīts šī pētījuma 7. nodaļā).

Otrkārt, PVN samazināšana pārtikas pamatproduktiem veicinās šo preču patēriņa palielinājumu par 4-5%. Tas nozīmē lielāku pieprasījumu pēc precēm un līdz ar to tirgus iespējas šo pārtikas pamatproduktu ražotājiem. Tomēr Latvijas tautsaimniecības ieguvums lielā mērā ir atkarīgs no tā, vai šo papildus pieprasījumu apmierinās vietējie uzņēmumi, ražojot vairāk produkcijas, vai šis pieprasījums tiks apmierināts ar papildus importu.

Latvija ir maza atvērta ekonomika, kurā Latvijas ražotāji konkurē ar ārvalstu ražotājiem. Atsevišķu preču grupās Latvijas ražotāji konkurē ar ārvalstu ražotājiem veiksmīgāk, citās grupās ārvalstu saražotā produkcija dažādu iemeslu dēļ ir konkurētspējīgāka. Atsevišķos sektoros veidojas situācija, kad Latvijas

ražotāji lielu produkcijas daļu eksportē, bet Latvijas patērētāji dod priekšroku importa produkcijai, lai gan teorētiski Latvijas pašnodrošinājums ar šo produkciju ir liels.

Šie apsvērumi arī nosaka, ka, pieņemot lēmumu par produktu klāstu samazinātās PVN likmes piemērošanai, lai likmes pazemināšana pēc iespējas vairāk veicinātu vietējo ražošanu, būtiski izvēlēties produktus ar pēc iespējas augstāku vietējo ražotāju tirgus daļu, lai likmes samazināšanas rezultātā tiktu veicināta vietējā ražošana, nevis importa pārtikas produkcijas noiets.

6.13. tabula. Pārtikas produktu patēriņa apjoms (2019. un 2021. gadā), Latvijas ražotāju tirgus daļa kopējā patēriņā un pašnodrošinājums 2021. gadā²⁴⁸

Produktu grupa	LV tirgus daļa patēriņā 2021., %	Pašnodrošinājums 2021., %	Produktu grupa	LV tirgus daļa patēriņā 2021., %	Pašnodrošinājums 2021., %
Svaiga gaļa			Piena pamatprodukti		
liellopu gaļa	73%	228%	dzeramais piens**	31%	46%
cūkgaļa	44%	50%	biezpiens***	68%	132%
mājputnu gaļa	36%	55%	fermentēti piena produkti	76%	86%
gaļas subprodukti*	82%	97%	siers	42%	127%
Maize un graudaugi			sviests	35%	41%
maize****	79%	107%	Svaigas zivis	na	12%
milti	82%	135%			
putraimi, pārslas utml.	97%	107%			

Dati par pārtikas patēriņu tiek periodiski apkopoti mājsaimniecību apsekojumu rezultātā un pēdējais pieejamais apsekojums tika veikts 2019. gadā. Izmantojot pārtikas ražošanas un realizācijas, eksporta un importa statistiku (2021. gads), var iegūt atšķirīgu informāciju par patēriņu jeb Latvijas patērētājiem pieejamo attiecīgā pārtikas produkta apjomu, un to iegūst, saražotās un realizētās produkcijas apjomam pieskaitot importētās produkcijas apjomu, un atskaitot eksportētās produkcijas apjomu. No šiem datiem ir iegūta arī informācija par Latvijas ražotāju tirgus daļu kopējā patēriņā un pašnodrošinājuma apjomu. Nosakot Latvijas ražotāju tirgus daļu, ir ņemta vērā eksportētā produkcijas daļa, kamēr pašnodrošinājums, ko iegūst, attiecinot Latvijā saražoto apjomu pret patēriņu, norāda uz konkrētās produktu grupas ražošanas potenciālu kopumā.

Lielākās Latvijas ražotāju tirgus daļas ir tādiem pārtikas pamatproduktiem kā putraimi un citi graudaugu produkti, milti, gaļas subprodukti, maize, fermentēti piena produkti (saskaņā ar statistika datu apkopošanas metodēm nav iespējams izdalīt tikai krējumu), liellopu gaļa un biezpiens, bet pārējām produktu grupām vietējo ražotāju tirgus daļa ir mazāka par pusi no kopējā patēriņa (cūkgaļa, mājputnu gaļa, piens un sviests). Augstākais pašnodrošinājuma līmenis 2021. gadā bija liellopu gaļai, miltiem, biezpienam, sieram, maizei un pārējiem graudaugu produktiem, norādot, ka šīs produktu grupas Latvijā tiek saražotas lielākā apjomā nekā to vietējā tirgus patēriņš. Jāatzīmē, ka pārsvarā augstāks pašnodrošinājuma līmenis korelē ar lielāku Latvijas ražotāju tirgus daļu patēriņā.

Kopumā ir jāsecina, ka lielākā pozitīvā ietekme no papildus patēriņa analizējamiem pārtikas pamatproduktiem būtu maizes un graudaugu pārtikas produktu sektorā, tam seko piena pamatprodukti, bet mazāka pozitīvā ietekme būtu nepārstrādātās gaļas sektorā, un vismazākā mērā PVN samazināšana veicinātu ražošanu svaigo zivju sektorā.

²⁴⁸ Avots: autoru aprēķini pēc CSB [RUA010], [RUA020], [ATD040], [ATD080]. Piezīmes: * Eksporta un importa datus iekļauti tikai liellopu, cūku, aitu un kazu subprodukti; ** Iekļauts tikai piens līdz 6% ar iepakojumu līdz 2l, aprēķinā nav iekļauti LDC dati par tiešo tirdzniecību; *** Eksporta un importa datus iekļauts arī svaigais siers; **** Eksporta un importa datus iekļauta pozīcija 19059030 Maizes izstrādājumi bez medus, olu, siera vai augļu piedevas, kuru cukura saturs sausnā ir 5% vai mazāk un tauku saturs sausnā arī ir 5% vai mazāk

7. Ietekme uz realizāciju bez PVN un ēnu ekonomiku

Daļa no pirkumiem, tai skaitā arī pārtikas produktu piegāde un iegāde, tiek veikta, nedeklarējot un nemaksājot PVN. Darījumiem, no kuriem netiek maksāts PVN, ir gan legāli iemesli, gan uzņēmumu vēlme darboties t.s. pelēkajā zonā, jeb ēnu ekonomikā. Tāpēc arī PVN likmes samazināšanas potenciālā ietekme dažādos darījumu sektoros būs atšķirīga.

7.1. tabula. Preču ražotāju un piegādātāju dalījums no PVN maksāšanas skatupunkta

Ar PVN neapliktie darījumi		Ar PVN apliekamie darījumi		
pašpatēriņš	ar apgrozījumu līdz 40 tūkst. EUR (nav pienākums būt par PVN maksātāju)		ar apgrozījumu no 40 tūkst. EUR (ir pienākums būt par PVN maksātāju)	
	nemaksā PVN, baltā ekonomika	maksā PVN, baltā ekonomika	maksā PVN, baltā ekonomika	nemaksā PVN, ēnu ekonomika
<i>Sektors A</i>	<i>Sektors B</i>	<i>Sektors C</i>	<i>Sektors D</i>	<i>Sektors E</i>

Tātad produkcijas daļa, no kuras netiek maksāts PVN, veidojas vairāku apstākļu rezultātā (skat. 7.1. tabulu):

- 1) pārtikas jomā pastāvošā pašpatēriņa tradīcija nosaka, ka daļu no pārtikas mājsaimniecības var saražot pašas vai saņemt no radiem un draugiem, šādā veidā formējot pārtikas patēriņa/izdevumu daļu, kas netiek aplikta ar PVN (Sektors A);
- 2) nodokļu maksātāji ir tiesīgi neregistrēties VID PVN maksātāju reģistrā, ja ar PVN apliekamo preču piegāžu un sniegto pakalpojumu kopējā vērtība iepriekšējo 12 mēnešu laikā nav pārsniegusi 40 000 EUR (Sektors B);
- 3) daļa uzņēmumu darbojas ēnu ekonomikas sektorā, gan, izvairoties no reģistrēšanās par PVN maksātājiem, gan, veicot krāpnieciskas darbības, lai slēptu apliekamos darījumus vai saņemtu priekšnodokli (Sektors E).

Turklāt notiek arī tā, ka uzņēmums daļēji darbojas baltās ekonomikas ietvaros (Sektors D), deklarējot preces un maksājot nodokļus, bet daļēji ēnu ekonomikā (Sektors E), izvairoties no nodokļu nomaksas.

Pašpatēriņš un tam līdzīgas aktivitātes, piemēram, ļoti neliela apjoma produkcijas realizācija vai bartera darījumi ar kaimiņiem vai paziņām (Sektors A), ir tā ar PVN neapliktā darījumu daļa, kuru PVN likmes izmaiņas neietekmēs. Par pašpatēriņa apjomu informāciju var iegūt no CSP mājsaimniecību apsekojumiem. Saskaņā ar CSP Mājsaimniecību budžeta apsekojumu metodoloģiju patēriņa izdevumu sastāvā tiek iekļauti arī izdevumi natūrā, jeb pārtikas produkti, kas nav iegādāti par naudu, piemēram, piemājas dārzā izaudzētie, no radiem un draugiem bez maksas saņemtie, nozvejā vai medībās iegūtie pārtikas produkti. Tiesa, jāpatur prātā, ka CSP dati sniedz aptuveno novērtējumu un precīziem aprēķiniem nebūtu izmantojami.

Daļai no analizētajiem pārtikas pamatproduktiem ir salīdzinoši liels bez maksas iegūto preču īpatsvars, īpaši citai gaļai un aitu un kazu gaļai, kā arī zivīm un olām (7.2. tabula), tāpēc šo produktu tirgus daļa ir bijusi ievērojami mazāka nekā to reālā mājsaimniecību patēriņa izdevumu vērtība, kas samazina šo sektoru nozīmi PVN ieņēmumu gūšanā. Kopējā pārtikas izdevumu apjomā 2019. gadā 11% tika patērēti, nemaksājot par tiem naudu. Analizēto pārtikas pamatproduktu grupā bez maksas patērēto produktu īpatsvars ir atšķirīgs. Maize un liellopu gaļa pārsvarā ir tikusi pirktā, zems bez maksas iegūto produktu īpatsvars ir bijis brokastu pārslām (1%), subproduktiem (2%), lielākajai daļai piena produktu – sieram (1%), sviestam (3%), krējumam (4%), kā arī mājputnu gaļai (5%), miltiem, graudaugiem un makaronu izstrādājumiem (6%). Vislielākais izdevumu natūrā īpatsvars ir bijis citai gaļai (t.sk. medījumiem) un aitu un kazu gaļai – attiecīgi 83% un 72%.

Jāatzīmē, ka informācija par lielāku bez maksas iegūto pārtikas produktu apjomu paralēli informācijai par pašpatēriņu, indikatīvi norāda arī uz iespējamo lielāku bez PVN veikto darījumu apmēru – gan mazo PVN reģistrā neregistrēto uzņēmumu darbības, gan to PVN maksātāju, kas izvairās no PVN maksāšanas, darbības rezultātā.

7.2. tabula. Patēriņa izdevumi un bez samaksas iegūto preču īpatsvars patēriņa izdevumos 2019. gadā

Produkti	Izdevumi uz vienu mājāsaimniecības locekli gadā, EUR	Bez samaksas iegūto preču īpatsvars, %	Produkti	Izdevumi uz vienu mājāsaimniecības locekli gadā, EUR	Bez samaksas iegūto preču īpatsvars, %
Svaiga gaļa			Piena pamatprodukti		
liellopu un teļa gaļa	6,8	4%	piens	32,7	8%
cūkgaļa	64,3	13%	biezpiens	22,4	9%
aitu un kazu gaļa	1,3	72%	krējums	31,2	4%
mājputnu gaļa	36,7	5%	siers	45,1	1%
cita gaļa	6,7	83%	sviests	16,5	3%
subprodukti	8,9	2%	Maize un graudaugi		
Svaigas un atdzesētas zivis	17,7	26%	maize	57,2	0%
Olas	27,7	24%	milti un graudaugi	9,5	6%
			makaronu izst., kuskuss	7,2	6%
			brokastu pārslas	8,7	1%

PVN legālie nemaksātāji jeb saimniecības, kas nav sasniegušas PVN likumā noteikto reģistrācijas sliekšni, var legāli nemaksāt PVN no realizētās produkcijas. Tajā pašā laikā šīm saimniecībām nav tiesību pieprasīt valstij PVN priekšnodokļa atmaksu par ražošanas izdevumiem, un tāpēc priekšnodokļa summas palielina ražošanas izmaksas, salīdzinājumā ar PVN maksātājiem. Lai iegūtu tiesības uz priekšnodokļa atskaitījumiem, šiem saimnieciskās darbības veicējiem ir tiesības reģistrēties par PVN maksātājiem, arī nenasiedzot likumā noteikto reģistrācijas sliekšni 40 000 eiro. PVN likmes izmaiņas var motivēt arī šīs grupas saimniecības kļūt par PVN maksātājām, jo, samazinot PVN likmi saražotai produkcijai uz 5%, cena starp precī ar PVN un bez PVN būs neliela, bet PVN maksātāji varēs būtiski samazināt ražošanas izmaksas, izmantojot 21% PVN priekšnodokļa atmaksu.

Gaļas ražošanas sektorā ļoti indikatīvi rēķinot, pamatojoties uz statistikas datiem par nokauto lauksaimniecības dzīvnieku svaru un gaļas cenu, var pieņemt, ka nosacīts dzīvnieku skaits, kas ļautu sasniegt obligāto PVN reģistrācijas sliekšni, ir līdz 50 liellopiem, līdz 300 cūkām un aptuveni 5000 mājputnu (šāda skaita dzīvnieku produkcijas vērtība veido aptuveni 40 000 eiro jeb likumā noteikto sliekšni reģistrācijai par PVN maksātāju)²⁴⁹. Piena lopkopībā, indikatīvs aprēķins, izmantojot statistikas datus par vidējo izslaukumu (7,5 tonnas 2022. gadā²⁵⁰), 2022. gada vidējo piena cenu (300 eiro par tonnu²⁵¹), norāda, ka PVN reģistrācijas sliekšņa sasniegšanu nodrošina līdz 20 slaucamo govju ganāmpulks.

Nākamajā 7.3. tabulā, pamatojoties uz statistikā pieejamo saimniecību grupējuma skalu un indikatīvo PVN reģistrācijas sliekšnim atbilstošo ganāmpulka lieluma aprēķinu, norādīti aptuvenie pašpatēriņa saimniecībām (Sektors A), PVN nemaksātājiem (Sektors B+C) un PVN maksātājiem (Sektors D+E) atbilstošie saimniecību grupējumi un tajos esošo mājdzīvnieku īpatsvars, rēķinot no kopējā attiecīgo dzīvnieku skaita.

Saskaņā ar statistikas datiem (7.3. tabula) visaugstākā ražošanas koncentrācija raksturīga putnkopības un cūkkopības saimniecībās. Lielākā daļa cūku ir izvietojušās cūkkopības saimniecībās ar dzīvnieku skaitu virs 5000 un tajās atrodas 85% no kopējā cūku skaita (278 tūkst. cūku). Mājputnu audzētāju saimniecībās ražošanas koncentrācijas līmenis ir vēl augstāks – saimniecībās ar mājputnu skaitu virs 50 000 atrodas 91,3% no kopējā mājputnu skaita (5,3 milj. mājputnu). Saimniecībās ar piena lopkopības specializāciju mājlopu skaits ir izvietojies vienmērīgāk – saimniecībās ar slaucamo govju skaitu ne vairāk kā 20, atrodas 27% no kopējā slaucamo govju skaita (35,6 tūkst. slaucamo govju), bet lielāko saimniecību grupā atrodas 15,2% no kopējā govju skaita (gandrīz 20 tūkst. slaucamo govju).

²⁴⁹ Autoru aprēķini pēc CSP iepirkuma datiem (publiski nav pieejami)

²⁵⁰ Avots: CSB [LAL070]

²⁵¹ Avots: CSB [LAC020M]

7.3. tabula. Lopkopības saimniecību un lauksaimniecības dzīvnieku grupējums pa saimniecību lieluma grupām Latvijā 2021. gadā²⁵²

Saimniecību lieluma grupas, dzīvnieku skaits	Sektors	Dzīvnieku skaita īpatsvars	Saimniecību lieluma grupas, dzīvnieku skaits	Sektors	Dzīvnieku skaita īpatsvars
Gaļas liellopi			Cūkas		
līdz 5	A	4%	līdz 9	A	2%
5-49	B+C	27%	10-299	B+C	2%
50 un vairāk	D+E	69%	300 un vairāk	D+E	96%
Slaucamās govīs			Mājputni		
līdz 2	A	5%	līdz 49	A	3%
3-19	B+C	22%	50-4999	B+C	3%
20 un vairāk	D+E	73%	5000 un vairāk	D+E	94%

Ar PVN neapliekamo darījumu daļu ietekmē konkrētajā sektorā esošo saimniecību struktūra – jo lielāks mazo saimniecību īpatsvars, jo potenciāli ir lielāka PVN nemaksātāju daļa, tomēr svarīgāks ir nevis saimniecību – PVN maksātāju skaits, bet gan šo saimniecību kopējais devums sektora apgrozījumā, kas ir atkarīgs no konkrētā sektora ražošanas koncentrācijas līmeņa. 7.4. tabulā apkopota informācija par indikatīvo saimniecību – PVN maksātāju, un tajās esošo mājdzīvnieku skaita īpatsvaru no kopējā saimniecību un mājdzīvnieku skaita.

7.4. tabula. Indikatīvais saimniecību - PVN maksātāju un tajās esošo lauksaimniecības dzīvnieku īpatsvars no kopējā saimniecību un mājdzīvnieku skaita Latvijā 2021. gadā²⁵³

	Saimniecību skaita īpatsvars	Dzīvnieku skaita īpatsvars		Saimniecību skaita īpatsvars	Dzīvnieku skaita īpatsvars
Liellopu gaļas ražošana	12%	69%	Cūkgaļas ražošana	<2%	96%
Piena ražošana	15%	73%	Mājputnu gaļas ražošana	<0,5%	94%

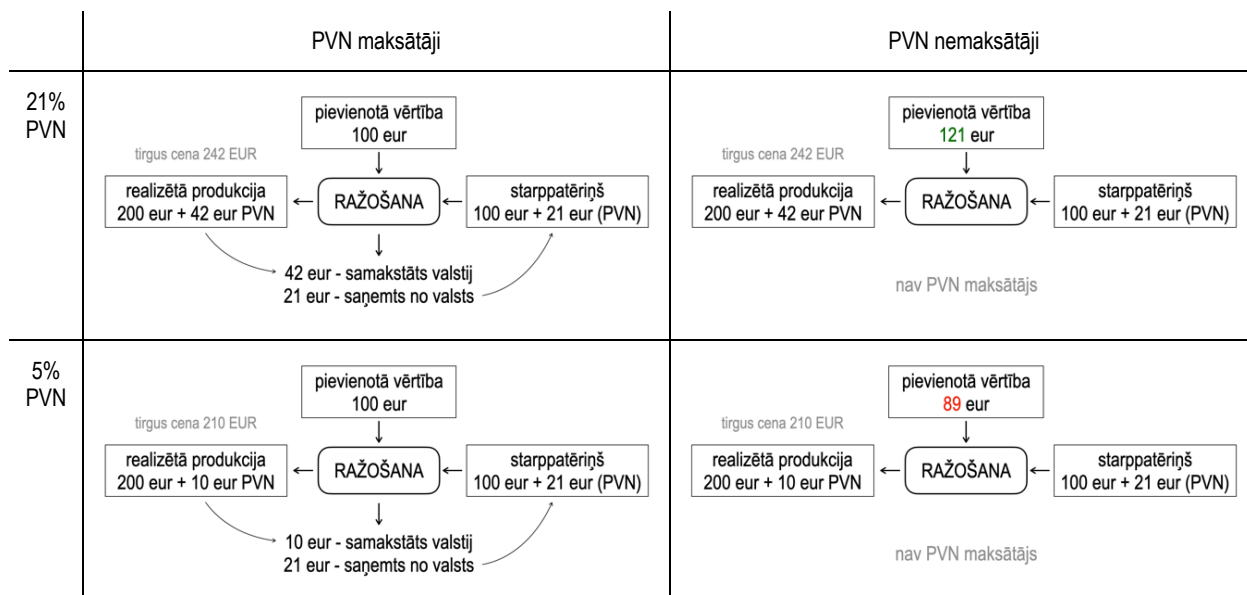
Pamatojoties uz indikatīvajiem aprēķiniem par gaļas un piena lopkopībā nepieciešamo ganāmpulka lielumu PVN reģistrācijas sliekšņa sasniegšanai, var secināt, ka piena lopkopībā saimniecībās – PVN maksātājās atrodas lielākā daļa – aptuveni 73% no kopējā slaucamo govju skaita. Attiecībā uz liellopu gaļas ražošanu dati par gaļas liellopu specializācijas saimniecību grupējumu pēc to lieluma nav pieejami, un var izmantot tikai datus par kopējo liellopu skaitu saimniecībās, kas var nedot pareizo priekšstatu. Vadoties pēc indikatīvā aprēķina par 50 liellopu ganāmpulku PVN reģistrācijas sliekšņa sasniegšanai, saimniecībās, kurām būtu jāmaksā PVN, atrodas aptuveni 70% no kopējā liellopu skaita. Cūkkopības un putnkopības nozarēs situācija atšķiras, jo ražošanas koncentrācija ir ievērojami augstāka. Cūkkopības nozarē par 300 dzīvniekiem lielāks ganāmpulks ir tikai nepilniem 2% saimniecību, bet tajās atrodas 96% no kopējā cūku skaita, bet mājputnu gaļas un olu ražošanā indikatīvajam PVN reģistrācijas sliekšnim atbilstošs ganāmpulka lielums (aptuveni 5000 mājputnu) ir nelielam procentam visu putnkopības saimniecību, bet tajās izvietoti aptuveni 94% no kopējā mājputnu skaita. Tātad var secināt, ka lopkopības nozarē lielāko darījumu apjomu nodrošina saimniecības – PVN maksātājas.

Teorētiski, PVN likmes pazemināšana pārtikas pamatproduktiem varētu samazināt PVN nemaksātāju skaitu grupā ar apgrozījumu līdz 40 tūkst. EUR, jo, lai palielinātu savu konkurētspēju, salīdzinot ar PVN maksātājiem, tie varētu izvēlēties brīvprātīgu reģistrāciju, nesasniedzot likumā noteikto PVN reģistrācijas sliekšni.

Pieņemot, ka produkcijas realizācijas cena tirgū ir līdzīga, neatkarīgi no tā, vai darījumu veic PVN maksātājs, vai PVN nemaksātājs, PVN nemaksātāja gadījumā PVN likmes pazemināšana samazinās ražotāja rīcībā paliekošo pievienoto vērtību no 121 eiro 21% likmes gadījumā uz 89 eiro, ja likme tiks pazemināta uz 5%. Tajā pašā laikā PVN maksātāja pievienoto vērtību likmes izmaiņas neietekmēs, jo abos gadījumos PVN maksātāja pievienotā vērtība būs 100 eiro (7.1. attēls).

²⁵² Avots: CSB [LAL120], [LSK20-III25], [LAL110]. Piezīme: [LSK20-III25] "Lauku saimniecību grupējums pēc mājputnu skaita" ir pieejami 2020. gada dati

²⁵³ Avots: autoru aprēķini pēc CSB [LAL120], [LSK20-III25], [LAL110], [LAL070], [LAC020M] un CSB iepirkuma datiem. Piezīme: [LSK20-III25] "Lauku saimniecību grupējums pēc mājputnu skaita" ir pieejami 2020. gada dati

7.1. attēls. Dažādu PVN likmju ietekme uz ražotāju pievienoto vērtību PVN maksātāja un PVN nemaksātāja gadījumā

Jāatzīmē, ka uzņēmumiem, kas krāpnieciski izvairās no kļūšanas par PVN maksātājiem, ir divi aspekti palikšanai ēnu ekonomikā arī pēc PVN likmes samazināšanas: 1) ja tie ir darbietilpīgi un lielāko daļu izmaksu veido algas, nevis ar PVN apliktas preces, 2) ja viņi var sekmīgi sadarboties ar citiem PVN nemaksātājiem, tādējādi nodrošinot lielāko izmaksu daļu bez PVN.

Ēnu ekonomika. Daļa darījumu netiek aplikti ar PVN, jo uzņēmumi izvēlas darboties ēnu ekonomikā. Parasti izvairīšanās no PVN nav vienīgais iemesls, kāpēc komersanti pārtikas sektorā izlemj darboties ēnu ekonomikā. Darījumi ārpus legālās uzskaites ļauj izvairīties gan no PVN, gan arī iegūt nelegālu skaidras naudas daudzumu, ko var izmantot t.s. aploksņu algu maksāšanai, kā arī izņemt peļņas veidā, izvairoties no ienākuma nodokļu un sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanas.

PVN ir patēriņa nodoklis, tāpēc no PVN iekasēšanas aspekta svarīgi ir tas, cik liela daļa samaksā PVN gala patēriņa posmā. Ņemot vērā, ka lielu daļu no tirdzniecības kopējā apjoma šobrīd veido lielo tirdzniecības tīklu apgrozījums, PVN nomaksu par gala precī ir daudz vieglāk kontrolēt. Tomēr joprojām daļu no produkcijas realizē mazie ražotāji, un daļa no tiem veiksmīgi izvairās no nodokļu nomaksas.

Pastāv dažādas ēnu ekonomikas definīcijas un dažādas tās aprēķināšanas metodes, un tāpēc atšķiras arī iegūtie rezultāti par ēnu ekonomikas apmēru. Lai iegūtu visaptverošu priekšstatu par ēnu ekonomikas apmēru, tiek salīdzināti vairāku pētījumu rezultāti, kuru pamatā ir gan tiešās (aptaujas) metodes, gan netiešās (makroekonomiskās) metodes. Šneidera²⁵⁴ pētījuma dati par ēnu ekonomikas īpatsvaru 31 Eiropas valstī norāda, ka Latvijā ēnu ekonomikas apmērs procentos no IKP 2021. gadā bija lielāks par ES vidējo, tomēr Latvijā bija zemākais ēnu ekonomikas īpatsvars starp trim Baltijas valstīm. Covid-19 krīzes izraisītais ēnu ekonomikas kāpums 2020. gadā Latvijā bija zemāks nekā ES valstīs vidēji un 2021. gadā ekonomika sāka lēnām atveseļoties – 2021. gadā ēnu ekonomikas apjoms Latvijā samazinājās par 0,7 procentpunktiem, veidojot 20,2% no IKP. Salīdzinājumam – ES vidēji tas bija 17,4%, Lietuvā 22,9% un Igaunijā 23,1%. Zemākais ēnu ekonomikas līmenis 2021. gadā bija Austrijā (6,9%), bet augstākais – Bulgārijā (32,4%).

Saskaņā ar SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centra pētījuma²⁵⁵ datiem ēnu ekonomikas apjoms Latvijā 2021. gadā bija 26,6% no IKP, kas ir par 1,1 procentpunktu vairāk nekā 2020. gadā. Atšķirībā no Šneidera pētījuma rezultātiem, šis pētījums norāda, ka Latvijā ēnu ekonomikas īpatsvars 2021. gadā bija augstāks nekā Lietuvā (23,1%) un Igaunijā (19%). Baltijas valstīs nozīmīgākā ēnu ekonomikas komponente 2021. gadā bija aploksņu algas, kas Latvijā veidoja 46,2% no kopējās ēnu ekonomikas. Neuzrādītie

²⁵⁴ Schneider, F. (2021). Development of the Shadow Economy of 36 OECD Countries over 2003 - 2021: Due to the Corona Pandemic a Strong Increase in 2020 and a Modest Decline in 2021. Pieejams: <https://www.internationalsscholarsjournals.com/articles/development-of-the-shadow-economy-of-36-oecd-countries-over2003--2021-due-to-the-corona-pandemic-a-strong-increase-in-20.pdf>

²⁵⁵ Sauka, A., Putniņš, T. (2022). Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2021.gadā, SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centrs. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/2022-05/SSERiga_Enu_ekonomikas_indekss_2009_2021_brosura_0.pdf

ieņēmumi Latvijā 2021. gadā bija 30,0% no kopējās ēnu ekonomikas, bet neuzrādīto darbinieku komponente veidoja 23,8%.

Latvijai 2022. gadā uzsākot darbu pie Ēnu ekonomikas ierobežošanas plāna izstrādes nākamajam periodam, kā prioritāte turpmākajiem trim gadiem ir noteikta ēnu ekonomikas mazināšana konkrētās tautsaimniecības nozarēs. Atbilstoši VID segmentācijas rezultātiem identificēto nozaru ar augstiem nodokļu saistību neizpildes riskiem skaitā ietilpst arī augkopība un lopkopība, medniecība un saistītas palīgdarbības²⁵⁶.

Ēnu ekonomikas apjomu lielā mērā nosaka saimniecību struktūra. Saskaņā ar pētījumu par vienu no ēnu ekonomikas komponentēm – aplokšņu algām, ir noskaidrots, ka lielākā motivācija darboties ēnu ekonomikā ir maziem un jaunizveidotiem uzņēmumiem, un to nozaru skaitā, kurās visvairāk vērojama darbaspēka nodokļu nemaksāšana, ir arī lauksaimniecība²⁵⁷. Tāpēc teorētiski lielāka uzmanība būtu pievēršama mazo ražotāju sektoram. Tomēr nedrīkst aizmirst arī par mēroga efektu, jo, ja sektoram raksturīga augsta ražošanas koncentrācija, pastāv liels skaits mazo uzņēmumu, bet tajā pašā laikā šo uzņēmumu devums kopējā sektora apgrozījumā ir samērā neliels (piemēram, cūkkopība un putnkopība). Tāpēc šajā gadījumā iespējama ir ieguvums, mēģinot samazināt nelegālās darbības apjomu mazajos uzņēmumos, būs salīdzinoši neliels.

Kā jau tika minēts, darbība ēnu ekonomikā bieži ir saistīta ne tikai ar PVN maksāšanu, bet arī ar pārējiem nodokļiem, tāpēc PVN nemaksāšana ir daļa no ēnu ekonomikas un šī nodokļa samazināšana pilnībā neatrisina jautājumu par citu nodokļu slogu.

No šī pētījuma skatupunkta un aprēķiniem par PVN pārtikas pamatproduktiem samazināšanas ietekmi, primārā uzmanība ir pievēršama PVN maksātāju un PVN nemaksātāju (tai skaitā gan ēnu ekonomikas, gan legālo nemaksātāju) grupu īpatsvaram.

PVN likmes pazemināšana pārtikas pamatproduktiem varētu palielināt PVN deklarēto darījumu skaitu, jo 1) PVN nodokļu sloga mazināšana motivēs ēnu ekonomikā strādājošus komersantus legalizēt ēnu ekonomikā notiekošos darījumus, 2) PVN nemaksātāju konkurētspējas mazināšana motivēs reģistrācijas sliekšni nesasniegušos nelielos komersantus brīvprātīgi kļūt par PVN maksātājiem.

Tieši otrajam faktoram varētu būt lielāka nozīme, jo darbības dalīšana legālajā un ēnu ekonomikā mazākajos uzņēmumos ir viens no veidiem, kā izvairīties no PVN. PVN maksātāju konkurētspējas palielināšanās mazinās pievilcību būt par PVN nemaksātāju.

Katra analizējamā sektora produkcijas daļas noteikšana, kuras realizācija notiek ar un bez PVN, ir liels izaicinājums. Arī statistikas dati šādu informāciju nenodrošina. Tāpēc šajā pētījumā ar PVN realizētā produkcijas daļa ir noteikta indikatīvi. Svarīgi arī norādīt, ka ar PVN realizētās produkcijas īpatsvara nelielas izmaiņas, kuras rada PVN likmes samazināšana no 21% uz 5%, neatstāj ļoti būtisku ietekmi uz aprēķinu rezultātiem, tai skaitā arī ietekmi uz valsts budžetu. Nelielu ietekmi nosaka fakts, ka, lai gan likmes samazinājums ir liels, tomēr PVN maksātāju daļas prognozējamās izmaiņas pie 5% likmes ir salīdzinoši nelielas, un rada arī salīdzinoši nelielu ietekmi.

No valsts budžeta skatupunkta svarīgāki ir PVN maksājumi no produkcijas realizācijas gala patērētājiem, bet PVN darījumi ražošanas ķēdes ietvaros ir mazāk svarīgi. Līdz ar to ēnu ekonomika šī pētījuma ietvaros ir analizēta gala produkcijas realizācijas posmā.

Ņemot vērā apkopotos argumentus par iemesliem, kas nosaka darījumu bez PVN apmēru, kā arī konsultējoties ar nozaru ekspertiem, pētījuma ietvaros attiecībā uz analizētajām pārtikas pamatproduktu grupām ir veikti sekojoši pieņēmumi par iespējamo ar PVN apliekamās produkcijas daļas apjomu un par šī apjoma palielināšanos PVN likmes pazemināšanas no 21% uz 5% rezultātā:

- maizei un graudaugiem no 98% uz 99%;
- pienam pamatproduktiem no 95% uz 97%;
- nepārstrādātai gaļai no 80% uz 90%;
- svaigām zivīm no 80% uz 90%;
- olām no 80% uz 85%.

²⁵⁶ FM (2022). Ziņojums "Par īstenotajiem pasākumiem ēnu ekonomikas ierobežošanai". Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/12552/download?attachment>

²⁵⁷ Beņkovskis, K., Fadejeva, L. (2022). Chasing the Shadow: the Evaluation of Unreported Wage Payments. Latvijas Bankas Working Paper 1/2022. Pieejams: https://datnes.latvijabanka.lv/papers/wp_1_2022.pdf

Tiek pieņemts, ka, piemēram, maizei jau pašlaik 98% no kopējā pārdošanas apjoma tiek realizēti ar PVN, un, pazeminot PVN likmi, šī daļa palielināsies līdz 99%, jo daļa no nedaudzajiem mazajiem maizes tirgotājiem nolems kļūt par PVN maksātājiem. Arī piena produktu realizācija gala patēriņam lielākoties notiek caur mazumtirdzniecības tīkliem, kur tiek samaksāts PVN. Olām liels pašpatēriņa līmenis norāda uz to, ka bez PVN nomaksas realizētas produkcijas īpatsvars varētu būt nedaudz lielāks, pamatā no mazajām saimniecībām, un PVN izmaiņām varētu nebūt liela ietekme. Lielāka ietekme varētu būt nepārstrādātas gaļas un zivju sektorā. Tomēr, kā jau tika uzsvērts, šīm izmaiņām ir nenozīmīga ietekme uz aprēķinu rezultātiem.

8. Nodokļu politikas alternatīvas

PVN samazinātās likmes ieviešana pārtikas pamatproduktiem radītu valsts budžeta ieņēmumu samazinājumu, kas būtu liels izaicinājums publiskajam sektoram, ņemot vērā Latvijas valsts budžeta ieņēmumu īpatsvaru no IKP, kas ir viens no zemākajiem starp ES valstīm. Tāpēc šajā pētījuma nodaļā ir konceptuāli apskatītas nodokļu politikas alternatīvas – veikta analīze par nodokļu sloga pārlikšanas iespējām no PVN pārtikas pamatproduktiem uz citiem nodokļiem, un apskatīta šo alternatīvu sociālekonomiskā ietekme. Alternatīvu piedāvājums balstīts Latvijas nodokļu sistēmas analīzē, kura ir šī pētījuma 2. pielikumā.

Līdzīgi kā citās demokrātijās, arī Latvijas pašreizējā nodokļu sloga struktūra ir izveidojusies daudzu politisko uzskatu, diskusiju un kompromisu rezultātā. Tāpēc jebkuram nodokļu izmaiņu piedāvājumam vienmēr būs pretargumenti, jo tas ietekmēs dažādas sabiedrības grupas. Respektējot to, šajā pētījuma sadaļā, pamatojoties uz apkopoto informāciju par pašreizējo situāciju un notikušajām izmaiņām dažādās nodokļu grupās, izmantojot vietējo un starptautisko institūciju ekspertu vērtējumus un ieteikumus, konceptuāli izskatītas alternatīvas nodokļu sloga pārlikšanai no izteikti finansiāli regresīva PVN pārtikas pamatproduktiem uz citām alternatīvām ar mazāku ietekmi uz maznodrošinātajiem iedzīvotājiem un bez izteikti negatīvas cita veida ietekmes.

Neskatoties uz plašajām 2018. gadā veiktajām izmaiņām Latvijas nodokļu sistēmā, arī pēc to ieviešanas Latvijas nodokļu sistēma joprojām tiek kritizēta par zemo nodokļu ieņēmumu īpatsvaru tautsaimniecībā (kas ierobežo valsts iespējas sniegt publiskās funkcijas) un nodokļu sistēmas nespēju mazināt ienākumu nevienlīdzību. Kā redzams arī no iepriekšējām šī pētījuma sadaļām, šobrīd Latvijā iekasēto nodokļu īpatsvars no IKP ir viens no zemākajiem ES valstu vidū, kas ietekmē arī valsts iespējas nodrošināt ar līdzekļiem no publiskā sektora finansējuma atkarīgas nozares, ieskaitot medicīnu, izglītību, kā arī pēdējā gada laikā īpaši aktuālo valsts drošību, atbalstīt mazāk nodrošinātās un neaizsargātākās sociālās grupas un nodrošināt daudzas citas vajadzības.

Apkopojot dažādu institūciju veiktos Latvijas nodokļu sistēmas novērtējumus, var izdalīt vairākas Latvijas nodokļu sistēmai raksturīgas iezīmes:

- patēriņa nodokļu salīdzinoši lieli ieņēmumi, rēķinot no IKP;
- zemāki ieņēmumi no darbaspēka, īpašuma un kapitāla nodokļiem nekā vidēji citās ES dalībvalstīs;
- ierobežota kapitāla aplikšana ar nodokļiem, kā rezultātā veidojas zems nodokļu slogs uz kapitālu;
- nesakārtota īpašuma nodokļa kadastrālo vērtību un nodokļa atlaižu sistēma, kas rada nevienlīdzīgu attieksmi pret nodokļu maksātājiem un regresīvi ietekmē pārdali, jo īpašuma bagātība koncentrējas turīgākajās māsaimniecībās;
- iedzīvotāju ienākuma nodokļa nepietiekama progresivitāte un nepietiekami precīzi mērķēts atbalsts zemo ienākumu māsaimniecībām, kā rezultātā no zemu atalgojamiem darba ņēmējiem paredzētiem atbalsta pasākumiem lielāku labumu gūst vidēju ienākumu grupu iedzīvotāji, kā arī bagātākās māsaimniecības un kapitāla īpašnieki.

Galvenie ekspertu ieteikumi ir vērsti uz izmaiņām, kas varētu palielināt nodokļu ieņēmumu apjomu un Latvijas nodokļu sistēmas pozitīvo ietekmi uz ienākumu pārdali un vienlīdzības nodrošināšanu. Sakarā ar zemo ieņēmumu īpatsvaru no kapitāla nodokļiem, Pasaules bankas un OECD eksperti norāda uz mantojuma vai dāvinājuma nodokļu trūkumu, jo kapitāla nodokļu paaugstināšana radītu efektīvāku un taisnīgāku līdzsvaru starp darbaspēka un patēriņa nodokļiem, un kapitāla nodokļiem. Pasaules Bankas, EK un OECD valstu eksperti kā īpaši būtisku valsts budžeta ieņēmumu palielināšanai uzsver īpašuma nodokļa sistēmas sakārtošanu, kas, pirmkārt, ietver nekustamā īpašuma kadastrālo vērtību aktualizāciju. Pēdējā laikā īpaši aktuāls kļuvis jautājums, kā ar nodokļu politikas palīdzību koriģēt un risināt ar vidi, klimatu un sabiedrības veselību saistītas problēmas.

Ņemot vērā 2. pielikumā apkopoto informāciju un ekspertu ieteikumus, šajā nodaļā detalizētāk tiek apskatītas trīs iespējamās PVN sloga pārtikas pamatproduktiem pārlikšanas un nodokļu ieņēmumu kompensēšanas alternatīvas:

1. PVN standarta likmes palielināšana.
2. Nodokļu ieviešana t.s. neveselīgiem pārtikas produktiem.
3. Nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumu palielināšana.

8.1. PVN standarta likmes palielināšana

PVN standarta likme Latvijā ir tikusi mainīta vairākas reizes. Īpaši būtiskas reformas tika ieviestas pēc 2008. gada krīzes, kad samērā īsā laikā tika īstenotas trīs lielas PVN likmju izmaiņas (2009. gada janvārī +3%_p, 2011. gada janvārī +1%_p un 2012. gada jūlijā -1%_p).

2012. gada PVN standarta likmes samazināšana tika pamatota ar mērķi mazināt inflāciju, kas bija svarīgi, lai Latvija varētu pievienoties eirozonai. Jāatzīmē, ka tajā laikā vairāki ekonomisti (tai skaitā šī pētījuma autori) bija norādījuši, ka inflācijas mazināšanai efektīvāk būtu vērā ņemami samazināt PVN pārtikas produktiem, nevis minimāli samazināt likmi visam preču un pakalpojumu spektram. Arī Latvijas Bankas (2014)²⁵⁸ rakstā par PVN likmju ietekmi uz inflāciju Latvijā tika norādīts uz būtisku pārtikas izdevumu ietekmi inflācijas veidošanā. Tomēr PVN standarta likme tika samazināta bez pētnieku iesaistes un alternatīvu analīzes.

Teorētiski, arī šodien viena no alternatīvām PVN samazinātās likmes pārtikas pamatproduktiem kompensēšanai būtu PVN standarta likmes pacelšana. Šajā gadījumā PVN samazinātās likmes analizētajiem pārtikas pamatproduktiem (nepārstrādātā gaļa un zivis, piena pamatprodukti, olas) rezultātā zaudēto budžeta ieņēmumu kompensēšanai PVN standarta likme būtu jāpaceļ līdz aptuveni 21,5%.

Tomēr, paceļot PVN standarta likmi, lai kompensētu ieņēmumus no samazinātās PVN likmes pārtikas pamatproduktiem, aktualizēsies jautājums par PVN citām precēm un pakalpojumiem. Palielinot PVN standarta likmi, sadārdzināsies citas pirmās nepieciešamības preces, kuru izdevumi veido lielu īpatsvaru mājsaimniecību ar zemākiem ienākumiem budžetos – t.sk. izdevumi mājoklim un enerģijai.

Tāpat PVN standarta likmes palielināšana varētu radīt īstermiņa negatīvu ietekmi ekonomikā. Latvijas Banka (2016)²⁵⁹ ir modelējusi PVN paaugstināšanas ietekmi Latvijas tautsaimniecībā. Aprēķini veikti, izmantojot vispārējā līdzsvara modeli un modelējot vairāku fiskālo pasākumu, t.sk. PVN standarta likmes palielināšanas par 1%_p, ietekmi gan uz Latvijas tautsaimniecību kopumā, gan uz atsevišķām nozarēm. Pētījuma ietvaros tika veikts pieņēmums, ka notiek pilnīga likmes paaugstinājuma transmisija uz cenām. Tika secināts, ka kopumā PVN likmes paaugstināšanas īslaicīgā ietekme uz IKP un nodarbinātību ir negatīva (eksogēnas fiskālās politikas gadījumā -0,33% novirzes no bāzes līmeņa pirmajā gadā gan IKP, gan nodarbinātībai, bet endogēnas fiskālās politikas gadījumā attiecīgi -0,24% un -0,23%). Samazināto privāto patēriņu nespēj kompensēt arī nodokļa likmju paaugstināšanas gaitā gūtais valdības ieņēmumu palielinājums – lai gan valdības patēriņš pieaug, tas pilnībā nekompensē citu IKP izlietojuma komponentu samazinājumu. PVN standarta likmes palielināšanas negatīva neto ietekme ekonomikā un arī nodokļu sloga palielināšanās mazturīgajiem iedzīvotājiem, ir iemesli, kāpēc arī pirms 2018. gada nodokļu reformas Latvijas Bankas eksperti neieteica palielināt PVN standarta likmi²⁶⁰. Tiesa, šajos aprēķinos PVN likmes pārtikas pamatproduktiem samazinājums nebija paredzēts. Tomēr, ņemot vērā pārtikas pamatproduktu nelielo īpatsvaru PVN ieņēmumos, aprēķinu rezultātus tas varētu ietekmēt minimāli.

Ņemot vērā apkopotos argumentus, PVN standarta likmes palielināšana nodokļu ieņēmumu kompensēšanai no samazinātās PVN likmes pārtikas pamatproduktiem varētu nebūt optimālākais risinājums.

8.2. Nodokļu ieviešana neveselīgiem pārtikas produktiem

Saskaņā ar Eurostat datiem 2019. gadā Latvijā iedzīvotāju grupā no 18 gadu vecuma bija trešais augstākais sieviešu aptaukošanās rādītājs starp visām ES-27 valstīm – 25,7% (vidēji ES-27 tas bija 16,3%). Arī vīriešiem šis rādītājs bija augstāks nekā ES valstīs vidēji – attiecīgi 19,6% un 16,8%. Kopējais aptaukojušos personu un personu ar lieko svaru īpatsvars Latvijā iedzīvotāju grupā vecumā no 18 gadiem 2019. gadā bija 58%, kamēr ES vidēji šis īpatsvars veidoja 53%²⁶¹. Saskaņā ar OECD datiem iedzīvotāju ar lieko svaru un

²⁵⁸ Benkovskis, K., Fadejeva, L. (2014). The Effect of VAT Rate on Inflation in Latvia: Evidence from CPI Microdata. Applied Economics, Taylor & Francis Journals, Vol. 46(21), pp. 2520-2533.

²⁵⁹ Benkovskis, K., Goluzins, E., Tkačevs, O. (2016). Vispārējā līdzsvara aprēķina modelis ar fiskālā sektora datiem: Latvijas tautsaimniecības novērtējums. Latvijas Banka, Pētījums 1/2016. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/p_1_2016.pdf

²⁶⁰ Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf

²⁶¹ Avots: Eurostat [hlth_ehis_bm1e]

aptaukošanos īpatsvars Latvijā 2020. gadā bija 58,8% no pieaugušo iedzīvotāju populācijas²⁶². Pasaules Veselības organizācijas ziņojumā kā viens no galvenajiem aptaukošanās cēloņiem ir norādīts neveselīgs uzturs un fizisko aktivitāšu trūkums, un aptaukošanās izraisa slimības, kas rodas palielinātas ķermeņa masas mehāniskās ietekmes rezultātā, piemēram, dažas muskuļu un skeleta sistēmas komplikācijas, ar vielmaiņu saistītas slimības, piemēram, otrā tipa cukura diabēts, palielina kardiovaskulāro slimību risku, ietekmē garīgo veselību un tiek uzskatīta par cēloni vismaz 13 dažādiem vēža veidiem. Ziņojumā tiek uzsvērtā nepieciešamība īpaši pievērst uzmanību vienlīdzīgas piekļuves nodrošināšanai veselīgai pārtikai mazāk nodrošinātajiem iedzīvotājiem, kā arī citām mazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupu, t.sk. sievietēm, bērniem un vecāka gada gājuma cilvēkiem²⁶³.

Nodokļi, kas rada ietekmi uz produkta cenu, ir viens no veidiem, kā samazināt neveselīgas pārtikas patēriņu vai veicināt veselīgākas pārtikas patēriņu. Nodokļi t.s. neveselīgajiem pārtikas produktiem ir ieviesti daudzās valstīs, un teorētiski tas varētu būt viens no veidiem, kā finansēt PVN likmes samazināšanas pārtikas pamatproduktiem radīto budžeta ieņēmumu samazinājumu. Pie tam, kā norādīja Sassi u.c. (2018)²⁶⁴, vislielākie ieguvumi veselībai no nodokļu palielināšanas neveselīgiem pārtikas produktiem būs patērētājiem ar zemiem ienākumiem, jo viņi spēcīgi reaģē uz cenu izmaiņām. Tomēr vienlaicīgi ir jānodrošina pareizu politikas lēmumu pieņemšana, lai samazinātu neveselīgas produktu aizstāšanas risku un nodrošinātu piekļuvi veselīgām produktu alternatīvām.

Viens no risinājumiem ir palielināt nodokļu slogu cukuram un produktiem ar augstu cukura īpatsvaru to sastāvā, kas daļēji Latvijā jau ir izdarīts, ieviešot cukuroto bezalkoholisko dzērienu nodokli. Nesen EK (2022)²⁶⁵ ir veikusi pētījumu par fiskālajiem pasākumiem un cita veida cenu politiku, kuras mērķis ir samazināt alkohola un produktu ar augstu tauku, cukura un sāls saturu (neveselīgās pārtikas) patēriņu valstīs, kas piedalās ES veselības programmā. Pētījuma ietvaros ir nonākts pie secinājumiem, ka pretēji pietiekami lielajai pieredzei ar cukuroto bezalkoholisko dzērienu nodokļu ieviešanu, iegūtie pierādījumi par to ietekmi joprojām ir salīdzinoši ierobežoti un pretrunīgi.

Kopumā neveselīgās pārtikas nodokļu ieviešanai ir tikusi pievērsta mazāka uzmanība divu iemeslu dēļ – neveselīgās pārtikas produktu nodokļi ir vērsti uz salīdzinoši šaurām produktu grupām ar nelielu īpatsvaru kopējo pārtikas izdevumu struktūrā un tiem pastāv ar šo nodokli neapliekami aizvietotāji, tāpēc pašlaik nav iegūta pietiekami liela pieredze, lai spriestu par iespējamiem šo produktu aizstāšanas riskiem. Pie tam šādu nodokļu ieviešana ietver nepieciešamību pēc produktu klasifikācijas sistēmām (piemēram, uzturvielu profila modeļi), un pēc precīzākas nodokļu likmju diferenciacijas, lai atspoguļotu attiecīgo klasifikāciju. Tomēr tiek atzīts, ka kopumā šādi nodokļi sekmē veselīgāku patēriņa paradumu veidošanos, un tos ir iespējams ieviest kā daļu no veselīga uztura veicināšanas stratēģijas, papildinot citus politikas pasākumus.

Neveselīgās pārtikas nodokļu ieviešanā var izmantot veiksmīgo cukuroto bezalkoholisko dzērienu nodokļu ieviešanas pieredzi un jau esošos patēriņa nodokļus. Jāatzīmē, ka neveselīgās pārtikas nodokļa ieviešana cukurotiem produktiem, kas nav bezalkoholiskie dzērieni, ES valstīs ir praktizēta diezgan reti, un šāds akcīzes nodoklis ir ticis ieviests tikai Dānijā, Somijā un Norvēģijā. Tā likmes svārstās robežās no nepilna eiro par litru saldējuma (Dānijā un Somijā) līdz 3,0-3,5 eiro par kilogramu konditorejas izstrādājumu atkarībā no to cukura satura (Dānijā).

Lai novērtētu šāda nodokļa valsts budžeta ieņēmumu samazinājuma kompensēšanas potenciālu, ir veikti ļoti indikatīvi aprēķini, balstoties uz mājāsaimniecību budžeta datiem un pieņemot, ka patēriņa elastība no cenas ir 1. Latvijas gadījumā, sadārdzinot produkciju ar akcīzes nodokļa palīdzību par 10%, papildus nodokļu ieņēmumi budžetā no cukura varētu būt aptuveni 1,5 milj. EUR, no konfektēm (izņemot šokolādes konfektes) vēl aptuveni 2 milj. EUR, no ievārījumiem un marmelādēm līdz 0,5 milj. EUR, un no saldējuma – līdz 4 milj. EUR. Tas nozīmē, ka akcīzes nodoklis precēm ar augstu cukura saturu neļaus vērā ņemami

²⁶² OECD (2022). Overweight or obese population (indicator). doi: 10.1787/86583552-en. Pieejams: <https://data.oecd.org/healthrisk/overweight-or-obese-population.htm>

²⁶³ World Health Organization (2022). WHO European Regional Obesity Report 2022. Pieejams: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/353747/9789289057738-eng.pdf>

²⁶⁴ Sassi, F., Belloni, A., Mirelman, A.J., Suhrcke, M., Thomas, A., Salti, N., Vellakkal, S., Visaruthvong, C., Popkin, B.M., Nugent, R. (2018). Equity impacts of price policies to promote healthy behaviours. *Lancet*, 19;391(10134), pp. 2059-2070. Pieejams:

https://www.researchgate.net/publication/324243071_Equity_Impacts_of_Price_Policies_to_Promote_Healthy_Behaviours

²⁶⁵ EC (2022). Mapping of pricing policies and fiscal measures applied to food, non-alcoholic and alcoholic beverages: final implementation report. European Health and Digital Executive Agency, SC 2097106. Pieejams: <https://data.europa.eu/doi/10.2925/756737>

kompensēt PVN ieņēmumu samazinājumu no samazinātās PVN likmes pārtikas pamatproduktiem. Lielāka ietekme varētu būt akcīzes nodokļa piemērošanai konditorejas izstrādājumiem, cepumiem un biskvītiem. Šajā gadījumā papildus akcīzes nodoklis, kas sadārdzina produkciju par 10%, varētu palielināt valsts budžeta ieņēmumus par 14 milj. EUR. Tomēr arī tas nozīmē, ka nodoklis produktiem ar paaugstinātu cukura saturu nespēs vērā ņemami kompensēt neiegūtos ieņēmumus no samazinātās PVN likmes piemērošanas pārtikas pamatproduktiem.

Jāņem vērā arī tas, ka šāda nodokļa ieviešana varētu veicināt pārrobežu tirdzniecību un palielināt ēnu ekonomikas daļu nozarē, kas samazinātu valsts budžeta ieņēmumus. Turklāt EK pētījumā²⁶⁶ uzsvērtais nepietiekami izpētītais ar nodokli aplikto neveselīgo produktu aizstāšanas efekts arī Latvijas gadījumā var samazināt nodokļa pozitīvos efektus, ja patērētāji ar nodokli apliktos saldumus lielā mērā aizstās ar citām neveselīgām alternatīvām.

Pārējiem neveselīgajiem produktiem (neskaitot alkoholu un tabaku) ar nodokli apliekamā bāze būtu vēl mazāka un to ieviešana sarežģītāka.

Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka PVN likmes samazināšana pārtikas pamatproduktiem no 21% uz 5% palielinās cenas starpību starp šiem pārtikas pamatproduktiem un neveselīgām pārtikas precēm. Tādējādi uz nodokļa likmes rēķina veidotos cenu starpība un šādā veidā tiktu mazināta motivācija iegādāties neveselīgas preces, un palielinātos motivācija izvēlēties veselīgākus pārtikas pamatproduktus ar zemāku PVN likmi.

Ņemot vērā apkopotos argumentus, akcīzes nodokļa ieviešana neveselīgiem produktiem ir jautājums, par kuru vajadzētu turpināt diskusijas, monitorējot jaunākās atziņas un citu valstu pieredzi. Tomēr šāda veida nodoklis ieņēmumu kompensēšanai no samazinātās PVN likmes pārtikas pamatproduktiem šobrīd varētu nebūt optimālākais risinājums.

8.3. Nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumu palielināšana

Starptautisko institūciju eksperti uzskata, ka kapitāla nodokļu paaugstināšana radītu efektīvāku un taisnīgāku līdzsvaru starp nodokļu slogu darbaspēkam, patēriņam un kapitālam. Lai gan 2018. gada nodokļu reformas rezultātā palielinātā nodokļa likme māsaimniecību saņemtajiem kapitāla ienākumiem tika novērtēta pozitīvi, tomēr zemā kapitāla nodokļu daļa no kopējiem nodokļu ieņēmumiem joprojām ir pakļauta starptautisko institūciju kritikai. Kā norāda EK eksperti, mazākam nodokļu slogam kapitālam ir regresīva ietekme uz pārdali, jo māsaimniecībām ar augstiem ienākumiem pieder lielāka daļa finanšu un īpašuma bagātības un tās gūst vairāk ienākumu no kapitāla, un mazāki kapitāla nodokļu ieņēmumi samazina valsts resursus pārdales politikai, kas vairāk paredzēta māsaimniecību ar zemiem ienākumiem atbalstam²⁶⁷. 2021. gadā turīgāko 20% māsaimniecību gūto ienākumu daļa Latvijā gandrīz septiņas reizes (6,63) pārsniedza nabadzīgāko 20% māsaimniecību ienākumu daļu, ierindojo Latvijā starp ES valstīm ar visaugstāko ienākumu nevienlīdzību. Augstāki rādītāji 2021. gadā bija tikai Bulgārijai (7,45) un Rumānijai (7,14)²⁶⁸.

Kaut arī Latvijā kopš 2018. gada ir palielināta iedzīvotāju ienākuma nodokļa progresivitāte, samazinot nodokļu slogu zemāko algu saņēmējiem, tomēr jāuzsver, ka iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazināšana nerasniedz iedzīvotājus ar viszemākajiem ienākumiem. Iedzīvotāju grupām ar viszemākajiem ienākumiem ir raksturīga zema darba intensitāte un liels pabalstu īpatsvars kopējos ieņēmumos. 2021. gadā saņemto transfertu īpatsvars mazāk turīgajām 1. kvintiles māsaimniecībām Latvijā bija 58% no rīcībā esošajiem ienākumiem²⁶⁹.

EK veiktajos ikgadējos ES nodokļu politikas novērtējumos²⁷⁰ kapitāla definīcija ietver fizisko kapitālu, nemateriālos aktīvus, finanšu ieguldījumus un uzkrājumus. Kapitāla nodokļu grupas ietvaros tiek nošķirti nodokļi par kapitālu un uzņēmējdarbības ienākumiem un nodokļi par pamatkapitālu (angl. *capital stocks*).

²⁶⁶ EC (2022). Mapping of pricing policies and fiscal measures applied to food, non-alcoholic and alcoholic beverages: final implementation report. European Health and Digital Executive Agency, SC 2097106. Pieejams: <https://data.europa.eu/doi/10.2925/756737>

²⁶⁷ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

²⁶⁸ Avots: Eurostat [ilc_di11]

²⁶⁹ Avots: CSB [MIS020]

²⁷⁰ EC (2022). Taxation Trends in the European Union. Directorate-General for Taxation and Customs Union. Pieejams: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/annual-report-taxation_en

Nodokļi par pamatkapitālu ietver bagātības (angl. *wealth*) nodokli, kapitāla nodokļus (t.sk. mantojuma nodokli), nekustamā īpašuma nodokli un nodokļus par pamatlīdzekļu izmantošanu.

Saskaņā ar Bastani un Waldenström (2020)²⁷¹ veikto nodokļu literatūras un empīrisko pētījumu apkopojumu, kapitāla aplikšanu ar nodokli nosaka gan taisnīguma, gan efektivitātes apsvērumi. Personām ar lielākiem ienākumiem bieži ir arī lielāki kapitāla uzkrājumi, kas padara kapitāla ienākumu nodokli par progresīva rakstura nodokli. Aplikot ar nodokli gan darba ienākumus, gan kapitāla ienākumus, tiek nodrošināta sabalansētāka ienākumu pārdale, nekā tad, ja ar nodokļiem tiktu aplikti tikai darba ienākumi.

Ieviešot kapitāla ienākuma nodokļus, ir jāņem vērā vairāki apsvērumi: 1) pastāv dažādas ar kapitāla nodokļiem aplikamās bāzes, un 2) aplikamās bāzes ir dažādi sadalītas iedzīvotāju vidū. Tāpēc ir motivēta dažādu aktīvu aplikšana ar nodokļiem dažādos veidos, tomēr, izstrādājot kapitāla nodokļu nosacījumus, jāņem vērā, ka diferencēta aktīvu aplikšana ar nodokļiem var izraisīt izkropļotas ieguldījumu izvēles, un pārāk lielas nodokļu likmes var radīt interešu grupu darbības, lai piespiestu politiķus diferencēt nodokļus neefektīvā vai netaisnīgā veidā. Empīriskie pētījumi norāda, ka kapitāla ienākumi vairāk reaģē uz nodokļiem nekā darba ienākumi, tāpēc kapitāla ienākumi būtu jāapliek ar mazāku nodokli nekā darba ienākumi. No otras puses, ienākumu atšķirību plaisas samazināšanas apsvērumi prasa kapitāla ienākumus aplikāt ar augstāku likmi nekā darba ienākumus, tomēr starpība starp darbaspēka un kapitāla ienākumu robežlikmēm nedrīkst būt pārāk liela, ņemot vērā ienākumu novirzīšanas iespēju²⁷².

Nekustamā īpašuma nodokļa reformu kā īpaši būtisku valsts budžeta ieņēmumu palielināšanai Latvijā uzsvēra gan Pasaules Bankas, gan EK un OECD valstu eksperti. Ņemot vērā par ES un OECD valstu vidējiem rādītājiem zemāku ieņēmumu īpatsvaru no īpašuma nodokļiem, nodokļa reformai Latvijā varētu būt būtisks pozitīvs fiskālais efekts, un šis nodoklis varētu būt alternatīva PVN pārtikas pamatproduktiem sloga pārlīkšanai.

Pasaules Bankas eksperti jau 2016. gadā atzina, ka nekustamā īpašuma nodokļa palielināšana Latvijā būs sarežģīts uzdevums, jo mēģinājumi tuvināt mājokļu nodokļa aprēķinu sistēmu tirgus vērtībai ir saskārušies ar ievērojamu politisko pretestību, ņemot vērā paredzamo ievērojamo nodokļu palielinājumu atsevišķām dzīvojamo īpašumu kategorijām. Pretestību rada fakts, ka Latvijā, tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas ekonomikās, īpašuma vērtība ne vienmēr ir cieši saistīta ar nodokļu maksātāja finansiālo stāvokli²⁷³. Pretēji attīstīto OECD valstu pieredzei, kur mājokļu bagātība ir koncentrēta mājāsaimniecībās ar augstiem ienākumiem, lielāku bagātību un vecāka gadagājuma iemītniekiem, Centrālās un Austrumeiropas valstīs, t.sk. Baltijā, mājokļi pieder plašākām sabiedrības grupām (ar attiecīgi zemākiem ienākumiem un iespējām maksāt nodokļus) un arī mājokļu īpašnieku īpatsvars ir ievērojami augstāks nekā lielākajā daļā Rietumeiropas valstu vai ASV, turklāt mājokļu cenu kāpums šī reģiona valstīs pēdējo desmit gadu laikā ir pārsniedzis OECD vidējo rādītāju, īpaši Baltijā. Tādējādi adekvāts nekustamā īpašuma kadastrālo vērtību novērtējums varētu nozīmēt strauju nodokļu rēķinu pieaugumu gandrīz ikvienam, jo īpaši tāpēc, ka 90. gadu privatizācijas laikā mājas un dzīvokļi bieži tika iegūti ļoti lēti²⁷⁴.

Tāpēc, neskatoties uz starptautisko institūciju ieteiktajiem atvieglojumu scenārijiem zemo ienākumu mājāsaimniecībām, ieviešot 2018. gada nodokļu reformu, plānotās izmaiņas nekustamā īpašuma kadastrālajās vērtībās, kas palielinātu nodokļa ieņēmumus, netika veiktas.

No teorētiskā viedokļa regulāri piemērojamie nekustamā īpašuma nodokļi ir viena no izaugsmei mazāk kaitīgajām nodokļu kategorijām, jo tiem ir salīdzinoši mazāka negatīvā ietekme uz resursu sadali ekonomikā nekā citiem nodokļiem, to nodokļu bāze ir stabilāka un prognozējamāka un no tiem ir grūtāk izvairīties. Ieņēmumus no īpašuma nodokļiem, pirmkārt, iesaka palielināt, pielīdzinot nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības to tirgus vērtībām, un tikai pēc tam plānot tādas nodokļu izmaiņas kā likmju palielināšana, pie tam parasti ir jāparedz kompensējoši pasākumi, lai nepasliktinātu zemo ienākumu

²⁷¹ Bastani, S., Waldenström, D. (2020). How should capital be taxed? *Journal of Economic Surveys*. Open Access. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/joes.12380>

²⁷² Bastani, S., Waldenström, D. (2020). How should capital be taxed? *Journal of Economic Surveys*. Open Access. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/joes.12380>

²⁷³ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

²⁷⁴ Blöchliger, H., Diagne, M. F. (2023). Property taxes in Central and Eastern Europe and Baltic countries: why and how to increase them? ECOSCOPE blog, OECD Economics Department. Pieejams: <https://oecdecoscope.blog/2023/02/16/property-taxes-in-central-and-eastern-europe-and-baltic-countries-why-and-how-to-increase-them/>

mājsaimniecību finansiālo situāciju²⁷⁵. Arī OECD eksperti argumentē, ka nekustamā īpašuma nodokļi var palīdzēt palielināt budžeta ieņēmumus ar mazākiem zaudējumiem ekonomikas izaugsmei nekā alternatīvie nodokļi, ar to palīdzību var mazināt straujas fluktuācijas mājokļu tirgū, un tos var izstrādāt, lai samazinātu nevienlīdzību. Nekustamā īpašuma nodokļi var arī palīdzēt finansēt vietējās pašvaldības. Lai iegūtu atbalstu īpašuma nodokļa reformai, OECD eksperti iesaka izmantot dažādas citās valstīs veiksmīgi aprobētas nodokļa dizaina iespējas, pirmkārt, iesakot pakāpenisku nodokļa reformu ieviešanu, lai izvairītos no pēkšņa nodokļa rēķinu pieauguma. Piemēram, 2017. gadā Dānija ieviesa īpašuma nodokļa reformu, kas ietvēra īpašumu patiesās tirgus vērtības pārvērtēšanu, vienlaikus samazinot nodokļa likmes. Mājsaimniecību ar ierobežotu likviditāti situāciju var uzlabot, izmantojot nodokļa atlikšanu – t.i., nodoklis tiek maksāts tikai tad, kad mājoklis tiek pārdots vai novēlēts, kā tas tiek darīts Kanādā, Dānijā, Īrijā vai Amerikas Savienotajās Valstīs. Mājsaimniecības ar zemiem ienākumiem var aizsargāt arī nodokļa progresivitāte, tieši nosakot progresīvas nodokļa likmes, vai ieviešot tās netieši, ar nodokļa atvieglojumu palīdzību²⁷⁶.

Kā uzsver eksperti, Latvijā pašlaik pastāvošie nekustamā īpašuma nodokļa izkropļojumi rada nevienlīdzīgu attieksmi pret nodokļu maksātājiem, jo līdzīgiem īpašumiem var būt ievērojami atšķirīgas īpašuma nodokļa saistības, ko rada gan kadastrālo vērtību iesaldēšana, gan plašais pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētais un arī praksē pielietotais nekustamā īpašuma nodokļa atlaižu klāsts. Pie tam turīgākās pašvaldības mēdz piešķirt vairāk nodokļa atlaižu un izmantot tās kā līdzekli iedzīvotāju piesaistei, tādējādi gūstot ieņēmumus no ienākuma nodokļa (piemēram, 2018. gadā 58% no kopējā atvieglojumu apmēra veidoja Rīgas domes piešķirtie nodokļa atvieglojumi²⁷⁷). Līdz ar to dažādi kropļojumi kavē vienotu īpašuma nodokļa piemērošanu un vienlīdzīgu attieksmi pret visiem Latvijas nodokļu maksātājiem neatkarīgi no viņu dzīvesvietas. Kadastrālās vērtības iesaldēšanai un vispārējām atlaidēm ir regresīva pārdales ietekme, jo īpašuma bagātība koncentrējas mājsaimniecībās ar augstākiem ienākumiem^{278,279,280}.

Pašlaik ar nekustamā īpašuma nodokli Latvijā tiek aplikta zeme, dzīvojamās ēkas un saimnieciskajai darbībai izmantotās ēkas un būves ar atsevišķiem izņēmumiem. Piemēram, no nodokļa ir atbrīvotas ēkas un inženierbūves, kuras izmanto tikai lauksaimnieciskajai ražošanai, ar nekustamā īpašuma nodokli neapliek zemi, kuru aizņem atjaunotās vai ieaudzētās mežaudzes utt.²⁸¹.

Ekonomikas izaugsmes kontekstā no produktīvā kapitāla iegūtās atdeves aplikšana ar nodokļiem ir īpaši neefektīva, jo mazina stimulus ieguldīt produktīvajā kapitālā. Tāpēc PVN pārtikas pamatproduktiem sloga pārlikšana uz tādiem nekustamā īpašuma nodokļa objektiem kā produkcijas ražošanai izmantotā zeme vai saimnieciskajā darbībā izmantojamās ēkas un būves, ir būtībā neefektīvs un tāpēc arī šī pētījuma kontekstā neapspriežams veids nodokļu ieņēmumu palielināšanai. Savukārt budžeta ieņēmumus palielinoša nekustamā īpašuma nodokļa reforma dzīvojamām ēkām, izvēloties scenārijus mazāk nodrošināto mājsaimniecību aizsardzībai, ir viens no potenciāli ekonomikas izaugsmei labvēlīgākajiem PVN pārtikas pamatproduktiem sloga pārlikšanas veidiem. Tā kā NĪN ieņēmumi tiek novirzīti pašvaldībām, bet PVN ieņēmumu samazinājums veidosies valsts budžetā, šādas alternatīvas gadījumā būs jānodrošina risinājums līdzekļu pārdales sabalansēšanai starp valsts un pašvaldību budžetiem.

Kapitāla nodokļiem kopumā un konkrēti nekustamā īpašuma nodoklim ir plaša bāze un līdz ar to pietiekami liels potenciāls nodokļu ieņēmumu samazinājuma kompensēšanai no samazinātās PVN likmes pārtikas pamatproduktiem. Rezultātā mazāk nodrošināto mājsaimniecību papildus izdevumi NĪN veidā būs mazāki par ietaupījumu no PVN samazināšanas pārtikas pamatproduktiem. Līdz ar to Latvijas nodokļu sloga

²⁷⁵ Wöhlbier, F., Astarita, C., Moure, G. (2014). Consolidation on the revenue side and growth-friendly tax structures: an indicator based approach. European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs Economic Papers 513. Pieejams: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2014/pdf/ecp513_en.pdf

²⁷⁶ Blöchliger, H., Diagne, M. F. (2023). Property taxes in Central and Eastern Europe and Baltic countries: why and how to increase them? ECOSCOPE blog, OECD Economics Department. Pieejams: <https://oecdscopes.blog/2023/02/16/property-taxes-in-central-and-eastern-europe-and-baltic-countries-why-and-how-to-increase-them/>

²⁷⁷ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

²⁷⁸ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

²⁷⁹ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

²⁸⁰ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

²⁸¹ Likums "Par nekustamā īpašuma nodokli". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/43913-par-nekustama-ipasuma-nodokli>

sadalījuma sistēma tuvinātos tādām nodokļu sloga sadalījumam, kāds ir raksturīgs lielākajai daļai no ES valstīm.

9. Secinājumi un rekomendācijas

Šī pētījuma galvenie secinājumi un rekomendācijas:

* Nodokļu slogs Latvijā ir viens no zemākajiem ES, zemāks par ES vidējo un būtiski zemāks, salīdzinot ar ES Rietumeiropas valstu līmeni – 31% no IKP Latvijā pret 42% no IKP ES Rietumeiropas valstīs. Tas nozīmē, ka salīdzinājumā ar citām ES valstīm, un īpaši ES Rietumeiropas valstīm, Latvijas iespējas nodrošināt publiskās funkcijas ir daudz ierobežotākas – publiskā sektora funkciju nodrošināšanai ES vidējā līmenī (un īpaši ES Rietumeiropas valstu līmenī) būtiski trūkst finanšu līdzekļu.

* PVN samazināšana pārtikas pamatproduktiem kaut arī nedaudz (par 0,18% no IKP), tomēr vēl vairāk samazinātu valsts ieņēmumus. Tas nozīmē, ka samazinātos valsts jau tā ierobežotās iespējas sniegt publiskās funkcijas. Šī iemesla dēļ atsevišķas politikas veidotāju un analītiķu grupas iebilst pret PVN samazināšanu pārtikas produktiem.

* Argumentējot pret PVN samazināšanu pārtikas pamatproduktiem, galvenokārt tiek pretnostatīti PVN ieņēmumi no pārtikas pamatproduktiem un valsts sociālā atbalsta izdevumi. Galvenais arguments pret PVN samazināšanu pārtikas pamatproduktiem – labāk no visiem iedzīvotājiem iekasēt PVN no pārtikas pamatproduktiem un tad šos līdzekļus mērķtiecīgi izmantot tieši mazāk nodrošināto iedzīvotāju atbalstam. Tomēr aiz šāda veida tehniskās argumentācijas par naudas plūsmām tiek pazaudēta sociālpolitiskā loģika un nodokļu sistēmas kopbilde.

* Pirmkārt, PVN pārtikas pamatproduktiem ir izteikti regresīva rakstura nodoklis – mazāk nodrošināto iedzīvotāju piektdaļai šī nodokļa slogs veido 5,9% no ienākumiem, savukārt turīgāko iedzīvotāju piektdaļai tikai 1,6% no ienākumiem. Sociālās politikas finansēšanu ar tik izteikti regresīva rakstura nodokli nevar uzskatīt par efektīvāko un mērķtiecīgāko pieeju.

* Otrkārt, valsts budžeta ieņēmumi no PVN pārtikas pamatproduktiem ir tikai 3%, salīdzinot ar valsts sociālajiem izdevumiem. Turklāt juridiski PVN ieņēmumi no pārtikas pamatproduktiem un sociālie izdevumi nav tiešā veida saistīti – nav noteikts, ka ieņēmumi no PVN pārtikas produktiem tiek novirzīti sociāliem izdevumiem.

* Tajā pašā laikā sociāli progresīva rakstura nodokļi, kuri veido mazāku slogu mazāk nodrošināto iedzīvotāju grupām un lielāku nodokļu slogu turīgāko iedzīvotāju grupām – tādi kā īpašuma un kapitāla nodokļi – Latvijā ir vieni no zemākajiem ES. Uz šo Latvijas nodokļu sistēmas īpatnību norāda arī daudzi nodokļu eksperti.

* Šāda Latvijas nodokļu politikas īpatnība ir viens no iemesliem, kāpēc Latvijā ilgstoši ir viena no augstākajām plaissām starp turīgākajiem un mazturīgiem iedzīvotājiem. Ienākumu sadalījuma nevienlīdzību raksturojošais Džini indekss Latvijā ilgstoši ir otrs augstākais ES valstu vidū (atpaliekot tikai no Bulgārijas).

* Augsta ienākumu nevienlīdzība apvienojumā ar augstu nodokļu slogu pārtikas produktiem ietekmē arī pārtikas pieejamību Latvijā. Rezultātā mazāk nodrošināto iedzīvotāju piektdaļa pārtikas produktiem tērē tikai aptuveni 60% no veselīgam uzturam nepieciešamā pārtikas groza izmaksām. Arī otrās kvintiles grupas izdevumi pārtikas produktiem ir pārliecinoši zem veselīgam uzturam nepieciešamā pārtikas groza izmaksām, kas ilgtermiņā atstāj negatīvu ietekmi uz iedzīvotāju veselību. Tas varētu būt viens no iemesliem, kāpēc Latvijā jau ilgstoši ir zemākais iedzīvotāju sagaidāmais veselīgas dzīves ilgums (*healthy life years*) starp visām ES valstīm.

* Lai gan pēdējos gados Latvijā ir veiktas nodokļu reformas, lai samazinātu nodokļu slogu zemo algu saņēmējiem, diferencējot Iedzīvotāju ienākuma nodokli, tomēr šādas izmaiņas ietekmē tikai nodarbinātās personas. Savukārt nabadzības riskam visvairāk ir pakļauti tie, kuru iespējas būt nodarbinātiem ir ierobežotas – tajā skaitā cilvēki ar invaliditāti, personas ar sociāla rakstura problēmām, zemo pensiju saņēmēji.

* Tieši PVN pārtikai izteikta regresivitāte un spēja mērķtiecīgāk sasniegt vismazāk nodrošināto iedzīvotāju grupas ir galvenais iemesls, kāpēc gandrīz visās ES valstīs ne tikai progresīvi diferencē ienākuma nodokļus un veido lielāku uzsvaru uz progresīviem īpašuma un kapitāla nodokļiem, bet arī pārtikas produktiem piemēro samazinātas PVN likmes.

Prognozējot PVN samazināšanas no 21% uz 5% ietekmi, ir radušies vairāki secinājumi.

* Jau iegūtā pieredze, samazinot PVN likmi dārzeņiem un augļiem Latvijā, dod pamatu prognozēm, ka PVN samazināšana pārtikas pamatproduktiem konvertēsies cenu samazinājumā. Tomēr šī pieredze arī norāda, ka svarīgi nodokļa samazinājumu vadīt administratīvi – piemēram, parakstot godprātīgās rīcības kodeksu ar nozarēm, kā arī pirmajos gados veicot patēriņa cenu monitoringu.

* PVN likmes samazināšana pārtikas produktiem laikā, kad pārtikas cenas nav stabilas, palielina risku, ka PVN samazinājums pilnā mērā nekonvertēsies cenu samazinājumā. Īpaši tas varētu būt aktuāli vispārējā pārtikas cenu samazinājuma laikā. Tāpēc vēlams, lai PVN likmes samazinājums tiktu veikts tad, kad pārtikas cenas ir stabilas.

* PVN samazināšana visiem analizējamiem pārtikas pamatproduktiem (nepārstrādāta gaļa, nepārstrādātas zivis, piena pamatprodukti, olas) samazinātu valsts budžeta ieņēmumus par 71 milj. EUR. Tas ir mazāk par 0,6% no kopējiem valsts konsolidētā budžeta ieņēmumiem 2023. gadā.

* Lielākais ieguvējs no PVN samazināšanas pārtikas pamatproduktiem būtu patērētājs – prognozējamais patērētāju ietaupījums ir 49 milj. EUR. Prognozējams, ka praktiski visa iedzīvotāju ietaupījuma summa tiks iztērēta, iegādājoties citas preces un pakalpojumus un tādā veidā veicinot biznesa aktivitāti citos tautsaimniecības sektoros.

* Pārtikas nozarē strādājošo komersantu pārdošanas apjomi analizējamo pārtikas pamatproduktu grupās palielināsies par 4,2-4,7%. Pārtikas nozarē strādājošo komersantu apgrozījuma palielinājums varētu būt aptuveni 23 milj. EUR. Līdz ar to no PVN samazinājuma neliels ieguvums būs arī pārtikas ražotājiem.

* Iespējamais PVN likmes samazinājums ir attiecināms gan uz vietējiem, gan importa produktiem, tāpēc Latvijas tautsaimniecības ieguvums no pārtikas patēriņa palielinājuma būs tieši saistīts ar vietējo ražotāju produkcijas īpatsvaru katrā pamatproduktu grupā – jo mazāks ir importa preču īpatsvars produktu grupā, jo lielāka ir pozitīvā ietekme uz Latvijas pārtikas ražotājiem, un otrādi. No šāda skatupunkta lielāka atdeve no samazinātās PVN likmes piemērošanas varētu būt graudaugu produktu, liellopu gaļas, olu un vistas gaļas, kā arī atsevišķu piena pamatproduktu sektoros.

* No mazāk nodrošināto iedzīvotāju ēdienkartes sabalansēšanas skatupunkta prioritārie produkti samazinātās PVN likmes piemērošanai būtu svaigas zivis, vistas gaļa un piena pamatprodukti (izņemot krējumu). Savukārt Latvijas iedzīvotāju kopējais gaļas patēriņš, pamatojoties uz atsevišķu gaļas produktu (gaļas pārstrādes produkti, sarkanā gaļa) pārmērīgu patērēšanu, saskaņā ar pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskā institūta "BIOR" izstrādāto māsaimniecību pārtikas grozu, pārsniedz veselīga patēriņa rekomendācijas.

* No ēnu ekonomikas problēmu risināšanas un tirgus sakārtošanas skatupunkta prioritāram būtu jābūt gaļas un zivju sektoram, savukārt citos sektoros ēnu ekonomikas problēma nav izteikta.

* No klimata politikas mērķu sasniegšanas skatupunkta prioritāte samazināto PVN likmju piemērošanā būtu augu izcelsmes graudaugu un pākšaugu (proteīnaugu) produktiem. Vidēji liela negatīva ietekme uz SEG emisijām veidojas piena produktu un olu patēriņa veicināšanas gadījumā, bet lielāka ietekme uz SEG emisijām veidotos, ar samazinātām PVN likmēm veicinot gaļas (jo īpaši liellopu gaļas) patēriņu.

* No klimata politikas skatupunkta nebūtu loģiski radīt situāciju, kad PVN likme SEG emisiju ietilpīgiem gaļas produktiem būtu lielāka par PVN likmi proteīnaugiem un augu izcelsmes gaļas alternatīvām. Tāpēc, samazinot PVN likmes gaļai, būtu ieteicams samazināt PVN likmes arī augu izcelsmes gaļas alternatīvām – proteīnaugu produktiem. Līdzīgi, samazinot PVN likmi pienam, būtu ieteicams samazināt PVN arī SEG emisiju mazāk ietilpīgām augu izcelsmes piena alternatīvām.

* Ņemot vērā apkopotos argumentus, ieteicams pārtikas pamatproduktu sarakstu PVN samazinātās likmes piemērošanai papildināt ar graudaugu (maize, putraimi, makaronu izstrādājumi), kā arī pākšaugi un pākšaugu produkti. Papildus negatīvā ietekme uz budžeta ieņēmumiem šajā gadījumā būtu aptuveni 22 milj. EUR.

* Tāpat ir ieteicams pārtikas pamatproduktu sarakstu PVN samazinātās likmes piemērošanai papildināt ar augu izcelsmes gaļas un piena alternatīvām. Papildus negatīvo ietekmi uz budžeta ieņēmumiem šo produktu salīdzinoši nelielās tirgus daļas dēļ ir grūti prognozēt. Indikatīvi tie varētu būt daži miljoni eiro gadā.

* Pētījumā ir izskatītas vairākas alternatīvas, kā konceptuāli varētu kompensēt PVN samazinātās likmes pārtikas pamatproduktiem radīto valsts nodokļu ieņēmumu samazinājumu. Ieteicamākais variants būtu nodokļu sloga pārlīšana no PVN pārtikas pamatproduktiem uz īpašuma nodokļiem. Īpašuma nodokļi ir progresīva rakstura nodokļi un šo nodokļu slogs Latvijā ir viens no zemākajiem starp ES valstīm.

* Pārliktot nodokļu slogu uz īpašuma nodokļiem, svarīgi atrast tādu risinājumu, kas 1) nepasliktinātu Latvijas ražotāju konkurētspēju, palielinot nodokļu slogu ražošanā izmantojamiem aktīviem [t.sk. ražošanas objektiem, zemei, mežam], kā arī 2) negatīvi neietekmētu mazāk nodrošināto māsjsaimniecību budžetus.

* Šāds risinājums ļautu samazināt cenas pārtikas pamatproduktiem, palielinot to pieejamību, īpaši mazāk nodrošināto iedzīvotāju grupai, vienlaicīgi veicinot nodokļu sloga pārlīšanu no mazāk nodrošināto iedzīvotāju grupas uz turīgākajiem iedzīvotājiem.

Izmantotā literatūra

1. Abadie, L.M., Galarraga, I., Milford, A.B., Gustavsen, G.W. (2016). Using food taxes and subsidies to achieve emission reduction targets in Norway. *Journal of Cleaner Production*, Volume 134, Part A, pp. 280-297.
2. Albrecht, J. (2006). The use of consumption taxes to re-launch green tax reforms. *International Review of Law and Economics*, Vol.26(1), pp.88-103.
3. Andreyeva, T., Long, M. W., Brownell, K. D. (2010). The Impact of Food Prices on Consumption: A Systematic Review of Research on the Price Elasticity of Demand for Food. *American Journal of Public Health* 100, No. 2 (February 1, 2010): pp. 216-222.
4. Auzins, A., Nipers, A., Kozlinskis, V. (2008). Effect of Value Added Tax Rate Changes on Market Equilibrium. – *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Academia. UDK 658(474.5) (06) Vol. 24, pp. 15-23.
5. Bach, S. (2011). 'Der Mehrwertsteuer-Bonus: eine Alternative zu ermäßigten Mehrwertsteuersätzen', *DIW Wochenbericht*, Vol.78(24), pp.12-18.
6. Benedek, D., De Mooij, R., Keen, M., Wingender, P. (2015). Estimating VAT Pass Through. *IMF Working Paper* WP/15/214.
7. Benedek, D., De Mooij, R., Keen, M. and Wingender, P. (2020). Varieties of VAT pass through. *International Tax and Public Finance*, Vol.27(4), pp. 890-930.
8. Benkovskis, K., Fadejeva, L. (2014). The Effect of VAT Rate on Inflation in Latvia: Evidence from CPI Microdata. – *Applied Economics*, Taylor & Francis Journals, Vol. 46(21), pp. 2520-2533.
9. Bernal, A. (2018). Do Small Value-Added Tax Rate Decreases on Groceries Imply Lower Prices for Consumers? – *Eastern European Economics*, 56:1, pp.81-98.
10. Benzarti, Y., Carloni, D., Harju, J. and Kosonen, T. (2020). What goes up may not come down: asymmetric incidence of value added taxes. *Journal of Political Economy*, Vol.128(12), pp. 4438-4474.
11. BICEPS (2020). Akcīzes nodokļa politika Baltijas valstīs: alkoholiskie dzērieni, bezalkoholiskie dzērieni un tabakas izstrādājumi. Pieejams: https://stat.gov.lv/sites/default/files/Petniecibai/Petijumu_rezultati/Akcizes_petijums_digitala_versija_publicesanai_compressed.pdf
12. Bíró, A. (2021). The impact of sweet food tax on producers and household spending - Evidence from Hungary. *Agricultural Economics*, Volume 52, Issue 4, pp. 545-559.
13. Blakely, T., Cleghorn, C., Mizdrak, A., Waterlander, W., Nghiem, N., Swinburn, B., Wilson, N., Mhurchu, C.N. (2020). The effect of food taxes and subsidies on population health and health costs: a modelling study. *The Lancet Public Health*, Volume 5, Issue 7, pp. e404-e413. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S246826672030116X>
14. Brekis, E., Nipers, A. (2013). Latvian Households' Demand Elasticity For The Main Food Groups. – *New Challenges of Economic and Business Development* 2013, /5/9.
15. Broeks, M.J., Biesbroek, S., Over E.A.B., van Gils, P.F., Toxopeus, I., Beukers, M.H., Temme, E.H.M. (2020). A social cost-benefit analysis of meat taxation and a fruit and vegetables subsidy for a healthy and sustainable food consumption in the Netherlands. *BMC Public Health*, Volume 20, Article number: 643. Pieejams: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-020-08590-z>
16. Carbonnier, C. (2005). Is Tax Shifting Asymmetric? Evidence from French VAT reforms, 1995-2000. – *PSE Working Papers* 2005-34.
17. Cobiac, L.J., Tam, K., Veerman, L., Blakely, T. (2017). Taxes and Subsidies for Improving Diet and Population Health in Australia: A Cost-Effectiveness Modelling Study. *PLoS Med*, 14(2):e1002232.
18. Council Directive (EU) 2022/542 of 5 April 2022 amending Directives 2006/112/EC and (EU) 2020/285 as regards rates of value added tax. *Official Journal of the European Union* 6.4.2022. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L0542&from=EN>
19. Crawford, I., Keen, M. and Smith, S. (2010). *Value Added Tax and Excises' Dimensions of Tax Design: The Mirrlees Review*, Oxford University Press.
20. CSP. Oficiālās statistikas portāls. [UFI010] Bruto kapitālieguldījumi pa darbības veidiem (faktiskajās cenās, tūkst. eiro) 2010-2020. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__ENT__UF__UFI/UFI010?s=ufi010&
21. Dabas resursu nodokļa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124707-dabas-resursu-nodokla-likums>
22. David, P. (2012). Distribution of the Increased Tax Burden for Agricultural Products and Food in the Czech Republic. – *Agricultural Economics (Czech Republic)*, Volume 58, Issue 5, 2012, pp. 239-248.

23. David, P. (2016). The effects of increased VAT rates applied in the EU member states in 2014. *Society and Economy*, Vol. 38, No. 3, pp. 331-340.
24. EC, Copenhagen Economics (2008). Study on reduced VAT applied to goods and services in the Member States of the European Union. Taxation Papers No. 13, DG TAXUD, p.37. Pieejams: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2016-09/study_reduced_vat.pdf
25. EC-OECD. Economic and Financial Affairs. Economic databases and indicators. Tax and benefits indicators. Pieejams: https://europa.eu/economy_finance/db_indicators/tab/#
26. EC (2015). Country Report Latvia 2015. Commission Staff Working Document SWD(2015) 33 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/cr2015_latvia_en_0.pdf
27. EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf
28. EC (2017). Country Report Latvia 2017. Commission Staff Working Document SWD(2017) 79 final. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2017-european-semester-country-report-latvia-en.pdf>
29. EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf
30. EC (2018). Economic Brief 039 “The Effect of Taxes and Benefits Reforms on Poverty and Inequality in Latvia”. Directorate-General for Economic and Financial Affairs by Viginta Ivaškaitė-Tamošiūnė, Virginia Maestri, Janis Malzubris, Aurélien Poissonnier, and Anneleen Vandeplass. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/eb039_en_0.pdf
31. EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf
32. EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>
33. EC (2021). EUROMOD Country Report Latvia 2018-2021. Pieejams: https://stat.gov.lv/sites/default/files/Petniecibai/Petijumu_rezultati/EUROMOD%20country%20report.pdf
34. EC (2021). VAT Gap in the EU – Report 2021. Pieejams: <https://op.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/bd27de7e-5323-11ec-91ac-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>
35. EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final}. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf
36. Edjabou, L.D., Smed, E.S. (2013). The effect of using consumption taxes on foods to promote climate friendly diets – The case of Denmark. *Food Policy*, Volume 39, pp. 84-96.
37. EK (2020). SWD(2020) 513 final. Komisijas dienestu darba dokuments. 2020. gada ziņojums par Latviju. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2020-european_semester_country-report-latvia_en.pdf
38. EM (2021). Latvijas ekonomikas attīstības pārskats. Pieejams: <https://www.em.gov.lv/lv/media/12820/download>
39. EP (2020). Compromise Amendment 27 “Food environment and food prices”. In “European Parliament 2020/2260 (INI) 29.6.2021 COMPROMISE AMENDMENTS 1-48”. Pieejams: <https://www.tappcoalition.eu/images/1231647EN-final-compromises-for-circulation-29-06-2021-1631276460.pdf>
40. EP (2020). Compromise Amendment 30 “Healthy diets”. In “European Parliament 2020/2260 (INI) 29.6.2021 COMPROMISE AMENDMENTS 1-48”. Pieejams: <https://www.tappcoalition.eu/images/1231647EN-final-compromises-for-circulation-29-06-2021-1631276460.pdf>
41. EP (2021). VAT gap, reduced VAT rates and their impact on compliance costs for businesses and on consumers: European Implementation Assessment. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU\(2021\)694215_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694215/EPRS_STU(2021)694215_EN.pdf)
42. European Commission. Databases and indicators. Tax and benefits database. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1143&intPageId=3197&langId=en>
43. Falbe, J., Thompson, H.R., Becker, C.M., Rojas, N., McCulloch, C.E., Madsen, K.A. (2016). Impact of the Berkeley Excise Tax on Sugar-Sweetened Beverage Consumption. *American Journal of Public Health* 106, No. 10, pp. 1865-1871.
44. FM (2020). Informatīvais ziņojums “Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei”. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40484283>
45. FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

46. FM (2021). Informatīvais ziņojums "Par spēkā esošo nodokļu atvieglojumu izvērtēšanu". Projekts: VSS-440 TA-1359. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40488115>
47. FM (2022). Izmaiņas nodokļu jomā, sākot ar 2022.gadu. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/izmainas-nodoklu-joma-sakot-ar-2022gadu>
48. Gaarder, I. (2018). Incidence and Distributional Effects of Value Added Taxes. *The Economic Journal*, Volume 129, Issue 618, 1 February 2019, pp. 853–876.
49. Gábríel, P., Reiff, Á. (2006). The Effect of the Change in VAT Rates on the Consumer Price Index. – *MNB Bulletin*, Magyar Nemzeti Bank.
50. García-Muros, X., Markandya, A., Romero-Jordán, D., González-Eguino, M. (2017). The distributional effects of carbon-based food taxes. *Journal of Cleaner Production*, Volume 140, Part 2, pp. 996-1006.
51. Gustavsen, G.W., Rickertsen, K. (2013). Adjusting VAT rates to promote healthier diets in Norway: A censored quantile regression approach. *Food Policy*, Volume 42, pp. 88-95.
52. Härkän, T., Kotakorpi, K., Pietinen, P., Pirttilä, J., Reinivuo, H., Suoniemi, I. (2014). The welfare effects of health-based food tax policy. *Food Policy*, Volume 49, Part 1, pp. 196-206. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919214001080>
53. Jonker, N., Folkertsma, C., Blijenberg, H. (2004). An Empirical Analysis of Price Setting Behavior in the Netherlands in the Period 1998-2003 Using Micro Data. – ECB Working Paper No. 413.
54. Jysmä, S., Kosonen, T., Savolainen, R. (2019). A case for zero effect of sin taxes on consumption? Evidence from a sweets tax reform. Pieejams: https://ntanet.org/wp-content/uploads/2020/02/Tuomas-Kosonen-Session1485_Paper2948_FullPaper_1.pdf
55. Keen, M. (2013). IMF Working Paper WP/13/111: The Anatomy of the VAT. Pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13111.pdf>
56. Kotakorpi, K. (2008). The incidence of sin taxes. *Economics Letters*, Volume 98, Issue 1, pp. 95-99.
57. Kowal, A., Przekota, G. (2021). VAT Efficiency - A Discussion on the VAT System in the European Union. *Sustainability*, 13, 4768. <https://doi.org/10.3390/su13094768>. Pieejams: <file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/sustainability-13-04768.pdf>
58. Latvijas Banka (2016). Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums. Projekts. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/176/download>
59. Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf
60. Le Bodo, Y., Etilé, F., Chantal, J., Friant-Perrot, M., Bretone, E., Lecocq, S., Boizot-Szantai, C., Bergeran, S., Jabot, F. (2022). Public health lessons from the French 2012 soda tax and insights on the modifications enacted in 2018. *Health Policy*, Volume 126, Issue 7, p. 585-591.
61. Leesment, M. 2017. When 4.99 is better than 5.00: background and application of odd pricing. – *Economic and Labour Market Trends*, Statistics Estonia, pp. 112-133.
62. Likums "Par akcīzes nodokli". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/81066-par-akcizes-nodokli>
63. Likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/56880-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokli>
64. LVĢMC (2022). 2022.gada siltumnīcefekta gāzu inventarizācijas kopsavilkums. Pieejams: https://videscentrs.lv/gmc.lv/SEG_kopsavilkums
65. Makroekonomika (2017). Nodokļu reformas priekšlikumu izvērtējums. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/nodoklu-reformas-priekslukumu-izvertejums>
66. Mikrouzņēmumu nodokļa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/215302-mikrouzņemumu-nodokla-likums>
67. MK rīkojums Nr. 245 "Par Valsts nodokļu politikas pamatnostādņem 2018.-2021. gadam". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291013-par-valsts-nodoklu-politikas-pamatnostadnem-2018-2021-gadam>
68. Nipers, A., Pilvere, I. (2017). Assessment of Value Added Tax Reduction Possibilities for Selected Food Groups in Latvia. – *Proceedings of the 8th International Scientific Conference Rural Development 2017*.
69. Nipers, A., Pilvere, I., Kozlinskis, V. (2013). Effects Of Reducing The Value Added Tax Rate On Food In Latvia. – *WMSCI 2013 17th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics*, Proceedings, Vol. 2, pp. 124-129.
70. Nipers, A., Upite I., Pilvere, I., Stalgiene A., Viira A.-H. (2019). Effect of VAT rate reduction for fruits and vegetables on prices in Latvia: ex-post analysis. *Journal of Agricultural Sciences*. 1 *XXX* 2019, p.25-31.

71. Nnoaham, K.E., Sacks, G., Rayner, M., Mytton, O., Gray, A. (2009). Modelling income group differences in the health and economic impacts of targeted food taxes and subsidies. *International Journal of Epidemiology*, Volume 38, Issue 5, pp. 1324–1333.
72. OECD. Global Revenue Statistics Database. Pieejams: <https://stats.oecd.org/>
73. OECD Income Distribution Database: *by country*. Pieejams: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=66670>
74. OECD. OECD Statistics. Public Sector, Taxation and Market Regulation: Taxation/ Revenue Statistics/Details of Tax Revenue – Latvia. Pieejams: https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=CTS_ETR
75. OECD. Revenue Statistics Interpretative Guide. Pieejams: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/oecd-classification-taxes-interpretative-guide.pdf>
76. OECD (2014). OECD Tax Policy Studies No 22: The Distributional Effects of Consumption Taxes in OECD Countries. Pieejams: <https://www.oecd.org/ctp/consumption/the-distributional-effects-of-consumption-taxes-in-oecd-countries-9789264224520-en.htm>
77. OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33
78. OECD (2017). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2017_eco_surveys-lva-2017-en#page32
79. OECD (2019). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2019_f8c2f493-en#page33
80. OECD (2019). The Heavy Burden of Obesity: The Economics of Prevention. OECD Health Policy Studies. Pieejams: <https://www.oecd.org/health/the-heavy-burden-of-obesity-67450d67-en.htm>
81. OECD (2020). Consumption Tax Trends 2020: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/152def2d-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/152def2d-en_csp_c74456d46ecc7b2f6fd3352bb00363ec&itemIGO=oecd&itemContentType=book
82. OECD (2020). OECD Taxation Working Papers No. 49 “Reassessing the regressivity of the VAT”. Pieejams: <https://dx.doi.org/10.1787/b76ced82-en>
83. OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page28
84. OECD (2022). Overweight or obese population (indicator). doi: 10.1787/86583552-en. Pieejams: <https://data.oecd.org/healthrisk/overweight-or-obese-population.htm>
85. Pike, R., Lewis, M., Turner, D. (2009). Impact of VAT Reduction on the Consumer Price Indices. – *Economic & Labour Market Review*, 2009, Vol. 3, Issue 8, pp. 17-21.
86. Politi, R. B., Mattos, E. (2011). Ad-valorem Tax Incidence and after-tax Price Adjustments: Evidence from Brazilian Basic Basket Food. – *Canadian Journal of Economics*, Canadian Economics Association, Vol. 44(4), pp. 1438-1470.
87. Poore, J., Nemecek, T. (2018). Reducing food’s environmental impacts through producers and consumers. *Science*, 360(6392), 987-992. Attēlos izmantotie dati pieejami: <https://ourworldindata.org/environmental-impacts-of-food>
88. Sahaa, S., Nordström, J., Scarborough, P., Thunström, L., Gerdtham, U.G. (2021). In search of an appropriate mix of taxes and subsidies on nutrients and food: A modelling study of the effectiveness on health-related consumption and mortality. *Social Science & Medicine*, Volume 287. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953621007206>
89. Salkova, D., Kucera, P., Moravec, L. (2017). Effect of Introducing Second Reduced Rate of VAT on Consumer Purchase Behaviour with Gluten-free Food. – *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 65 (3), pp. 1045-1053.
90. Sassi, F. (2010). Obesity and the Economics of Prevention: Fit not Fat. Paris: OECD. Pieejams: <https://www.oecd.org/els/health-systems/obesity-and-the-economics-of-prevention-9789264084865-en.htm>
91. Springmann, M., Mason-D’Croz, D., Robinson, S., Wiebe, K., Godfray, H.C.J., Rayner, M., Scarborough, P. (2018). Health-motivated taxes on red and processed meat: A modelling study on optimal tax levels and associated health impacts. *PLoS ONE* 13(11): e0204139. Pieejams: <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0204139&type=printable>
92. Świstak, A., Wawrzak, S., Alińska, A. (2015). In pursuit of tax equity: lessons from VAT rate structure adjustment in Poland. *Financial theory and practice*, Vol. 39 No. 2, pp. 115-137. Pieejams: <https://hrcak.srce.hr/file/206036>

93. Teng, A.M., Jones, A.C., Mizdrak, A., Signal, L., Genç, M., Wilson, N. (2019). Impact of sugar-sweetened beverage taxes on purchases and dietary intake: Systematic review and meta-analysis. *Public Health*, Volume 20, Issue 9, pp. 1187-1204.
94. Thomas, A. (2015). The Distributional Effects of Consumption Taxes in New Zealand, Working Papers in Public Finance No. 08/2015, Victoria University of Wellington.
95. Thow, A. M., Shauna Downs, S., Jan S. (2014). A systematic review of the effectiveness of food taxes and subsidies to improve diets: Understanding the recent evidence. *Nutrition Reviews*, Volume 72, Issue 9, pp. 551–565. Pieejams: <https://academic.oup.com/nutritionreviews/article/72/9/551/1859025?login=false>
96. Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/223536-transportlidzekla-ekspluatācijas-nodokla-un-uzņemumu-vieglo-transportlidzekļu-nodokla-likums>
97. Vallgård, S., Holm, L., Jensen, J.D. (2014). The Danish tax on saturated fat: why it did not survive. *European Journal of Clinical Nutrition*, Volume 69, p. 223-226.
98. Valsts kase. Pārskati un tāmes / Mēneša pārskati. Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/parskati/kopbudzeta-izpildes-parskati/menesa-parskati>
99. Ván, B., Oláh, D. 2018. Does VAT Cut Appear on the Menu? The Consumer Price Impact of Hungarian VAT Decreases of 2016-2017. – *Public Finance Quarterly*, State Audit Office of Hungary, Vol. 63(3), pp. 355-375.
100. VARAM (2021). Informatīvais ziņojums “Par siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas un oglekļa dioksīda piesaistes saistību izpildi”. Pieejams: <https://tapportals.mk.gov.lv>
101. VID. Mikrouzņēmumu nodokļa maksātāju skaits 2022. gada 1. augustā. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/mun_statistika_01082022_002.pdf
102. VID. VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/vid-administretie-kopbudzeta-ienemumi>
103. VID. VID reģistrēto nodokļu maksātāju skaits. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/lv/statistika/statistika-pasvaldibam/T18000_000000_201806
104. VID (2022). Pievienotās vērtības nodokļa (PVN) plaisa – 2021.gada novērtējums. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/pvn_plaisas_aprekins_2021._gads.pdf
105. Viren, M. 2009. Does the Value-Added Tax Shift to Consumption Prices? – *Czech Economic Review*, Charles University Prague, Faculty of Social Sciences, Institute of Economic Studies, Vol. 3(2), pp. 123-142.
106. Waterlander, W.E., Jiang, Y., Nghiem, N., Eyles, H., Wilson, N., Cleghorn, C., Genç, M., Swinburn, B., Mhurchu, C.N., Blakel, T. (2019). The effect of food price changes on consumer purchases: a randomised experiment. *The Lancet Public Health*, Volume 4, Issue 8, pp. e394-e405. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468266719301057>
107. Weyl, E. and Fabinger, M. (2013). Pass-through as an economic tool: Principles of incidence under imperfect competition, *Journal of Political Economy*, Vol.121(3), 2013, pp.528-583.
108. World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

Pielikumi

1. pielikums: Produktu saraksti un nedēļas normas dažādām vecuma grupām

Pieaugušais

Produkti	Nedēļas norma, kg	Cena, EUR/kg (10.2022.)	Summa nedēļā, EUR
Rudzu rupjmaize	0,49	2,62	1,28
Graudu/sēklu maize	0,21	3,35	0,70
Griķi	0,4	4,77	1,91
Auzu pārslas (arī dažādu graudu pārslas, kukurūzas putraini)	0,26	2,58	0,67
Rīsi, baltie	0,175	2,49	0,44
Mieži, grūbas	0,07	1,89	0,13
Makaroni, pilngraudu	0,294	2,80	0,82
Milti, kviešu, pilngraudu	0,35	1,36	0,48
Kartupeļi	1,443	0,63	0,91
Āboli	0,288	1,20	0,35
Bumbieri	0,272	1,19	0,32
Banāni	0,233	1,66	0,39
Citrusaugļi, piem., apelsīni	0,2	2,14	0,43
Ogas (svaigas/saldētas zemenes; plūmes; dzērvenes)	0,371	3,99	1,48
Žāvēti augļi	0,21	4,58	0,96
Lapu salāti, piem., spināti, lapu salāti, rukola, Ķīnas kāposts u.c.	0,187	1,39	0,26
Tomāti	0,214	2,57	0,55
Gurķi, svaigi	0,258	2,72	0,70
Paprika	0,394	3,08	1,21
Kāposti, piem., galviņkāposti, puķkāposti	0,591	0,74	0,44
Burkāni (sezonāli arī kāļi, kolrābji un redīsi)	0,548	0,73	0,40
Lociņi un dilles, svaigi	0,041	9,90	0,41
Bietes, pagatavotas	0,276	1,38	0,38
Stipoli	0,247	0,72	0,18
Ķirbji vai kabači/cukini	0,402	0,89	0,36
Piens	1,4	1,30	1,82
Kefirs/jogurts	1,4	1,46	2,04
Biezpiens	0,7	6,43	4,50
Krējums	0,14	4,91	0,69
Siers	0,21	11,62	2,44
Kausētais siers	0,07	9,85	0,69
Vistas gaļa	0,595	3,46	2,06
Cūkgaļa	0,252	6,04	1,52
Zivis (jūras un saldūdens zivis, saldētas zivis)	0,571	4,99	2,85
Olas	0,37	4,07	1,51
Pupas, zirņi, lēcas	0,141	1,11	0,16
Rieksti un sēklas	0,12	4,69	0,56
Cukurs	0,14	1,33	0,19
Medus	0,07	10,60	0,74
Ievārījums, augļu/ogu	0,105	3,53	0,37
Augu eļļa	0,07	4,16	0,29
Sviests	0,03	13,71	0,41
Sāls, piem., jodēts	0,035	1,19	0,04
Galda etiķis	0,07	0,90	0,06
Melnie pipari	0,035	20,67	0,72
Tēja	0,021	22,71	0,48
Kafija	0,07	15,64	1,09
Kakao pulveris	0,01	8,33	0,08
Kopsumma			41,48

Seniors

Produkti	Nedēļas norma, kg	Cena, EUR/kg (10.2022.)	Summa, EUR
Rudzu rupjmaize	0,49	2,62	1,28
Graudu/sēklu maize	0,21	3,35	0,70
Griķi	0,4	4,77	1,91
Auzu pārslas (arī dažādu graudu pārslas, kukurūzas putraini)	0,26	2,58	0,67
Rīsi, baltie	0,175	2,49	0,44
Mieži, grūbas	0,07	1,89	0,13
Makaroni, pilngraudu	0,294	2,8	0,82
Milti, kviešu, pilngraudu	0,35	1,36	0,48
Kartupeļi	1,443	0,63	0,91
Āboli	0,288	1,2	0,35
Bumbieri	0,272	1,19	0,32
Banāni	0,233	1,66	0,39
Citrusaugļi, piem., apelsīni	0,2	2,14	0,43
Ogas (svaigas/saldētas zemenes; plūmes; dzērvenes)	0,371	3,99	1,48
Žāvēti augļi	0,18	4,58	0,82
Lapu salāti, piem., spināti, lapu salāti, rukola, Ķīnas kāposts u.c.	0,187	1,39	0,26
Tomāti	0,214	2,57	0,55
Gurķi, svaigi	0,258	2,72	0,70
Paprika	0,394	3,08	1,21
Kāposti, piem., galviņkāposti, puķkāposti	0,591	0,74	0,44
Burkāni (sezonaļi arī kāļi, kolrābji un redīsi)	0,548	0,73	0,40
Lociņi un dilles, svaigi	0,041	9,9	0,41
Bietes, pagatavotas	0,276	1,38	0,38
Sīpoli	0,247	0,72	0,18
Ķirbji vai kabači/cukini	0,402	0,89	0,36
Piens	1,0	1,3	1,30
Kefīrs/jogurts	1,0	1,46	1,46
Biezpiens	0,7	6,43	4,50
Krējums	0,14	4,91	0,69
Siers	0,18	11,62	2,09
Kausētais siers	0,07	9,85	0,69
Vistas gaļa	0,548	3,46	1,90
Cūkgaļa	0,218	6,04	1,32
Zivis (jūras un saldūdens zivis, saldētas zivis)	0,486	4,99	2,43
Olas	0,37	4,07	1,51
Pupas, zirņi, lēcas	0,141	1,11	0,16
Rieksti un sēklas	0,08	4,69	0,38
Cukurs	0,1	1,33	0,13
Medus	0,07	10,6	0,74
Ievārījums, augļu/ogu	0,105	3,53	0,37
Augu eļļa	0,065	4,16	0,27
Sviests	0,025	13,71	0,34
Sāls, piem., jodēts	0,035	1,19	0,04
Galda etiķis	0,07	0,9	0,06
Melnie pipari	0,035	20,67	0,72
Tēja	0,021	22,71	0,48
Kafija	0,07	15,64	1,09
Kakao pulveris	0,01	8,33	0,08
Kopsumma			38,76

Jaunietis (15-18 gadi)

Produkti	Nedēļas norma, kg	Cena, EUR/kg (10.2022.)	Summa, EUR
Rudzu rupjmaize	0,49	2,62	1,28
Graudu/sēklu maize	0,315	3,35	1,06
Griķi	0,5	4,77	2,39
Auzu pārslas, arī citas pārslas	0,26	2,58	0,67
Rīsi	0,15	2,49	0,37
Makaroni, pilngraudu	0,368	2,8	1,03
Milti, kviešu, pilngraudu	0,42	1,36	0,57
Kartupeļi	1,307	0,63	0,82
Āboli	0,329	1,2	0,39
Bumbieri	0,329	1,19	0,39
Banāni	0,206	1,66	0,34
Apelsīni	0,165	2,14	0,35
Ogas (svaigas/saldētas zemenes; plūmes; dzērvenes)	0,371	3,99	1,48
Sula, augļu	0,84	1,59	1,34
Žāvēti augļi	0,21	4,58	0,96
Lapu salāti, svaigi	0,187	1,39	0,26
Tomāti, svaigi	0,214	2,57	0,55
Gurķi, svaigi	0,258	2,72	0,70
Paprika	0,394	3,08	1,21
Kāposti (galviņkāposti, puķkāposti)	0,591	0,74	0,44
Burkāni (sezonāli arī kāļi, kolrābji un redīsi)	0,548	0,73	0,40
Lociņi un dilles, svaigi	0,041	9,90	0,41
Bietes, pagatavotas	0,276	1,38	0,38
Sīpoli, pagatavoti	0,247	0,72	0,18
Ķirbji, (sezonā cukini, kabači)	0,402	0,89	0,36
Piens	1,40	1,30	1,82
Kefīrs/jogurts	1,40	1,46	2,04
Biezpiens	0,7	6,43	4,50
Krējums	0,14	4,91	0,69
Siers	0,21	11,62	2,44
Kausētais siers	0,07	9,85	0,69
Vistas gaļa	0,595	3,46	2,06
Cūkgaļa	0,252	6,04	1,52
Zivis	0,571	4,99	2,85
Olas	0,296	4,07	1,21
Pupas, zirņi, lēcas	0,088	1,11	0,10
Rieksti un sēklas	0,12	4,69	0,56
Cukurs	0,07	1,33	0,09
Medus	0,07	10,60	0,74
Ievārījums	0,105	3,53	0,37
Augu eļļa	0,168	4,16	0,70
Sviests	0,084	13,71	1,15
Sāls	0,035	1,19	0,04
Tēja	0,021	22,71	0,48
Kafija, malta	0,07	15,64	1,09
Kakao pulveris	0,011	8,33	0,09
Kopsumma			43,58

Bērns (7-14 gadi)

Produkti	Nedēļas norma, kg	Cena, EUR/kg (10.2022.)	Summa, EUR
Rudzu rupjmaize	0,371	2,62	0,97
Graudu/sēklu maize	0,161	3,35	0,54
Griķi	0,3	4,77	1,43
Auzu pārslas, arī citas pārslas	0,18	2,58	0,46
Rīsi	0,075	2,49	0,19
Makaroni, pilngraudu	0,221	2,80	0,62
Milti, kviešu, pilngraudu	0,42	1,36	0,57
Kartupeļi	1,12	0,63	0,71
Āboli	0,288	1,20	0,35
Bumbieri	0,288	1,19	0,34
Banāni	0,165	1,66	0,27
Apelsīni	0,165	2,14	0,35
Ogas (svaigas/saldētas zemenes; plūmes; dzērvenes)	0,371	3,99	1,48
Sula, augļu	0,7	1,59	1,11
Žāvēti augļi	0,21	4,58	0,96
Lapu salāti, svaigi	0,187	1,39	0,26
Tomāti, svaigi	0,214	2,57	0,55
Gurķi, svaigi	0,258	2,72	0,70
Paprika	0,05	3,08	0,15
Galviņkāposti	0,591	0,74	0,44
Burkāni	0,548	0,73	0,40
Lociņi un dilles, svaigi	0,041	9,90	0,41
Bietes, pagatavotas	0,276	1,38	0,38
Sīpoli, pagatavoti	0,247	0,72	0,18
Ķirbji, pagatavoti	0,402	0,89	0,36
Piens	1,12	1,30	1,46
Kefīrs/jogurts	1,12	1,46	1,64
Biezpiens	0,35	6,43	2,25
Krējums	0,08	4,91	0,39
Siers	0,14	11,62	1,63
Kausētais siers	0,07	9,85	0,69
Vistas gaļa	0,476	3,46	1,65
Cūkgaļa	0,168	6,04	1,01
Karpa	0,229	6,08	1,39
Silķe/lasis	0,343	10,46	3,59
Olas	0,222	4,07	0,90
Pupas, zirņi, lēcas	0,122	1,11	0,14
Rieksti un sēklas	0,1	4,69	0,47
Cukurs	0,07	1,33	0,09
Medus	0,035	10,60	0,37
levārijums	0,07	3,53	0,25
Augu eļļa	0,126	4,16	0,52
Sviests	0,084	13,71	1,15
Sāls	0,014	1,19	0,02
Tēja	0,021	22,71	0,48
Kakao pulveris	0,0105	8,33	0,09
Šokolādes sieriņš	0,091	9,80	0,76
Kopsumma			35,11

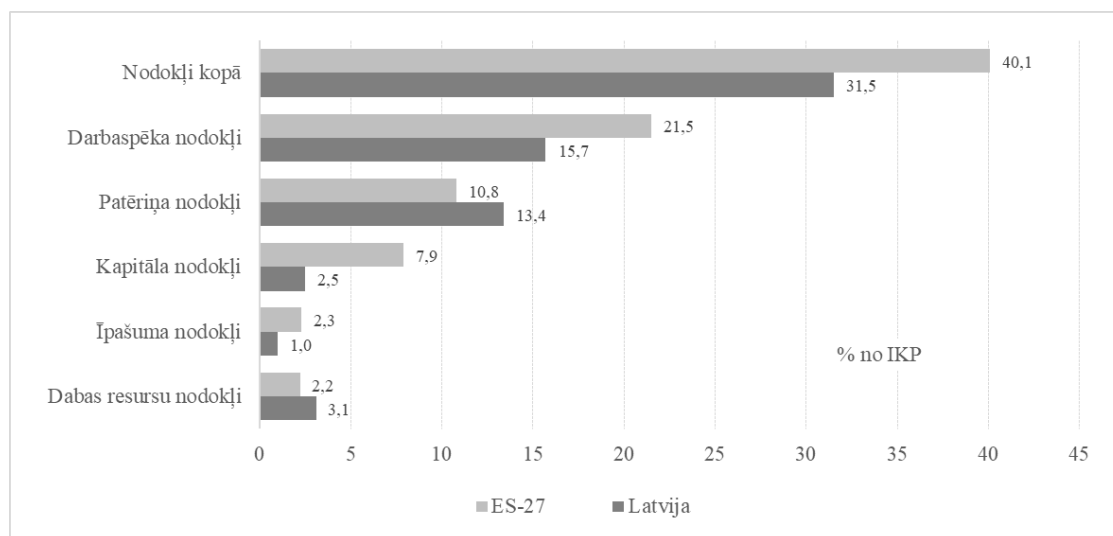
Bērns (2-6 gadi)

Produkti	Nedēļas norma, kg	Cena, EUR/kg (10.2022.)	Summa, EUR
Rudzu rupjmaize	0,245	2,62	0,64
Graudu/sēklu maize	0,105	3,35	0,35
Griķi	0,133	4,77	0,63
Auzu pārslas, arī citas pārslas	0,08	2,58	0,21
Rīsi	0,038	2,49	0,09
Makaroni, pilngraudu	0,098	2,80	0,27
Milti, kviešu, pilngraudu	0,28	1,36	0,38
Kartupeļi	0,42	0,63	0,26
Āboli	0,165	1,20	0,20
Bumbieri	0,165	1,19	0,20
Banāni	0,124	1,66	0,21
Apelsīni	0,124	2,14	0,27
Ogas (svaigas/saldētas zemenes; plūmes; dzērvenes)	0,246	3,99	0,98
Sula, augļu	0,35	1,59	0,56
Žāvēti augļi	0,112	4,58	0,51
Lapu salāti, svaigi	0,093	1,39	0,13
Tomāti, svaigi	0,214	2,57	0,55
Gurķi, svaigi	0,221	2,72	0,60
Paprika	0,05	3,08	0,15
Galviņkāposti	0,295	0,74	0,22
Burkāni	0,274	0,73	0,20
Lociņi un dilles, svaigi	0,041	9,90	0,41
Bietes, pagatavotas	0,184	1,38	0,25
Sīpoli, pagatavoti	0,124	0,72	0,09
Ķirbji, pagatavoti	0,402	0,89	0,36
Piens	0,84	1,30	1,09
Kefīrs/jogurts	0,84	1,46	1,23
Biezpiens	0,14	6,43	0,90
Krējums	0,08	4,91	0,39
Siers	0,049	11,62	0,57
Kausētais siers	0,021	9,85	0,21
Vistas gaļa	0,238	3,46	0,82
Cūkgaļa	0,168	6,04	1,01
Zivis	0,286	4,99	1,43
Olas	0,148	4,07	0,60
Pupas, zirņi	0,049	1,11	0,05
Rieksti un sēklas	0,04	4,69	0,19
Cukurs	0,07	1,33	0,09
Medus	0,035	10,60	0,37
Ievārījums	0,05	3,53	0,18
Augu eļļa	0,084	4,16	0,35
Sviests	0,084	13,71	1,15
Tēja	0,021	22,71	0,48
Kakao pulveris	0,0105	8,33	0,09
Šokolādes sieriņš	0,07	9,80	0,69
Kopsumma			20,61

2. pielikums: Nodokļu politikas alternatīvas

Nodokļu sistēmas analīzi ir veikusi un ieteikumus tās pilnveidošanai, gan, lai palielinātu valsts budžeta ieņēmumus, gan, lai uzlabotu tās lomu ienākumu vienlīdzības un sociālā taisnīguma nodrošināšanā un vides un klimata mērķu sasniegšanā, ir sniegusi virkne Latvijas un starptautisko institūciju. OECD un EK veiktajos Latvijas ekonomikas apskatos tiek uzsvērts, ka Latvijā iekasēto nodokļu apjoms joprojām ir viens no zemākajiem starp OECD un ES valstīm un kā otrs lielākais trūkums tiek atzīta Latvijas nodokļu un pabalstu sistēmas nespēja mazināt ienākumu nevienlīdzību.

Arī pēc 2018. gada nodokļu reformas Latvijas nodokļu ieņēmumi attiecībā pret IKP joprojām ir zem ES vidējā līmeņa (1. attēls). Kopējie nodokļu ieņēmumi 2020. gadā bija 31,5% salīdzinājumā ar ES vidējo rādītāju 40,1%. Zemāki ieņēmumi no darbaspēka, īpašuma un kapitāla nodokļiem lielā mērā izskaidro patēriņa nodokļu salīdzinoši lielos ieņēmumus (13,4% no IKP Latvijā 2020. gadā salīdzinājumā ar ES vidējo rādītāju 10,8%). Arī vides nodokļu ieņēmumi procentos no IKP pārsniedz ES vidējos rādītājus un 2020. gadā bija piekto augstākie ES²⁸².

1. attēls. Nodokļu ieņēmumi Latvijā un ES-27 2020. gadā, % no IKP²⁸³

Pēdējā plašākā Latvijas nodokļu sistēmas reforma un tās ieviešanas virzieni tika iestrādāti “Valsts nodokļu politikas pamatnostādņēs 2018.-2021. gadam” (VNPP 2018-2021). Šīs reformas ieviešanai tika ņemti vērā ieteikumi, kurus sniedza virkne starptautiska mēroga un vietējo institūciju, t.sk. Eiropas Komisija (EK), Ekonomiskās Sadarbības un Attīstības organizācija (OECD), Pasaules Banka (PB), Latvijas Banka (LB) un citas organizācijas.

Nodokļu reformas mērķis bija veicināt Latvijas ekonomikas konkurētspēju, mazināt ienākumu nevienlīdzību un palielināt nodokļu ieņēmumus līdz trešdaļai no iekšzemes kopprodukta (IKP) vidējā termiņā. Galvenie pasākumi bija vērsti uz iedzīvotāju un uzņēmumu ienākuma nodokļu samazināšanu un pasākumu fiskālās izmaksas daļēji kompensēja paaugstināti akcīzes nodokļi un PVN iekasēšanas uzlabojumi. Tika pieņemts, ka zemāki darbaspēka un kapitāla nodokļi stiprinās investīcijas un izaugsmi, uzlabojot sabiedrisko pakalpojumu sniegšanas iespējas un nodarbinātību, tomēr EK veiktās makroekonomiskās simulācijas norādīja uz ļoti ierobežotu reformas pozitīvo ietekmi uz investīcijām un IKP²⁸⁴.

²⁸² EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final}. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

²⁸³ Avots: EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final}. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

²⁸⁴ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

Latvijas Banka sadarbībā ar Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru un Latvijas Darba devēju konfederāciju izstrādāja nodokļu reformas priekšlikumus, kas tika formulēti “Nodokļu stratēģijā 20/20”²⁸⁵. Stratēģijā uzmanība tika pievērsta iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN), uzņēmumu ienākuma nodokļa (UIN) un pievienotās vērtības nodokļa (PVN) izmaiņām, kas saskaņā ar LB ekspertu viedokli nodrošinātu nodokļu sloga līdzsvarošanu, nodokļu sistēmas vienkāršošanu un ēnu ekonomikas mazināšanu, koncentrējoties uz ekonomisko izaugsmi, veicinot uzņēmumu konkurētspēju un iedzīvotāju labklājību.

Savukārt Finanšu ministrijas sagatavotās “Valsts nodokļu politikas pamatnostādnes 2018.-2021. gadam” papildus iekļāva arī ienākumu nevienlīdzības mazināšanas jeb sociālā atbalsta pasākumus, kas radīja papildu slogu budžeta deficītam un nepieciešamību to daļēji kompensēt, palielinot patēriņa nodokļus²⁸⁶.

Pasaules Bankas sagatavotā ziņojuma “Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums” galvenā motivācija bija ieņēmumu palielināšana valsts budžetā, paaugstinot nodokļu likmes un uzlabojot nodokļu iekasēšanas administrāciju, kā arī ienākumu nevienlīdzības mazināšana²⁸⁷. Lai gan Pasaules Bankas pārskats par Latvijas nodokļu sistēmu tika veikts pēc Latvijas pieprasījuma, tā ieteikumi netika vai tikai ierobežotā mērā tika iekļauti 2018. gada nodokļu reformā. Turklāt nodokļu reformas pieņemšana pirms diskusijām par valsts izdevumu vajadzībām liecināja par visaptverošas budžeta stratēģijas trūkumu, tai skaitā valsts ieņēmumu un izdevumu prioritāšu integrētu izvērtējumu²⁸⁸.

Lai gan Eiropas Komisija un OECD nav veikušas visaptverošus Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējumus, rekomendācijas un ieteikumi nodokļu sistēmas efektivitātes uzlabošanai tiek sniegti šo institūciju ikgadējos (regulāros) Latvijas ekonomiskās situācijas izvērtējumos. OECD šādas rekomendācijas bija iekļautas 2015. un 2017. gada Latvijas ekonomikas apskatos (angl. *OECD Economic Surveys: Latvia*)²⁸⁹, bet EK savas rekomendācijas publicē katru gadu – ikgadējos ziņojumos (angl. *Country Reports* un *Country Specific Recommendations*)²⁹⁰.

EK eksperti uzskata, ka nodokļu sistēmai Latvijā ir raksturīga ierobežota kapitāla aplikšana ar nodokļiem un liela paļaušanās uz patēriņa un darbaspēka nodokļiem kopējo ieņēmumu izteiksmē²⁹¹. EK ieteikumos uzsvērts, ka Latvijai ir iespējas pārvietot nodokļu slogu no darbaspēka uz izaugsmi veicinošākiem nodokļu avotiem. Salīdzinošie pētījumi liecina, ka Latvijai ir iespējas samazināt darbaspēka nodokļus, jo īpaši zemo algu saņēmējiem, kompensējot ieņēmumu zaudējumus, palielinot vides, patēriņa un īpašuma nodokļus. Attiecībā uz patēriņa nodokļiem Latvijas galvenais jautājums ir zemā nodokļu saistību izpilde. Īpašuma un vides nodokļiem ir papildu ieņēmumu potenciāls, un tie ir vieni no vismazāk kropļojošajiem²⁹². Arī Pasaules Banka un OECD ierosina fundamentālu darbaspēka nodokļu reformu un nodokļu novirzīšanu uz kapitālu un nekustamo īpašumu, vienlaikus uzlabojot nodokļu iekasēšanu²⁹³.

Galvenie pirms 2018. gada nodokļu sistēmas reformas saņemtie nodokļu sistēmas uzlabošanas virzieni ir apkopoti 1. tabulā.

---

²⁸⁵ Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf

²⁸⁶ Makroekonomika (2017). Nodokļu reformas priekšlikumu izvērtējums. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/nodoklu-reformas-priekslikumu-izvertejums>

²⁸⁷ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

²⁸⁸ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

²⁸⁹ OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en

²⁹⁰ European Commission. European Semester documents for Latvia. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country/latvia/european-semester-documents-latvia_en

²⁹¹ EC (2015). Country Report Latvia 2015. Commission Staff Working Document SWD(2015) 33 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/cr2015_latvia_en_0.pdf

²⁹² EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf

²⁹³ EC (2017). Country Report Latvia 2017. Commission Staff Working Document SWD(2017) 79 final. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2017-european-semester-country-report-latvia-en.pdf>

1. tabula. Galvenās rekomendācijas LR nodokļu sistēmas reformai un “Valsts nodokļu politikas pamatnostādņēs 2018.-2021. gadam” ietvertās izmaiņas²⁹⁴

Nodokļi / Institūcijas	Latvijas Banka	Pasaules Banka	EK	OECD	VNPP 2018-2021
IIN					
-no darba algas	20%	19%; 23%; 33%; samazināt nodokļu slogu zemo algu saņēmējiem	Samazināt nodokļu slogu zemo algu saņēmējiem; palielināt nodokļa progresivitāti	Palielināt nodokļu atvieglojumus zemo algu saņēmējiem un pakāpeniski atcelt augsto ienākumu saņēmējiem	20%; 23%; paaugstināt neapliekamo minimumu, atvieglojumus par apgādājamām personām un atvieglojumus pensionāriem
-no kapitāla	20% (dividendes ietvert UIN regulējumā)	15%	25%	-	20%
VSAOI	-	Turpināt sociālo iemaksu griestu atcelšanu	-	Samazināt sociālo iemaksu apmēru zemo algu saņēmējiem	leviest VSAOI maksimālā apmēra 2.līmeņa griestus; atcelt Solidaritātes nodokli
UIN	0% reinvestētajai, 20% sadalītajai peļņai	Atcelt atvieglojumus investīciju veicināšanai; samazināt zaudējumu pārvešanu	-	-	0% reinvestētajai, 20% sadalītajai peļņai
PVN	Nemainīt likmi; paplašināt PVN reversās maksāšanas kārtības piemērošanu	Atcelt samazinātās PVN likmes apkurei un tūrisma pakalpojumiem; samazināt PVN sliksni; uzlabot PVN iekasēšanu	Atcelt samazinātās likmes kurināmā piegādēm un priekšnodokļa atskaitīšanu par dienesta automašīnām; uzlabot PVN iekasēšanu	Atcelt priekšnodokļa atskaitīšanu par dienesta automašīnām; uzlabot PVN iekasēšanu	Paplašināt PVN reversās maksāšanas kārtības piemērošanu; samazināt reģistrācijas un deklarācijas atšifrēšanas sliksni
NĪN	-	Sakārtot NĪN bāzi	Sakārtot īpašumu kadastrālās vērtības; ierobežot nodokļa atlaides un palielināt nodokļa likmes	Sakārtot īpašumu kadastrālās vērtības; palielināt nodokļa likmes dzīvojamām ēkām un zemei	Sakārtot NĪN kadastrālās vērtības; pārskatīt nekustamo īpašumu pielietojuma kategorijas

²⁹⁴ Avots: MK Rīkojums Nr. 245 “Par Valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm 2018.-2021. gadam”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291013-par-valsts-nodoklu-politikas-pamatnostadnem-2018-2021-gadam>; Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf; World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>; OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2017_eco_surveys-lva-2017-en; EC. European Semester documents for Latvia. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country/latvia/european-semester-documents-latvia_en;

Akcīzes nodoklis	-	Palielināt likmes dažādām akcīzes precēm; mainīt degvielas nodokļa piemērošanu	Atcelt atvieglojumus lauksaimniecībā un apkurē izmantotajai degvielai	Palielināt likmes dažādām akcīzes precēm; palielināt degvielas nodokļa likmes atbilstoši oglekļa saturam; pakāpeniski atcelt videi kaitīgās degvielas subsīdijas	Pakāpeniski palielināt likmes dažādām akcīzes precēm
Vides nodokļi	-	-	Palielināt DRN likmes resursu izmantošanai, ūdens un gaisa piesārņošanai un atkritumu apsaimniekošanai; palielināt nodokļu efektivitāti autotransporta sektorā	Uzlabot nodokļu normas autotransporta sektorā; palielināt DRN efektivitāti sadzīves atkritumu apsaimniekošanā	Pārskatīt un ieviest DRN likmes gaisa piesārņojuma samazināšanai
MUN	-	Pakāpeniski pārtraukt MUN režīmu; ieviest jaunuzņēmumu un dzīvesstila uzņēmumu atbalsta regulējumu	Samazināt MUN režīma pielietojumu	Pakāpeniski pārtraukt MUN režīmu; novērst neatbilstības uzņēmējdarbības jomā, ko rada jauno start-up uzņēmumu nodokļu režīms un atvieglojumi speciālajās ekonomiskajās zonās	Samazināt apgrozījuma sliekšni MUN maksātājiem; uzlabot patentu maksas režīmu mazajiem uzņēmējiem
Citi pasākumi	Samazināt ēnu ekonomikas apmēru, uzlabojot nodokļu iekasēšanu, nodrošinot nodokļu sistēmas stabilitāti un caurskatāmību	Samazināt ēnu ekonomikas apmēru un uzlabot nodokļu iekasēšanu un VID darbību; ieviest augstākas produktivitātes oficiālā sektora darba vietu skaita pieaugumu atbalstošu politikas programmu	Samazināt ēnu ekonomikas apmēru un uzlabot nodokļu iekasēšanu	Uzlabot nodokļu disciplīnu un iekasēšanu; izvērtēt pastāvošo sociālo pabalstu sistēmu un ieviest universālus sociālos pabalstus zemo ienākumu mājāsaimniecībām	Paaugstināt minimālo mēneša darba algu; paaugstināt azartspēļu nodokļa likmes automātiem un spēļu galdiem; pilnveidot nodokļu administrēšanu; aktīvāk apkarot ēnu ekonomiku

Pamatojoties uz Latvijas nodokļu sistēmas īpatnībām, visus nodokļus pēc to papildus budžeta ieņēmumu gūšanas potenciāla var nosacīti iedalīt vairākās grupās. Pastāv iespēja analizēt PVN kā nozīmīga budžeta ieņēmumu avota papildus potenciālu ieņēmumu gūšanā, uzmanība ir pievēršama arī PVN pārtikas pamatproduktiem nodokļu sloga pārlikšanas iespējām uz tām nodokļu grupām, kuras citās ES valstīs ir izteikti lielākas nekā Latvijā, tādejādi būtiski nepasliktinot Latvijas starptautisko konkurētspēju šo nodokļu jomā, kā arī jāapsver iespēja pārlīkt PVN pārtikas pamatproduktiem nodokļu slogu uz jomām, kurās nodokļu palielināšana varētu palīdzēt risināt valsts un sabiedrības mēroga problēmas un izaicinājumus vides, klimata un veselības jomās.

Tā kā gatavošanās nodokļu sistēmas 2018. gada reformai ietvēra plašu un detalizētu dažādu institūciju ekspertu veikto Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējumu un ieteikumus, šīs pētījumu sadaļas apakšnodaļas ir strukturētas, apkopojot gan ekspertu sniegtos priekšlikumus pirms 2018. gada Latvijas nodokļu sistēmas reformas, gan analizējot turpmāko progresu pēc reformas īstenošanas.

1. Pievienotās vērtības nodoklis

PVN Latvijā ir viens no lielākajiem budžeta nodokļu ieņēmumu avotiem un galvenais ieņēmumu avots patēriņa nodokļu grupā. Kā uzsvērts starptautisko institūciju izvērtējumos, liela loma budžeta ieņēmumu

palielināšanā pievēršama PVN iekasēšanas efektivitātes pieaugumam, kā arī tiek kritizēta PVN samazināto likmju piemērošana. Kopumā argumenti par un pret samazināto PVN likmju piemērošanu sociālo mērķu sasniegšanai tika apkopoti pētījuma 5. nodaļā. Pie tam jāņem vērā, ka jaunākie ES Zaļā kursa ietvaros stratēģijā “No lauka līdz galdam” noteiktie mērķi paredz PVN likmju diferencēšanu, lai veicinātu videi labvēlīgu produktu, t.sk. veselīgas un ilgtspējīgas pārtikas patēriņu²⁹⁵.

Attiecībā uz pievienotās vērtības nodokli, pirms 2018. gada nodokļu sistēmas reformas ieteikumu bija salīdzinoši mazāk, un kritikai tika pakļautas tikai atsevišķas likuma normas un nodokļa iekasēšanas disciplīna. EK un OECD eksperti kritizēja priekšnodokļa atskaitīšanas kārtību par dienesta automašīnām, uzsverot, ka iespēja atskaitīt PVN par uzņēmuma automašīnu pirkuma cenu un ekspluatācijas izmaksām subsidē to izmantošanu privātām vajadzībām^{296,297}, savukārt Pasaules Banka un EK eksperti kritizēja atsevišķas PVN samazinātās likmes. Visas starptautiskās institūcijas savos ziņojumos par Latvijas ekonomiskajām norisēm kā galveno problēmu uzsvēra PVN nepilnīgo iekasēšanu^{298,299,300,301}.

Pasaules Banka, izvērtējot Latvijas PVN sistēmu, kritizēja nodokļa pazeminātās likmes, kas pēc ekspertu domām vairs nesasniedz tām izvirzītos politiskos mērķus un rada ievērojamus budžeta ieņēmumu zaudējumus, iesakot atcelt pazeminātās nodokļa likmes viesnīcu pakalpojumiem un mājokļu kurināmajam. PB eksperti uzskatīja, ka diferencētas PVN likmes nav efektīvs līdzeklis nabadzības mazināšanai vai ienākumu pārdalei Latvijā. Kritikai tika pakļauts arī augstais PVN reģistrācijas sliekšnis un uzsvērtā nepieciešamība uzlabot nodokļa iekasēšanu³⁰².

Atsaucoties uz PVN regresīvo raksturu (mazturīgāko iedzīvotāju grupa savu ieņēmumu lielāko daļu izmanto ar PVN apliekamu preču un pakalpojumu iegādei) un iespējamo ekonomiskās izaugsmes palēnināšanos, Latvijas Banka neieteica palielināt nodokļa likmi. Atšķirībā no starptautisko institūciju ieteikumiem, Latvijas eksperti uzsvēra, ka samazinātās nodokļa likmes atcelšana noteiktiem objektiem (piemēram, apkurei vai medikamentiem) bez kompensējošiem mehānismiem maznodrošināto iedzīvotāju grupām veidotu ļoti regresīvu nodokli. Tomēr vienlaikus netika atbalstīta arī plašāka samazinātās nodokļa likmes piemērošana, jo tas nav atbilstošs instruments sociālās nevienlīdzības mazināšanai – šo mērķi daudz efektīvāk sasniedz pabalsti iedzīvotājiem ar maziem ienākumiem. Lai uzlabotu PVN iekasēšanu, LB eksperti ieteica paplašināt PVN reversās (apgrieztās) maksāšanas kārtību, kas saskaņā ar jau iegūto pieredzi ir efektīvs mehānisms nodokļa iekasēšanas uzlabošanai³⁰³.

PVN jomas reformēšanai 2018. gadā tika pievērsta mazāka uzmanība, un daļa no šī nodokļa jomā plānotajām izmaiņām tika pat attiecināta uz ēnu ekonomikas apkarošanas pasākumiem. Saskaņā ar VNPP 2018-2021 bija paredzēts ieviest Latvijas Bankas ekspertu ieteiktās izmaiņas, galveno uzmanību pievēršot nodokļa iekasēšanas uzlabošanai. Līdz ar to reformas uzdevumos ietilpa apgrieztās jeb reversās PVN maksāšanas kārtības ieviešana būvniecības pakalpojumiem, būvizstrādājumiem, sadzīves elektronisko iekārtu un elektriskās sadzīves aparatūras piegādēm, gada apgrozījuma sliekšņa, līdz kuram atļauts atbrīvot no PVN maksāšanas samazināšana (no 50 000 EUR uz 40 000 EUR) un PVN deklarācijas atšifrēšanas sliekšņa pazemināšana uz 150 EUR. Visi šie uzdevumi tika veiksmīgi izpildīti, un papildus apgrieztā jeb reversā PVN maksāšanas kārtība tika ieviesta arī melno un krāsaino metālu pusfabrikātu piegādēm. Tomēr

²⁹⁵ EP (2020). Compromise Amendment 27 “Food environment and food prices”. In “European Parliament 2020/2260 (INI) 29.6.2021 COMPROMISE AMENDMENTS 1-48”. Pieejams: <https://www.tappcoalition.eu/images/1231647EN-final-compromises-for-circulation-29-06-2021-1631276460.pdf>

²⁹⁶ EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf

²⁹⁷ OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33

²⁹⁸ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

²⁹⁹ OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33

³⁰⁰ EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf

³⁰¹ EC (2017). Country Report Latvia 2017. Commission Staff Working Document SWD(2017) 79 final. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2017-european-semester-country-report-latvia-en.pdf>

³⁰² World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

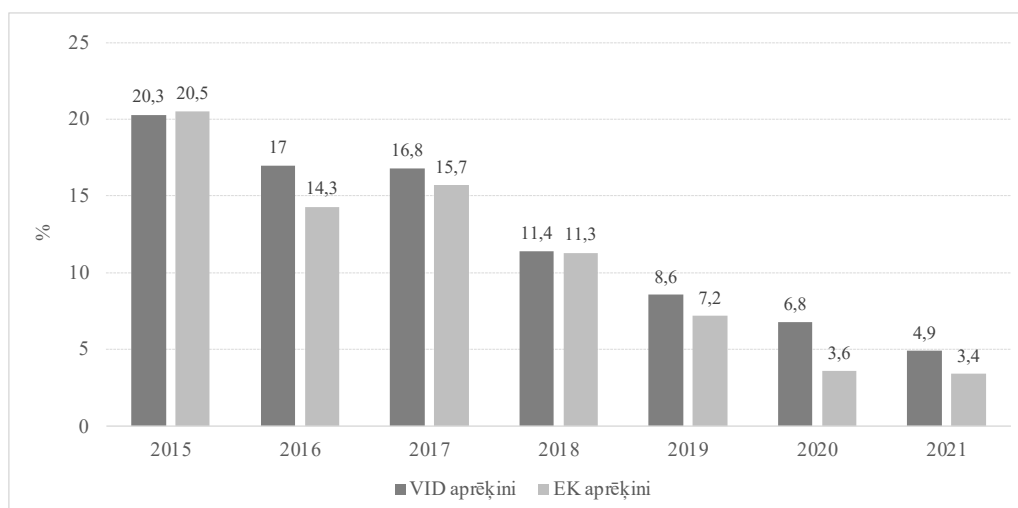
³⁰³ Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf

sakarā ar to, ka EK nepiešķir atļauju Latvijai ieviest apgriezto jeb reverso PVN maksāšanas kārtību būvizstrādājumu un sadzīves elektronisko iekārtu un sadzīves elektriskās aparatūras piegādēm, ar 2020. gadu minēto preču piegādēm apgrieztās kārtības piemērošana tika atcelta³⁰⁴.

Tā kā reformas gaitā samazinātās nodokļa likmes bāze netika mainīta, EK eksperti turpināja kritizēt PVN samazināto likmi koksnes kurināmā un siltumenerģijas piegādēm un tās radīto budžeta ieņēmumu samazinājumu. Tāpat kritikai joprojām ir pakļauta PVN piemērošana dienesta automašīnām³⁰⁵.

Reformas laikā ieviestās izmaiņas PVN regulējumā starptautisko institūciju eksperti kopumā vērtēja kā pozitīvas, tomēr pirmajos gados pēc reformas PVN plaisas apmērs (nodokļu plaisa ir nedeklarētās un deklarētās, bet nesamaksātās nodokļu summas attiecība pret potenciālo nodokļu masu, kas tiktu aprēķināta un iekasēta ar nosacījumu, ka visi nodokļu maksātāji pilnā apmērā izpilda savas nodokļu saistības) joprojām bija augstāks nekā ES vidēji^{306,307}. Aktīvs darbs PVN iekasēšanas uzlabojumu jomā ir turpinājies arī pēdējos gados, tai skaitā, Pasaules Banka ar Eiropas Komisijas atbalstu realizēja tehniskās palīdzības projektu un organizēja VID darbinieku apmācību par nodokļu auditu, PVN kontroli un krāpšanas riska novērtēšanu, kā arī pārskatīja PVN atbilstības tiesisko regulējumu, iesakot Latvijā noteikt solidāru atbildību krāpniecisku darījumu ķēdes gadījumā, izveidot lielo nodokļu maksātāju departamentu Valsts ieņēmumu dienestā un izmeklēt PVN maksātājus, kuri neiesniedz nodokļu deklarācijas, nevis piemērot automātisku izslēgšanu no PVN maksātāju reģistra³⁰⁸.

Pateicoties PVN jomā ieviestajām izmaiņām, PVN plaisas apmērs Latvijā ir pakāpeniski samazinājies (2. attēls).

2. attēls. PVN plaisas apmērs Latvijā saskaņā ar LR VID un EK aprēķiniem 2015.-2021. gadā, %³⁰⁹

Kā norādīts VID ikgadējā PVN plaisas novērtējumā, PVN plaisas samazinājumam 2020. un 2021. gadā varētu būt pagaidu raksturs Covid-19 pandēmijas ietekmes rezultātā, jo samazinājās vispārējā ekonomiskā aktivitāte, uzņēmējdarbības pāreja uz digitālo vidi samazināja skaidrās naudas kustību, kā arī samazinājās ierosināto maksātspējas lietu skaits. Tāpēc, atjaunojoties ekonomiskajai aktivitātei pēc Covid-19

³⁰⁴ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

³⁰⁵ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

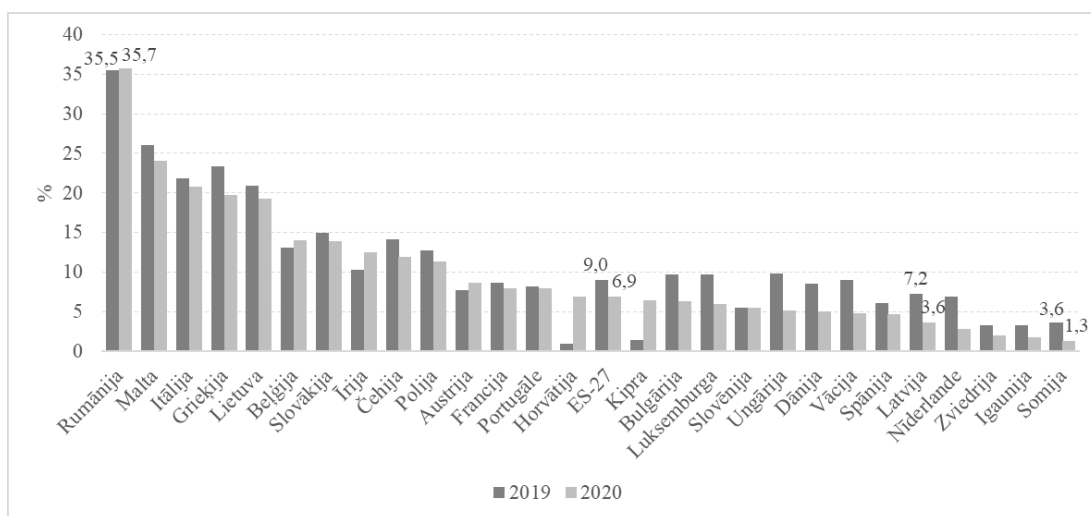
³⁰⁶ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

³⁰⁷ OECD (2019). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2019_f8c2f493-en#page35

³⁰⁸ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

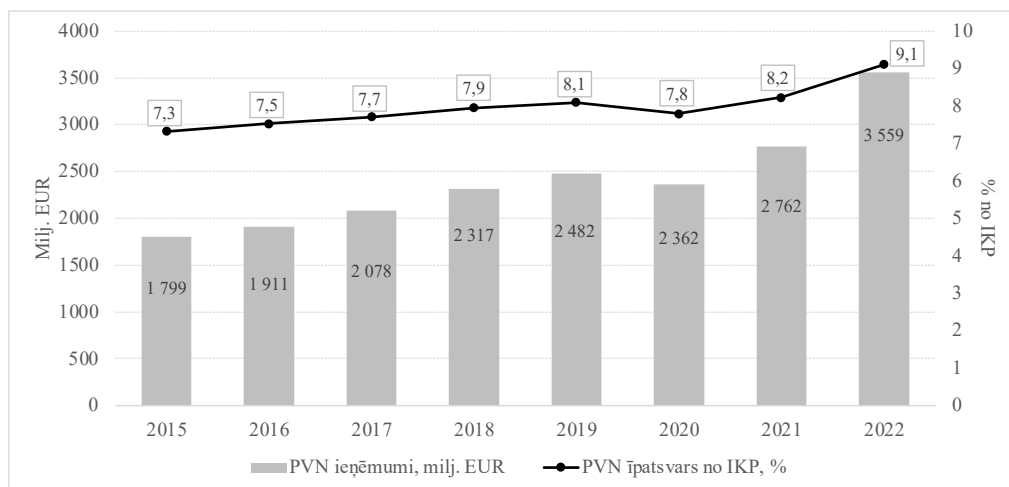
³⁰⁹ Avots: VID (2022). Pievienotās vērtības nodokļa (PVN) plaisa – 2021.gada novērtējums. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/pvn_plaisas_aprekins_2021_gads.pdf; EC (2022). VAT GAP in the EU - Report 2022. Pieejams: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/value-added-tax-vat/vat-gap_en

pandēmijas radītās krīzes, PVN plaisas apmēriem varētu parādīties pieauguma tendence³¹⁰. EK veiktajā PVN plaisas novērtējuma ziņojumā ir uzsvērts, ka laika periodā kopš 2015. gada PVN iekasēšanas uzlabojumi Latvijā bija vieni no izteiktākajiem starp ES dalībvalstīm³¹¹.

3. attēls. PVN plaisa ES dalībvalstīs 2019. un 2020. gadā, %³¹²

Saskaņā ar EK pasūtīto un TAXUD veikto pētījumu³¹³, 2020. gadā Latvijas PVN plaisa bija tikai 3,6%, kas bija par 3,6% mazāk nekā gadu iepriekš. Pētījuma ietvaros tika veikts arī tā sauktais “ātrais” PVN plaisas novērtējums 2021. gadam (3,4% 2. attēlā). Vidējais PVN plaisas lielums ES-27 dalībvalstīs (mediāna) 2020. gadā bija 6,9% un Latvija ierindojās piektajā vietā ES dalībvalstu starpā ar efektīvāko PVN iekasēšanas sistēmu. Latviju 2020. gadā pārspēja tikai Nīderlande (2,8%), Zviedrija (2,0%), Igaunija (1,8%) un Somija (1,3%) (3. attēls).

4. attēls. PVN ieņēmumi un to īpatsvars, rēķinot no IKP, Latvijā 2015.-2022. gadā³¹⁴

Kā norāda starptautisko institūciju eksperti, jau veiktie VID darbības efektivitātes uzlabošanas pasākumi, piemēram, riska novērtēšanas sistēmas atjaunināšana, audita un kontroles prakses pielāgošana un atbildīgo

³¹⁰ VID (2022). Pievienotās vērtības nodokļa (PVN) plaisa – 2021. gada novērtējums. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/pvn_plaisas_aprekins_2021._gads.pdf

³¹¹ EC (2021). VAT Gap in the EU – Report 2021. Pieejams: <https://op.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/bd27de7e-5323-11ec-91ac-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>

³¹² EC (2022). VAT Gap in the EU – Report 2022. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/030df522-7452-11ed-9887-01aa75ed71a1>

³¹³ EC (2022). VAT Gap in the EU – Report 2022. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/030df522-7452-11ed-9887-01aa75ed71a1>

³¹⁴ Avots: VID / VID administratīvie kopbudžeta ieņēmumi. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/lv/nozaru-statistikas-katalogs?tc=at_vid_10%5B1011%5D=1011; Valsts Kase / Mēneša pārskati. Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/parskati/kopbudzeta-izpildes-parskati/menesa-parskati>; CSB [IKP040]

iestāžu analītisko spēju uzlabošana, ir palielinājuši VID spēju samazināt nedeklarēto ienākumu daļu un novērst vai atklāt krāpšanu, tomēr, lai gūtu būtiskus papildu ieņēmumus, pasākumu īstenošana būs jāveic nepārtraukti³¹⁵.

Pēdējos gados PVN ieņēmumu apjoms budžetā ir pakāpeniski palielinājies, izņemot 2020. gadu, kad samazinājumu var saistīt ar Covid-19 pandēmijas ietekmi (4. attēls). Attiecīgi ir palielinājies arī PVN ieņēmumu īpatsvars, rēķinot no IKP – no 7,3% 2015. gadā uz 9,1% 2022. gadā. 2022. gada PVN ieņēmumu pieaugumu (+29%, salīdzinot ar 2021. gadu) var skaidrot ar pieaugošās inflācijas ietekmi, un pieaudzis ir arī PVN īpatsvars no IKP (+0,9%p, salīdzinot ar 2021. gadu).

2. Nodokļi ar zemāku nodokļu ieņēmumu īpatsvaru

Saskaņā ar pētījuma 3. nodaļā veikto analīzi, vairākās nodokļu grupās nodokļu īpatsvars, rēķinot no IKP, Latvijā ir zemāks nekā vidēji citās apskatītajās ES valstīs. Tāpēc šīm nodokļu grupām varētu būt papildus ieņēmumu gūšanas potenciāls, vienlaicīgi nesamazinot Latvijas starptautisko konkurētspēju šo nodokļu jomā, kas varētu padarīt tos par iespējamo alternatīvu PVN pārtikas pamatproduktiem nodokļu sloga pārlikšanai. Pie šiem nodokļiem pieder nodokļi algām, uzņēmumu ienākuma nodoklis, mikrouzņēmumu nodoklis, kā arī kapitāla un īpašuma nodokļi.

Apkopojot sadaļā veikto analīzi, var secināt, ka lielāko neizmantoto potenciālu budžeta ieņēmumu palielināšanas jomā starptautisko institūciju eksperti redz kapitāla un īpašuma nodokļiem:

- Neskatoties uz nepārtrauktām iedzīvotāju ienākuma nodokļa regulējuma izmaiņām, joprojām galvenajai starptautisko ekspertu kritikai ir pakļauta nodokļa nepietiekamā progresivitāte un neprecīzi mērķētais atbalsts zemo ienākumu majsaimniecībām. Tā kā arī nodokļa slogs darba algām Latvijā joprojām ir salīdzinoši augsts, ekspertu ieteikumu turpmāka realizēšana varētu pat samazināt nodokļa ieņēmumus, ja vien netiks ieviesta lielāka nodokļa progresivitāte un papildus ieņēmumus nenodrošinās lielāks nodokļa slogs turīgākajām majsaimniecībām. Tāpēc kopumā šo nodokli, kā arī sociālās apdrošināšanas iemaksas nevar uzskatīt par labāko potenciālo nodokļu sloga pārlikšanas alternatīvu.
- Ņemot vērā salīdzinoši neseno un neviennozīmīgi vērtēto uzņēmumu ienākuma nodokļa reformu, būtiskas uzņēmumu ienākuma nodokļa izmaiņas šobrīd nav iespējamās, pie tam vēl nav pilnībā redzama jaunā reinvestētās peļņas modeļa ietekme uz ekonomisko izaugsmi, jo nodokļa ieņēmumi paaugstinās pakāpeniski un to pilnais potenciāls vēl nav sasniegts. Uzņēmējiem pievilcīga ienākumu nodokļa saglabāšana ir būtisks ekonomikas konkurētspējas stūrakmens, tāpēc arī šo nodokli nevar uzskatīt par būtisku nodokļu sloga pārlikšanas alternatīvu.
- Mikrouzņēmumu nodoklis ir viens no starptautisko institūciju ekspertu kritizētākajiem nodokļiem Latvijas nodokļu sistēmā, un daudzās šī nodokļa regulējumā veiktās izmaiņas ir būtiski samazinājušas nodokļa kropļojošo lomu, un līdz ar to arī pievilcību nodokļu maksātājiem. Tāpēc šī nodokļa fiskālais potenciāls ir zems, pie tam tiek plānota mikrouzņēmumu nodokļa režīma pakāpeniska ierobežošana un pielīdzināšana vispārējam darbaspēka nodokļu režīmam³¹⁶.
- Starptautisko institūciju eksperti kritizē neizmantoto īpašuma nodokļa fiskālo potenciālu, un, lai gan saprot spēcīgo politisko pretestību īpašuma nodokļa jomas sakārtošanai, tomēr joprojām uzskata, ka šis ir viens no labākajiem budžeta ieņēmumu palielināšanas avotiem. Pie tam ekspertu ieteikumos ir piedāvāti nodokļa ekonomisko efektivitāti nekropļojoši risinājumi mazāk nodrošināto sabiedrības grupu aizsardzībai.
- Lai gan Latvijā ir ieviestas vairākas ekspertu ieteiktās izmaiņas, joprojām tiek kritizēts zemais kapitāla nodokļu īpatsvars, uzsverot, ka zema kapitāla nodokļu sloga gadījumā ieguvējas ir bagātākās majsaimniecības, kurām pieder lielākā daļa kapitāla, kā arī norādīts uz mantojuma vai dāvinājuma nodokļu trūkumu. Tāpēc var uzskatīt, ka kapitāla nodokļi ir laba alternatīva nodokļu sloga pārlikšanai.

³¹⁵ EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final}. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³¹⁶ FM (2020). Informatīvais ziņojums "Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei". Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40484283>

Algu aplikšana ar nodokļiem

Pirms 2018. gada nodokļu reformas galvenā starptautisko institūciju kritika bija veltīta augstajam Latvijas darbaspēka nodokļu slogam zemo algu saņēmējiem, īpaši maznodrošinātajiem bez apgādājamiem vai otrajiem pelnītājiem, uzsverot, ka jau esošie nodokļu atvieglojumi ir mazāk efektīvi zemo algu saņēmēju grupā, kurā, piemērojot esošos nodokļu atvieglojumus, nodokļu maksājumi jau ir zemi.

EK eksperti norādīja, ka IIN ir būtisks pašvaldību ieņēmumu avots un tā samazinājums prasītu ieņēmumus kompensējošu pasākumus ieviešanu, tāpēc IIN reformai Latvijā raksturīga fragmentāra pieeja, veicot nelielus ieņēmumu ziņā neitrālus pasākumus vai meklējot ierobežotus kompensācijas pasākumus no citiem avotiem. Kritikai tika pakļauta darbaspēka nodokļu vienotās likmes sistēma un zemā nodokļu progresivitāte, kuru nedaudz uzlaboja Solidaritātes nodokļa ieviešana un nodokļa atvieglojumu diferenciācija. Tomēr Solidaritātes nodokļa darbības joma ir salīdzinoši neliela, jo aptver ierobežotu skaitu nodokļu maksātāju. Situāciju neuzlaboja fakts, ka nodokļu slogs no zemo algu saņēmējiem tika novirzīts uz augstāku algu saņēmējiem, nevis uz citiem ekonomikas izaugsmi veicinošākiem nodokļu ieņēmumu avotiem^{317,318}.

OECD eksperti ieteica samazināt sociālo iemaksu apmēru zemo algu saņēmējiem, tomēr tas nedrīkst pasliktināt jau tā zemo sociālo nodrošinājumu, tāpēc kā alternatīvs variants tika rekomendēts ieviest IIN atvieglojumus mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem^{319,320}.

Kā norādīja PB analītiķi, neskatoties uz pārāk lielo darbaspēka nodokļu slogu, augstās nodokļu likmes atbrīvojumu un atbilstības problēmu rezultātā slikti pildīja fiskālo funkciju, jo IIN un sociālo iemaksu īpatsvars, rēķinot no IKP, Latvijā bija viens no zemākajiem starp ES dalībvalstīm. Pasaules Bankas veiktajā Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējumā tika ieteikts samazināt efektīvo nodokļa robežlikmi zemajiem ienākumiem, izmantojot nodokļa atvieglojumu sistēmu, turpināt sociālo iemaksu griestu atcelšanu un saglabāt Solidaritātes nodokli kā vienīgo progresivitātes elementu gadījumā, ja netiek veiktas citas izmaiņas, lai darbaspēka nodokļus padarītu progresīvākus. Lai uzlabotu nodokļu sistēmas progresivitāti kopumā un radītu papildus ieņēmumus, jāpaaugstina IIN likmes lielākiem ienākumiem, papildus ieņēmumus no progresivitātes ieviešanas novirzot valsts budžetā³²¹.

Latvijas Bankas priekšlikumi nodokļu reformai iekļāva algas nodokļa likmes samazināšanu un ienākumu nodokļa progresivitātes palielināšanu, diferencējot neapliekamo minimumu un/vai nodokļa atlaides par apgādājamām personām. Ienākumu nevienlīdzību eksperti ieteica mazināt, reformējot sociālo pabalstu programmas un mērķtiecīgi saistot saņemamo pabalstu veidus un apjomu ar saņēmēja ienākumu līmeni³²².

Darbaspēka nodokļu reforma bija viens no galvenajiem 2018. gada nodokļu reformas mērķiem un tika ieviestas gan starptautisko institūciju ieteikumiem atbilstošas diferencētas IIN likmes, gan izmaiņas nodokļu atvieglojumos, kuru mērķis bija panākt taisnīgāku ienākumu sadali. VNPP 2018-2021 noteikto uzdevumu mērķis bija samazināt IIN slogu un palielināt strādājošo iedzīvotāju ienākumus, nosakot zemāku IIN likmi, paaugstinot neapliekamo minimumu, kā arī minimālo algu. Veicamo pasākumu klāsts bija liels, tomēr lielākā daļa no tiem tika izpildīti daļēji. 2. tabulā ir apkopotas galvenās darbaspēka nodokļos notikušās izmaiņas.

Pilnībā ar VNPP 2018-2021 sākotnēji paredzētajām izmaiņām saskanēja tikai divu uzdevumu izpilde – minimālās mēneša darba algas paaugstināšana (uz 430 EUR 2018. gadā), kā arī neapliekamā minimuma paaugstināšana pensionāriem. Daļēji tika izpildīti uzdevumi par diferencēto nodokļa likmju ieviešanu (tika ieviestas trīs nodokļa likmes – 20%, 23% un 31,4%, nevis divas likmes kā bija paredzēts VNPP 2018-2021), par IIN neapliekamā minimuma un atvieglojumu palielināšanu (nodokļu maksātāja gada

³¹⁷ EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf

³¹⁸ EC (2017). Country Report Latvia 2017. Commission Staff Working Document SWD(2017) 79 final. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2017-european-semester-country-report-latvia-en.pdf>

³¹⁹ OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33

³²⁰ OECD (2017). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2017_eco_surveys-lva-2017-en#page32

³²¹ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

³²² Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf

diferencētais neapliekamais minimums un IIN atvieglojums par apgādībā esošu personu tika paaugstināts pakāpeniskāk nekā sākotnēji plānots) un par Solidaritātes nodokļa atcelšanu, ieviešot valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu (VSAOI) objekta maksimālā apmēra otrā līmeņa griestus (ar 2018. gadu Solidaritātes nodoklis tika transformēts). Tā kā uzskaitītās izmaiņas radīja nodokļa likmes un bāzes vienlaicīgu samazinājumu, tas atstāja negatīvu ietekmi uz turpmāko gadu IIN ieņēmumiem. Vienlaicīgi IIN ieņēmumus pozitīvi ietekmēja minimālās algas celšana³²³. Arī nākamajos gados izmaiņas IIN atvieglojumu sistēmā turpinājās un tika palielināts maksimālais gada neapliekamais minimums, ienākumi, līdz kuriem piemēro maksimālo neapliekamo minimumu, kā arī pensionāra neapliekamais minimums, visām minētajām atvieglojumu summām sasniedzot 500 EUR apmēru mēnesī³²⁴.

2. tabula. Darbaspēka nodokļus ietekmējošie rādītāji Latvijā 2018. - 2023. gadā^{325,326,327}

Rādītāji	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Minimālā darba alga, EUR mēnesī	430		500		620	
IIN likme, %						
- ienākumiem līdz 20 004 EUR gadā	20					
- ienākumiem no 20 004 līdz 78 100 EUR gadā	23					
- ienākumiem virs 78 100 EUR gadā	31,4			31		
Neapliekamais minimums (NM), EUR mēnesī	200	230	300	300	350 un 500*	500
- ienākumi, līdz kuriem piemēro maksimālo NM, EUR mēnesī	440	440	500			
- ienākumi, virs kuriem nepiemēro NM, EUR mēnesī	1000	1100	1200	1800		
Atvieglojums par bērniem, EUR mēnesī	200	230	250			
VSAOI likme, %, t.sk.:	35,09			34,09		
- darba devēja	24,09			23,59		
- darba ņēmēja	11,00			10,50		
VSAOI "griesti", EUR gadā	55 000	62 800		78 100		

* Piezīme: 350 EUR mēnesī no 01.01.2022. un 500 EUR mēnesī no 01.07.2022.

Kā norāda starptautiskās institūcijas, virkne reformu ir padarījusi IIN raksturu progresīvāku un pazeminājusi nodokļu slogu darbaspēka ienākumiem, tomēr nodokļu slogs zemo ienākumu saņēmējiem joprojām ir salīdzinoši augsts un nav panākta pietiekama ienākumu pārdale.

Nodokļu ķīlis (angl. *tax wedge*) tiek definēts kā proporcionāla starpība starp darba ņēmēja izmaksām darba devējam (alga un sociālās apdrošināšanas iemaksas, t.i., kopējās darbaspēka izmaksas) un neto izpeļņas summu, ko saņem darba ņēmējs (alga mīnus iedzīvotāju ienākuma nodoklis un sociālā apdrošināšana, plus visi pieejamie ģimenes pabalsti). Nodokļu ķīlis mēra gan stimulus strādāt (darbaspēka piedāvājuma puse), gan algot darbiniekus (darbaspēka pieprasījuma puse)³²⁸. Lai gan nodokļu ķīlis darbiniekiem, kuri nopelna 50% no vidējās algas, Latvijā tika samazināts no augstā līmeņa 42,4% 2010. gadā līdz 35,3% 2021. gadā, tas joprojām ir virs ES vidējā līmeņa (5. attēls, "Viena persona 50%"). Samazinājies ir arī nodokļu slogs darbiniekiem, kuri pelna vidējo algu, un tas ir nedaudz virs ES vidējā līmeņa (5. attēls "Viena persona 100%" un "Pāris, 2 bērni 100%")³²⁹.

Neskatoties uz uzlabojumiem darbaspēka nodokļu ķīļa rādītājos, netiešā darbaspēka nodokļu likme, kurā ņemti vērā faktiski iekasētie ieņēmumi, Latvijā ir viena no zemākajām ES, norādot uz trūkumiem

³²³ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

³²⁴ Likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/56880-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokli>

³²⁵ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

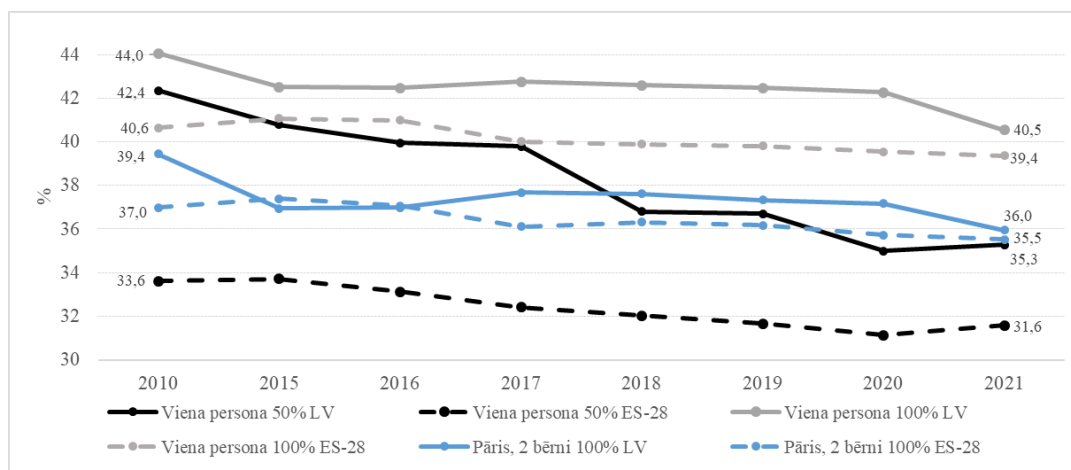
³²⁶ FM (2022). Izmaiņas nodokļu jomā, sākot ar 2022.gadu. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/izmainas-nodoklu-joma-sakot-ar-2022gadu>

³²⁷ FM (2023). Izmaiņas nodokļu jomā, sākot ar 2023.gadu. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/izmainas-nodoklu-joma-sakot-ar-2023gadu>

³²⁸ European Commission. Databases and indicators. Tax and benefits database. Pieejams: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1143&intPageId=3197&langId=en>

³²⁹ EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. COM(2022) 619 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

iekasēšanā un zemo nodokļu progresivitāti. Darbaspēka nodokļu īpatsvars, rēķinot no IKP, Latvijā 2020. gadā bija zemāks nekā ES-28 vidējais rādītājs – attiecīgi 15,7% un 21,5%³³⁰.

5. attēls. Nodokļu ķālis Latvijā un vidēji ES-28 dalībvalstīs 2010.-2021. gadā, %³³¹

EK eksperti norāda, ka nodokļu progresivitāte Latvijā joprojām ir zemāka nekā citās ES dalībvalstīs un liels patēriņa nodokļu ieņēmumu (kas parasti slikti veicina pārdali) īpatsvars, kā arī zemi kapitāla nodokļi ierobežo nodokļu un pabalstu sistēmas ietekmi uz sadali un tās efektivitāti ienākumu nevienlīdzības mazināšanā. Lai gan 2018. gada nodokļu reformas pasākumi bija vērsti uz zemu atalgotiem darba ņēmējiem, tomēr lielāku labumu reformas rezultātā gūst vidēju ienākumu grupu iedzīvotāji, kā arī bagātākās māsaimniecības un kapitāla īpašnieki (veiktie aprēķini norāda, ka iedzīvotāju ienākuma nodokļa standarta likmes samazināšana no 23% uz 20% izmaksāja 0,8% no IKP, no kuriem 60% nonāca pie bagātākajiem 30% nodokļu maksātāju). Atvieglojumu par apgādājamiem un pensionāriem palielināšana, kas paredzēta ģimeņu ar bērniem un vecāka gadagājuma cilvēku atbalstam, maz ietekmē trūcīgākās iedzīvotāju grupas, kuru nodokļa apjomu pilnībā vai lielā mērā samazināja nodokļu atvieglojumi jau pirms nodokļu reformas. Iedzīvotāju grupām ar viszemākajiem ienākumiem ir raksturīga zema darba intensitāte un liels pabalstu īpatsvars kopējos ieņēmumos (piemēram, bezdarbnieki, neaktīvas personas vai pensionāri ar zemām pensijām). Maznodrošinātajiem, kuru apgādībā ir bērni, liela daļa no ar nodokli apliekamajiem ienākumiem jau pirms reformas tika segti ar neapliekamajiem atvieglojumiem, savukārt trešajai daļai pensionāru jau pirms reformas pensijas bija mazākas nekā IIN atvieglojums pensionāriem. Šādi pensionāri ir koncentrēti nabadzīgākajos 20% māsaimniecību. Tāpēc precīzi mērķētu sociālo pabalstu sistēma būtu labāk piemērota trūcīgāko māsaimniecību atbalstam. Kritikai ir pakļauts arī fakts, ka darbaspēka nodokļu samazinājumu nekompensē citi nodokļu ieņēmumu avoti, jo īpaši no kapitāla un īpašuma. EK veiktas makroekonomiskās simulācijas norāda, ka ieņēmumu ziņā neitrāla nodokļu sloga pārlikšana no zemām algām uz īpašumu palielinātu nodarbinātību un radītu IKP pieaugumu, vienlaikus samazinot ienākumu nevienlīdzību. Turklāt, tā kā izvairīšanās no īpašuma nodokļa ir grūtāka nekā izvairīšanās no darbaspēka nodokļu maksāšanas, šādas izmaiņas varētu arī uzlabot nodokļu saistību izpildi. Kā uzskata eksperti, arī turpmākie pasākumi 2022. gada budžetā palielinās rīcībā esošos ienākumus, tomēr būtiski neveicinās

³³⁰ EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³³¹ Avots: autoru veidots pēc EC-OECD datiem. Economic and Financial Affairs. Economic databases and indicators. Tax and benefits indicators. Pieejams: https://europa.eu/economy_finance/db_indicators/tab/#

nodokļu progresivitāti, jo pasākumi nav pietiekami precīzi mērķēti uz trūcīgākajiem 20% mājsaimniecību^{332,333,334,335,336}.

Attiecībā uz iedzīvotāju ienākuma nodokli arī OECD jaunākajā Latvijas ekonomikas apskatā galvenā uzmanība ir pievērsta turpmākai nodokļa progresivitātes palielināšanai un ienākumu pārdales veicināšanai. Ilgtermiņā nodokļu samazinājumi, kas būtu precīzāk vērsti uz mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem, un efektīva iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmju palielināšana vidējiem un augstiem ienākumiem nodrošinātu lielāku progresivitāti nodokļu sistēmā un vēl vairāk stiprinātu nodokļu sistēmas pārdales efektu³³⁷. Lielāka iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmju progresivitāte (lai gan tas, visticamāk, veicinātu izvairīšanos no nodokļu maksāšanas), augstāka Solidaritātes nodokļa likme vai lielāks neapliekamais minimums varētu palielināt fiskālo pārdaļi vidējā termiņā. Kritikai ir pakļauta arī ģeogrāfiski izteiktā ienākumu nevienlīdzība, jo aplikšana ar iedzīvotāju ienākuma nodokli balstās uz rezidences principu, kā rezultātā, piemēram, Rīgas pilsēta zaudē ievērojamu ieņēmumu daļu, kas paliek Rīgas apkaimes pašvaldībās, kurās dzīvo liela daļa no Rīgā nodarbinātajiem iedzīvotājiem³³⁸.

Uzņēmumu ienākumu nodoklis

Latvijas Banka ieteica reformēt uzņēmumu ienākuma nodokļa sistēmu, ieviešot Igaunijā aprobēto reinvestētās peļņas modeli. Modeļa ieviešana tika pamatota ar Pasaules Bankas pozitīvo Igaunijas pieredzes novērtējumu un aspektiem, kas saistīti ar nodokļa administrēšanas vienkāršošanu un uzņēmumu izaugsmes veicināšanu³³⁹.

Pasaules Bankas veiktajā Latvijas nodokļu sistēmas novērtējumā kritikai tika pakļauts asimetriskais nodokļu režīms aizņemtajam un pašu kapitālam un ieteikts to novērst, izmantojot atvieglojumus par uzņēmumu pašu kapitālu, visaptverošu uzņēmējdarbības ienākuma nodokli vai abu veidu kombināciju. Kā uzskatīja Pasaules Bankas eksperti, Igaunijā ieviestā UIN reforma, saskaņā ar kuru tikai sadalītā peļņa tiek aplikta ar nodokli, neparedz atbrīvojumu visiem pašu kapitāla izmaksu veidiem un tāpēc pilnībā nerisina finansēšanas nepilnības. PB eksperti Latvijai ieteica paplašināt UIN bāzi, samazinot konkrētus nodokļu atvieglojumus, jo īpaši paātrināto nolietojumu, uzkrājumus pagātnē radušos zaudējumu pārvešanai un dažādus atskaitījumus, kas paredzēti, lai veicinātu ieguldījumus un pētniecību un attīstību, kas, iespējams, nesniedz pietiekamus ieguvumus, salīdzinot ar neiekasētajiem nodokļu ieņēmumiem³⁴⁰.

Reinvestētās peļņas modeļa ieviešana ir saistīta arī ar vairākiem riskiem, kas var būtiski samazināt nodokļa ieņēmumu apjomu budžetā. OECD un EK eksperti norāda, ka reformas makroekonomiskā un sadales ietekme būs atkarīga no uzņēmumu pieņemtajiem biznesa lēmumiem, taču paredzams, ka tā stimulēs investīcijas. Šāda uzņēmumu ienākuma nodokļa reforma varētu arī zināmā mērā samazināt administratīvās izmaksas, tomēr pirmajos gados pēc īstenošanas fiskālas izmaksas būs lielas. Kā norāda pētījumi, Igaunijā uzņēmumi ir reaģējuši uz izmaiņām nodokļu sistēmā, galvenokārt uzkrājot naudu, nevis ieguldot pamatlīdzekļos. Iespējams, ka atsevišķiem uzņēmumiem ir bijusi pozitīva ietekme uz investīcijām un produktivitāti, tomēr makroekonomikas līmenī tūlītēja ietekme uz darba ražīgumu un IKP pieaugumu netika novērota. Igaunijā, kas reinvestētās peļņas modeli ieviesa 2000. gadā, UIN ieņēmumi reformas

³³² EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

³³³ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³³⁴ EC (2020). 2020. gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

³³⁵ EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. COM(2022) 619 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³³⁶ EC (2021). EUROMOD Country Report Latvia 2018-2021. Pieejams: https://stat.gov.lv/sites/default/files/Petniecibai/Petijumu_rezultati/EUROMOD%20country%20report.pdf

³³⁷ OECD (2019). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2019_f8c2f493-en#page33

³³⁸ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page28

³³⁹ Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf

³⁴⁰ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

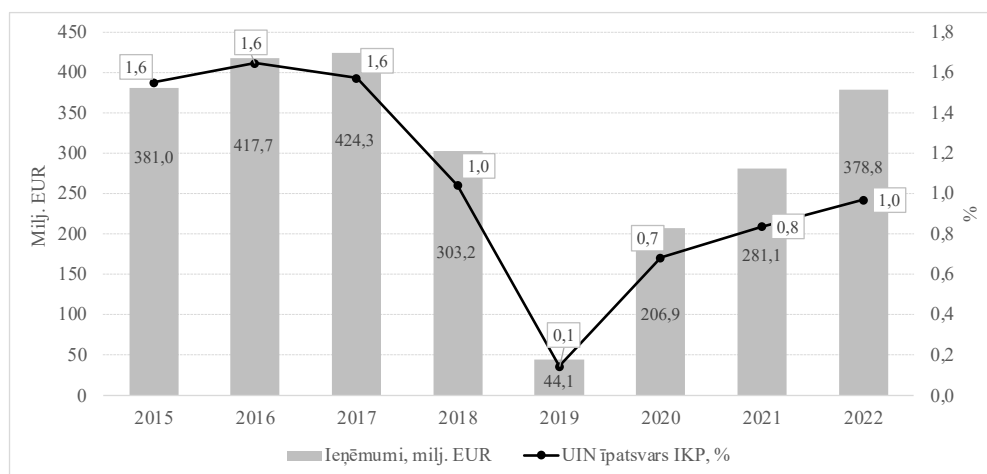

pirmajos trīs gados samazinājās apmēram uz pusi, bet pēc tam ieņēmumu attiecība pret IKP atgriezās pirms reformas līmenī. Paredzams, ka Latvijā UIN ieņēmumi sāks pieaugt no 2020. gada, tomēr pastāv risks, ka tiks saglabāta liela peļņas daļa, pateicoties priekšrocībām, ko sniedz atliktais nodoklis, tādējādi ietekmējot nodokļu ieņēmumus ilgākā laika posmā^{341,342}. Tāpēc valdībai rūpīgi jāizvērtē reformas ietekme uz nodokļu ieņēmumiem, uzņēmējdarbības stimuliem, ēnu ekonomiku un investīcijām, lai novērtētu, vai šāda reforma dod gaidītos ieguvumus³⁴³. Tajā pašā laikā Latvijas Bankas pirms nodokļu reformas veiktie aprēķini norādīja, ka ieņēmumu kritums valsts budžetā, mainot UIN modeli, būs īstermiņā pārejošs un vidējā termiņā pozitīvs³⁴⁴.

Jāuzsver arī, ka uzņēmumu faktiskās nodokļu likmes samazināšana peļņai un dividendēm dod vislielāko labumu bagātākajiem iedzīvotājiem, jo bagātākajiem 20% mājsaimniecību pieder aptuveni 80% no finanšu bagātības. Turklāt mazāki valsts ieņēmumi ierobežo resursus sabiedriskajiem pakalpojumiem, no kuriem ir atkarīgas neaizsargātākās iedzīvotāju grupas^{345,346}.

Uzņēmumu ienākuma nodokļa jomā VNPP 2018-2021 tika iestrādāti Latvijas Bankas priekšlikumi, paredzot tādu pašu nodokļa aplikšanas modeli kā Igaunijā. Jaunā reinvestētās peļņas modeļa ieviešana paredzēja arī vairuma uzņēmumu ienākuma nodokļa atvieglojumu atcelšanu. VNPP 2018-2021 paredzētā reforma UIN jomā tika pilnībā ieviesta.

Pāreja uz jauno UIN režīmu, kurā ar nodokli tiek aplikta tikai dividenžu izņemšana, radīja lielākas pagaidu izmaksas 2019. gadā un mazākus ieņēmumus vidējā termiņā, jo šķiet, ka uzņēmumi saglabāja peļņu vairāk, nekā sākotnēji plānots³⁴⁷. Jaunākie pieejamie dati par Valsts ieņēmumu dienesta (VID) administrētajiem nodokļu ieņēmumiem norāda uz būtisku UIN ieņēmumu samazinājumu, sākot ar 2018. gadu (6. attēls).

6. attēls. Uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi (milj. EUR) un to īpatsvars IKP (%) Latvijā 2015.-2022. gadā³⁴⁸

Saskaņā ar VID datiem uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumu apjoms pēc 2018. gada nodokļu sistēmas reformas ir ievērojami samazinājies un pazeminājies ir arī tā īpatsvars no IKP. Tikai 2022. gadā UIN

³⁴¹ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

³⁴² OECD (2017). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2017_eco_surveys-lva-2017-en#page32

³⁴³ OECD (2019). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2019_f8c2f493-en#page33

³⁴⁴ Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf

³⁴⁵ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

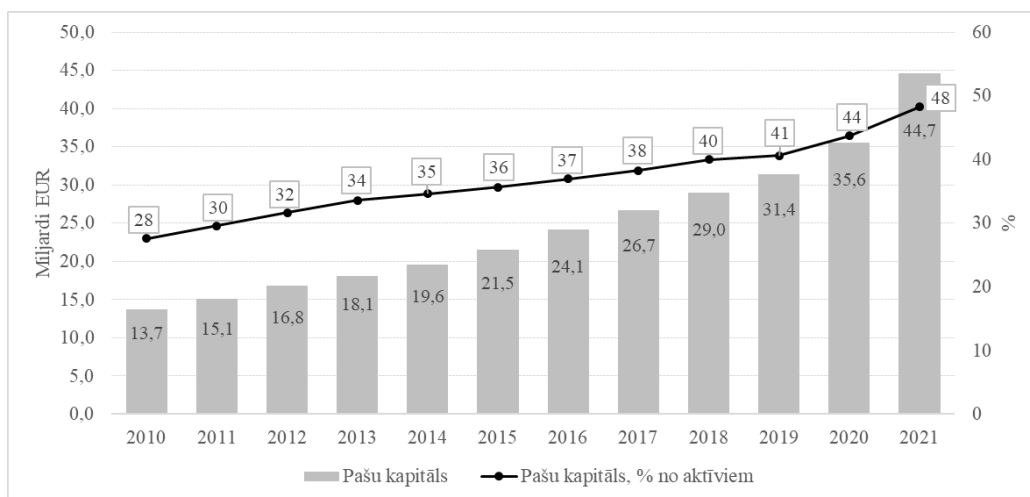
³⁴⁶ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³⁴⁷ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

³⁴⁸ Avots: autoru veidots pēc Valsts Ieņēmumu dienesta datiem: VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/vid-administratie-kopbudzeta-ienemumi>; Valsts Kase / Mēnešu pārskati. Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/parskati/kopbudzeta-izpildes-parskati/menesa-parskati>; CSB [IKP040]

apjoms sasniedza 2015. gada līmeni, tomēr tā īpatsvars IKP joprojām ir zemāks kā pirms 2018. gada izmaiņām.

Sākotnējā UIN reformas ietekmes aprēķinā tika pieņemts, ka pozitīvais efekts būs vērojams vidējā termiņā un peļņa, kas tiks atstāta uzņēmumā, palielinās pamatkapitāla apjomu un uzlabos uzņēmumu bilanci kopumā. Šāds pieņēmums balstījās uz faktu, ka pēc Igaunijā veiktas līdzīgas reformas tās uzņēmumi kopumā kļuva labāk kapitalizēti nekā Latvijas uzņēmumi³⁴⁹. Jāatzīmē, ka Latvijas uzņēmumu pašu kapitāla apjoms un tā īpatsvars aktīvos pēdējo gadu laikā ir palielinājies nepārtraukti, bet pēc 2019. gada tā apjoms un īpatsvars aktīvos ir pieaudzis straujāk (7. attēls).

7. attēls. Pašu kapitāls (miljardi EUR) un tā īpatsvars no aktīviem (%) Latvijas uzņēmumos 2010.-2021. gadā³⁵⁰

Reformas ietvaros kopā ar citiem UIN atvieglojumiem tika atcelti arī atvieglojumi ieguldījumiem R&D, ko kritizē OECD eksperti, iesakot šo normu izvērtēt, pamatojoties uz pastāvīgi zemo inovāciju jomā sasniegto rezultātu³⁵¹.

Mikrouzņēmumu nodoklis

Izstrādājot savas rekomendācijas Latvijas nodokļu sistēmas 2018. gada reformai, gan Pasaules Banka, gan EK un OECD valstu eksperti ieteica pakāpeniski atcelt mikrouzņēmumu nodokļa (MUN) režīmu. MUN režīms tika kritizēts kā veids, kas ļauj izvairīties no nodokļu maksāšanas un, ņemot vērā lielo MUN maksātāju skaitu, valsts budžetā nesaņemto ieņēmumu apjoms ir ievērojams. MUN režīms arī var kavēt inovatīvu uzņēmumu izaugsmi, motivē uzņēmumus daļu aktivitāšu veikt ēnu ekonomikas zonā, lai saglabātu MUN režīmam atbilstošo apgrozījumu, kā arī samazina iemaksas sociālā nodrošinājuma sistēmā un rada zemu sociālo garantiju segumu. Pasaules Bankas eksperti mikrouzņēmuma nodokļa režīma vietā ieteica ieviest alternatīvas programmas jaunu inovatīvu un dzīvesveida uzņēmumu atbalstam ar dažādiem nodokļu atvieglojumiem, kas būtu vērsti uz mikrouzņēmumiem un mazajiem uzņēmumiem un būtu saistīti ar jaunajos uzņēmumos radītajām darba vietām. Savukārt OECD apskatos uzsvērts, ka jebkurš atbalsts start-up uzņēmumiem ir jāierobežo laikā, lai nekavētu uzņēmumu izaugsmi. Pie tam MUN režīma atcelšanai jābūt pakāpeniskai, lai nodrošinātu pāreju uz vispārējo nodokļu režīmu un atbalstu neaizsargātiem darba ņēmējiem, kas paļaujas uz mikrouzņēmumu nodarbinātību^{352,353}.

³⁴⁹ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

³⁵⁰ Avots: autoru veidots pēc CSB [UFF040]

³⁵¹ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page27

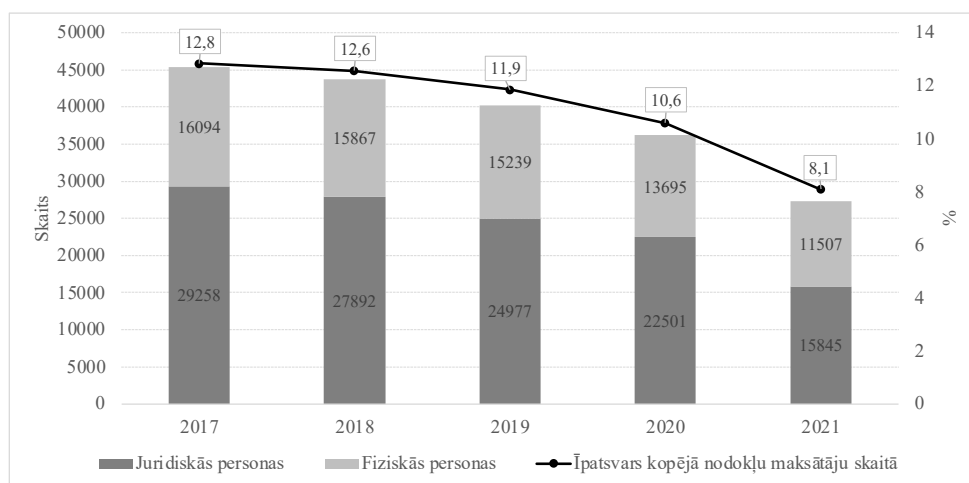
³⁵² World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

³⁵³ OECD (2017). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2017_eco_surveys-lva-2017-en#page32

2018. gada nodokļu reformas ietvaros MUN režīms netika atcelts, tomēr tika ieviesti atsevišķi tā pievilcību un kropļojošo lomu mazinoši pasākumi. Reformas ietvaros tika samazināts MUN noteiktais gada apgrozījuma ierobežojums (no EUR 100 000 uz EUR 40 000), noteikta 20% IIN likme MUN maksātāja izmaksātajām dividendēm un ieviesti ierobežojumi fizisko personu nodarbināšanai vairākos mikrouzņēmumos vienlaicīgi. Novērtējot reformas pirmā viļņa rezultātus, tika atzīts, ka arī turpmāk nepieciešami papildu MUN režīmu ierobežojoši pasākumi³⁵⁴.

Reformas MUN jomā turpinājās, jo ar 2021. gadu stājās spēkā vēl vairākas būtiskas izmaiņas MUN likumā, kuru mērķis bija gan mazināt šī nodokļu režīma konkurenci kropļojošo lomu, gan uzlabot tā darbinieku sociālo nodrošinājumu. Turpmāk tiek būtiski palielinātas MUN likmes (līdz apgrozījumam EUR 25 000 gadā 25%, bet virs šī apgrozījuma – 40%), noteikti ierobežojumi personām, kas var izmantot MUN maksāšanas režīmu (izslēdzot no to skaita SIA), darbiniekiem ieviesta darbaspēka nodokļu piemērošana vispārējā kārtībā un ieviests ierobežojums izmantot MUN režīmu tiem, kas kļūst par PVN maksātājiem³⁵⁵.

Minēto pasākumu rezultātā pakāpeniski samazinās gan mikrouzņēmumu skaits, gan to īpatsvars kopējā nodokļu maksātāju skaitā.

8. attēls. VID reģistrēto MUN maksātāju skaits un to īpatsvars no kopējā nodokļu maksātāju skaita (pēc datiem katra gada 4. ceturksnī, bet par 2021. gadu – 1. ceturkšņa dati)³⁵⁶

2021. gada 1. ceturksnī MUN reģistrēto maksātāju skaits vēl bija 27 352, no kuriem lielākā daļa – 58% bija juridiskās personas, un tas bija par 40% mazāks nekā 2017. gada 4. ceturksnī (8. attēls). Kā norāda jaunākie VID dati, 2022. gada novembrī mikrouzņēmumu nodokļu maksātāju skaits bija vairs tikai 9779³⁵⁷.

Informatīvajā ziņojumā “Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei”³⁵⁸ ir uzsvērts, ka MUN nav sasniedzis tam noteiktos mērķus - mazināt administratīvo un nodokļu slogu, vienlaicīgi ievērojot sabiedrības kopējās intereses godīgas konkurences un sociālās drošības jomā, tāpēc tiek lemts par šī nodokļa režīma pakāpenisku ierobežošanu un pielīdzināšanu vispārējam darbaspēka nodokļu režīmam.

Kapitāla aplikšana ar nodokļiem

Pirms 2018. gadā plānotajām Latvijas nodokļu sistēmas izmaiņām, Pasaules Bankas veiktajā Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējumā tika uzsvērts, ka Latvijā ienākumi no kapitāla tiek aplikti ar ārkārtīgi atšķirīgām likmēm un šāds nodokļu režīms kapitāla ienākumiem ir neefektīvs un rada nevienlīdzību. Pie

³⁵⁴ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

³⁵⁵ Mikrouzņēmumu nodokļa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/215302-mikrouzņēmumu-nodokļa-likums>

³⁵⁶ Avots: autoru veidots pēc VID datiem: VID reģistrēto nodokļu maksātāju skaits. Pieejams: https://www.vid.gov.lv/lv/statistika/statistika-pasvaldibam/T18000_000000_201806

³⁵⁷ VID. Mikrouzņēmumu nodokļa maksātāju skaits 2022. gada 1. novembrī. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/media/5739/download?attachment>

³⁵⁸ FM (2020). Informatīvais ziņojums “Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei”. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40484283>

tam kapitāla ienākumus no viena avota var viegli pārveidot par kapitāla ienākumiem no cita avota, tādējādi pārejot uz ienākumu veidiem, ko apliek ar zemākām likmēm vai neapliek vispār. Tāpēc ir nepieciešams vienots nodoklis par kapitāla ienākumiem, lai izvairītos no nodokļu arbitražas starp personām, starp ar nodokli apliekamām bāzēm un laika gaitā. Tāds pats viedoklis attiecībā uz kapitāla aplikšanu ar nodokļiem ir pausts arī EK ziņojumā par Latviju³⁵⁹. Nodokļu likmes kapitāla ienākumiem ir jāpadara vienveidīgākas, īpaši palielinot nodokļus īpašnieku apdzīvotajiem mājokļiem. Kā uzskata PB eksperti, Latvijā ir jāapsver arī mantojuma aplikšana ar nodokli. Tā kā ieņēmumu īpatsvars no kapitāla nodokļiem Latvijā ir ļoti zems, tā paaugstināšana radītu efektīvāku un taisnīgāku līdzsvaru starp darbaspēka un patēriņa nodokļiem un kapitāla nodokļiem³⁶⁰.

Latvijas Banka ieteica iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmi kapitāla pieauguma ienākumiem palielināt par 5 procentu punktiem (no 15% uz 20%), izlīdzinot likmi ienākumiem neatkarīgi no ienākumu veida, un kapitāla ienākumiem paaugstināt pamatlikmi par 10 procentu punktiem (no 10% uz 20%), arī izlīdzinot likmi ienākumiem neatkarīgi no ienākumu veida. Aplikamo ienākumu bāze šajā gadījumā sašaurinās, jo dividendes turpmāk tiktu apliktas saskaņā ar reformēto UIN regulējumu³⁶¹.

2018. gada nodokļu sistēmas reformas ietvaros VNPP 2018-2021 noteiktais uzdevums vienādot nodokļa likmes kapitālam un kapitāla pieaugumam tika sekmīgi izpildīts un tika ieviestas Latvijas Bankas ieteiktās iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmju izmaiņas³⁶². Saskaņā ar EK ekspertu viedokli visas izmaiņas kapitāla aplikšanā, ieskaitot UIN sistēmas reformēšanu, pirmajos gados pēc to īstenošanas radīs lielas fiskālās izmaksas un paredzams, ka ieņēmumi no kapitāla nodokļiem pazemināsies^{363,364}.

Lai gan OECD eksperti pozitīvi vērtēja reformas rezultātā palielināto nodokļa likmi mājāsaimniecību saņemtajiem kapitāla ienākumiem, tomēr zemā kapitāla nodokļu daļa no kopējiem ieņēmumiem joprojām ir pakļauta starptautisko institūciju kritikai. Kā pierāda pētījumi, tikai atsevišķos gadījumos zemākas nodokļu likmes kapitālam ir radījušas būtisku nodokļu ieņēmumu pieaugumu. Lai gan lielākajai daļai valstu, tai skaitā arī Latvijai, kopumā pastāv pozitīva sakarība starp nodokļu likmju līmeni un nodokļu ieņēmumiem, tomēr mazākam nodokļu slogam kapitālam ir regresīva ietekme uz sadali, jo

- mājāsaimniecībām ar augstiem ienākumiem pieder lielāka daļa finanšu un īpašuma bagātības un tās gūst vairāk ienākumu no kapitāla;
- mazāki kapitāla nodokļu ieņēmumi samazina valsts resursus pārdales politikai, kas vairāk paredzēta mājāsaimniecību ar zemiem ienākumiem atbalstam^{365,366,367}.

Pasaules Bankas eksperti Latvijā iesaka apsvērt mājokļu īpašuma mantojuma nodokļa ieviešanu, lai panāktu taisnīgāku un efektīvāku nodokļu sadalījumu starp darbaspēku, patēriņu un kapitālu³⁶⁸. Jaunākajā OECD Latvijas ekonomikas apskatā uzsvērts, ka nodokļu sistēmas sadales efektivitāti Latvijā ierobežo dāvinājuma vai īpašuma nodokļa trūkums, lai gan ar iedzīvotāju ienākuma nodokli tiek aplikti saņēmēji, kas nav dāvinātāja vai mirušā laulātais un bērni. Turklāt nerealizētais kapitāla pieaugums tiek atbrīvots no nodokļa nāves brīdī un tā vērtība pakāpeniski pieaug, līdz ar to kapitāla pieaugums netiek aplikts ar nodokli vairākās paaudzēs. Latvija varētu vai nu ieviest pilnīgāku dāvanu/īpašuma aplikšanas ar nodokli sistēmu,

³⁵⁹ EC (2017). Country Report Latvia 2017. Commission Staff Working Document SWD(2017) 79 final. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2017-european-semester-country-report-latvia-en.pdf>

³⁶⁰ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

³⁶¹ Latvijas Banka (2017). Nodokļu stratēģija 20/20. Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2017-02/Nodoklu_strategija_20_20_2017.pdf

³⁶² FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

³⁶³ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

³⁶⁴ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³⁶⁵ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³⁶⁶ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513; {COM(2020) 150 final} final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

³⁶⁷ OECD (2017). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2017_eco_surveys-lva-2017-en#page32

³⁶⁸ Latvijas Banka (2016). Latvijas nodokļu sistēmas izvērtējums. Projekts. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/176/download>

vai arī uzskatīt, ka visi kapitāla pieaugumi tiek realizēti nāves brīdī, vai vismaz nepieļaut bāzes palielināšanos, lai izvairītos no īpašuma nodošanas starp paaudzēm, kas rada arvien koncentrētāku bagātību. Tomēr OECD eksperti arī atzīst, ka nav skaidrs, cik daudz papildus ieņēmumu radītu šāda nodokļa ieviešana, jo tam ir augstas administratīvās izmaksas un varētu būt neliela negatīva ietekme uz uzkrājumu veidošanas stimuliem³⁶⁹.

Īpašuma nodokļi

Īpašuma nodokļu reformu kā īpaši būtisku valsts budžeta ieņēmumu palielināšanai pirms 2018. gadā plānotajām izmaiņām Latvijas nodokļu sistēmā uzsvēra gan Pasaules Bankas, gan EK un OECD valstu eksperti. Ņemot vērā par ES un OECD valstu vidējiem rādītājiem zemāku ieņēmumu īpatsvaru no īpašuma nodokļiem, īpašuma nodokļa reformai Latvijā varētu būt būtisks pozitīvs fiskālais efekts.

Pasaules Bankas eksperti jau 2016. gadā atzina, ka nekustamā īpašuma nodokļa palielināšana Latvijā būs sarežģīts uzdevums, jo mēģinājumi tuvināt mājokļu nodokļa aprēķinu sistēmu tirgus vērtībai ir saskārušies ar ievērojamu politisko pretestību, ņemot vērā paredzamo ievērojamo nodokļu palielinājumu atsevišķām dzīvojamo īpašumu kategorijām. Pretestību rada fakts, ka Latvijā, tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas ekonomikās, īpašuma vērtība ne vienmēr ir cieši saistīta ar nodokļu maksātāja finansiālo stāvokli. Tomēr PB eksperti ieteica ievērot plānoto grafiku un pakāpeniski tuvināt nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības tirgus vērtībām. Vienlaicīgi tika kritizēti priekšlikumi zemākas vērtības īpašumam noteikt zemākas novērtējuma likmes vai zemākas nodokļa likmes, vai arī paaugstināt maksimālo īpašuma vērtību, kam piemēro zemāku novērtējuma koeficientu, jo šāda sistēma ne vienmēr nāktu par labu īrniekiem ar zemiem ienākumiem. Analizējot dažādus iespējamus īpašuma nodokļa atvieglojumu scenārijus, Pasaules Bankas eksperti uzsvēra, ka atvieglojumi jāsaista ar iedzīvotāju maksātspēju un mājokļa apdzīvotība nav maksātspējas rādītājs. Bagātākiem iedzīvotājiem īpašums visdrīzāk pieder, kamēr mazāk nodrošinātie bieži to irē, tāpēc atbrīvojums īpašumā esošajiem nekustamā īpašuma objektiem būtu ļoti netaisnīgs, jo dārgas dzīvojamās mājas īpašnieks varētu pretendēt uz atbrīvojumu, bet īrnieks ar zemiem ienākumiem nevarētu. Līdzīgi netaisnīgs rezultāts varētu būt panākams, nosakot diferencētas likmes atkarībā no īpašuma vērtības - tādējādi liela struktūra, piemēram, daudzdzīvokļu nams, tiktu uzskatīta par augstu vērtību (un līdz ar to tai tiktu piemērota maksimālā nodokļa likme), pat ja tajā esošās atsevišķās dzīvokļu vienības būtu ļoti pieticīgas. Tā kā var pieņemt, ka namīpašnieki īpašuma nodokļu slogu uzliek saviem īrniekiem augstākas īres maksas veidā, īrnieki maksās augstāku likmi. Tajā pašā laikā PB pieļāva 90% nekustamā īpašuma nodokļa samazinājumu mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem, kuru iespējams attiecināt arī uz mājāsaimniecībām ar nedaudz lielākiem ienākumiem, samazinot atvieglojuma procentu. Kopumā PB ienākumu sadales problēmas ieteica risināt ar tiešo ienākuma nodokli un atvieglojumiem, nevis ar pasākumiem īpašuma nodokļa sistēmā³⁷⁰.

Sakarā ar aktīvai starptautisko institūciju kritikai pakļauto augsto nodokļu slogu zemo algu saņēmējiem un ieteikumu nodokļu slogu novirzīt uz kapitālu un īpašumu, tieši īpašuma nodokļa palielinājums varētu kompensēt pašvaldībām potenciālo iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazinājumu. Tāpēc arī EK ieteikumos un OECD ziņojumā attiecībā uz nekustamā īpašuma nodokli ietilpa līdzīgas rekomendācijas – sakārtot īpašumu kadastrālās vērtības un palielināt nodokļa likmes. Atšķirības bija vērojamas abu institūciju ieteikumos attiecībā uz zemo ienākumu mājāsaimniecību aizsardzību – OECD eksperti ieteica ieviest atbrīvojumus no nodokļa zemo ienākumu mājāsaimniecībām, nosakot piemērotu apliekamās vērtības sliekšni³⁷¹, kamēr EK eksperti ieteica īpašuma nodokļa atlaides pārveidot par nodokļu atlikšanu neaizsargātajām iedzīvotāju grupām, ļaujot uzkrāt nodokļa saistības. EK ieteikumos īpaši kritikai tika pakļauta lauksaimniecības zemes aplikšana ar nodokli, jo kadastrālās vērtības maksimālajam pieaugumam bija noteikta 10% gada robeža, kas, ņemot vērā zemes vērtības straujo pieaugumu, ko radīja gan spekulatīva

³⁶⁹ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page1

³⁷⁰ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

³⁷¹ OECD (2017). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2017_eco_surveys-lva-2017-en#page32

rīcība, gan valdības atbalsts hipotēkām un ES vienotās likmes atbalsta maksājumi, samazināja īpašuma nodokļa efektivitāti kā līdzekli pret spekulatīvu rīcību³⁷².

Latvijas nodokļu sistēmas 2018. gada reformas ietvaros nekustamā īpašuma nodokļa jomā bija paredzēta nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības pārskatīšana un sakārtošana, šo pasākumu rezultātā prognozējot ikgadēju nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumu palielinājumu. Tomēr plānotās izmaiņas nekustamā īpašuma kadastrālajās vērtībās, kas palielinātu NĪN, kā tas bija plānots, ieviešot nodokļu reformu, netika veiktas³⁷³. Tāpēc kopumā starptautisko institūciju ieteikumi Latvijai nekustamā īpašuma nodokļa jomā joprojām ir līdzīgi pirms 2018. gada nodokļu reformas saņemtajiem ieteikumiem.

Latvijā 2020. gadā ieņēmumi no īpašuma nodokļiem bija 1,0% no IKP salīdzinājumā ar ES vidēji 2,3% no IKP. EK eksperti prognozē nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumu samazināšanos, saistot to ar atkārtoti atlikto nekustamā īpašuma kadastrālo vērtību atjaunošanu. Atbilstoši starptautiskajai praksei, īpašuma vērtībām, kas tiek izmantotas īpašuma nodokļa aprēķinam, ir jāatbilst tirgus vērtībām ar divu gadu nobīdi. Plānotā atjaunināšana 2020. gadā tika atlikta uz 2022. gadu un pašlaik īpašumu kadastrālā vērtība joprojām atspoguļo 2012./2013. gada tirgus vērtības. Lielākā daļa nekustamā īpašuma nodokļa tiek iekasēta par zemi, un šobrīd lielākā atšķirības starp kadastrālajām un tirgus vērtībām ir lauksaimniecības zemei un jaunbūvējamiem dzīvokļiem. Kā uzsver eksperti, nekustamā īpašuma nodokļa izkropļojumi rada nevienlīdzīgu attieksmi pret nodokļu maksātājiem, jo līdzīgiem īpašumiem var būt ievērojami atšķirīgas īpašuma nodokļa saistības, ko rada gan kadastrālo vērtību iesaldēšana, gan plašais pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētais un arī praksē pielietotais nekustamā īpašuma nodokļa atlaižu klāsts. Pie tam turīgākās pašvaldības mēdz piešķirt vairāk nodokļa atlaižu un izmantot tās kā līdzekli iedzīvotāju piesaistei, tādējādi gūstot ieņēmumus no ienākuma nodokļa (piemēram, 2018. gadā 58% no kopējā atvieglojumu apmēra veidoja Rīgas domes piešķirtie nodokļa atvieglojumi³⁷⁴). Līdz ar to dažādi kropļojumi kavē vienotu īpašuma nodokļa piemērošanu un vienlīdzīgu attieksmi pret visiem Latvijas nodokļu maksātājiem neatkarīgi no viņu dzīvesvietas. Kadastrālās vērtības iesaldēšanai un vispārējām atlaidēm ir regresīva sadales ietekme, jo īpašuma bagātība koncentrējas māsaimniecībās ar augstākiem ienākumiem^{375,376,377}.

Kā norāda Valsts kases dati, ieņēmumi no nekustamā īpašuma nodokļa ir pakāpeniski pieauguši (no 128 milj. EUR 2010. gadā uz 226 milj. EUR 2021. gadā), pēdējo piecu gadu periodā stabilizējoties virs 220 milj. EUR. Vairāk nekā pusi no nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumiem nodrošina nodoklis par zemi (52% 2021. gadā), kam seko nodoklis par ēkām (31%) un mājokļu nodoklis (17%). Nekustamā īpašuma nodokļa īpatsvars no IKP ir svārstījies robežās no 0,7% līdz 0,9%, samazinoties par 0,1 procentpunktu pēc 2018. gada (9. attēls).

OECD valstu jaunākajā ekonomikas apskatā ir uzsvērts, ka nekustamā īpašuma nodoklis Latvijā joprojām ir neizmantota iespēja vienlīdzīgākai ienākumu un bagātības pārdalei, kā arī iespējai gūt papildus ieņēmumus valsts budžetā. Tomēr lēmums nepaaugstināt nodokli ir saistīts ar pieņēmumu, ka tas samazinās Latvijas konkurētspēju, vismaz Baltijas reģionā, kā arī apsvērumu, ka daudzi nekustamā īpašuma īpašnieki nevar atļauties lielāku nodokļu slogu. Tomēr OECD eksperti atzīmē, ka konkurētspējas apsvērumi, visticamāk, attiecas tikai uz uzņēmējdarbības īpašumiem, un, ieviešot budžeta ieņēmumus palielinošu nodokļa reformu, varētu izvairīties no zemas vērtības dzīvojamo īpašumu aplikšanas ar nodokli, nosakot tiem minimālo aplikamās vērtības sliekšni līdzīgi kā Lietuvā³⁷⁸. Tomēr māsaimniecību ar zemiem ienākumiem aizsardzības pasākumi ir rūpīgi jāizvērtē, jo EK ziņojumā tiek kritizēts priekšlikums aplikēt ar nodokli tikai galvenās dzīvesvietas, kuru vērtība pārsniedz 100 000 EUR, kas atbrīvotu lielāko daļu

³⁷² EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf

³⁷³ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

³⁷⁴ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

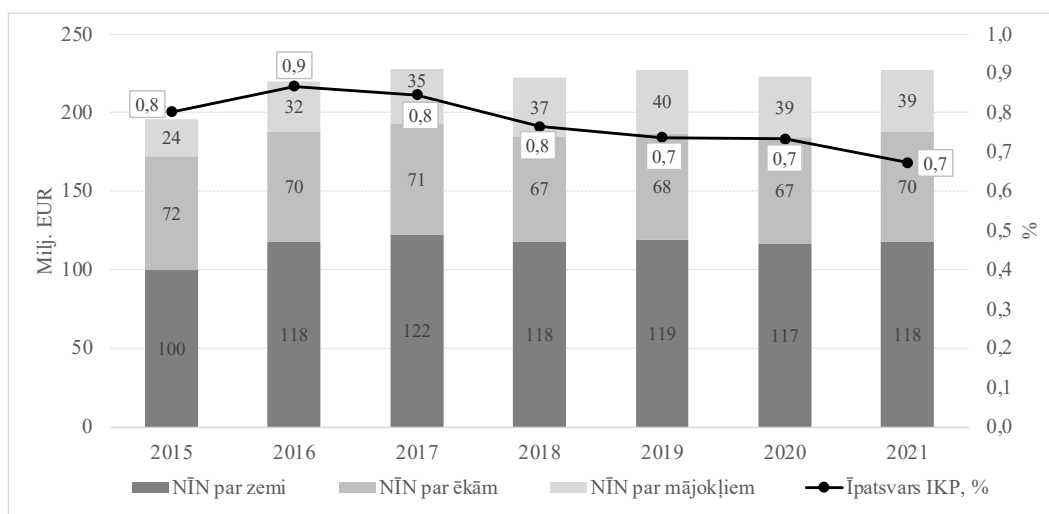
³⁷⁵ EC (2018). Country Report Latvia 2018. Commission Staff Working Document SWD(2018) 212 final/2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-latvia-en_1.pdf

³⁷⁶ EC (2019). Country Report Latvia 2019. Commission Staff Working Document SWD(2019) 1013 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³⁷⁷ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

³⁷⁸ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page27

mājsaimniecību no nodokļa maksāšanas un nodokļu ieņēmumos izmaksātu aptuveni 0,2% no IKP. Arī, plānojot ieviest īpašas vērtības individuālo mājokļu aplikšanai ar nodokli, to ar nodokli aplikamā vērtība atkal kļūtu attālināta no tirgus vērtības³⁷⁹.

9. attēls. Nekustamā īpašuma nodokļa apmērs (milj. EUR) un tā īpatsvars (%) no IKP Latvijā 2015.-2021. gadā³⁸⁰

EK uzsver, ka zemie nodokļu ieņēmumi ir viens no galvenajiem šķēršļiem efektīvai Latvijas veselības sistēmas un sociālo problēmu risināšanai, tāpēc tieši īpašuma nodokļa sistēma Latvijā būtu piemērota sociālās aprūpes vajadzību apmierināšanai, jo īpašuma nodoklis tiek iekasēts un administrēts pašvaldību līmenī. Tāpēc lielāki nodokļu ieņēmumi nonāktu tieši pašvaldībās, kas pirmās risina iedzīvotāju sociālās vajadzības. Kadastra un atlaižu sistēmu varētu pārveidot, lai tā pareizi atspoguļotu īpašuma tirgus vērtības, vienlaikus padarot atlaižu sistēmu ekonomiski pamatotu (lai piesaistītu uzņēmumus mazāk attīstītajiem reģioniem) un sociāli motivētu (piemēram, lai aizsargātu maznodrošinātos, kas vēsturiski dzīvo Rīgas aglomerācijā)³⁸¹.

3. Nodokļi ar potenciālu vides, klimata un veselības problēmu risināšanā

Starptautisko institūciju pētījumi un jaunākie politikas lēmumi akcentē divas lielas problēmu un izaicinājumu grupas – SEG emisiju samazināšanas nepieciešamību, lai palēninātu klimata izmaiņas, un pieaugošo sabiedrības veselības apdraudējumu, ko rada pārmērīgs neveselīgas pārtikas lietošanas apjoms. Jaunākās tendences norāda, ka arvien aktuālāka kļūst nodokļu politikas kā instrumenta izmantošana, lai koriģētu vai risinātu ar vides, klimata un sabiedrības veselību saistītas problēmu jomas, un arī ir ievērojami palielinājies šiem jautājumiem veltīto pētījumu apjoms.

Viens no Latvijas, Eiropas un visas pasaules izaicinājumiem ir būtiski samazināt siltumnīcefektu izraisošo gāzu (SEG) emisijas. Ņemot vērā, ka Latvija ir ES dalībvalsts, Latvijas SEG mērķi ir saistīti ar ES SEG emisiju samazināšanas mērķiem, kā arī ar starptautisko klimata politiku. 2020. gadā lielāko īpatsvaru Latvijas SEG emisiju ieguldījumā veidoja enerģētikas sektors, transports un lauksaimniecība (attiecīgi ar 35,1%, 29,7% un 21,5%, neskaitot zemes izmantošanu, zemes izmantošanas maiņu un mežsaimniecību (ZIZIMM), bet ieskaitot netiešās CO₂ emisijas)³⁸². Enerģētikas sektors tiek uzskatīts par ES Emisijas kvotu tirdzniecības sistēmā (ETS) ietilpstošu darbību ar kopīgu SEG emisiju apjoma samazināšanas mērķi, kura izpildes organizēšana ir Eiropas Komisijas atbildība. Abi pārējie emisiju apjoma ziņā nozīmīgākie sektori pārstāv t.s. ne-ETS darbības ar katrai valstij pārdalītām ne-ETS mērķu izpildes saistībām. Saskaņā ar

³⁷⁹ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

³⁸⁰ Avots: autoru veidots pēc Valsts kases datiem. Valsts kase: Mēneša pārskati. Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/parskati/kopbudzeta-izpildes-parskati/menesa-parskati>; CSB [IKP040]

³⁸¹ EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final}. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

³⁸² LVĢMC (2022). 2022.gada siltumnīcefekta gāzu inventarizācijas kopsavilkums. Pieejams: https://videscentrs.lv/gmc/SEG_kopsavilkums

Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centra³⁸³ aprēķiniem Latvijas kopējā SEG emisiju apjomā dominējošajām ne-ETS darbību SEG emisijām līdz 2030. gadam noteiktais samazinājuma mērķis (-17% salīdzinājumā ar 2005. gadu) netiks sasniegts scenārijā ar esošajiem pasākumiem un tāpēc nepieciešams īstenot scenāriju ar papildus pasākumiem.

Kā uzsvērts OECD (2019)³⁸⁴ pētījumā, kas aptver 52 valstis, ieskaitot OECD, ES-28 un G20, arvien lielākam skaitam cilvēku ir liekais svars un aprēķināts, ka tas OECD valstīs IKP samazinās vidēji par 3,3% (Latvijā šis rādītājs ir viens no lielākajiem – vidēji 4,5% 2020.-2050. gada periodā). Latvijā saskaņā ar jaunākajiem OECD datiem iedzīvotāju ar lieko svaru un aptaukošanos īpatsvars ir 58,8% no pieaugušo iedzīvotāju populācijas³⁸⁵. Veselības problēmas, kas saistītas ar pieaugušo liekā svara līmeni, palielina darba kavējumus un samazina produktivitāti, kaitē iedzīvotāju veselībai un labklājībai, pazemina bērnu sasniegumus skolā un palielina bezdarba risku un saīsina mūža ilgumu pieaugušajiem. OECD valstis tērē apmēram 8,4% no sava veselības aprūpes budžeta, lai nodrošinātu ar lieko svaru saistīto slimību ārstēšanu. Kā uzskata OECD eksperti, nākamajās trīs desmitgadēs liekais svars OECD valstīs prasīs 92 miljonus dzīvību, savukārt aptaukošanās un ar lieko svaru saistītās slimības līdz 2050. gadam samazinās paredzamo dzīves ilgumu par gandrīz 3 gadiem. Arī EP stratēģijas “No lauku līdz galdam” ietvaros ir atzīts, ka vairuma eiropiešu uzturs neatbilst ieteikumiem par veselīgu uzturu un ir nepieciešama patēriņa paradumu maiņa, lai palielinātu ilgtspējīgi un reģionāli ražotas augu izcelsmes pārtikas produktu patēriņu (piemēram, svaigi augļi un dārzeņi, veseli graudi un pākšaugi), kā arī risinātu gaļas un ultraapstrādātu produktu, kā arī produktu ar augstu cukura, sāls un tauku saturu pārmērīgu patēriņu³⁸⁶. Pētījuma 5. nodaļā tika apkopoti vairāku pētījumu, kas analizēja potenciālās pārtikas cenu izmaiņu un veselīgas pārtikas patēriņa korelācijas, rezultāti, daudzos gadījumos nepiedāvājot konkrētu instrumentu pārtikas produktu cenu ietekmēšanai, tāpēc pētījumos minētos efektus var panākt gan ar PVN vai akcīzes nodokli, gan ar specifiskiem produktu nodokļiem, kā arī subsīdiju ieviešanu. Vairākās valstīs jau ir ieviesti nodokļi t.s. neveselīgajai pārtikai, kas sakrīt ar jaunākajiem stratēģijas “No lauka līdz galdam” mērķiem neveselīgas pārtikas patēriņa ierobežošanā. Lai cīnītos pret aptaukošanos un sirds slimībām, Dānija 2011. gadā ieviesa piesātināto tauku pārtikas akcīzes nodokli, piemērojot piemaksu pārtikai ar vairāk nekā 2,3% piesātināto tauku. Lai gan šis nodoklis, nesāņemot pietiekamu politisko atbalstu, 2012. gadā tika atcelts, tā ieviešanas ietekmē saskaņā ar Vallgārda u.c. (2014)³⁸⁷ pētījumu produktu ar augstu piesātināto tauku saturu patēriņš samazinājās. Saskaņā ar Pasaules veselības organizācijas ieteikumiem, nodoklis cukurotiem bezalkoholiskajiem dzērieniem ir ieviests vairākās valstīs, piemēram, Francijā, Čīlē, Dānijā, Anglijā, Portugālē, ASV, Meksikā, un tā pārnese uz cenām svārstās no 40% līdz vairāk par 100%, bet ietekme uz mērķa dzērienu patēriņu kopumā ir būtiska, bet neliela. Piemēram, Francijā šis nodoklis samazināja mērķa dzērienu patēriņu vidēji par mazāk nekā 5% (Le Bodo u.c., 2022³⁸⁸), bet ASV – par 21% (Falbe u.c., 2016³⁸⁹). Teng u.c. (2019)³⁹⁰ veikta meta-analīze, apkopojot 17 pētījumu datus par šāda nodokļa ieviešanas ietekmi 22 jurisdikcijās, norāda, ka 10% cukuroto bezalkoholisko dzērienu nodoklis samazina šādu dzērienu patēriņu par vidēji 13,3%. Pasaules Veselības organizācija (2022)³⁹¹ veica pētījumu par ar cukuru saldināto bezalkoholisko dzērienu nodokļiem Eiropas reģionā, kuru ieviešanas mērķis bija daļa no centieniem novērst sirds un asinsvadu slimības un diabētu.

³⁸³ VARAM (2021). Informatīvais ziņojums “Par siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas un oglekļa dioksīda piesaistes saistību izpildi”. Pieejams: <https://tapportals.mk.gov.lv>

³⁸⁴ OECD (2019). The Heavy Burden of Obesity: The Economics of Prevention. OECD Health Policy Studies. Pieejams: <https://www.oecd.org/health/the-heavy-burden-of-obesity-67450d67-en.htm>

³⁸⁵ OECD (2022). Overweight or obese population (indicator). doi: 10.1787/86583552-en. Pieejams: <https://data.oecd.org/healthrisk/overweight-or-obese-population.htm>

³⁸⁶ EP (2020). Compromise Amendment 30 “Healthy diets”. In “European Parliament 2020/2260 (INI) 29.6.2021 COMPROMISE AMENDMENTS 1-48”. Pieejams: <https://www.tappcoalition.eu/images/1231647EN-final-compromises-for-circulation-29-06-2021-1631276460.pdf>

³⁸⁷ Vallgārda, S., Holm, L., Jensen, J.D. (2014). The Danish tax on saturated fat: why it did not survive. *European Journal of Clinical Nutrition*, Volume 69, p. 223-226.

³⁸⁸ Le Bodo, Y., Etilé, F., Chantal, J., Friant-Perrot, M., Bretone, E., Lecocq, S., Boizot-Szantai, C., Bergeran, S., Jabot, F. (2022). Public health lessons from the French 2012 soda tax and insights on the modifications enacted in 2018. *Health Policy*, Volume 126, Issue 7, p. 585-591.

³⁸⁹ Falbe, J., Thompson, H.R., Becker, C.M., Rojas, N., McCulloch, C.E., Madsen, K.A. (2016). Impact of the Berkeley Excise Tax on Sugar-Sweetened Beverage Consumption. *American Journal of Public Health* 106, No. 10, pp. 1865-1871.

³⁹⁰ Teng, A.M., Jones, A.C., Mizdrak, A., Signal, L., Genç, M., Wilson, N. (2019). Impact of sugar-sweetened beverage taxes on purchases and dietary intake: Systematic review and meta-analysis. *Public Health*, Volume 20, Issue 9, pp. 1187-1204.

³⁹¹ WHO (2022). Sugar-sweetened beverage taxes in the WHO European Region: success through lessons learned and challenges faced. WHO Regional Office for Europe. Pieejams: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2022-4781-44544-63081>

Šādi nodokļi akcīzes nodokļu vai nodevu veidā ir ieviesti 10 ES valstīs, t.sk. Latvijā, kā arī Beļģijā, Somijā, Francijā, Ungārijā, Īrijā, Monako, Norvēģijā, Portugālē un Apvienotajā Karalistē. Septiņās no 10 valstīm nodokļu ieviešanas prioritāte bija arī valsts ieņēmumu palielināšana. Nodokļi tika ieviesti sadarbībā starp veselības un nodokļu politikas veidotājiem, un pret to ieviešanu asi iebilda dzērienu ražotāju nozare. Politikas veidotāji turpina nodokļu nosacījumu uzlabošanu un jaunākajās izmaiņās vērojama tendence piemērot augstākas nodokļu likmes dzērieniem ar augstāku cukura saturu. Bíró u.c. (2021)³⁹² analizēja plašam neveselīgās pārtikas klāstam (konfektēm, bezalkoholiskajiem dzērieniem, enerģijas dzērieniem, sāļām uzkodām un garšvielām ar noteiktām uzturvērtības īpašībām) piemēroto akcīzes nodokli Ungārijā, kas tika ieviests 2011. gadā. Pētnieki nonāca pie secinājuma, ka nodoklis aptuveni 0,43 USD apmērā par 1 kg cukurotas pārtikas aptuveni par 3% līdz 10% samazināja saldo pārtikas produktu ražotāju iekšzemes ieņēmumus un par 30% līdz 37% samazināja iekšzemes pārdošanas apjomu pirmajā un otrajā gadā pēc nodokļa ieviešanas. Būtiskā un statistiski nozīmīgā negatīvā ietekme uz pārdošanas apjomu iekšzemē mazinājās pēc aptuveni 3 gadiem pēc nodokļa ieviešanas, visticamāk, pateicoties ekonomikas iziešanai no krīzes. Somija 2011. gadā atkārtoti ieviesa akcīzes nodokļus tādiem saldumiem kā konfektes, šokolāde un saldējums, bet nodoklis 2017. gadā pēc EK iniciatīvas tika atcelts kā konkurenci kropļojošs, jo tas tika piemērots tikai atsevišķām konkrētām saldumu kategorijām, nevis, pamatojoties uz cukura saturu produktos. Saskaņā ar Jysmä u.c. (2019)³⁹³ pētījumu, nodokļa pārnese uz cenu bija pilna vai pat palielināta, bet ietekme uz saldumu patēriņu netika konstatēta, ņemot vērā iespēju iegādāties tuvus aizstājējproduktus.

Vides nodokļi

EK eksperti pirms 2018. gada Latvijas nodokļu sistēmas reformas uzskatīja, ka palielināti nodokļi resursu izmantošanai, ūdens un atkritumu apsaimniekošanai un gaisa piesārņojumam 2025. gadā varētu radīt līdz 0,5% budžeta ieņēmumu pieaugumu, rēķinot no IKP. Gan EK, gan OECD ziņojumos tika uzsvērts, ka poligonu nodoklis sadzīves atkritumiem Latvijā ir viens no zemākajiem ES un tā palielināšana veicinātu pārstrādi un samazinātu atkritumu daudzumu poligonos^{394,395}. Turklāt EK eksperti kā trūkumu atzina vides nodokļu indeksācijas neesamību, kā rezultātā to reālā vērtība un ietekme laika gaitā samazinās³⁹⁶.

Starptautisko institūciju kritikai bija pakļauts arī automašīnu un motociklu nodoklis, kas 2010. gadā tika aizstāts ar transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likumu, kura likmes ir balstītas uz CO₂ emisiju apmēru. Tomēr OECD eksperti norādīja, ka, lai gan jaunā nodokļa ieviešana samazināja emisijas no jaunām automašīnām, tas būtu daudz efektīvāks, ja to piemērotu visiem mehāniskajiem transportlīdzekļiem³⁹⁷. Savukārt EK ziņojumā tika norādīts uz jaunā nodokļa nepietiekamo efektivitāti, lai uzlabotu energoefektivitāti transporta nozarē, jo jauno automašīnu CO₂ emisijas Latvijā joprojām ir vienas no augstākajām ES³⁹⁸.

Latvija ir mērķtiecīgi virzījusies uz videi draudzīgāku nodokļu sistēmu, un pašlaik vides nodokļu īpatsvars ir viens no augstākajiem starp ES dalībvalstīm³⁹⁹ - vides nodokļu ieņēmumi procentos no IKP 2020. gadā bija piekto augstākie ES⁴⁰⁰. Ievērojot starptautisko institūciju rekomendācijas, vides nodokļu likmes

³⁹² Bíró, A. (2021). The impact of sweet food tax on producers and household spending - Evidence from Hungary. *Agricultural Economics*, Volume 52, Issue 4, pp. 545-559.

³⁹³ Jysmä, S., Kosonen, T., Savolainen, R. (2019). A case for zero effect of sin taxes on consumption? Evidence from a sweets tax reform. Pieejams: https://ntanet.org/wp-content/uploads/2020/02/Tuomas-Kosonen-Session1485_Paper2948_FullPaper_1.pdf

³⁹⁴ OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33

³⁹⁵ EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf

³⁹⁶ EC (2015). Country Report Latvia 2015. Commission Staff Working Document SWD(2015) 33 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/cr2015_latvia_en_0.pdf

³⁹⁷ OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33

³⁹⁸ EC (2015). Country Report Latvia 2015. Commission Staff Working Document SWD(2015) 33 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/cr2015_latvia_en_0.pdf

³⁹⁹ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

⁴⁰⁰ EC (2022). Country Report Latvia 2022. Commission Staff Working Document. {COM(2022) 619 final}. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/system/files/2022-european-semester-country-report-latvia_en.pdf

periodiski ir tikušas paaugstinātas, motivējot sabiedrības uzvedības maiņu resursu izmantošanas un vides aizsardzības jomās⁴⁰¹.

VNPP 2018-2021 vides nodokļu jomā bija paredzēts pārskatīt un ieviest dabas resursu nodokļa likmes gaisa piesārņojuma samazināšanai, bet šis uzdevums netika izpildīts⁴⁰². Tomēr reformas dabas resursu nodokļa piemērošanā turpinājās un pēdējos gados tika ieviestas vairākas būtiskas izmaiņas. Ar 2020. gadu tika paaugstinātas nodokļa likmes tādām nodokļa objektu grupām kā dabas resursu ieguve, oglekļa dioksīda (CO₂) emisijas, kā arī akmeņogles, kokss un lignīts (brūnogles), ieviests jauns apliekamais objekts - atkritumu sadedzināšana, un atcelts atbrīvojums no nodokļa samaksas par akmeņoglēm, koksu un lignītu, ja tos izmanto elektroenerģijas ražošanā vai koģenerācijā. Savukārt ar 2021. gadu tika paaugstinātas likmes starptautisko institūciju kritizētajai sadzīves un bīstamo atkritumu apglabāšanai, 2018. gada reformas ietvaros nerealizētajai gaisa piesārņojumam un C kategorijas piesārņojumam⁴⁰³. Arī informatīvajā ziņojumā "Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei" ir iestrādāti priekšlikumi turpināt pakāpeniski paaugstināt nodokļa likmi sadzīves atkritumu apglabāšanai atkritumu poligonos, fiksēto nodokļa maksājumu par C kategorijas piesārņojošo darbību emisijām un likmes par emisijām gaisā⁴⁰⁴.

Attiecībā uz uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu un transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļiem VNPP 2018-2021 bija paredzēta likmju apmēra pārskatīšana reizi trijos gados un šī uzdevuma realizācija bija sekmīga⁴⁰⁵. Lai ilgtermiņā veicinātu sabiedrības paradumu maiņu un mudinātu nomainīt privāto auto vai atjaunot uzņēmuma autoparku, izvēloties videi un sabiedrības veselībai draudzīgākus automobiļus, ar 2021. gadu likumā stājās spēkā grozījumi, kas samazināja nodokļa likmes automobiļiem ar mazāku izmešu daudzumu un palielināja likmes automobiļiem ar lielāku izmešu daudzumu⁴⁰⁶.

Akcīzes nodoklis

Kā uzskata Pasaules Bankas eksperti, galvenais akcīzes nodokļa (AN) iekasēšanas mērķis ir koriģēt sociāli dārgu uzvedību, nevis budžeta ieņēmumus. Tāpēc Latvijai tika ieteikts veikt reformas degvielas jomā, kā arī tabakas un alkohola patēriņa samazināšanai. Saskaņā ar ekspertu viedokli akcīzes nodoklis degvielai ir jāsaista ar CO₂ emisijām, tajā pašā laikā cenšoties nesamazināt Latvijas transporta nozares konkurētspēju. Ieteikumos vides aizsardzības apsvērumu rezultātā tika ierosināts paaugstināt akcīzes nodokļa likmi degvielai, jo īpaši nodokļa likmi privātām vajadzībām izmantotai dīzeļdegvielai. Ierosināto izmaiņu ietekme uz budžeta ieņēmumiem ir atkarīga no nodokļu politikas izmaiņām citās Baltijas valstīs (akcīzes politikas saskaņošana), nodokļu atvieglojumu ieviešanas komerciālajai dīzeļdegvielai un nodokļu administrēšanas efektivitātes. Savukārt alkohola un tabakas izstrādājumu nodokļu reformai sistemātiski jāvērsas pret šo produktu patēriņu, jo to patēriņa ierobežošana varētu palielināt valsts ieguvumus, samazinot veselības, vides un sabiedriskās drošības izmaksas⁴⁰⁷. Arī OECD eksperti uzskatīja, ka nodokļi degvielai Latvijā ir vieni no zemākajiem ES un neatspoguļo degvielas patēriņa relatīvo negatīvo ietekmi uz vidi⁴⁰⁸.

Starptautisko institūciju kritikai tika pakļauti arī atsevišķi akcīzes nodokļa atvieglojumi, kas tiek saukti par videi kaitīgām degvielas subsīdijām un saskaņā ar ekspertu viedokli samazina nodokļa efektivitāti videi kaitīgu patēriņa modeļu mainīšanā. Tāpēc tiek ieteikts atcelt samazināto akcīzes nodokli lauksaimniecībā

⁴⁰¹ EC (2017). Country Report Latvia 2017. Commission Staff Working Document SWD(2017) 79 final. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2017-european-semester-country-report-latvia-en.pdf>

⁴⁰² FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

⁴⁰³ Dabas resursu nodokļa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124707-dabas-resursu-nodokla-likums>

⁴⁰⁴ FM (2020). Informatīvais ziņojums "Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei". Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40484283>

⁴⁰⁵ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

⁴⁰⁶ Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/223536-transportlīdzekļa-ekspluatācijas-nodokļa-un-uzņēmumu-vieglo-transportlīdzekļu-nodokļa-likums>

⁴⁰⁷ World Bank Group (2016). Latvia Tax Review. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34039?show=full&locale-attribute=fr>

⁴⁰⁸ OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33

un apkurē izmantotajai degvielai, kas varētu radīt pozitīvu fiskālo ietekmi un uzlabojumus vides aizsardzības jomā^{409,410}.

EK eksperti kā trūkumu atzina arī akcīzes nodokļa indeksācijas neesamību, kā rezultātā tā reālā vērtība un ietekme laika gaitā samazinās⁴¹¹.

VNPP 2018-2021 bija paredzēts samērā plašs uzdevumu klāsts akcīzes nodokļa jomā, ar tā ieņēmumu pieaugumu kompensējot 2018. gada nodokļu reformas ietvaros paredzēto sociālā atbalsta pasākumu radīto slogu budžetam. 2018. gada nodokļu reformas laikā izpildīto uzdevumu klāstā ietilpst nodokļa likmju paaugstināšana tabakas izstrādājumiem, atsevišķiem alkoholiskajiem dzērieniem, svinu nesaturējošajam benzīnam un dīzeļdegvielai, ko izmanto par degvielu. Savukārt likme iezīmētai (marķētai) dīzeļdegvielai lauksaimniecības produkcijas ražotājiem saskaņā ar vienošanos ar Zemkopības ministriju tiek paaugstināta lēnāk nekā bija paredzēts VNPP 2018-2021. Neskatoties uz starptautisko institūciju kritiku, atbilstoši Ekonomikas ministrijas vērtējumam 2018. gada reformas laikā spēkā esošās AN likmes kurināmajam tika saglabātas nemainīgā līmenī, kas tika pamatots ar 2018. gadā vērojamo globālo energoresursu cenu pieaugumu un ar to saistīto pieaugošo izmaksu slogu uz enerģijas ražotājiem un gala patērētājiem. Attiecībā uz neizpildītajiem uzdevumiem, nav veikts VNPP paredzētais izvērtējums par iespējām ilgtspējīgām biodegvielām (gan šķidrām, gan gāzveida) noteikt minimālo akcīzes nodokļa likmi, ņemot vērā biodegvielu siltumietilpību, nav pārskatīta AN likme smagajai degvielai (mazutam) un nav veikta akcīzes nodokļa likmju pakāpeniska vienādošana gāzveida kurināmajiem (dabasgāze un naftas gāzes), ņemot vērā gāzveida enerģijas produktu siltumietilpību. Joprojām notiek darbs, izvērtējot iespējas piemērot AN no atjaunojamajiem energoresursiem saražotajai gāzei – biometānam, atbilstoši tā izmantošanai pēc ekvivalenta kurināmā vai motordegvielas likmes, kā arī turpinās darbs pie spēkā esošo akcīzes nodokļa atbrīvojumu un atvieglojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējuma^{412,413}.

Lai gan Latvijā ir viens no augstākajiem vides nodokļu īpatsvaram starp ES dalībvalstīm, tomēr arī pēc 2018. gada nodokļu reformas joprojām pastāv starptautisko institūciju kritizētie nodokļa atbrīvojumi, kas samazina nodokļa efektivitāti - samazinātas akcīzes nodokļa likmes apkurei un degvielai, ko izmanto lauksaimnieciskajā ražošanā. Latvijas enerģētikas un klimata plāna projektā ir paredzēts pārskatīt un samazināt nodokļu subsīdijas fosilajam kurināmajam, saskaņojot nodokļus, pamatojoties uz CO₂ emisijām⁴¹⁴. Attiecībā uz atvieglojumu lauksaimniecības produkcijas ražotājiem, pamatojoties uz vienošanos ar Zemkopības ministriju, akcīzes nodokļa likme iezīmētai (marķētai) dīzeļdegvielai no 2020. gada ir noteikta 15% apmērā no AN likmes dīzeļdegvielai, nevis 25% apmērā, kā tas bija paredzēts VNPP 2018-2021⁴¹⁵.

Atsevišķas izmaiņas akcīzes nodokļa jomā, kas atbilst starptautisko institūciju ieteikumiem, ir tikušas veiktas arī pēdējos gados. Ar 2021. gadu tika atcelta samazinātā akcīzes nodokļa likme biodīzeļdegvielai, ko izmanto par degvielu un kurināmo, kā arī noteikta viena nodokļa likme naftas produktiem, kurus izmanto par kurināmo, neatkarīgi no biodegvielas piejaukuma. Lai nodrošinātu Eiropas Direktīvas 2014/94/ES “Par alternatīvo degvielu infrastruktūras ieviešanu” izpildi un veicinātu saspīestās dabasgāzes uzpildes punktu izveidi transportlīdzekļiem, kuros kā degvielu izmanto dabasgāzi, un siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanu transportā, kā arī veicinātu pakāpenisku pāreju uz videi draudzīgākas un gaisa kvalitāti mazāk ietekmējošas degvielas izmantošanu, vairāku gadu periodam (no 2021. gada līdz 2025. gadam) noteikts akcīzes nodokļa samazinājums dabasgāzei, kuru izmanto kā transporta degvielu. Pēdējo gadu periodā ir palielinātas arī akcīzes nodokļa likmes tabakas izstrādājumiem, elektronisko cigarešu šķidrumam

⁴⁰⁹ OECD (2015). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2015_9789264228467-en#page33

⁴¹⁰ EC (2016). Country Report Latvia 2016. Commission Staff Working Document SWD(2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/cr_latvia_2016_en.pdf

⁴¹¹ EC (2015). Country Report Latvia 2015. Commission Staff Working Document SWD(2015) 33 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/cr2015_latvia_en_0.pdf

⁴¹² FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>

⁴¹³ FM (2021). Informatīvais ziņojums “Par spēkā esošo nodokļu atvieglojumu izvērtēšanu”. Projekts: VSS-440 TA-1359. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40488115>

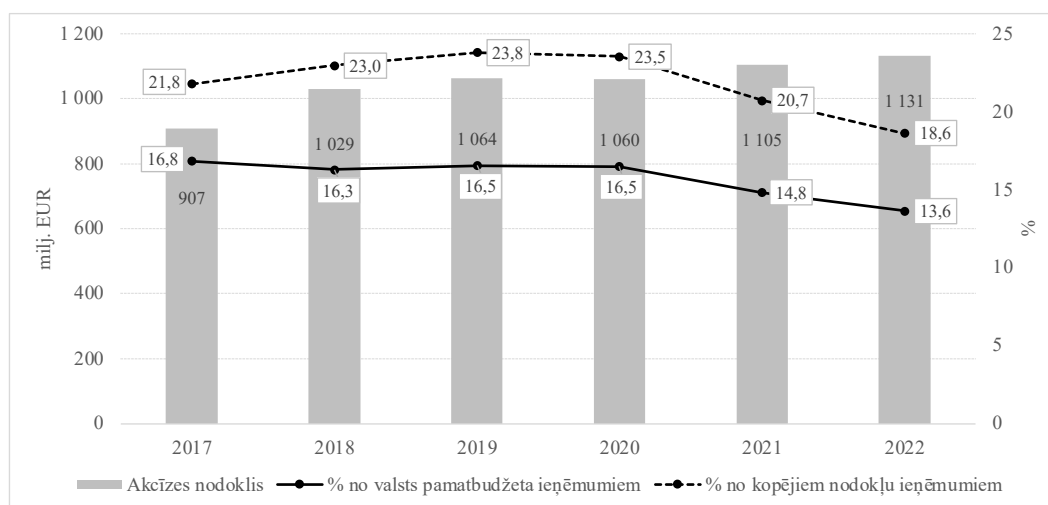
⁴¹⁴ EC (2020). 2020.gada ziņojums par Latviju. Komisijas dienestu darba dokuments SWD(2020) 513. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0513&from=EN>

⁴¹⁵ FM (2020). Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2018.-2021. gadam īstenošanas (ex-post) novērtējums. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/2521/download>; Likuma “Par akcīzes nodokli” 14. panta (2²) daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/81066-par-akcizes-nodokli>

un atsevišķiem alkoholiskajiem dzērieniem⁴¹⁶. Arī informatīvajā ziņojumā “Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei” ir iestrādāts priekšlikums pakāpeniski paaugstināt akcīzes nodokļa likmi tabakas izstrādājumiem⁴¹⁷.

Akcīzes nodokļa piemērošanas galvenais mērķis ir mazināt pārmērīgu tādu produktu patēriņu, kam ir kaitīga ietekme uz vidi vai iedzīvotāju veselību, un kompensēt izmaksas, ko rada akcīzes preču patērēšana. Veicot pētījumu par AN likmju palielināšanas iespējām alkoholam un tabakas izstrādājumiem (BICEPS, 2020⁴¹⁸), ir secināts, ka likmju palielināšanas potenciāls Latvijā pastāv. Tomēr ES valstu pieredze norāda, ka akcīzes nodokļa palielināšana un līdz ar to arī produkta cenas pieaugums stimulē patērētājus iesaistīties pārrobežu tirdzniecībā, iegādāties precis nelegālajā tirgū vai pāriet uz lētākiem aizvietotājiem. Rezultātā akcīzes nodokļa likmes paaugstināšana var izraisīt mazāku patēriņa samazināšanos, nekā sākotnēji plānots, vai pat palielināt un veicināt pārmērīgu patēriņu, tāpēc akcīzes nodokļa reformas jāīsteno vienlaicīgi ar akcīzes nodokļa politikas koordināciju starp pierobežas valstīm, tiesībaizsardzības stiprināšanu un pastiprinātu robežkontroli. Ņemot vērā nelikumīgas tirdzniecības tendences, akcīzes nodokļu palielināšanai vajadzētu būt pakāpeniskai. Cenas pakāpenisks pieaugums ļauj patērētājiem piemēroties, nepārejot uz neapliekamiem aizvietotājiem. Nelieli nodokļu likmju palielinājumi ir mazāk efektīvi, lai mainītu patērētāju uzvedību un samazinātu kopējo patēriņu, bet labāk piemēroti, lai palielinātu nodokļu ieņēmumus, savukārt liels cenu pieaugums, ja to papildina noteikti kontrabandas novēršanas pasākumi, rada lielāku patēriņa samazinājumu. Tāpēc, nosakot AN likmes, jāatrod līdzsvars starp ekonomiskajiem aspektiem un veselības un vides aizsardzības aspektiem.

Reformu rezultātā akcīzes nodokļa ieņēmumi ir pakāpeniski pieauguši un 2022. gadā to apmērs bija par 25% lielāks nekā 2017. gadā. Vienlaicīgi ir samazinājies akcīzes nodokļa ieņēmumu īpatsvars valsts pamatbudžeta ieņēmumos un palielinājies to īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos, tomēr 2021. un 2022. gadā akcīzes nodokļu īpatsvars pakāpeniski samazinās gan pamatbudžeta ieņēmumos, gan kopējos nodokļu ieņēmumos (10. attēls).

10. attēls. Akcīzes nodokļa ieņēmumi (milj. EUR) un to īpatsvars no valsts pamatbudžeta ieņēmumiem un kopējiem nodokļu ieņēmumiem (%) Latvijā 2017.-2022. gadā⁴¹⁹

⁴¹⁶ Likums “Par akcīzes nodokli”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/81066-par-akcizes-nodokli>

⁴¹⁷ FM (2020). Informatīvais ziņojums “Par virzieniem Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2021.-2025.gadam izstrādei”. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40484283>

⁴¹⁸ BICEPS (2020). Akcīzes nodokļa politika Baltijas valstīs: alkoholiskie dzērieni, bezalkoholiskie dzērieni un tabakas izstrādājumi. Pieejams:

https://stat.gov.lv/sites/default/files/Petniecibai/Petijumu_rezultati/Akcizes_petijums_digitala_versija_publicesanai_compressed.pdf

⁴¹⁹ Avots: autoru veidots pēc Valsts kases datiem. Valsts kase: Pārskati un tāmes / Mēneša pārskati. Pieejams:

<https://www.kase.gov.lv/parskati/kopbudzeta-izpildes-parskati/menesa-parskati>

Lielākā daļa akcīzes nodokļa ieņēmumu tiek iekasēta par naftas produktiem, tabakas izstrādājumiem un alkoholu, kas 2021. gadā kopējā akcīzes nodokļa ieņēmumu struktūrā veidoja attiecīgi 52%, 22% un 22%, pie tam akcīzes nodokļa ieņēmumu struktūra pēdējo piecu gadu laikā ir bijusi samērā nemainīga⁴²⁰.

Neskatoties uz jau veikto akcīzes nodokļa likmju paaugstinājumu, arī OECD valstu eksperti uzskata, ka, lai gan enerģijas nodokļu apmēru Latvijā būtiski ierobežo pārrobežu tirdzniecība, tomēr laika gaitā vēl ir iespējams palielināt nodokļus dabasgāzei, dīzeļdegvielai un mājokļu apkurei izmantotajam kurināmajam un jāturpina darbs pie nodokļu likmju harmonizēšanas dīzeļdegvielai, naftas produktiem un benzīnam⁴²¹.

---

⁴²⁰ Autoru aprēķini pēc OECD.stat datiem: Taxation / Revenue Statistics / Details of Tax Revenue – Latvia. Pieejams: https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=CTS_ETR

⁴²¹ OECD (2022). OECD Economic Surveys: Latvia. Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-latvia-2022_c0113448-en#page27